

Broderfolkenes kongebrødre i kongeriget Norden – dynastisk nordisme 1914-1936

Af Mads Valdemar Egsgaard Hauge

1. Baggrund og historiografi

I den internationale skandinaviske forskning er der almindelig konsensus om, at nordismen opstod i årene efter Den Dansk-Tyske Krig i 1864 og den dansk-tyske helstats opløsning. Den politiske og dynastiske skandinavisme og dens bestræbelser for en nordisk forbundsstat afløstes af nordismen, der blev en ideologisk katalysator for et nordisk samarbejde inden for en lang række samfundsområder og såvel på officielt, statsligt som privat niveau. Eksempelvis gik Danmark og Sverige i 1873 sammen i en møntunion, der fik tilslutning fra Norge i 1876. Den skandinaviske møntunion holdt til 1924.¹

Perioden 1914-39 er blevet betragtet som en samlet, afgrænset fase i det nordiske samarbejdes udvikling. 1. verdenskrig (1914-18) betød en udvidelse af det nordiske samarbejde i dybden, hvilket bl.a. afspejledes i dannelsen af Foreningen Norden i hvert af de tre skandinaviske lande i 1919.²

Samtidig afsluttedes nationalstatsprocessen i Norden foreløbig med Finland (1917) og Island (1918). Finland og Islands nye status som nationalstater skal ses i sammenhæng med den nationale selvbestemmelsesret og nationalitetsprincippet gennembrud i Europa ved fredsslutningerne efter 1. verdenskrig. Det politiske ideal med at etablere et nationalstaternes Europa blev søgt realiseret ved hjælp af folkeafstemninger, der gennemførtes i fx Østrig, Øvre Schlesien og Slesvig, som i 1920 deltes på grundlag af to folkeafstemninger, hvorved Nordslesvig indlemmedes i Danmark.³

¹ Østergaard: 'Norden - europæisk'; *ibid.*: *The Geopolitics*, 12-20; Hovbakke Sørensen: *Slagsbrødre*, 130-37, 144; Gustafsson: *Nordens historia*, 181-82; Stråth: 'Scandinavian'; Andersson: 'Nordiskt'. Den norske historiker Ruth Hemstad har anfægtet skandinavismens kollaps i 1864 og argumenteret for, at skandinavismen gennemgik en renaissance fra 1890'erne. Denne såkaldte *nyskandinavisme* var en overvejende praktisk kulturel skandinavisme, som led skibbrud ved unionsopløsningen i 1905 for dernæst at blive reaktiveret ved 1. verdenskrigs udbrud i 1914 og Trekongemødet i Malmø 1914, gradvist i form af betegnelsen nordismen, Hemstad: *Fra Indian Summer*, 17-20, 22, 397-98.

² Hovbakke Sørensen: *Slagsbrødre*, 138-40; Foreningen Norden fik nationale afdelinger i Island (1922) og Finland (1924).

³ Kitchen: *Europe*, 29-55; Finland havde siden middelalderen været en del af Sverige, som måtte afstå Finland til Rusland i 1809. Finland var derefter til 1917 et storfyrstendømme i realunion med Rusland, Kan: 'Storfyrstendömet', 3-27. En realunion er oftest en videreudvikling af en personalunion (se fodnote 5), fx realunionen mellem kongeriget Polen (Kongres-Polen) og Rusland (1832-67), der afløste personalunionen mellem kongeriget Polen og Rusland (1815-32), som blev stormagtspolitisk vedtaget på Wienerkongressen (1814-15). Først med realunionens ophør i 1867 blev

Finland var kortvarigt fra 1918-19 et kongerige, hvis parlament valgte sin monark i det tyske fyrstehus Hessen-Kassel i oktober 1918, efter at kandidater fra Danmark og de tyske dynastier Mecklenburg-Schwerin og Hohenzollern havde været i spil til tronen i monarkiet. Tronen blev frasagt allerede i december 1918. Finland er et blandt flere eksempler på, at monarkiet som statsform ved udformningen af nye statsdannelse i Europa var ved at rinde ud i tiden omkring 1. verdenskrig.⁴ Finland blev en republik i 1919, efter at landet i perioden 1918-19 havde haft to rigsforstandere.

Polen officielt og fuldstændigt inkorporeret i Rusland. I en realunion har to eller flere stater nogle statsinstitutioner tilfælles, typisk med en reduceret suverænitæt for den politisk svageste af staterne, modsat en politisk union (statsunion), hvor der er tale om en samlet statsdannelse med en central regering bestående af mindre (del)stater (føderationer og historiske eksempler på nogle konføderationer i forhold til løse politiske unioner) eller dannet af mindre stater, enten ved annekstion (frivillig eller erobring) eller ved fusion af stater til en ny stat. Begrebet mediatisering henviser til, at en stat opløses ved at blive opslugt i en anden større statsdannelse, ved annekstion eller inkorporering. Begrebet refererer typisk til de tyske mediatiseringer i begyndelsen af 1800-tallet. Mediatiseringer havde fundet sted i Europa siden middelalderen, fx de i 1400- og 1500-tallet mediatiserede italienske fyrsteslægter Orsini og Pallavicini, hertugdømmet Masovien (1138-1526), regeret af Piast-dynastiet, fra 1351 feudalt len af den polske krone og i 1526 inkorporeret i kongeriget Polen på grundlag af arv, og fyrstendømmerne Smolensk (1054-1404) og Vitebsk (1101-1320, officielt opløst i 1508), der inkorporeredes i storfyrstendømmet Litauen (1236-1795, kongerige fra 1251-63) i hhv. 1404 og 1320 ved hhv. erobring og arv. Det var kun de mediatiserede tyske fyrstehuse i perioden 1803-15, der legalt blev regnet som mediatiserede fyrstehuse i relation til bl.a. jvævnbyrdighed i forhold til giftermål med de regerende konge- og fyrstehuse i Europa, dog var de ældre fornemmere end de yngre. Eksempelvis ægtede den tredje datter af prins Harald (1876-1949) og prinsesse Helena (1888-1962), den dansk-islandske prinsesse Alexandrine-Louise (1914-62), i 1937 greve Luitpold af Castell-Castell (1904-41). Castell-Castell var et rigsgrevskab i det tysk-romerske kejserrige, som blev oprettet ved en deling i 1668. I 1806 blev grevskabet mediatiseret til Bayern. I 1921 giftede den dansk-islandske prinsesse Margrethe (1895-1992) sig med den italienske prins René af Bourbon-Parma (1894-1962). Hertugdømmet Parma i Norditalien havde ført en omskiftelig territoriell tilværelse siden 1700-tallet. I Den Polske Tronfølgekrig (1733-38) var hertugdømmet blevet afgivet af Bourbonerne i 1735 til Habsburgerne i bytte for kongerigerne Napoli og Sicilien. I 1748 efter Den Østrigske Arvefølgekrig (1740-48) vendte Parma tilbage til den spanske gren i det fransk-spanske Bourbon-dynasti. På Wienerkongressen (1814-15) tilkendtes Parma i 1814 den slagne franske kejser Napoleon 1.s (1804-14/15) anden gemalinde, Marie-Louise (1791-1847), der var født ærkehertuginde af Østrig og fra dynastiet Habsburg-Lothringen. Med hendes død vendte Parma endelig tilbage til Bourbon-slægten (Bourbon-Parma). Den italienske samlingsproces ledte til dannelsen af kongeriget Italien i 1861. Hertugdømmet Parma (Bourbon), der rettelig hed hertugdømmet Parma, Piacenza og Guastalla, opløstes i 1859.

⁴ Van der Kiste: *Northern Crowns*, 72-74; Nash: *The last King*; Torbacke: *Den store*, 248-53; Curley: *Monarchs*, 17-18; Kitchen: *Europe*, 177-78, 188-93; Cronin: *Irish*, 255; Page: *The Formation*. Øvrige europæiske eksempler er Irland (1916), Georgien (1917-18), Det Forenede Baltiske Hertugdømme (1918) som tysk delstat i personalunion med Preussen, Albanien (1913-14), Litauen (1918), Polen (1916-18) og Ukraine (1918), de seks førstnævnte alle med kandidater fra tyske konge- og fyrstehuse, Albanien tillige med fyrstekandidater fra Egypten, Grækenland, Montenegro og Frankrig (Orléans-dynastiet), Litauen med en fyrstekandidat fra Grækenland og Polen med fyrstekandidater fra Habsburg-Lothringen-dynastiet og fra Bulgarien; Ukraine med en fyrstekandidat fra Habsburg-Lothringen-dynastiet. Kun Finland, Litauen, Albanien og Ukraine fik valgt en monark. Wienerkongressens Europa accepterede dannelsen af Grækenland som statsdannelse i 1832 efter Den Græske Uafhængighedskrig (1821-29) og Belgien i 1830-31 som en følge af den franske Julirevolution i 1830. Ulig nationale opstande mod Rusland i rigets del af Polen-Litauen og i Kongres-Polen (1830-31) lykkedes Den Belgiske Revolution pga. fransk støtte, og fordi Storbritannien sikrede en tysk prins som belgisk konge, der valgtes af det belgiske parlament i 1831. Grækenland og Belgien blev begge organiseret som konstitutionelle monarkier (førstnævnte efter et absolutistisk monarki fra 1835-43) ligesom Serbien (selvstyre fra 1817, absolutistisk monarki fra 1817-38, uafhængighed af osmannisk overhøjhed i 1878), Bulgarien (selvstændigt fyrstendømme under osmannisk overhøjhed fra 1878, uafhængighed i 1908) og Rumænien (fodnote 11). De fleste nye Balkan-stater hentede deres monarker i tyske konge- og fyrstehuse, hovedsageligt på grundlag af afstemninger i parlamenterne, og i Rumænien tillige med en folkeafstemning i 1866. Resultatet af en græsk folkeafstemning i 1862 blev ikke fulgt. Endvidere blev eksempelvis de nye nationalstater Tyskland og Italien organiseret som monarkier i hhv.

Med Den Dansk-Islandske Forbundslov i 1918, vedtaget i Rigsdagen og Altinget og bekræftet ved en folkeafstemning i Island samme år, blev Island et selvstændigt kongerige fra 1. december 1918, en suveræn nationalstat i personalunion med Danmark. Den islandske nationalstat havde egen forfatning (fra 1920) og dermed selvstændig kongemagt, men ikke eget kongehus, og eget flag (fra 1915). De eneste fællesanliggender i unionen med Danmark var kongen, udenrigstjenesten og fiskeriinspektionen. Forbundsloven fastslog, at statsborgerskabet skulle være gensidigt mellem de to stater, hvorved danske og islandske statsborgere ligestilledes. Unionen mellem Danmark og Island var i en nordisk sammenhæng inspireret af den hedengangne svensk-norske personalunion (1814-1905), hvor Norge i personalunionen med Sverige også var anerkendt som et selvstændigt kongerige, en nationalstat med egen konstitutionel kongemagt. Islands opsigelse af personalunionen og vedtagelsen af en ny, republikansk forfatning blev bekræftet med overvældende majoritet ved en folkeafstemning i 1944. Republikken Island proklameredes den 17. juni 1944.⁵ Den ensidige

1871 og 1861 på grundlag af afstemninger i de respektive parlamenter, i Italien tillige med brug af folkeafstemninger. Med en folkeafstemning i Norge og en afstemning i parlamentet i 1905 etableredes det nationalt selvstændige norske kongehus. Den successive afskaffelse af en lang række europæiske monarkier som led i en demokratiseringsproces blev igangsat af det portugisiske monarkis fald i 1910, og i kølvandet på 1. verdenskrig blev 26 monarkier afskaffet som følge af dels monarkiets ophør på tysknationalt plan i form af det tyske kejserrige (1918) og dermed de øvrige 22 tyske monarkier, organiseret i delstater [fraregnet bystaterne, de tre frie hansestæder, der formelt blev regnet for republikker], dels opløsningen af de tre multinationale imperier: Det Russiske Kejserrige (1917), Habsburgmonarkiet (fra 1867 dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn) i 1918 og Det Osmanniske Rige (1922); sidstnævnte opløstes gradvist i løbet af 1800- og 1900-tallet i nye nationalstater, Bjørn: *Blot*, 46-47; Dehn-Nielsen (dansk red.): *Europas*, 13-15.

⁵ Hålfdanarson: 'Serving', 237-54. I en personalunion har to eller flere stater et fælles monarkisk statsoverhoved. Der er dog eksempler på personalunioner mellem en republik og et monarki. Et eksempel er fyrst Vilhelm af Oranien (1650-1702) fra Oranje-Nassau-dynastiet (-Dillenburg), der var oldebarn af den tyske greve Vilhelm den Tavse af Nassau-Dillenburg (1533-84), som i 1544 arvede fyrstendømmet Oranien i det sydlige Frankrig. Han ledede nederlændernes frihedskamp mod Spanien i De Spanske Nederlande som statholder af først tre (1559-67 og 1572-80), dernæst fire (1580-84) nederlandske provinser. Vilhelm den Tavse havde store besiddelser i Nederlandene, som Nassau-slægten havde erhvervet ved et giftermål i 1403. Nassau-Dillenburg-linjen videreførtes af Vilhelms yngre bror Johan 6. den Ældre (1559-1606) i 1559. I 1581 etableredes Den Nederlandske Republik, der eksisterede frem til 1795. Den Nederlandske Republik, De Forenede Nederlande, organiseret som et statsforbund, bestående af syv nederlandske provinser, løst sig fra det tysk-romerske kejserrige i 1581 med officiel anerkendelse i 1648. Nassau-Dietz-linjen, som opstod ved en deling i 1606 i Nassau-Dillenburg-linjen inden for det vidtfavnende Nassau-dynasti, var fra begyndelsen af 1600-tallet primært statholdere af to nederlandske provinser, mens statholderne i de fem øvrige provinser var fra Nassau-Dillenburg-linjen. Nassau-Dillenburg-linjen og Nassau-Dietz-linjen indgik en ægteskabelig forbindelse i 1652, da grevinde Albertine Agnes (1634-96), datter af Frederik Henrik, fyrste af Oranien (1625-47), giftede sig med Vilhelm Frederik, greve af Nassau-Dietz fra 1640, rigsfyrste fra 1654-64. Begge grevelinjer blev ophøjet til rigsfyrster i 1654. Fyrst Vilhelm af Oranien var fra 1672-1702 statholder af fem nederlandske provinser i republikken. Nassau-Dietz-linjen arvede fyrstendømmet Oranien i 1702 som titulære fyrster og etablerede det andet Oranje-Nassau-dynasti. I 1747 opnåede Nassau-Dietz-linjen for første gang positionen som de første arvelige statholdere i alle syv nederlandske provinser. Den britisk-katolske kong Jacob 2. (1685-88), Jacob 7. i Skotland, blev afsat i 1688 ("Glorious Revolution"), og han led efterfølgende nederlag til svigersønnen, søstersønnen og efterfølgeren, den protestantiske, calvinistiske (fra 1689 anglikanske) nederlandske statholder Vilhelm, der som Vilhelm 3. blev konge af England, Irland og Skotland (Vilhelm 2. i Skotland), fra 1689-1702. Fra 1689 og indtil hendes død i 1694 regerede han sammen med sin gemalinde, kusinen Marie 2., fra Stuart-dynastiet. Parret blev valgt af det engelske og skotske parlament i 1689. Et nutidigt eksempel er den delvise personalunion mellem republikken Frankrig og fyrstendømmet Andorra i Pyrenæerne. Fyrstendømmet er i dag et af Europas to valgmonarkier, etableret i 1278, og er et såkaldt diarki, ledet af to monarkiske statsoverhoveder, to fyrster, i fællesskab: den franske præsident og den katolske biskop af Urgell i Catalonien i Spanien.

Aftalen i 1278 var mellem greven af Foix i Sydfrankrig og biskoppen af Urgell. Den delvise personalunion med Frankrig opstod i 1607 under den franske kong Henrik 4. (1589-1610), der som Henrik 3. var konge af Navarra (1572-1610), som fra 1479 med Foix-Grailly-dynastiets bestigelse af tronen i Navarra (1479-1517) besad grevskabet Foix på baggrund af giftermål og arv i hhv. 1436 og 1472. I 1607 indlemmede han sine personlige len i den franske krone, bl.a. grevskabet Foix, men ikke vicegrevskabet Béarn og kongeriget Navarra, der havde status som suveræne stater uden for kongeriget Frankrig. Det franske statsoverhoved har siden været den ene af Andorras to monarker. Den franske præsident er dermed verdens eneste folkevalgte monark. Siden 1965 er den franske præsident blevet direkte valgt af folket. Det franske præsidentvalg i 1965 var det første direkte præsidentvalg siden Den Anden Republik i 1848. Som et kuriosum indebar aftalen i 1278 også, at indbyggerne i bjergstaten Andorra hvert år skulle betale fire skinker, 40 stykker brød og noget vin i tribut. Den tradition stoppede først i nyere tid, i 1993, da Andorra fik sin nuværende forfatning. Andorra er det europæiske land, hvis statsgrænse har været uændret i længst tid (siden 1278). Anden- og tredjepladsen indtages af fyrstendømmet Liechtenstein (1434; først formelt en samlet stat fra 1719) og republikken San Marino (1463).

En personalunion kan opstå enten ved arv, giftermål, erobring, valg og politisk beslutning i form af en traktat eller lovgivning; sidstnævnte gælder for personalunionen Danmark-Island, suppleret med en islandsk folkeafstemning i oktober 1918, Møller: *Dynastiet*, 60-61. Den parlamentarisk-konstitutionelle, demokratiske beslutningsproces bag dannelsen af personalunionen mellem Danmark og Island var et udtryk for, at de demokratiske og konstitutionelle udviklingstendenser i 1800- og 1900-tallet parlamentariserede og konstitutionaliserede dynastipolitikken og indplacerede de europæiske monarkier inden for rammerne af demokratiserede nationalstater. En række europæiske forfatninger indeholdt bestemmelser om, at monarken ikke kunne være statsoverhoved i et andet land uden godkendelse af parlamentet, fx den belgiske (1831: § 62) med to tredjedeles flertal, norske (17. maj 1814 indtil 4. novembergrundloven 1814) med to tredjedeles flertal (§ 14) og igen fra 1905 [1908: § 11] efter opløsningen af den svensk-norske personalunion med en tilføjende bestemmelse i 1908 om, at en arveberettiget prins ikke måtte blive statsoverhoved i et andet land uden kongens og Stortingets samtykke med to tredjedeles flertal (§ 36), danske (1849: § 5), svenske (1810: § 8), successionsordningen, fra 1814 gjaldt tronfølgeforloven for det svensk-norske kongehus i personalunionen Sverige-Norge, med bestemmelse om, at arveretten blev tabt for en prins og hans efterkommere, hvis han uden kongen og Rigsdagens godkendelse gennem valg, arvefølge eller ægteskab blev regerende fyrste af en udenlandsk stat, preussiske (1850: § 55) og rumænske forfatning (1866: § 91), sidstnævnte med to tredjedeles flertal, https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014.pdf?lang=en; <https://lovdata.no/dokument/HIST/lov/1814-05-17-20120521>; Himmelstrup og Møller (udg.): *Danske*, 57, 110, 125; https://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_Kingdom_of_Prussia; www.constitutia.ro/const1866.htm. Den Dansk-Islandske Forbundslov (1918) fastslog, at den danske og islandske monark ikke kunne være regent i andre lande uden Rigsdagens og Altingets samtykke (§ 4).

En dynastisk union er en art konføderation bestående af to eller flere stater, som regeres af det samme dynasti. Dynastiske unioner opstod som følge af giftermål mellem en kvindelig monark eller tronfølger og en monark eller en tronfølger i en anden stat/stater, hvorved den mandlige ægtefælle opnåede at blive monark i sin gemalindes stat eller stater ved giftermålet eller ved gemalindens tronbestigelse og dermed regerede sammen med sin gemalinde (med et latinsk begreb kaldet *jure uxoris*). Gemalen blev medregent og forblev det, indtil ægteskabet ophørte ved dødsfald. Der var således tale om et ægtepar bestående af to regenter.

Et eksempel på en dynastisk union er forbindelsen mellem kongeriget Aragonien og grevskabet Barcelona. Aragoniens dronning Petronilla (1137-64) fra Jiménez-dynastiet, der regerede Aragonien fra 1035-1164, blev i en alder af et år troløvet i 1137 med grev Ramon Berenguer 4. af Barcelona (1131-62) fra Barcelona-dynastiet, der havde regeret grevskabet fra 878. Med troløvelsen blev greven konge *jure uxoris* af Aragonien, formelt med titlen fyrste af aragoneserne. Ægteskabskontrakten fastslog, at hvis Petronilla døde, inden ægteskabet havde resulteret i børn, skulle Berenguers arvinger stadig arve kongeriget Aragonien. Ægteskabet var en dynastisk alliance vendt mod kong Alfonso 7. af Castilien og León (1126-57), arrangeret af Petronillas far, den aragonske kong Ramiro 2. (1134-37). Kongen abdicerede i 1137, men beholdt sin kongetitel frem til 1157. Parret blev gift i 1150. Unionen medførte dannelsen af Den Aragonske Krone i 1164, da den dynastiske union mellem Aragonien og grevskabet Barcelona blev en personalunion, hvor parrets ældste søn, kong Alfonso 2. (1164-96), grev Alfonso 1. af Barcelona, efterfulgte Petronilla som monark, da hun abdicerede.

Et andet eksempel på en dynastisk union er dronning Johanne 1. af Navarra (1274-1305), der i 1284 ægtede den senere franske kong Philip 4. den Smukke (1285-1314). Samme år blev Philip (4.) konge af Navarra som Philip 1. (1284-1305). Frankrig og Navarra indgik dermed i en dynastisk union fra 1284-1314. Johanne 1. tilhørte Blois-dynastiet, der regerede Navarra fra 1234-1305. Parrets søn Ludvig 10. den Stridbare af Frankrig (1314-16) efterfulgte sin mor som monark i Navarra (1305-16) som Ludvig 1., og da han arvede den franske trone i 1314, etableredes en personalunion mellem de to stater. I 1316 endte den lige linje i det franske kongehus med kong Johan 1. den Posthume, der blev født fem måneder efter sin far, Ludvig 10.s, død, og som kun regerede i fem dage i november 1316. Det

capetingske dynasti var blevet videreført fra far til søn gennem 13 generationer siden dynastiets bestigelse af den franske trone i 987, dvs. gennem 329 år. Det oldenborgske kongehus i Danmark og Norge kan nærme sig denne historiske kontinuitet i de europæiske konge- og fyrstehuses historie med 316 år gennem 11 generationer (fra 1523-1839). Den lille dreng blev afløst af sin farbror greven af Poitiers Philip 5. den Lange (1316-22), Philip 2. af Navarra. Grevskaberne Champagne og Brie, som tilhørte Navarra, tilfaldt Frankrig ved personalunionens oprettelse i 1314. Halvsøsteren til den lille dreng, Johanne (2.), kunne gøre et arvekrav gældende til Navarra, der havde kognatisk arvefølge. Ifølge en aftale fra juli 1316 havde Johanne og hendes eventuelle halvsøster, der blev en dreng, arveret til Navarra og grevskaberne Champagne og Brie. Hendes morbror Odo 4., hertug af Burgund (1315-49), støttede sin umyndige niece i dette krav. En anden af Odo 4.s søstre, Johanne (1293-1349), var også gift med en fransk konge, den senere Philip 6. (1328-50), greven af Valois, Anjou og Maine. Philip 5. bortgiftede sin ældste datter, Johanne 3., grevinde af Burgund og Artois (1330-47), til Odo 4. i 1318, hvorved han blev greve af Burgund og Artois jure uxoris (1330-47). I forbindelse med giftermålet opgav han sin kamp mod Frankrig, efter at Johanne (2.) var blevet lovet Champagne og Brie, såfremt Philip 5. døde uden at efterlade sig sønner. Til gengæld skulle Johanne (2.) give afkald på arveretten til Frankrig og Navarra, når hun blev 12 år. Philip 5. døde sønneløs og blev afløst af broren Karl 4. den Smukke (1322-28), Karl 1. af Navarra. Johanne (2.) gav derfor ikke afkald på sin arveret til Navarra. Personalunionen bestod til 1328, hvor den capetingske hovedlinje uddøde med Karl 4., der posthumt fik en datter to måneder efter sin død. Den engelske kong Edward 3. (1327-77) gjorde krav på den franske trone som søstersøn til Ludvig 10., Philip 5. og Karl 4. Frankrig fulgte imidlertid sin traditionelle saliske arvefølge. Striden blev anledning til udbruddet af Hundredårskrigen (1337-1453). Navarra fulgte sin kognatiske arvefølge, og Johanne 2. (1328-49) besteg tronen i Navarra, hvormed hendes halvonkel og gemal siden 1318, Philip 3., blev konge af Navarra jure uxoris (1328-43). Philip 3. tilhørte Évreux-linjen i det capetingske dynasti, og som sønnesøn af den franske kong Philip 3. den Dristige (1270-85) var han blandt kandidaterne til den franske trone i 1328. Philip 6. var også sønnesøn af Philip 3. og den nærmeste mandlige arving, hvorfor han blev Frankrigs konge. Han havde dog ikke arveret til Navarra og grevskaberne Champagne og Brie, da han ikke var efterkommer af dronning Johanne 1. Philip 3. (Évreux) havde også besiddelser i Normandiet, hvorfor man indgik et kompromis, hvor Johanne 2. og hendes gemal gav afkald på de to grevskaber mod at få tildelt tre grevskaber.

Et tredje eksempel er kongeriget Frankrig og hertugdømmet Bretagne, der regeredes af Dreux-Montfort-dynastiet fra 1365-1514. Frankrigs kong Karl 8. (1483-98) ægtede i 1491 hertuginde Anne af Bretagne (1488-1514), hvorved kongen blev hertug jure uxoris af Bretagne. Fra 1490-92 havde habsburgeren Maximilian (1.), tysk-romersk kejser 1508-19, været gift med den bretonske monark, der imidlertid blev tvunget til ægteskab med Karl 8., der afbrød sin forlovelse med Maximilians datter, ærkehertuginde Margrete af Østrig (1480-1530). Ifølge Arras-traktaten (1482) skulle Margrete medbringe France-Comté og grevskabet Artois som medgift. I stedet blev disse områder erobret af Frankrig i hhv. 1678 og 1659. Grevskabet Artois var fra 1384 en del af De Burgundiske Nederlande og en stat i det tysk-romerske rige fra 1493-1659 som en del af De Habsburgske Nederlande og De Spanske Nederlande. Ifølge ægteskabskontrakten mellem hertuginde Anne og Karl 8. skulle Bretagne tilfalde den, som døde sidst, og hvis Karl 8. døde uden sønner, skulle Anne gifte sig med hans efterfølger på den franske trone, hvormed Frankrig stadig havde en chance for at indlemme Bretagne i Frankrig. Der blev ikke født nogen levedygtige børn i ægteskabet. Efter kongens død ægtede hertuginde den næste franske konge, Ludvig 12. (1498-1515), i 1499, hvorved den franske monark atter blev bretonsk hertug jure uxoris. Ifølge ægteskabskontrakten skulle parrets ældste søn arve Frankrig, mens det næstældste barn, uanset køn, skulle arve Bretagne. Det franske kongepar efterlod sig kun to levedygtige døtre. Da Frankrig fulgte en salisk arvefølge og Bretagne en kognatisk arvefølge, ønskede hertuginde Anne at bortgifte den ældste datter, Claude, til habsburgeren Karl (5.), arving til den castilianske og aragonske krone, hvormed Bretagne ikke ville tilfalde Frankrig. Der blev underskrevet en ægteskabskontrakt i 1501 for parret, der endnu ikke var fyldt to år. Ifølge Blois-traktaten (1504) skulle Claude medbringe bl.a. Bretagne, Blois og Burgund som medgift; men aftalen blev aldrig realiseret. Ludvig 12. fik ophævet den habsburgske forlovelse i 1505 til fordel for kongens tronfølger, Frans (1.). I 1514 døde hertuginde Anne. Anne og Ludvig 12.s datter Claude blev ny regerende hertuginde af Bretagne (1514-24), og allerede samme år, i 1514, ægtede hun den franske tronfølger Frans (1.), der blev hertug af Bretagne jure uxoris. Ludvig 12. giftede sig for tredje gang, i 1514, med Maria Tudor af England (1496-1533). Ægteskabet var barnløst, hvorved Frans 1. blev ny fransk konge (1515-47). For tredje gang blev en hertuginde af Bretagne fransk dronning med den franske monark som medregent. Det franske kongepar var halvfætter og halvkusine. Parrets ældste søn, Frans 3. (1524-36), blev ny hertug af Bretagne, og ved sin død blev han afløst af sin yngre bror Henrik (2.) (1547-59), hertug af Bretagne fra 1536, der ved sin bestigelse af den franske trone i 1547 endeligt etablerede en personalunion mellem Frankrig og Bretagne (på baggrund af en traktat i 1532), der i 1790 indlemmedes i Frankrig.

Et fjerde eksempel er den dynastiske union mellem kongeriget Polen og storfyrstendømmet Litauen. I 1386 ægtede Vladislav 2. Jagiello, storfyrste af Litauen (1377-81, 1382-92), Jadwiga (1384-99), der var regerende dronning af Polen. Ægtepagten blev indgået i Litauen i 1385 på Krewa Slot, hvor den kommende brudgom tre år før myrdede sin farbror Kestutis, der var storfyrste af Litauen (1381-82). Dronningen tilhørte den capetingske sidelinje Anjou, men var samtidig

på sin fars side nært beslægtet med Piast-dynastiet, der sad på den polske trone fra 960-1370, bortset fra perioden med en personalunion mellem Polen og Bøhmen (1300-06) under Premysliden. Den capetingske sidelinje Anjou sad på den ungarske trone fra 1308-95. Jadwigas far, kong Ludvig 1. af Ungarn og Kroatien (1342-82), arvede den polske trone i 1370 efter sin morbror. Den polske adel var dog utilfreds med personalunionen med Ungarn og ønskede en hjemmeboende monark, hvorfor de ved kongens død valgte hans yngste datter som dronning af Polen. Den ældste datter, Marie, arvede den ungarske og kroatiske trone (1382-85, 1386-95). På mødrene side tilhørte dronning Jadwiga det bosniske Kotromanic-dynasti, der regerede kongeriget Bosnien (1377-1463). Ved giftermålet i 1386 blev Vladislav 2. polsk konge *jure uxoris* (konge fra 1386-1434), og da han blev adopteret af sin svigermor kunne han mod gængs praksis få lov til at beholde tronen efter sin gemalindes død. I forbindelse med ægteskabet konverterede han til kristendommen (katolicismen). Ægteskabet var barnløst. For at sikre sin legitimitet som polsk konge ægtede Vladislav 2. Jadwigas halvkusine Anna af Cilli (ca. 1381-1416) i 1402. Hun tilhørte på mødrene side Piast-dynastiet. Jagiello-dynastiet videreførtes af Vladislav 2.s fjerde hustru. Den ældste søn, Vladislav 3., efterfulgte sin far som polsk konge (1434-44), og da han blev tilbudt den ungarske trone, etablerede han en kortvarig personalunion med Ungarn (1440-44). Ifølge en unionsaftale i 1401, indgået i Vilnius og Radom, mellem storfyrst Vytautas den Store af Litauen (1392-1430) og hans fætter Vladislav 2., begge fyrster uden arvinger, skulle Vladislav 2. arve embedet som litauisk storfyrste efter Vytautas' død, og hvis Vladislav 2. døde først uden arvinger, forpligtede den polske adel sig til ikke at vælge en ny polsk konge uden at konsultere den litauiske adel først. Ifølge en unionsaftale i Horodlo (1413) opnåede den litauiske adel, mod løfte om at konsultere den polske adel, ret til at vælge efterfølgeren til storfyrst Vytautas, ligesom den polske adel fortsat var forpligtet til at rådføre sig med den litauiske adel ved valg af en ny polsk konge. Samtidig indebar unionsaftalen, at Litauen adopterede de polske administrative inddelinger i form af vojvodskaber og kastellaner, der i de følgende hundrede år erstattede de tidligere semi-uafhængige, slaviske fyrstendømmer og hertugdømmer, regeret som fyrstelen, og disses politiske, sociale og administrative funktioner. Jagiello-dynastiet søgte forgæves at sikre sig arverettigheder til den polske trone gennem erhvervelse af Litauen efter den sønneløse storfyrst Vytautas for derved at blive den dynastiske fremtidssikring for den polsk-litauiske union. Den polske adel insisterede imidlertid på deres ret til at vælge de polske konger. Vytautas døde i 1430, hvilket afstedkom udbruddet af en tronfølgekrig i Litauen (1432-38), da den litauiske adel i modstrid med aftalen fra 1413 egenhændigt valgte Svitrigaila (1430-32), en bror til Vladislav 2., til ny storfyrste. En gruppe adelige i Litauen afsatte ham imidlertid allerede i 1432 og valgte i stedet Sigismund Kestutaitis (1432-40), Vytautas' bror, til ny litauisk storfyrste. Med unionsaftalen i Grodno (1432) fastsloges det, at Litauen efter Sigismunds død skulle tilfalde den polske konge, hvorved unionsaftalen fra Horodlo med litauisk autonomi sløjfedes. Vladislav 2. stod også dynastisk stærkere, da han modsat i 1413 havde to sønner i 1432. I 1440 myrdedes storfyrst Sigismund af Svitrigaila-tilhængere. Vladislav 2.s anden søn, Casimir 4. Jagiello, valgtes i 1440 til storfyrste af Litauen (1440-92), og efter et interregnum i Polen fra 1444 efterfulgte han sin bror som konge af Polen i 1447. Dermed kom Polen og Litauen endelig i personalunion med hinanden (1447-92). Casimir 4. bestemte i sit testamente, at de to stater skulle regeres separat af to af hans sønner, hvorved personalunionen ophørte igen i 1492, officielt i 1499 med en unionsaftale i Kraków og Vilnius, der konfirmerede, at personalunionen atter afløstes af en dynastisk union. Unionsaftalen af 1499 opererede ligesom Horodlo-aftalen (1413) med to ligeberettigede stater, hvor fremtidige monarker af begge stater skulle vælges separat, men med billigelse af den anden stat. Unionsaftalen etablerede også unionen som et forsvarsforbund eller en militæralliance. I 1501 blev personalunionen genetableret med unionsaftalen i Mielnik (1501). Casimir 4.s næstældste søn, Johan 1. Albert, valgtes til konge af Polen i 1492, konge 1492-1501, hvorefter den tredjeældste søn, Alexander 1. Jagiello, storfyrste af Litauen (1492-1506), valgtes til konge af Polen (1501-06). Unionsaftalen fra 1501 var et forsøg på at forene kongeriget Polen med storfyrstendømmet Litauen til en fælles stat, og Alexander 1. opgav sine arverettigheder til den litauiske trone. Aftalen blev imidlertid aldrig ratificeret af det litauiske og polske parlament. Personalunionen blev sikret med den fjerdeældste søn, Sigismund 1. den Gamle, der var konge af Polen og storfyrste af Litauen fra 1506-48. I 1569 omdannedes personalunionen til en realunion.

Et femte eksempel på en dynastisk union er den spanske dynastiske forbindelse mellem Den Castilianske Krone og Den Aragonske Krone. Grevskaftet Barcelona kom efterhånden i 1100-tallet til at danne kernen i fyrstendømmet Catalonien (opløst i 1714), hvortil de øvrige catalanske grevskaber og vicegrevskaber medietiseredes, nogle som fyrstelen til Den Aragonske Krone, via salg, arv, mageskifter, annekationer, erobringer og konfiskationer, særligt i 1000- og 1100-tallet og frem til 1400-tallet. Grevskaftet Aragonien annekterede grevskaberne Sobrarbe og Ribagorza i 1045, hvilket kom til at udgøre kernen i kongeriget Aragonien; sidstnævnte grevskab var ad flere omgange fyrstelen til Den Aragonske Krone frem til 1598. Den Aragonske Krone var et konføderativt monarki bestående af en række kongeriger og personalunioner, bl.a. fyrstendømmet Catalonien og kongerigerne Aragonien, Valencia, Mallorca, Napoli, Sicilien og Sardinien. Barcelona-dynastiet regerede kongeriget Aragonien fra 1137-62 [*jure uxoris*] og Den Aragonske Krone fra 1164-1410. Barcelona-dynastiet regerede kongeriget Sicilien 1282-1410, da Den Aragonske Krone erobrede Sicilien i 1282, som *jure uxoris* 1282-85, i en personalunion fra 1291-95, som *jure uxoris* 1390-1409, indtil 1401 med gemalinden Maria af Sicilien (1377-1401) og endelig personalunion fra 1409-10, og fra 1412-1713 i personalunion med Den Aragonske Krone. Den Castilianske Krone, oprettet i 1230, blev skabt på grundlag af personalunionen mellem

islandske opsigelse af personalunionen blev først anerkendt fra dansk side med loven om Den Dansk-Islandske Forbundslovs ophævelse den 16. maj 1950. Den danske bekræftelse af personalunionens opløsning trak ud på grund af den tyske besættelse under 2. verdenskrig (1940-45) og specielle problemer mellem Færøerne og Island om fiskerigrænser.⁶

kongerigerne Castilien og León, der fra 1230 var permanent. Unionen udviklede sig gradvist til en parlamentarisk union. I 1469 blev der indgået en dynastisk, ægteskabelig forbindelse mellem Den Castilianske Krone og Den Aragonske Krone, mellem Isabella 1. af Castilien og León (1474-1504) og Ferdinand 2. af Den Aragonske Krone (1479-1516). Med Isabella 1.s tronbestigelse blev Ferdinand 2. konge af Den Castilianske Krone *jure uxoris* (1475-1504) som Ferdinand 5. Parret var halvfætter og halvkusine og begge fra Trastámara-dynastiet, der sad på tronen i Den Aragonske Krone fra 1412-1555 og i Den Castilianske Krone 1366-67 og fra 1369-1555. Parrets ældste datter, Johanne 1. den Vanvittige, blev regerende dronning af Castilien og León (1504-55) og af Den Aragonske Krone (1516-55). Hun havde sin gemal, Philip 1. den Smukke, hertug af Burgund som Philip 4. (1482-1506), som konge *jure uxoris* fra 1504-06 i Den Castilianske Krone. Deres ældste søn, Karl (5.), var reelt konge af Spanien som Karl 1. fra 1516-56, formelt som medkonge af Den Aragonske Krone fra 1516-55 og af Den Castilianske Krone (1506-55), begge sammen med moderen. Der blev først formelt etableret en personalunion mellem Den Castilianske Krone og Den Aragonske Krone i 1556. Ferdinand 2. giftede sig igen i 1506 og fik en søn, prins Johan af Girona, i 1509, men han døde kort tid efter fødslen. Hvis den aragonske tronfølger havde overlevet, var personalunionen ikke blevet en realitet. Karl 5. var arving til tre europæiske fyrstedynastier: Habsburg-dynastiet fra farfaren, Maximilian 1., Valois i Burgund fra farmoren, Maria (1457-82, hertuginde af Burgund fra 1477-82), og Trastámara-dynastiet i Spanien fra morforældrene. Da Karl 5. i 1519 blev tysk-romersk kejser (1519-56), etableredes en personalunion mellem det spanske imperium og det tysk-romerske rige. Habsburgerne havde opnået et overherredømme i Europa. En søster til Karl 5., ærkehertuginde Isabella (Elisabeth) af Østrig (1501-26), blev Kalmarunionens sidste dronning, dronning af Danmark og Norge (1515-23) og af Sverige (1520-21), som gemalinde til Christian 2. (1513-23). Elisabeth var opvokset i De Habsburgske Nederlande, hvor hendes faster, ærkehertuginde Margrete af Østrig (1480-1530), var statholder og regent i perioderne 1507-15 og 1519-30. I forbindelse med Karl 5.s abdikation i 1556 blev de habsburgske besiddelser delt i en centraleuropæisk del (østrigske habsburgere) og en middelhavs-atlantisk del (spanske habsburgere); sidstnævnte omfattede Spanien, det spanske Amerika, de italienske besiddelser (Sardinien, Napoli, Sicilien og hertugdømmet Milano) og de burgundiske besiddelser, Nederlandene og Burgund (Franche-Comté). Karl 5.s søn, Philip 2. af Spanien (1556-98), konge af Napoli og Sicilien (Philip 1.) fra 1554 og konge af Portugal (Philip 1.) fra 1580, giftede sig i 1554 med dronning Maria 1. af England og Irland (1553-58). Med giftermålet blev den habsburgske syditalienske monark konge *jure uxoris* af England og Irland (1554-58). Karl 5. var på mødrene side fætter til Maria 1., så parret var halvtante og halvnevø. Philip havde en søn fra sit første ægteskab med sin dobbelte kusine, prinsesse Maria Manuela af Portugal (1527-45). Ægteskabskontrakten tillod personalunion i tilfælde af, at Philips søn, prins Karl af Asturien (1545-68), skulle dø barnløs, hvilket han gjorde. Ægteskabet var imidlertid barnløst, så Habsburgernes succesrige dynastipolitik gik ikke over Den Engelske Kanal.

⁶ Da Island i 1944 blev en uafhængig nationalstat, var det endnu et led i opløsningen af den multinationale oldenborgske helstat. Island og Irland er to parallelle eksempler på personalunioners opløsning. Efter den mislykkede irske, katolske opstand i 1916 ("Påskeopstanden") mod det britiske styre, hvor man proklamerede oprettelsen af en uafhængig irsk republik, og Den Irske Uafhængighedskrig (1919-21) mellem tilhængere og modstandere af det britiske statsfællesskab, foretoges Irlands deling i 1921 med oprettelsen af Den Irske Fristat i 1922, og det overvejende protestantiske Nordirland forblev under britisk styre. Delingen udløste Den Irske Borgerkrig (1922-23). Irland var fra 1922 i personalunion med Storbritannien som et såkaldt dominionområde inden for det britiske imperium. I 1926 blev dominions erklæret for selvstændige, ligestillede samfund forenede i fælles troskab mod kronen frit forbundne som medlemmer af det britiske Commonwealth. Fra 1931 blev de såkaldte dominions inden for det britiske imperium officielt selvstændige stater med Westminster-statutten. Irland blev dermed en selvstændig nationalstat. En formel opsplitning af den britiske helstat fandt sted i 1937 med vedtagelsen af en ny, republikansk forfatning for Irland, der bekræftedes ved en folkeafstemning. Irland forblev dog medlem af det britiske statsamfund Commonwealth i personalunion med Storbritannien, der først opløstes med den officielle dannelse af den irske republik i 1949, hvorved Irland blev en uafhængig nationalstat. Island og Irland er således to tidsmæssigt sammenfaldende eksempler på personalunioners opløsning ved, at den ene stat løsriver sig fra unionen ved at afskaffe monarkiet som statsform til fordel for republikken som statsform, i begge tilfælde på baggrund af en folkeafstemning.

Et andet eksempel var, da fyrstendømmet Neuchâtel, der som grevskab var en del af det tysk-romerske kejserrige (1034-1648) og siden 1406 tilknyttet det schweiziske statsforbund, erklærede sig selv for en republik i 1848 og derved opløste personalunionen med Preussen, der opstod i 1707, da den preussiske kong Friedrich 1. (1701-13) blandt 15

Den hidtidige forskning har ikke på et komparativt plan undersøgt de nordiske kongehuses rolle og funktion i forestillingerne om et nordisk fællesskab i perioden efter 1864. Den norske regerings såkaldte Bernadotte-tilbud efter unionsopsigelsen i 1905, et forslag om en valgt Bernadotte-monark for et uafhængigt Norge, er blevet perspektiveret som et udslag af en taktisk monarkisme og en (taktisk) dynastisk skandinavisme i traditionen fra 1800-tallet. Derudover er det specifikke forhold mellem det norske og svenske kongehus i perioden 1905-29 blevet behandlet.⁷

kandidater blev valgt til fyrste og dermed tilsidesatte den rette dynastiske arvefølge til fyrstendømmet. Personalunionen var afbrudt under den franske besættelse fra 1806-14, hvor Preussen mageskiftede besiddelser med kejserriget Frankrig. I 1815 tilsluttede Neuchâtel sig som det første og eneste monarki det schweiziske statsforbund, der blev en føderation i 1848. I 1856 gjorde pro-preussiske royalister oprør i Neuchâtel, som dog endte med, at Preussen opgav sit krav i 1857.

Personalunioner kan også opløses ved forskellige regler for arvefølge internt i unionen, fx unionen mellem Storbritannien og kurfyrstendømmet Hannover fra 1714 (afbrudt fra 1807-14 med den franske lydstat kongeriget Westfalen (1807-13)), der opløstes med dronning Victorias (1837-1901) tronbestigelse i 1837, eftersom Hannover med sin saliske tronfølge, agnatisk succession, ikke anerkendte en kognatisk arvefølge. I det britiske kongehus (Hannover-dynastiet, Welf-dynastiet fra 1714 og frem til 1901) blev dronning Victorias farbror Ernst August (1771-1851), hertug af Cumberland og Teviotdale fra 1799, derfor i 1837 konge af Hannover, der fra 1814 var et kongerige. Et andet eksempel er unionen mellem Sverige og hertugdømmet Pfalz-Zweibrücken (1681-1718), etableret på baggrund af arv i det svenske kongehus pfalzgrevs-kabet Zweibrücken-Kleeburg (1654-1720). Med den barnløse krigerkonge Carl 12.s (1697-1718) død i 1718 overtog hans yngre søster, Ulrika Eleonora den Yngre (1688-1741), regeringsmagten som regerende dronning i Sverige, hvilket bekræftedes ved et valg af den svenske stænderrigsdag i 1719. Den saliske arvefølge gjaldt i det tyske fyrstendømme, hvorfor personalunionen opløstes. I 1720 abdicerede hun og overførte tronen til sin hidtidige prinsgemal, Friedrich 1. (Hessen-Kassel), der dernæst var svensk monark til sin død i 1751 med sin gemalinde som dronning og tronfølger. Personalunioner kunne ophøre i forbindelse med oprør, krige og medfølgende løsrivelser, fx Sverige-Polen-Litauen (1592-99), hvor den katolsk opdragne Sigismund 3. i 1587 blev valgt til konge af Polen og storfyrste af Litauen (1587-1632), da Polen og Litauen fra 1569-1795 var i realunion med hinanden. På sin mødre side tilhørte han det polske kongehus fra 1386-1572 (Jagiello-dynastiet), der også var Litauens storfyrsteslæggt (1377-81, 1382-92, 1440-1572). I 1592 arvede han den svenske trone af sin far. I 1599 blev han afsat som svensk konge af stænderrigsdagen og sin farbror Karl 9. (1604-11), rigsforstander 1599-1604, i den såkaldte Afsættelseskrig (1598-1600), en svensk borgerkrig. Sigismunds to sønner blev efterfølgende valgt til konger af Polen, hvorved Vasa-slægten regerede Polen frem til 1668. Den ældste søn, Vladislav 4. Vasa (1632-48), var i kraft af et valg kortvarigt zar af Rusland (1610-13). Fra 1599-1660 var de tre konger titulære konger af Sverige. Et andet eksempel var, da Sverige efter et oprør i 1521 og en decideret befrielseskrig løsrev sig fra Kalmarunionen i 1523. Personalunioner kunne endvidere opløses på baggrund af manglende arvinger, fx da den svenske kong Frederik 1. (1720-51) døde barnløs, hvorved personalunionen med landgrevs-kabet Hessen-Kassel, der havde eksisteret siden 1730, da kongen arvede titlen som hessisk landgreve, ophørte. I 1477 faldt hertug Karl 1. den Dristige (1467-77) af Burgund i et slag i De Burgundiske Krige (1474-77). Han efterlod sig ingen mandlige arvinger, hvorfor Frankrig annekterede hertugdømmet, der var et fransk fyrsteden og vasalstat fra 1032. Dermed ophørte personalunionen med grevskabet Burgund i det tysk-romerske kejserrige (982-1678), der havde eksisteret siden 1405. Grevskabet Burgund, Franche-Comté, blev erobret af Frankrig i 1678. Siden 1300-tallet havde Burgund været centrum i et nederlandsk rige, der blev søgt udvidet ved ægteskab, arv, krig og køb, og som omfattede såvel franske som tysk-romerske len. Med sit ægteskab med den habsburgske Maximilian 1., tysk-romersk kejser (1508-19), lykkedes det Karls datter og arving, Maria (1457-82, hertuginde af Burgund fra 1477-82 med Maximilian 1. som hertug jure uxoris), at hindre, at en stor del af Burgund, fx Nederlandene og grevskabet Burgund, blev indlemmet i Frankrig. Personalunioner kunne også opløses på baggrund af kongevalg. Et eksempel er personalunionen mellem kurfyrstendømmet Sachsen og Polen-Litauen (1697-1763; afbrudt 1706-09 og 1733-34), der var et valgmonarki fra 1573-1791 og 1792-95. Da August 2. den Stærke (1697-1733; afbrudt 1706-09 under Den Store Nordiske Krig (1700-21)), kurfyrste af Sachsen (1694-1733) under navnet Friedrich August 1., døde, udbrød Den Polske Tronfølgekrig (1733-38), hvor europæiske stormagter intervenserede i den polske tronfølge. Det lykkedes det sachsiske kurfyrstehus at beholde den polsk-litauiske trone. Med August 3.s (1734-63) død faldt valget dog i stedet på en kandidat fra en polsk adelsslægt, Poniatowski, i 1764, hvorved personalunionen opløstes.

⁷ Isaksen: *Halvt for Norge?*, 133-34; *ibid.*: 'The Power of Presence', 114-15; *ibid.*: 'Kongen Norge ikke fikk', 85-97; Hoelseth: 'En svensk-norsk union', 41-56; Bomann-Larsen: *Vintertronen*, bd. 3, 45-46; *ibid.*: *Makten*, bd. 4, 157-60; Hemstad: *Fra Indian Summer*, 386-87.

Den skandinaviske forskning har i forhold til udformningen af det nordiske samarbejde i artiklens periode i alt overvejende grad fokuseret på den kulturelle, folkelige og ideologiske nordisme i både oversigtsværker og specialstudier, repræsenteret i bl.a. Foreningerne Nordens arbejde.⁸

2. Problemstilling

Den dynastiske skandinavisme blev første gang anvendt i 1809, da man valgte en svensk tronfølger, men han døde året efter. Den politiske og dynastiske skandinavisme ville skabe en nordisk statsdannelse ved hjælp af bl.a. dynastipolitik og udforme et politisk fællesskab i Skandinavien. Det svensk-norske kongehus' (Bernadotte-dynastiet) kandidatur til den danske trone efter den barnløse oldenborger Frederik 7. (1848-63) var et centralt element i bestræbelserne for en nordisk statsdannelse. Målet var tæt på at blive realiseret to gange i midten af 1800-tallet: Da den barnløse Frederik 7. i 1848 i dybeste hemmelighed tilbød adoption af den 19-årige prins Oscar (2.) (1872-1907), og da den danske regering henvendte sig til den svenske gesandt i 1863 med et forslag om en skandinavisk union under Sverige-Norges kong Carl 15. (1859-72), Carl 4. i Norge. Den glücksborgske tronfølge tilsidesatte imidlertid den dynastiske skandinavisme.⁹ Af forskellige grunde formåede Sverige-Norge ikke at forene Skandinavien,¹⁰ modsat kongerigerne Sardinien-Piemonte og Preussen, der med militære magtmidler magtede at samle hhv. Italien og Tyskland. Italiens samling i 1861 og Tysklands ditto i 1871 baserede sig endvidere på den italienske og tyske nationale bevægelse.¹¹

⁸ Andersson: *Idé och verklighet*; *ibid.*: *Nordiskt samarbete*; Hansen: 'Foreningene'; *ibid.*: *Drømmen*; Elmersjö: *Norden*; Adriansen (red.): *Kulturel nordisme*; Hovbakke Sørensen: 'Norden som idé'; Janfelt: *Att leva*; Nielsen: 'Nordisk forår'.

⁹ Weibull: *Bernadotterna – En krønika*, 10-24; Møller: *Dynastiet*, 66-67, 109; oplysningen om adoptionen gav kong Oscar 2. i sine erindringer, Holm (udg.): *Mina*, bd. III, 12; Bomann-Larsen: *Kongstanken*, bd. 1, 16-18; Becker-Christensen: *Skandinaviske*, 207-08; Friis: 'Skandinavismens'; Ottosen: 'Nordisk krig', 167-214, særligt 189-92; *ibid.*: 'Den dynastiske skandinavismens', 255-83; Glenthøj og Ottosen: *1814: Krig, nederlag, frihed*, 203-12; Glenthøj: *1864*, 136-40, 317-23; Barton: 'The Swedish Succession', 309-33.

¹⁰ Skandinavismen var en del af den nationalliberale bevægelse med front mod dets sidestykke, de tysknationale samlingsbestræbelser, og for Sveriges vedkommende også mod Rusland. Det var således fundamentale geopolitiske forskelle, der afgjorde, at den skandinaviske statsdannelse aldrig blev en realitet, Østergaard: *The Geopolitics*, 12-13.

¹¹ Kalmarunionen (1397-1523), funderet på den dansk-norske personalunion fra 1380 og Sveriges tilslutning til personalunionen med Danmark og Norge på baggrund af regentvalg i de tre nordiske monarkier (1387-88) og en kort krig (1389), opløstes endeligt med Sveriges løsrivelse i 1523 efter gentagne genopretningsforsøg fra 1438, hvor Sverige ved flere lejligheder søgte at vælge sin egen konge eller rigsforstander. Dette nordiske statsforbund udviklede sig således ikke til en statsdannelse modsat politiske unioner som Spanien, Portugal, Frankrig, Rusland og Storbritannien, hvor mediatiseringer af hovedsageligt fyrstestater fra middelalderen, særligt fra 1400- og 1500-tallet og frem til 1800-tallet, førte til dannelsen af centralstyrede territorialstater. Mediatiseringerne blev foretaget delvist i form af fusioner på basis af personalunioner og mestendels i form af annekteringer af stater, herunder republikker (Portugal og Spanien: lilleputstater og den feudale republik Couto Misto (900-tallet-1868), Frankrig: fx republikken Korsika (1755-69), købt og erobret af Frankrig (1768-69))), bystater (Rusland og Frankrig; fx franske annekteringer af tyske rigsstæder i 1600-tallet, hvoraf Besançon fra 1664-78 var en del af Spanien, stadig med betydeligt selvstyre, og erobret og annekteret af

En bred definition af skandinavismen som begreb er forsøgt med en distinktion inden for skandinavismebegrebet i en stærk og en svag skandinavisme. En stærk skandinavisme, den politiske skandinavisme, kan anskues som en selvstændig nationalisme, en pan-nationalisme.¹² Den svage skandinavisme var komplementær og underordnet i forhold til de respektive nationalismer. I nordismebegrebet er det fælles nordiske hovedsageligt underordnet de nationale interesser.¹³

Skandinavismen opstod som idestrømning i litterære og akademiske kredse i Danmark i slutningen af 1700-tallet. Artiklen tager udgangspunkt i den politiske og dynastiske skandinavisme, den stærke skandinavisme, som led et afgørende nederlag i 1863-64 i forbindelse med kollapset for det svensk-norske kongehus' kandidatur til den danske trone og krigen i 1864, hvor Danmark stod alene mod Preussen og Østrig. Skandinavismen led derefter et markant knæk, og den politiske og dynastiske skandinavismes store ambitioner om et fælles nordisk stat blev lagt i mølposen. Artiklen definerer skandinavismen som en national idestrømning, en ideologisk bevægelse i de tre skandinaviske kongeriger, der accentuerede nordisk samhørighed, og som med et transstatsligt sigte og på grundlag af den politiske og dynastiske skandinavisme fra 1830'erne og 1840'erne tilstræbte en samlet nordisk statsdannelse. Skandinavismen defineres således som en national, transstatslig bevægelse, der havde karakter af en enhedsbevægelse eller en pan-nationalisme.

I perioden efter 1864 afsluttedes nationalstatsprocessen i Norden foreløbig med Finland (1917) og Island (1918), der i 1944 blev en uafhængig nationalstat, da personalunionen med Danmark opløstes. Norge blev i 1905 en uafhængig nationalstat, da den svensk-norske personalunion

Frankrig i 1674-78), feudale len og fyrstelen (apanage-len), på grundlag af bl.a. personalunioner, hvoraf en opstod med baggrund i en dynastisk union (Frankrig og hertugdømmet Bretagne 1491-1547), protektorater i georgiske fyrstestater (1783-1867), hvor Rusland udnyttede bl.a. dynastiske konflikter til at fremme sin inkorporeringspolitik, tronbestigelser af fyrstelenenes besiddere, erobringer, konfiskationer, giftermål (medgift), mageskifter, arv (grundet manglende arvinger i fyrste- og adelsslægter) og køb. Mediatiseringer bidrog i mindre omfang til at forme den portugisiske statsdannelse, som traditionelt har været en homogen nationalstat. Personalunioner indgik på forskellig måde i disse processer, i grundlæggelsen af den britiske og spanske statsdannelse og i udvidelsen af Frankrigs og Ruslands territorium. Storbritannien og Spanien opstod som følge af fusioner på basis af personalunioner, i Spaniens tilfælde en personalunion, der havde sin baggrund i en dynastisk union. Fusionerne implicerede en blanding af sammenlægninger og inkorporeringer, sidstnævnte mest udpræget i Spaniens tilfælde. Historisk har personalunioner sjældent affødt nye, varige statsdannelse. Den rumænske nationalstat opstod i 1862 som en politisk union på baggrund af personalunionen mellem fyrstendømmerne Valakiet og Moldavien fra 1859. Rumænien opnåede officielt uafhængighed af osmannisk overhøjhed i 1878. Middelalderens feudalstatslige opsplitning efterlod forskellige nationaliteter, identiteter, traditioner og kulturer inden for de gamle fyrste- og bystater, og i midten af Europa, i det tysk-italienske område, vedblev denne struktur at bestå frem til midten af 1800-tallet, Østergaard: *The Geopolitics*, 17; Kearney: 'Nation', 43-54; Hitchins: *The Romanians*. En reminiscens af denne historiske arv er republikken San Marino, storhertugdømmet Luxembourg, fyrstendømmerne Andorra, Monaco og Liechtenstein, og pavedømmet Vatikanstaten, som hører til de europæiske lilleputstater.

¹² Sørensen: *Kampen om*, 235-36; ifølge Dag Thorkildsen kan denne form for skandinavisme defineres som en enhedsbevægelse, en enhedsnationalisme, Thorkildsen: 'Skandinavismen', 191, for en yderligere diskussion af skandinavismebegrebet, se Hemstad: 'Skandinavismens' tilkomst', 21-45.

¹³ Hemstad: *Fra Indian Summer*, 20.

opløstes. Skandinavismens sammenbrud i 1864 er blevet anfægtet, og med begrebet *nyskandinavisme* er kontinuiteten blevet betonet i udviklingen fra skandinavismen til nordismen, jf. fodnote 1. Nordismen som begreb opstod i tiden omkring 1. verdenskrig. Nordismen defineres som en ideologisk bevægelse, der udmøntede sig gennem de fem nordiske nationalstater, de tre skandinaviske og Finland (1917) og Island (1918). Nordismen var en del af de nationale identiteter i nationalstaterne, samtidig med at den havde et transstatsligt fokus ved at bidrage til at befordre det mellemfolkelige, nordiske samarbejde i praksis. Nordismen søgte i det 20. århundrede at skabe et moderne nordisk samarbejde, som forankrede sig på de fem nordiske nationalstaters suverænitet. Nordismen blev en konsekvens af og ikke et alternativ til nationalstaterne i Norden.

De nordiske kongehuse havde en central rolle i den politiske og dynastiske skandinavismes agitation for en samlet skandinavisk statsdannelse. Artiklen vil undersøge, hvorvidt de nordiske kongehuse i perioden 1914-36 indtog en central position i de nordiske offentlighedens forestillinger om et nordisk fællesskab, og i bekræftende fald hvordan. Artiklen vil undersøge de nordiske kongehuse i relationen mellem nationalisme og nordisme ved at anlægge et monarkiperspektiv på nordismen i form af en komparativ analyse af offentlighedernes beskrivelser og fremstillinger af begivenheder i de nordiske kongehuse i de nordiske kongeriger Danmark, Norge og Sverige, og fra 1918 Island. Island var i perioden 1918-44 et selvstændigt kongerige i personalunion med Danmark. Finland var kortvarigt fra 1918-19 et kongerige, men er som en parentes i de nordiske monarkiers historie ikke medtaget i artiklens undersøgelse. Artiklens monarkiperspektiv fokuserer på de fire nordiske kongeriger i perioden 1914-36: de tre skandinaviske og fra 1918 Island. Artiklen vil komparere den danske, norske, svenske og islandske opinions beskrivelser af begivenheder i de tre nordiske kongehuse i perioden 1914-36.

I artiklens periode afsluttedes nationalstatsprocessen i Norden foreløbig med Finland (1917) og Island (1918). Samtidig ændrede forholdet sig mellem de nordiske kongehuse og den måde, hvorpå de placerede sig i relationen mellem det nationale og det nordiske. Fra Sveriges løsrivelse og Kalmarunionens opløsning 1521-23 bestod Norden af tre monarkier og to kongehuse, i perioden 1523-1814 af det oldenborgske kongehus (Danmark og Norge) og det svenske kongehus, fra 1814-1905 af det svensk-norske og danske kongehus, i perioden 1905-18 af tre monarkier og tre kongehuse, da den svensk-norske personalunion opløstes, og Norge blev en uafhængig nationalstat med sit eget nationale kongehus med valget af den danske prins Carl til norsk konge (Haakon 7. (1905-57)), og fra 1918 af fire monarkier og tre kongehuse, da Island med Den Dansk-Islandske Forbundslov blev et selvstændigt kongerige i en personalunion med Danmark, der bestod til 1944.

Artiklens problemstilling og dets komparative analyse rejser konkrete spørgsmål: Tillagde de nordiske offentligheder de nordiske kongehuse betydning i forhold til at udtrykke nordisk samhørighed? Eller blev de mestendels set som eksponenter for de respektive nationalstater? Blev forholdet mellem det nationale og det nordiske vægtet anderledes i Norge og Island, der først blev uafhængige nationalstater i hhv. 1905 og 1944, og som følge deraf stadig var i en nationsdannelsesproces?

I nordismebegrebet har man hidtil hovedsageligt beskrevet det fælles nordiske som underordnet det nationale. Artiklen vil med sit monarkiperspektiv undersøge, om der eksisterede en særskilt dynastisk nordisme, og i bekræftende fald om nordismen tilstræbte en fælles nordisk statsdannelse. Artiklens undersøgelse har som sit primære mål at afdække, i hvilket omfang nordismen på linje med skandinavismen kan karakteriseres som en enhedsnationalisme, en pan-nationalisme. Artiklens forventes derved at kunne kaste et nyt lys over forholdet mellem skandinavisme, nordisme og de respektive nordiske nationalismer i det trekvarte århundrede efter krigen i 1864.

Da Norden bestod af fyrste-territorialstater, statsnationer, personalunioner mellem nationalstater, en realunion inden for et multinationalt imperium (Finland og Rusland) og en national, transstatslig bevægelse i form af skandinavismen, efterfulgt af nordismen som ideologisk bevægelse i Norden, er nationalstatsprocessen i Norden repræsentativ for hovedparten af de forskellige nationalstatsprocesser i 1800- og 1900-tallets Europa.¹⁴ Danmark og Sverige er statsnationer, dvs.

¹⁴ Langewiesche: *Die Monarchie*; Sellin: *Gewalt und Legitimität*; Iijima og Kraft: 'Making of States', 1-29; Galántai: *Der österreichisch-ungarische*; Goethem: *Belgium*; Colley: *Britons*; Europa bestod indtil 1800-tallet hovedsageligt af (multinationale) konglomeratstater med betydelige variationer. En konglomeratstat var en statsdannelse, som bestod af forskellige lande eller provinser med forskellige statsorganer. En konglomeratstat var som hovedregel også en multinational statsdannelse med forskellige sprog og religioner. En konglomeratstat havde typisk en mere eller mindre multiterritorial karakter. Det eneste sammenbindende led i disse politisk og nationalt heterogene dynastiske konglomeratstater var en fælles monark, en hersker, som staterne blev sammenholdt af.

Den mest udprægede konglomeratstat i Europa var det multinationale imperium Habsburgmonarkiet, der havde sine rødder i den østrigsk-tyske fyrsteslægts besiddelser. Habsburg-dynastiet samlede sig store besiddelser på grundlag af arv, giftermål, mageskifter og krig. Fyrstehuset sad diskontinuerligt i tre generationer som tyske konger (1273-91, 1298-1308 og 1314-30). I 1273 valgte kurfyrsterne grev Rudolf (1.) af Habsburg og hertug af Østrig og Steiermark (1278-82) til tysk konge (1273-91). Han gjorde som hertug hertugdømmet Østrig, der eksisterede fra 1156-1453, til kernen i habsburgernes besiddelser, som herefter var blandt de vigtigste områder i det tysk-romerske rige. Rudolf 1.s ældste søn, Albrecht 1. (1298-1308), og hans sønnesøn Friedrich den Smukke (1314-30) opnåede også begge at blive udnævnt til tyske konger, men ligesom faderen og farfaderen blev de aldrig tysk-romersk kejsere. I 1438 valgtes Albrecht 2., tipoldebarn til Albrecht 1., til tysk konge, men han døde året efter og blev aldrig kronet. I 1440 valgtes Friedrich 3. til tysk konge (1440-93), og han blev kronet i Aachen i 1442. Albrecht 2. og Friedrich 3. tilhørte henholdsvis den albertinske og leopoldinske linje i Habsburg-dynastiet, som opstod ved en deling af de habsburgske besiddelser i 1379. Den albertinske linje uddøde i mandslinjen i 1457. I 1452 blev Friedrich 3. den første habsburger, der besteg den tysk-romerske kejsertrone, da han ophøjedes til tysk-romersk kejser ved at blive kronet i Rom (1452-93). Derefter valgtes kurfyrsterne med en enkelt undtagelse under Den Østrigske Arvefølgekrig 1740-48, hvor den bayerske kurfyrst Karl 7. (1726-45) fra Wittelsbach-dynastiet var tysk-romersk kejser 1742-45 og konge af Bøhmen 1741-43, habsburgere til tysk-romerske kejsere indtil det tysk-romerske kejserriges opløsning i 1806. I 1453 ophøjedes hertugdømmet Østrig til ærkehertugdømmet Østrig, der eksisterede frem til det tysk-romerske riges ophør i 1806. I 1471 valgtes Vladislav 2. fra

det litauiske Jagiello-dynasti til konge af Bøhmen (1471-1516). Han var den ældste søn til Elisabeth (1436-1505) fra Habsburg-dynastiet, dronningegemalinde og storfyrstinde af Litauen (1454-92), og Casimir 4. Jagiello, storfyrste af Litauen (1440-92) og konge af Polen (1447-92), og som sådan var han egentlig udset til at efterfølge sin far på den polske og litauiske trone. Vladislav 2.s morbror, Ladislaus 5. Postumus, havde været enekonge af Ungarn og Kroatien i perioden 1444-57, hvorfor han med dette dynastiske argument valgtes til den ungarske og kroatiske trone efter den ungarske og kroatiske kong Matthias Corvinus' (Hunyadi-dynastiet) (1458-90) død i 1490 og udmanøvrerede de to øvrige tronkandidater, habsburgeren Maximilian (1.), tysk konge 1486-1519 og tysk-romersk kejser 1508-19, og sin egen yngre bror Johan 1. Albert. Han var derefter konge af Ungarn og Kroatien til sin død i 1516 og etablerede en personalunion mellem Bøhmen, Ungarn og Kroatien under Jagiello-dynastiet. Hans søn, Ludwig 2. (1516-26), efterfulgte ham på den bøhmisk-ungarsk-kroatiske trone. Da Ludwig 2. faldt i slaget ved Mohacs i Ungarn i 1526 mod osmannerne, valgtes den dobbelte svoger ærkehertug Ferdinand af Østrig (1503-64), bror til kejser Karl 5. (1519-56), til konge af Bøhmen, Ungarn og Kroatien. Ferdinand regerede disse habsburgske arvelande i den habsburgske tysk-romerske kejsers navn, og sammen med Østrig regeredes de fra 1556 (officielt fra 1558) af den tysk-romerske kejser, da Ferdinand blev tysk-romersk kejser som Ferdinand 1. (1558-64) ved delingen af de habsburgske besiddelser i 1556, som jævnfør fodnote 5 havde nået et formidabelt omfang gennem ægteskabsalliancer og arv. Ungarn og fra 1527 Kroatien var som habsburgske arvelande i Habsburgmonarkiet modsat Østrig og Bøhmen ikke en del af det tysk-romerske kejserrige. Der var dermed etableret en personalunion mellem Bøhmen og Ungarn, og fra 1526 Østrig, og en personalunion mellem det tysk-romerske rige og Ungarn (1556-1806) under Habsburgerne. Frans 3. Stefan (1708-65, hertug af Lothringen 1729-37) giftede sig i 1736 med den habsburgske enearving Maria Theresia (1717-80), Habsburgmonarkiets monark 1740-80 (kun dronning af Bøhmen i perioden 1740-41, 1743-80). I 1737 afstod Frans 3. Stefan sit hertugdømme, Lothringen, til den afsatte kandidat til den polske trone, Stanislaw 1. Leszczyński (1677-1766; konge af Polen og storfyrste af Litauen 1704-09 og 1733-36, hertug af Lothringen 1737-66), mens han til gengæld fik overdraget storhertugdømmet Toscana, der siden dets oprettelse i 1569 havde været regeret af den navnkundige Medicislægt. I 1745 blev den toscanske storhertug fra Lothringen-dynastiet valgt til tysk-romersk kejser under navnet Frans 1. Stefan (1745-65). Dette valg var dog med henblik på at fortsætte Habsburg-dynastiet på den tysk-romerske kejsertrone, da parrets efterkommere videreførte dynastiet som Habsburg-Lothringen-dynastiet, der fra 1765-1806 regerede det tysk-romerske rige og fra 1780-1918 Habsburgmonarkiet. I 1708 kom hertugdømmet Mantova i Norditalien under Habsburgmonarkiet, da den sidste hertug fra Gonzaga-dynastiets franske Nevers-sidelinje forbrød sin besiddelse af Mantova til den tysk-romerske kejser ved sin støtte til Frankrig i Den Spanske Arvefølgekrig (1701-14). Mantova hørte sammen med hertugdømmet Milano i Norditalien, de habsburgske besiddelser i Rhinområdet og De Østrigske Nederlande til de habsburgske eksklaver i 1700-tallet. Inden for De Østrigske Nederlandes grænser eksisterede endvidere fyrstebispedømmet Liège (980-1789, 1791-92, 1793-95) og rigsabbedit Stavelot-Malmédy (651-1795), der også hørte ind under det tysk-romerske kejserrige, men som ikke var underlagt habsburgsk styre. I 1803 mediatiseredes fyrstebispedømmet Trento (1027-1803) til grevskabet Tyrol (1140-1919), i 1805 mediatiseredes kurfyrstendømmet Salzburg (1803-05), en videreførelse af fyrstearkebispedømmet Salzburg (1328-1803), til kejserriget Østrig, i 1759 købtes eksklaverne til fyrstebispedømmet Bamberg (1245-1802) i Habsburgmonarkiet, i 1803 mediatiseredes fyrstebispedømmet Brixen (1027-1803) til grevskabet Tyrol og i 1802 mediatiseredes fyrstebispedømmet Freising (1294-1802) til Bayern og Østrig. Det var først efter Napoleonskrigenes territoriale omvæltninger, at Habsburgmonarkiet på Wienerkongressen (1814-15) blev et geografisk sammenhængende multinationalt imperium, der i 1805 måtte afgive sine territorier i det sydvesttyske område, De Østrigske Nederlande vendte ikke tilbage efter den franske besættelse fra 1794-1814, og i Norditalien etableredes kongeriget Lombardiet-Veneto (1815-66), der var i personalunion med kejserriget Østrig. Kejserriget Østrig oprettedes i 1804 med Frans 1. som kejser (1804-35), kejser Frans 2. af det tysk-romerske rige 1792-1806. Fra 1815-66 var kejserriget repræsenteret i Det Tyske Forbund (de østrigske stater og Den Bøhmiske Krones Lande, der bestod af kongeriget Bøhmen, markgrevsområdet Mähren og de schlesiske hertugdømmer). Kongerigerne Ungarn, Kroatien, Slavonien, Dalmatien, Galizien-Lodomerien og Lombardiet-Veneto, og hertugdømmet Bukovina og fyrstendømmet Transsylvanien (1711-1867, storfyrstendømme fra 1765), var ikke en del af forbundet ligesom de preussiske områder Østpreussen fra 1618 og fra 1772 Vestpreussen, der ikke var en del af det tysk-romerske rige, og storhertugdømmet Posen (1815-48). Habsburgmonarkiet var som statsdannelse en fusion af fyrstestater og personalunioner, fx personalunionen mellem Østrig og kongeriget Ungarn (1526-1918), kongeriget Slavonien (1699-1868), kongeriget Serbien (1718-39), kongeriget Galizien-Lodomerien (1772-1918), hertugdømmet Bukovina (1774-1918), Ny Galizien (1795-1809) og kongeriget Dalmatien (1797-1805, 1815-1918). Bøhmen og Ungarn var i personalunion med hinanden fra 1490-1918, afbrudt 1619-20 og 1741-43, begge gange af Wittelsbach-dynastiet i Bøhmen. Fra 1102-1918 var kongeriget Kroatien i personalunion med kongeriget Ungarn. I 1868 omdannedes Kroatien til kongeriget Kroatien, Slavonien og Dalmatien (1868-1918). Kejserriget Østrig var et forsøg på at centralisere det feudale monarki Habsburgmonarkiet, der organiseredes med de såkaldte kronlande som konstituerende lande i imperiet. Habsburgmonarkiet kan karakteriseres som et konføderativt monarki og har derved lighedspunkter med Den Aragonske Krone, der ligeledes som statsdannelse var en samling af fyrstestater og

personalunioner, et feudalt og et konføderativt monarki. Som politisk union var det multinationale imperium Habsburgmonarkiet først og fremmest en union, der bestod af en række stater, jf. det konføderative monarki, men også en union, der var dannet af en række stater ved mediatiseringer. Konglomeratstatens mangfoldighed kom bl.a. til udtryk i den østrigske kejsers prætentive titulatur, der er et vidnesbyrd om og et studie i Habsburg (-Lothringen)-dynastiets territoriale udvikling og historie: kejser af Østrig, konge af Ungarn og Bøhmen, af Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien og Illyrien, Lombardiet-Veneto, konge af Jerusalem etc., ærkehertug af Østrig, storhertug af Toscana og Kraków, hertug af Lothringen, af Salzburg, Steiermark, Kärnten, Krain og Bukovina, storfyrste af Transsylvanien (Siebenbürgen), markgreve af Mähren, hertug af Øvre- og Nedreschlesien, af Modena, Parma, Piacenza og Guastalla, af Auschwitz og Zator, af Teschen, Friuli, Ragusa og Zara, fyrstelig greve af Habsburg og Tyrol, af Kyberg, Görz og Gradisca, fyrste af Trento og Brixen, markgreve af Øvre- og Nedrelausitz og i Istrien, greve af Hohenems, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg etc., herre af Trieste, af Kotor og på Den Vendiske Mark, storfyrste af Serbien etc. etc. Habsburgmonarkiet var en udpræget multinationale konglomeratstat. Den central- og østeuropæiske stormagt bestod af mindst et dusin nationaliteter: tyskere (østrigere), italienerne, ungarere, tjekkerne, slovakker, slovenere, kroaterne, slaverne, serbere, polakker, rumænere, ukrainere og rutenere. De mange nationale mindretal blev med nationalismen en trussel mod Habsburgmonarkiets og Det Osmanniske Riges eksistens. Det Russiske Kejserrige havde traditionelt mange, men relativt fåtallige, nationale mindretal, og kejserrigets vigtigste befolkningsgruppe, russerne, udgjorde et klart flertal, hvorfor de nationale mindretal ikke som i Habsburgmonarkiet og Det Osmanniske Rige udgjorde en latent trussel mod statens eksistens. Efter opløsningen af Det Tyske Forbund i 1866 blev Habsburgmonarkiet i form af kejserriget Østrig i 1867 atter omdannet, denne gang til dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn (1867-1918), hvormed kongeriget Ungarn genvandt sin legale og politiske status, som landet havde mistet i forbindelse med det ungarske oprør i revolutionsåret 1848. Ungarn genvandt med ordningen i 1867 sin separate forfatning, sin egen regering og sit eget parlament. Det habsburgske dobbeltmonarki bestod af en realunion mellem to statsunioner: den østrigske (Cisleithanien), kejserriget Østrig, der bl.a. omfattede de østrigske stater, Dalmatien, Den Bøhmiske Krones Lande og Galizien-Lodomerien, og den ungarske statsunion (Transleithanien), der omfattede Ungarn, Kroatien og Slavonien. Kongeriget Kroatien, Slavonien og Dalmatien, dvs. kongeriget Kroatien og Slavonien uden Dalmatien, opnåede status som en autonom region i dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn i den ungarske statsunion. Dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn repræsenterer den sidste fase i den konstitutionelle udvikling af Habsburgmonarkiet. I det østrig-ungarske dobbeltmonarki var de to statsunioner foruden fælles regent forenet gennem fælles finans-, udenrigs- og krigsministerium. I et dobbeltmonarki er udenrigspolitikken, hæren og finanspolitikken således fælles anliggender mellem to monarkier.

Realunionen mellem Danmark og Norge (1537-1814) og realunionen mellem Polen og Litauen (1569-1795) er andre eksempler på dobbeltmonarkier i Europas fyrstehistorie. I 1870'erne foreslog prins Edward (7.) af Wales og den liberale britiske premierminister, William Gladstone (1809-98, premierminister 1868-74, 1880-85, 1886 og 1892-94), at der efter østrig-ungarsk forbillede skulle etableres et dobbeltmonarki mellem Storbritannien og Irland. Forslaget blev aldrig realiseret.

I Vesteuropa blev Frankrig i slutningen af 1700-tallet en geografisk sammenhængende territorialstat med annektering af de sidste enklaver. Fx hertugdømmet Lothringen (959-1766), der i 1766 efter aftale tilfaldt Frankrig med hertug Stanislaw 1. Leszczyński's død. Kong Ludvig 15. (1715-74) var svigersøn til Stanislaw 1. Leszczyński. Andre eksempler omfatter enklaver, som var eksklaver til udenlandske magter: Comtat Venaissin (der også bestod af en eksklave i Frankrig), eksklave til Kirkestaten siden 1274 og indlemmet i Frankrig ved en folkeafstemning i 1791, og republikken Mulhouse, en byrepublik og en del af den schweiziske konføderation siden 1515, indlemmedes i Frankrig ved en folkeafstemning i 1798. Fyrstendømmet Bidache i Baskerlandet (1570-1790) indlemmedes i Frankrig på baggrund af en erobring i 1793. I 1702 døde fyrst Vilhelm af Oranien (1650-1702) barnløs, hvorefter der var strid om fyrstetronen mellem Johan Vilhelm Friso (1687-1711, fyrste af Nassau-Dietz 1696-1702 og statholder i Friesland og Groningen 1696-1711) og Preussens kong Friedrich 1. (1701-13). Traktaten i Utrecht (1713) fastslog, at fyrstendømmet Oranien skulle indlemmes i Frankrig. Både det preussiske kongehus og Johan Vilhelm Friso gav dog ikke af den grund afkald på titlen som fyrste af Oranien. Johan Vilhelm Frisos arv gav anledning til oprettelsen af fyrstendømmet Oranien-Nassau i det tysk-romerske kejserrige (1702-1806, 1813-15) med ham selv som den første fyrste (1702-11).

Den permanente personalunion mellem kongerigerne Castilien (1065-1230) og León (910-1230) fra 1230 lagde grunden til Den Castilianske Krone (1230-1715), der var et feudalt monarki. Personalunionen udviklede sig gradvist til en parlamentarisk union med parlamentet Cortes i Castilien som det fælles parlament. Fra 1556 var Den Castilianske og Den Aragonske Krone formelt i personalunion med hinanden. Den Aragonske Krone blev opløst i 1716 efter kong Philip 5.s (1700-46) sejr i Den Spanske Arvefølgekrig (1701-14), hvorved det monarkiske statsforbund afgav sine italienske besiddelser. Dermed ophørte det spanske multinationale imperium i Europa. Den Castilianske Krone blev reelt, men ikke formelt, ophævet i 1715. Dermed var den spanske stat en realitet. Den spanske dynastiske union, personalunion og siden politiske union betød på længere sigt, at det spanske centrum placeredes i Den Castilianske Krone, på hvis præmisser Spanien som statsdannelse blev grundlagt. Det spanske parlament, Cortes, fik sit navn efter

det castilianske parlament. Den spanske tronfølger bærer titlen som prins/prinsesse af Asturien, da den castilianske tronfølger siden 1388 havde båret denne titel. Kongeriget Asturien (718/22-924) blev en del af kongeriget León i 924, da kong Fruela 2. af Asturien (910-25) i 924 blev valgt til konge af León (924-25). Siden grundlæggelsen af det moderne spanske monarki i 1975 og ifølge forfatningen af 1978 bærer den spanske tronfølger tillige titlen som prins/prinsesse af Girona (tronfølgeren til Den Aragonske Krone) og Viana (tronfølgeren til kongeriget Navarra), hertug/hertuginde af Montblanc (tronfølgeren til fyrstendømmet Catalonien), greve/grevinde af Cervera (tronfølgeren til kongeriget Valencia) og herre/frue af Balaguer (tronfølgeren til kongeriget Mallorca). Fra 1977 har alle disse titler været en del af den spanske tronfølgers officielle titulatur, efter at titlen prins/prinsesse af Asturien siden grundlæggelsen af den spanske statsdannelse i 1715/1716 udelukkende havde været anvendt for den spanske tronfølger. Titlerne er et vidnesbyrd om arven fra den spanske dynastiske union. Den spanske monarks officielle titulatur i dag omfatter såvel reelle titler som nominelle og ceremonielle præentionstitler og er som følger: konge af Spanien (optræder først i 1870), konge af Castilien, af León, af Aragonien, af Begge Sicilier (Napoli og Sicilien), af Jerusalem, af Navarra, af Granada, af Toledo, af Valencia, af Galicien, af Mallorca, af Sevilla, af Sardinien, af Córdoba, af Korsika, af Murcia, af Menorca, af Jaén, af Algarve, af Algeciras, af Gibraltar, af De Kanariske Øer, af Østindierne og Vestindierne og af Verdenshavets Øer og Fastland, ærkehertug af Østrig, hertug af Burgund, af Brabant, af Milano, af Athen, af Neopatria og af Limburg, greve af Habsburg, af Flandern, af Tyrol, af Roussillon og af Barcelona, herre af Biscayen og af Molina.

Storbritanniens samling begyndte med samlingen af England på grundlag af syv angelsaksiske kongeriger fra slutningen af 800-tallet og frem til midten af 900-tallet. Fra 1013-42 var England en del af det danske rige. Fyrstendømmet Wales (1216-1542) grundlagdes med basis i en række walisiske fyrstestater. Under den walisiske fyrste Llywelyn ap Gruffudd (1246-82) erobredes Wales af England fra 1277-83. Siden 1301 har den engelske (britiske) tronfølger båret titlen prins/prinsesse af Wales, der derefter reelt var et fyrstelen under det engelske kongehus. I den engelske tronfølgekrig fra 1455-87, Rosekrigene, mellem Plantagenet-sidelinjerne Lancaster (rød rose), Englands kongehus (1399-1461 og 1470-71) og York (hvid rose), Englands kongehus 1461-70, 1471-85, sejrede i den sidste ende Henrik 7. (1485-1509), der blev født på Pembroke Castle i Wales. Henrik 7., den første af Tudor-dynastiet, stammede i mandslinjen fra den walisiske adelslægt Tudor. På mødre side var han via en illegitim linje i Lancaster-linjen to gange tipoldebarn til Englands kong Edward 3. (1327-77) og sønnesøn til den engelske dronning Cathrine Tudor (1401-37, dronning fra 1420-22, født prinsesse af Frankrig og gemalinde til Owen Tudor (ca. 1400-61)). Tudor-dynastiet nedstammede fra datidens mest magtfulde walisiske fyrste Rhys ap Gruffydd, fyrste af Deheubarth (1155-97). Henrik 7. brugte sin slægtshistorie som et redskab i forhold til at vinde walisisk støtte i tronfølgekrigen. For at sikre sin legitimitet som ny engelsk monark knyttede Henrik 7. en ægteskabelig forbindelse med York-dynastiet i 1486, da han ægtede kong Edward 4.s (1461-70 og 1471-83) ældste datter, Elizabeth (1466-1503). Fyrstendømmet Wales, der fra 1283-94, 1295-1400 og 1415-1542 var en klientstat under England, medietiseredes til England i 1543 med baggrund i unionslovene fra det engelske parlament i 1536 og 1542. Herskabet Irland (1171-1542) var en pavelig besiddelse (Kirkestaten), som den engelske konge havde i len af pavestaten. Dette feudale len i personalunion med England blev efter Reformationen med en lov fra det irske parlament i 1542 omdannet til kongeriget Irland (1542-1801), som var en klientstat under England 1542-1707 og fra 1707-1801 under Storbritannien i personalunion med England fra 1542-1707 og fra 1707-1801 i personalunion med Storbritannien. I 1600-tallet medietiseredes de sidste irske kongeriger til kongeriget Irland; en proces, der havde stået på siden middelalderen. Kongeriget Skotland etableredes i år 843, da picterne og deres landområde, Pictavia, forenede sig med skotterne og det gæliske kongerige Dál Riata, der stammede fra 400-tallet. Kongeriget Strathclyde medietiseredes til Skotland i 1093. England gjorde krav på herredømmet over Skotland, der imidlertid med held forsvarede sin uafhængighed i De Skotske Uafhængighedskrige (1296-1328 og 1332-57). Under krigene tog Englands kong Edward 1. (1272-1307) den hellige "Stone of Destiny" fra Scone, der blev anvendt som kroningssten ved kroningerne af de skotske monarker, og førte den til kroningskirken Westminster Abbey. I 1950 hævdede de skotske nationalister sig, da fire skotske studenter stjal "Stone of Destiny" fra Westminster Abbey. Efter en intensiv efterforskning kunne stenen vende tilbage til Westminster i 1951. I 1996 fik Skotland lov til at beholde kroningsstenen, der i dag opbevares på Edinburgh Castle. Kroningsstenen vil dog fortsat blive anvendt til kroningerne af de britiske monarker. Frøene til den britiske personalunion i 1603 blev sået i 1503, da Margaret Tudor (1489-1541), datter af den engelske kong Henrik 7. (1485-1509), ægtede Skotlands kong Jacob 4. (1488-1513), der faldt i et slag mod England og svogeren kong Henrik 8. (1509-47), slaget ved Flodden Field, i Cambrai-Ligaens Krig (1508-16). Parrets oldebarn kong Jacob 6. af Skotland (1567-1625), kong Jacob 1. af England (1603-25), arvede den engelske trone i 1603, da Tudor-dynastiet uddøde med dronning Elizabeth 1. (1558-1603). I personalunionen mellem England, Irland og Skotland i perioden 1603-1707 sad Stuart-dynastiet på den britiske trone med undtagelse af perioden 1649-60 (England var en republik; Skotland og Irland fra 1653) og 1694-1702 (Oranje-Nassau, der fra 1689-1702 sad på den britiske trone). Personalunionen mellem England og Skotland var ligesom de fleste personalunioner udpræget asymmetrisk. Uagtet at det skotske kongehus, Stuart-dynastiet, der sad på Skotlands trone fra 1371-1603, havde besteg den engelske trone, var det så afgjort England, der udstak kursen for unionens indhold og udvikling.

Det forholdt sig på samme måde med den dynastiske union mellem Polen og Litauen fra 1386, hvor det litauiske storfyrstehus besteg den polske kongetrone. Polen var så absolut den ledende magt i unionen. Den fælles hovedstad var Kraków og fra midten af 1500-tallet Warszawa. Den dynastiske union udviklede sig til en personalunion i perioderne 1447-92 og 1501-69. Personalunionen blev i 1569 omdannet til en realunion. I 1707 blev den britiske personalunion mellem Skotland og England omdannet til en politisk union på baggrund af Unionstraktaten (1706) og Unionslovene (1707). Den britiske statsdannelse, Storbritannien, var dermed en realitet. Det skotske parlament blev nedlagt, og det engelske Westminster-parlament blev fælles for hele den nye statsdannelse med navnet Great Britain. I 1801 skabtes en ny, samlet britisk statsdannelse (United Kingdom of Great Britain and Ireland), da kongeriget Irland indlemmedes i den eksisterende britiske statsdannelse på baggrund af Unionslovene af år 1800. Personalunionen mellem Storbritannien og kongeriget Irland omdannedes til en politisk union, det irske parlament blev ligesom det skotske nedlagt, hvormed der fra 1801 kan tales om en britisk helstat under et fælles britisk parlament, Westminster-parlamentet i England. En helstat defineres som en statsdannelse bestående af flere under en fælles ordning eller forfatning for de fælles anliggender forbundne statsdele. En helstat ligger tæt op ad forbundsstaten som statstype. England og Wales (defineret ved lov i 1746), Skotland (1706-07) og Irland (1800-01; fra 1922 Nordirland) blev konstituerende lande i Storbritannien. Den britiske statsdannelse, den britiske union, blev etableret som et engelsk imperium med det sydøstlige England som det magtmæssige centrum og det dominerende kerneområde. På grundlag af tronfølgeoven af 1701 kunne det protestantiske Hannover-dynasti bestige den britiske trone i 1714. Hannover-dynastiet nedstammede fra Stuart-dynastiet og kong Jacob 6. (1567-1625), Jacob 1. (1603-25) via dennes barnebarn kurfyrstinde Sophie af Hannover (1630-1714). Fra 1705-1948 virkede den såkaldte Sophie Naturalisationslov, der fastslog, at alle ikke-katolske efterkommere af kurfyrstinde Sophie af Hannover automatisk var britiske statsborgere.

I Norden udviklede det danske rige sig til en dansk-norsk-tysk konglomeratstat i 1400-tallet. Indførelsen af tyske feudale arveregler i løbet af 1100-tallet betød, at yngre kongesønner fik overladt danske landsdele som len. Denne status blev varig i hertugdømmet Slesvig (Sønderjylland), der var et feudalt len under den danske krone (i perioden 1544-1721 kun delvist, hvor den danske monark dels var hertugen af Slesvig-Holsten-Gottorps lensherre, dels var sin egen lensmand i de kongelige dele af hertugdømmet) og et fyrstelen, eksempelvis under Abel-slægten fra 1232-1375. I 1448 skulle det danske rigsråd vælge en ny konge efter den barnløse Christoffer 3. af Bayerns (1440-48) død. Sverige udnyttede lejligheden til at udnævne stormanden Karl Knutsson til ny konge under navnet Karl 8. (1448-57, 1464-65 og 1467-70), Karl 1. af Norge (1449-50). Rigsrådet henvendte sig til Adolf 8. af Slesvig-Holsten (1401-59), der på fædrene side var to gange tipoldebarn af Erik 5. Klipping (1259-86). Adolf 8. tilhørte Schauenburg-slægten, der var en gammel holstensk greveslægt, som var grever af Holsten fra 1110-1459, og som fra 1386 tillige var hertuger af Slesvig. I 1440 fik grev Adolf 8. tilkendt arveretten til hele Slesvig under den danske krone. Ved at vælge Adolf til konge håbede rigsrådet derfor på at knytte Slesvig tættere til Danmark. Slesvig-Holstens overhoved var dog ikke interesseret i den danske trone. Den barnløse hertug pegede i stedet på sin søstersøn, grev Christian af Oldenburg (1426-81, konge 1448-81). Grev Christian var på både mødrene og fædrene side beslægtet med det danske kongehus. På mødrene side nedstammede han gennem seks generationer, heraf tre kvindeled, fra Erik 5. Klipping. På mødrene side var han også efterkommer af Erik 4. Plovpenning (1241-50) datter Ingeborg (ca. 1244-87, dronning af Norge 1263-80) og kong Abels (1250-52) datter, Sophie (1240-efter 1284). Grev Christian og morbroren Adolf 8. var således begge efterkommere af Valdemar 2. Sejrs (1202-41) tre sønner med dronning Berengaria (ca. 1198-1221, dronning af Danmark 1214-21): Erik 4. Plovpenning, Abel og Christoffer 1. (1252-59). I tillæg nedstammede grev Christian endvidere på fædrene side fra Erik 4. Plovpenning datter Sophie (1241-86, dronning af Sverige 1260-75) og kong Abels datter, Sophie. Grev Christian blev valgt til dansk konge under navnet Christian 1. i 1448. Som nærmeste arving i det danske len Slesvig til sin morbror måtte Christian 1. forud for sin tronbestigelse underskrive en erklæring, hvori han lovede ikke at indlemme Slesvig i kongeriget Danmark analogt med situationen i 1326, da hertug Valdemar 5. af Slesvig (1325-26, 1330-64; dansk konge under navnet Valdemar 3. 1326-30) blev valgt til dansk konge (*Constitutio Valdemariana*). Med Adolf 8.s død i 1459 skulle Slesvig egentlig genindlemmes i kongeriget Danmark. Det holstenske ridderskab så imidlertid nødt til den reelle union mellem Slesvig og Holsten ophævet, da man havde godser i begge lande. Adelen i Slesvig og Holsten, ridderskabet, valgte derfor året efter Christian 1. til hertug af Slesvig og greve af Holsten, mod at han til gengæld undlod at indlemme Slesvig i Danmark. Efter at Holsten-Rendsborg-linjen uddøde i mandslinjen med den barnløse Adolf 8. i 1459, valgte adelen for at holde Slesvig og Holsten sammen at se bort fra Schauenburg-dynastiets arveret (Holsten-Pinneberg-linjen), der kun gjaldt Holsten, grevskab i det tysk-romerske rige 1034-1474, som med sin saliske lov til gengæld udelukkede Christian 1. Ridderskabet købte disse tyske arvinger ud. Christian 1. forpligtede sig desuden i Ribetraktaten i 1460 til at regere Slesvig og Holsten, ophøjet i 1474 til et hertugdømme, ”evigt udelt sammen”. Med Ribe-traktaten blev der etableret en realunion mellem hertugdømmet Slesvig og grevskabet Holsten, fra 1474 et hertugdømme. I realunionen var Holsten den absolut dominerende part. Samtidig var begge hertugdømmer i personalunion med kongerigerne Danmark og Norge. Hertugdømmet Slesvig var tillige som et dansk feudalt len foruden i en personalunion med kongeriget Danmark også en integreret del af det danske rige. Hertugdømmet Slesvig var således både i en personalunion og en politisk union med kongeriget Danmark, hvis monark

fra 1460 var lensherre i det danske len Slesvig. Som hertug af Holsten var den danske konge endvidere fra 1460 (1474) fyrste i det tysk-romerske kejserrige. Ved Kielerfreden i januar 1814 fik Danmark som en delvis kompensation for tabet af Norge til den svenske konge tildelt Svensk Pommern og Rügen. På Wienerkongressen (1814-15) fik Preussen tildelt Forpommern og Rügen i 1815, mens kong Frederik 6. (1808-39) til gengæld fik hertugdømmet Lauenborg ved Elben. Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg blev begge medlemmer af det nyoprettede Tyske Forbund (1815-66). Den dansk-norsk-tyske helstat erstattedes således fra 1814 af en dansk-tysk helstat, og den tysktalende andel af helstatens befolkning voksede fra ca. 25 til ca. 40 %. Sverige var som statsdannelse langt mere homogen end den gængse konglomeratstat i Europa. Finland var fra 1100-1200-tallet en integreret del af det svenske kongerige uden politiske eller juridiske distinktioner. Fra midten af 1500-tallet udvidede Sverige sit territorium med erobringer i Baltikum og i det øvrige Norden, hvor Danmark-Norge måtte afgive landområder til Sverige i 1645 og 1658. I midten af 1600-tallet nåede det svenske imperium sin territoriale og politiske zenit. Sverige var bl.a. i personalunion med hertugdømmerne Bremen-Verden (1648-1719), hvorefter området tildeltes kurfyrstendømmet Hannover, og officielt fra 1733 var hertugdømmerne i personalunion med Hannover og Storbritannien, afbrudt 1803-05 og 1806-13. I 1823 blev hertugdømmerne opløst som administrative enheder og indlemmedes i kongeriget Hannover. Efter Den Store Nordiske Krig (1700-21) måtte Sverige afgive de fleste af sine erobrede besiddelser, og det svenske imperium, der traditionelt dateres til 1611-1721, opløstes. Sverige beholdt enkelte nordtyske besiddelser: Svensk Pommern, herunder Rügen (frem til 1814/15) og byen Wismar (frem til 1803, hvor byen pantsattes til Mecklenburg-Schwerin; i 1903 opgav Sverige officielt sit krav).

I Vesteuropa udviklede konglomeratstaterne Spanien, Storbritannien og særligt Frankrig sig i retning af enhedsstater i løbet af 1700- og 1800-tallet. En enhedsstat defineres som en stat, som består af bare én statslig enhed med tilhørende institutioner og organer. I Frankrig søgte centralmagten at ophæve gamle feudale særrettigheder og privilegier for byer, godser, kirker og fyrstestater. Denne politik førte til et oprør, en borgerkrig igangsat af parlamenterne (1648-49) og medlemmer af adelen og kongehuset (1650-53). Oprørene blev effektivt slået ned, og fra 1661 fortsatte kong Ludvig 14.s (1643-1715) enevældige styre succesfuldt denne centraliseringspolitik. Med Den Franske Revolution (1789-99) ophævedes endeligt de gamle feudale provinser, der omdannedes til departementer i 1790. Spaniens kong Philip 5. (1700-46) skabte en centraliseret spansk statsdannelse, da han med Nueva Planta-dekreterne 1707-16 opløste Den Castilianske og Aragonske Krone og de gamle feudale særlove (*fueros*), som var knyttet til de enkelte stater i Den Aragonske Krone og gav dem feudale rettigheder og privilegier og ret til selvstyre. På det grundlag skabtes den spanske statsdannelse med et nyt ensrettet centralstyre efter castiliansk forbillede. Den spanske centralisering i begyndelsen af det 18. århundrede havde Frankrig som model, eftersom det enevældige styre i Frankrig på forbilledlig vis var lykkedes med at omdanne Frankrig til en enhedsstat, og fordi det spanske kongehus efter Den Spanske Arvefølgekrig var af fransk oprindelse. Kongerigerne Castilien, León og Galicien fortsatte som politisk-administrative enheder og territoriale jurisdiktioner i Spanien frem til 1833, kongeriget Navarra fortsatte frem til 1841, hvor Spanien blev inddelt i de moderne provinser. Denne praksis gjaldt også de områder, der i forbindelse med den kristne generobring erobrede fra de muslimske fyrstestater, der afløstes af nye, kristne kongeriger, som ligeledes fortsatte som politisk-administrative enheder og territoriale jurisdiktioner frem til 1833.

Feudalismen slog aldrig for alvor rod på den anden side af Den Engelske Kanal. Et eksempel er hertugdømmet Lancaster, der oprettedes som fyrstelen til det engelske kongehus tre gange (1351-61), (1362-99) og (1399-1413). I 1399 blev fyrstelenet indlemmet i kronen, da lenets besidder besteg den engelske trone som den første af Lancaster-dynastiet som kong Henrik 4. (1399-1413). Da Henrik 5. (1413-22), søn til Henrik 4., besteg den engelske trone i 1413, blev hertugdømmet for steds indlemmet i den engelske krone, i dag som den britiske monarks personlige besiddelse som hertug af Lancaster. Et andet eksempel er de såkaldte Marcher Lords i grænseområdet mellem England og Wales, hvor en række feudalherrer etablerede sig, udnævnt af de normanniske monarker i England i perioden efter 1066. Dette område udviklede sig dog aldrig til uafhængige feudale enheder. Marcher Lords-systemet blev afskaffet i 1500-tallet i forbindelse med Wales' indlemmelse i England. Med Den Walisiske Kirkelov fra 1914 (trådte i kraft i 1920) etableredes en uafhængig kirke i Wales, Church in Wales, uafhængig af Church of England. En folkeafstemning i 19 sogne i grænseområdet mellem England og Wales i 1915-16 fastlagde grænsen mellem de to britiske kirker. Den skotske kirke, Church of Scotland, grundlagt som en presbyteriansk (calvinistisk) kirke i 1560, er ifølge en lov fra 1921 en nationalkirke (folkekirke), ikke en statskirke som den anglikanske Church of England (fra 1534), og den er fuldstændig uafhængig af den britiske stat i åndelige anliggender. Fra 1921 er Church of Scotland således ikke længere en statskirke, men en folkekirke. Den irske kirke, Church of Ireland, blev i forbindelse med Reformationen grundlagt som en anglikansk statskirke i 1536. Med Unionslovene af år 1800 blev den irske kirke indlemmet i Church of England i den forenede engelsk-irske kirke. Fra 1801 var den irske kirke repræsenteret i Overhuset. Den protestantiske irske kirke havde sit absolutte geografiske tyngdepunkt i Nordirland. Med Den Irske Kirkelov af 1869 (trådte i kraft i 1871) ophørte den irske kirke som statskirke og blev uafhængig af den britiske stat, hvorved kirkens repræsentation i House of Lords tillige ophørte. For så vidt som Church of England i dag er den eneste britiske statskirke, kan den ovennævnte udvikling ses som et skridt i retning af en britisk enhedsstat, men samtidig er kirkelivet i Storbritannien blevet

betydeligt mere heterogent, ikke mindst ved at Wales løsrev sig fra Church of England i 1914. Den skotske kirke har sammen med bl.a. det særegne rets- og uddannelsessystem og egne pengesedler bidraget til at opretholde den skotske identitet og nationalitet efter 1707 og den britiske statsdannelse oprettelse. I dag har Storbritannien, den britiske helstat, i nogle henseender stadig karakter af en konglomeratstat, da enhedsstaten ikke er blevet fuldt implementeret. Det fremmeste eksempel er øen Isle of Man og de to kanaløer Guernsey og Jersey, der er britiske kronbesiddelser, tilhørende den britiske krone, men de er ikke en del af Storbritannien. Isle of Man var en del af kongeriget Man og Øerne (1079-1266). Kongerne var vasaller under den norske konge. I 1164 blev kongeriget delt i to. I perioden 1237-65 var Isle of Man under norsk styre, skiftevis skotsk og engelsk styre i perioden 1265-1333 og et uafhængigt kongerige fra 1333-99. Fra 1399-1504 var øen under engelsk suverænitet som engelsk len. I 1765 købte det britiske parlament de feudale rettigheder over øen Isle of Man som lords of Mann (en titel fra 1504, der erstattede kongetitlen) af hertugerne af Atholl og overførte dem til den britiske krone. Fra 1866 har Isle of Man haft hjemmestyre. Isle of Man har officielt ikke en monark, men den britiske monark er i kraft af sit embede, *ex officio*, Lord of Mann. Da England måtte afgive hertugdømmet Normandiet i 1204, bekræftet i en fredstraktat i 1259, blev kanaløerne Guernsey og Jersey undtaget. Der eksisterer således en form for personalunion mellem Storbritannien og de tre britiske kronbesiddelser, men ikke formelt, da de tre besiddelser ikke er officielt og internationalt anerkendte som selvstændige stater. Forholdet mellem Storbritannien og de tre britiske kronbesiddelser kan bedst beskrives som en føderativ relation: Storbritannien varetager via den britiske krone øernes udenlandske relationer og forsvar, samtidig med at øerne er uafhængige af Storbritannien, om end det britiske parlament har ret til at lovgive for øerne.

Kalmarunionens kong Christian 1. (1448-81) lod sin datter, prinsesse Margrete (1456-86), ægte Skotlands kong Jacob 3. (1460-88) i 1469. Kongen pantsatte Orkney- og Shetlandsøerne, der hørte under Norge, til Skotland, for at rejse penge til medgiften. Pantet er aldrig blevet indløst. Englænderen Stuart Hill (født omkring 1943) hævder, at Christian 1. aldrig betalte nogen medgift, og Shetlandsøerne er derfor retligt ikke en del af Storbritannien. I 2008 udråbte Hill øen Forvik, en del af Shetlandsøerne, til kronbesiddelsen Forvik. Ifølge Hill skal Shetlandsøerne som helhed omdannes til en britisk kronbesiddelse på linje med Isle of Man og kanaløerne.

I Norden tilstræbte det enevældige styre i Danmark og Norge fra 1661 at centralisere statsstyret i konglomeratstaten og omforme den til en enhedsstat. Enevælden demonstrerede sin magt ved at ensrette forvaltningen i form af en mere homogen administration, et nyt skattegrundlag, en ny lovbog og nye nationale kernetekster til det religiøse liv. Regionale særordninger i form af love, regionale adels- og købstadsforsamlinger og regionale krigskasser forsvandt. Disse ensretninger udfoldedes primært i kongerigerne Danmark og Norge, men ikke i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, der ikke havde et enevældigt styre og derfor bevarede en række både regionale særtræk og træk, der forbandt Holsten med den større tyske kontekst. Efter Den Store Nordiske Krig (1700-21) indlemmedes de gottorpske dele af Slesvig i de kongelige dele af hertugdømmet. I 1773 blev der indgået en aftale mellem Danmark og Rusland (mageskiftetraktaten af 1773), hvor man byttede de gottorpske dele af hertugdømmet Holsten med den danske kongeslægts stamlande Oldenburg og Delmenhorst. Dermed blev den danske monark eneherzog i Holsten, som han havde opnået i Slesvig i 1721. Det danske monarki var dermed blevet en geografisk sammenhængende fyrste-territorialstat. Med mageskiftetraktaten af 1773 realiseredes den dansk-norsk-tyske helstat mellem Danmark, Norge, Slesvig og Holsten. I 1806 blev Holsten indlemmet i det danske rige i forbindelse med det tysk-romerske kejserriges opløsning. Denne situation varede dog kun til dannelsen af Det Tyske Forbund i 1815. I modsætning til de fleste europæiske stater slog feudalismen aldrig for alvor igennem i Sverige. I landets stormagtstid søgte man fra den svenske statsmagts side i stormagtstiden under Carl 11. (1660-97) at integrere de forskellige dele af det svenske imperium ud fra mottoet ”en konge, en lov, et folk”, ”*unus rex, una lex et grex unus*”. Denne enhedspolitik blev dog ikke i sin helhed fuldt implementeret. Fra 1200-tallet blev der tildelt hertugdømmer i Sverige til yngre medlemmer af kongehuset. Disse fyrstelen var ofte regionale magtcentre. Finland var blandt disse hertugdømmer; titlen hertug af Finland blev i perioder lejlighedsvis givet til slægtninge til den svenske monark fra 1200-1500-tallet. Den sidste feudale hertug af Finland var Johan (3.) fra 1556-63, i perioden 1568-92 var han konge af Sverige som Johan 3. Kronprins Gustav (2.) Adolf var som kronprins den sidste, der bar titlen hertug af Finland i perioden 1606-11. Fra 1581-1720 benyttede de svenske monarker titlen som storfyrste/storfyrstinde af Finland som titulær titel, bortset fra Karl 9. (1604-11), der i sin officielle titelatur havde opstillet finnerne som en af flere nationer, han var konge over (1607-11). Titlen blev i det svenske kongehus sidste gang anvendt fra 1802-05, da titlen blev givet til en svensk prins, Carl Gustaf (1802-05). I 1618 afskaffede kong Gustav 2. Adolf (1611-32) disse semiauafhængige svenske hertugdømmer. Prins Carl Philip (1601-22), hertug af Södermanland fra 1609, bror til Gustav 2. Adolf, var ved sin død den sidste feudale hertug i Sverige. I 1772 genintroducerede kong Gustaf 3. (1771-92) det endnu eksisterende system med tildeling af svenske hertugdømmer, men blot som en ærestitel, en nominel titulær titel uden tilsvarende embede og autoritet i en provins.

Foruden de multinationale fyrste-territorialstater og imperier var der en anden hovedgruppe af stater i Wienerkongressens Europa: de tyske og italienske stater, der overvejende var administrativt, sprogligt og etnisk homogene. De udgjorde kun en del af en nation. Nationalismen og nationalitetsprincippet forsøgte på at få skabt sammenhæng mellem nation og stat, i opposition til det dynastiske princip, der politisk fik en officiel underbygning på

Wienerkongressen (1814-15), udløste derfor ofte konflikter både mellem nationer inden for den samme stat og imellem de forskellige stater, fx Treårskrigen (1848-50), Den Dansk-Tyske Krig (1864), Den Italiensk-Østrigske Krig (1859), Den Preussisk-Østrigske Krig (1866), Den Russisk-Osmanniske Krig (1877-78), det ungarske oprør (1848-49), Den Første og Anden Balkankrig (1912-13 og 1913) og Den Italiensk-Østrigske Krig (1848-49). Nationalismen var i første halvdel af 1800-tallet snævert forbundet med de liberale politiske bevægelser, der stillede krav om indførelsen af frie konstitutioner i Europas stater. De nationalliberale bevægelser tog udgangspunkt i forestillingen om folkesuverænit, men samtidig normsatte de en national tolkning af begrebet folk. De nationalliberales mål var en borgerstyret nationalstat. Tiden mellem 1830'erne og 1870'erne var nationalliberalismens storhedstid, og den spillede en afgørende rolle i de italienske stater, i de centraleuropæiske og i de tyske stater samt den dansk-tyske helstat. Fra 1860'erne og 1870'erne skiftede nationalismen karakter, da de nationale og liberale bevægelser mange steder i Europa ikke længere udgjorde nogen trussel mod de etablerede statsdannelse, jf. den tyske, italienske og danske nationalstat fra hhv. 1871, 1861 og 1864. Derfor tog den politiske højrefløj og konservatismen som ideologi i vidt omfang nationalismen til sig, hvorved nationalkonservatismen opstod.

I 1800-tallet var der en forestilling om, at nationalitetsprincippet skulle knyttes til statsdannelse af en vis størrelse. Tyske og italienske akademikere afviste tanken om, at alle nationer kunne skabe sunde og levedygtige nationalstater. Fremtrædende tyske økonomer hævdede i 1880'erne, at en stat med en begrænset befolkning og et lille territorium umuligt kunne overleve endsiges bibringe verden noget kulturelt. Mindre folkeslag burde inkorporeres i større stater som fx Storbritannien, den britiske helstat, som bestod af fire nationaliteter, englændere, waliser, skotter og irlere. Ud fra denne tankegang er det såkaldte tærskelprincip blevet fremsat i nationalismeforskningen, Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, 31-37. Tærskelprincippet kan også forklare de nationale, transstatslige bevægelser som fænomen. Nationalismen opstillede mindst fire nationale identitetskriterier: sprog, religion, historie og kultur. Forholdet mellem disse fire kriterier og deres indbyrdes betydning i forhold til hinanden varierede dog betydeligt rundt omkring i Europas nationale brændpunkter og konfliktzoner. I dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn udvikledes en tjekkisk nationalisme i de tjekkiske provinser Bøhmen og Mähren i slutningen af 1800-tallet. I dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn var sproget gennemgående det afgørende nationale identitetskriterium. Det samme er tilfældet i Belgien, der historisk og religiøst er en national enhed, men ikke sprogligt, da statsdannelsen i hele sin historie fra 1830-31 har været præget af strid mellem de fransktalende vallonere og de flamsk(nederlandsk)talende flamlændere. Der eksisterer dermed ikke et belgisk folk, en belgisk nation, i den multinationale belgiske stat. Den belgiske monark har siden 1831 i sin officielle titel været "belgiernes konge". Belgiens konge er således konge af et folk, der reelt ikke eksisterer. Under indtryk af den flamske nationalistbevægelses styrke og repræsentation i 1919 af det første flamske nationalistparti i det belgiske parlament besluttede den belgiske regering i 1921 ved lov, at landet skulle opdeles i to separate sprogregioner. I 1898 blev flamsk anerkendt som et officielt sprog på linje med fransk. I 1909 aflagde Albert 1. (1909-34) som den første belgiske monark ed som belgisk konge på både fransk og flamsk. I dag har Belgien tre officielle sprog: fransk, flamsk og tysk. I 1963 blev landet opdelt i fire sprogregioner: den franske, flamske og tyske del, sidstnævnte hovedsageligt svarende til området Eupen-Malmédy, der blev afgivet af Tyskland til Belgien i 1919, bekræftet med en folkeafstemning i 1920, officielt indlemmet i Belgien i 1925 og i perioden 1940-45 annekteret af Hitler-Tyskland under Tysklands besættelse af Belgien, og den tosproglige hovedstad Bruxelles. I Irland har religionen, ikke sproget, været det afgørende nationale identitetskriterium. Indtil 1500-tallet var gælisk førstesprog for næsten alle i Irland, hvorefter det engelske sprog gradvist fortrængte det gæliske sprog. I Nordirland gik skellet mellem protestanter og katolikker, da begge parter talte samme afart af engelsk. Befolkningen i størstedelen af Ulster, svarende omtrent til det nuværende Nordirland, blev fra 1600-tallet præget af en stærk indvandring fra England og Skotland med det formål at svække de ofte oprørske irlere. Da indvandrerne var protestanter og irlere katolikker, blev den nationale, økonomiske og politiske konflikt mellem grupperne kædet snævert sammen med det religiøse modsætningsforhold. Der kan ikke sættes lighedstegn mellem det talte sprog og det nationale tilhørsforhold. Et skoleeksempel er befolkningen i Alsace og Lorraine (Elsass og Lothringen), der for hovedpartens vedkommende taler en tysk dialekt, men de er langt overvejende fransksindede. I 1871 måtte Frankrig afstå området, dvs. det meste af Alsace og godt en fjerdedel af Lorraine, til Det Tyske Kejserrige efter nederlaget i Den Fransk-Tyske Krig (1870-71). Franskmandene i Alsace-Lorraine udgjorde et nationalt mindretal i Det Tyske Kejserrige, på linje med fx de danske nordslesvigere, polakker og hannoveranere. Efter 1. verdenskrig (1914-18) blev området genindlemmet i Frankrig i 1919, genindlemmet i Tyskland under 2. verdenskrig fra 1940-45, fra 1945 en del af Frankrig. Forbundsstaten Schweiz er et eksempel på, at en statsdannelse kan holdes sammen af andet end fælles sprog og religion. Schweiz har fire officielle sprog: tysk, fransk, italiensk og røtoromansk, og der er en stort set ligelig fordeling af katolikker og protestanter i den schweiziske befolkning. I Schweiz er det nationale identitetskriterium den fælles historie, der går tilbage til 1291, da det schweiziske statsforbund oprettedes. I den multinationale føderation er der med andre ord ikke noget schweizisk folk; den schweiziske nation defineres ud fra den fælles konføderale/føderale historie. Det franske nationsbegreb, udviklet i forbindelse med Den Franske Revolution (1789-99), havde indtil 1990'erne den konsekvens, at alle født på fransk territorium kunne gøre krav på fransk indfødsret (borgerret), idet retten blev baseret på fødestedet, kaldet "jus soli" ("jordens ret"). Hvor det franske

nationsbegreb tillægger fælles kultur essentiel betydning, accentuerer det tyske nationsbegreb, udviklet i det 19. århundrede, betydningen af fælles herkomst, afstamning, etnicitet og hjemstavn i forhold til tildeling af statsborgerskab. Dette biologiske slægtskab benævnes "jus sanguinis" ("blodets ret"). De fleste europæiske stater har med Storbritannien og Frankrig som vigtigste undtagelser anvendt "jus sanguinis" i forhold til tildeling af statsborgerskab.

Der kan opstilles fem forskellige nationalstatsprocesser i Europa i det 19. og 20. århundrede. Den første omhandler de nationer, som inden for de multinationale fyrste-territorialstater og imperier, herunder stærkt varierende udformninger af personal- og realunioner, og føderationer, opnåede deres egen statsdannelse og dermed som nationalstater løsrivelse fra disse statsdannelser. Der var store variationer inden for denne gruppe, som omfattede nationer, der aldrig havde haft deres egne stater (fx Belgien, Grækenland og Rumænien), hvoraf Slovenien og Nordmakedonien blev uafhængige nationalstater efter opløsningen af den multinationale føderation Jugoslavien (1991-2006), nationer, som havde deres egne stater, men med reduceret suverænitet i en personal- eller realunion i Habsburgmonarkiet, Det Russiske Kejserrige og den oldenborgske helstat (Bøhmen (Tjekkiet), Ungarn, Kroatien, Finland og Norge)) eller i en personalunion (Norge fra 1814-1905), nationer, som havde haft deres egne stater og på ny fik det med nationalismen i det 19. og 20. århundrede (fx Albanien og Polen), hvoraf nogle fik deres egne stater i 1800- og 1900-tallet med reduceret suverænitet (i Det Osmanniske Rige) eller i en personalunion (Serbien, Bulgarien, Island, Irland og Luxembourg), inden de blev uafhængige nationalstater, og andre blev uafhængige nationalstater efter opløsningerne af de multinationale føderationer Jugoslavien, Tjekkoslaviet (1993) og Sovjetunionen (1991), hvortil hørte nationer, der på ny havde fået deres egne stater, inden de blev en del af Sovjetunionen (Georgien, Armenien, Ukraine, Kasakhstan og Litauen) og af Jugoslavien (Serbien), nationer, der havde haft deres egne stater, inden de blev en del af Jugoslavien (Bosnien-Hercegovina) og af Sovjetunionen (Moldova), og nationer, der havde deres egne stater, da de blev en del af Jugoslavien (Kroatien og Montenegro, både i 1918 og 1943/1945), af Tjekkoslaviet (Tjekkiet i 1918 og Slovakiet i 1945) og af Sovjetunionen (Rusland, Hviderusland, Aserbajdsjan, Estland og Letland).

Polen blev både genoprettet og nedlagt som statsdannelse i 1800- og 1900-tallet. Polen-Litauen gennemgik tre delinger i 1772, 1793 og 1795, foretaget af Rusland, Preussen og Habsburgmonarkiet. Polen blev genoprettet som statsdannelse i form af kongeriget Polen (Kongres-Polen) i 1815, der afløste den franske klientstat hertugdømmet Warszawa (1807-15), som var i personalunion med kongeriget Sachsen. Hertugdømmet Warszawa omfattede omtrent de områder, som Preussen og Habsburgmonarkiet havde fået ved den anden og tredje deling. På Wienerkongressen deltes hertugdømmet mellem Preussen og Rusland, og i den russiske del oprettedes Kongres-Polen. Polen blev således genoprettet ved et stormagtspolitisk diktat som en reel lydstat under Rusland. Kongres-Polen var i personalunion med Rusland fra 1815-32 og fra 1832-67 i realunion med Rusland, hvorefter kongeriget Polen inkorporeredes i Rusland. I 1846 indlemmedes republikken Kraków (1815-46), der var et protektorat under Preussen, Habsburgmonarkiet og Rusland, i Habsburgmonarkiet. I 1848 indlemmedes storhertugdømmet Posen (1815-48), som var en klientstat under Preussen, i det preussiske kongerige. Den polske nationalisme opstod i 1800-tallet med krav om en polsk nationalstat. Kravet førte til oprør mod det preussiske styre i 1848 i storhertugdømmet Posen og mod det russiske styre i 1830-31 og 1863-64 i Kongres-Polen, der blev brutalt nedkæmpet. I 1918 genopstod Polen som statsdannelse efter 1. verdenskrig (Den Anden Republik; Den Første Republik var adelsrepublikken og valgmonarkiet Polen-Litauen), hvor den afløste den tyske klientstat kongeriget Polen (1916-18). Kongeriget Polen blev under 1. verdenskrig oprettet af Centralmagterne Tyskland og Østrig-Ungarn i den russiske del af Polen. Mellemløstidens Polen fik sine grænser fastlagt på grundlag af bl.a. Versailles-traktaten i 1919 og nationalitetsprincippet, jf. folkeafstemningen i Øvre Schlesien i 1921 og den sydlige del af det tyske Østpreussen, der fastlagde grænsen mellem Tyskland og Polen. Grænsen mod øst blev fastlagt via Den Polsk-Sovjetiske Krig (1919-21), hvorved litauere, hviderussere og ukrainere blev nationale mindretal i den nye polske nationalstat. Området omkring Vilnius tilsluttede sig Polen ved en folkeafstemning i 1922. Polen blev opløst og delt af Nazi-Tyskland og Sovjetunionen i 1939. I 1945 genopstod den polske statsdannelse, og denne gang blev den polske nationalstats grænse flyttet mod vest, idet det tysktalende område øst for floderne Oder og Neisse og den sydlige del af det tyske Østpreussen blev gjort til en del af det nye Polen. Grænsen mellem den tyske og sovjetiske del i 1939, der nærmest fulgte nationalitetsprincippet og den såkaldte Curzon-linje som den polske nations østgrænse, blev stort set Polens østgrænse efter 2. verdenskrigs afslutning i 1945. Curzon-linjen har navn efter den britiske udenrigsminister, George Curzon, Lord Curzon (1859-1925, udenrigsminister fra 1919-24), der i 1919 foreslog den polsk-sovjetiske grænse fastlagt efter den linje, som adskilte områder med polsk flertal fra områder med hviderussisk eller ukrainsk flertal.

Irland var fra 1171-1801 en stat med reduceret suverænitet. Den engelske kong Henrik 2. (1154-89) erobrede Irland fra 1169-75. Fra 1171-1542 var Irland et feudalt monarki som en del af Kirkestatens besiddelser og fra 1542-1801 som kongeriget Irland en klientstat under England frem til 1707 og fra 1707-1801 Storbritannien, hvorefter Irland indlemmedes i den britiske statsdannelse. Efter afslutningen på den engelske generobring af Irland (1529-1603) medietiseredes i det 17. århundrede de sidste irske kongeriger, der i begyndelsen af middelalderen talte tæt ved 100, til kongeriget Irland, som derved var blevet en samlet statsunion og en enhedsstat. I 1922 genopstod en irsk stat i form af Den Irske Fristat (fra 1931 en selvstændig nationalstat), der frem til 1949 var i personalunion med Storbritannien.

Luxembourg var fra 1000-tallet en stat i det tysk-romerske kejserrige: grevskab (1059-1354) og hertugdømme (1354-1795). På Wienerkongressen blev Luxembourg ligesom Kongres-Polen genoprettet som stat af Europas stormagter i 1815, denne gang som storhertugdømmet Luxembourg i personalunion med kongeriget Nederlandene, der var en nyoprettet stat. Luxembourg blev ikke genoprettet som stat som følge af nationalismen, modsat Serbien, Bulgarien, Island og Irland. Først i 1839 anerkendtes Luxembourg som selvstændig stat, i 1867 som en neutral nationalstat.

Tjekkiet eksisterede officielt ikke som stat før Tjekkoslovakiets opløsning og deling i to stater i 1993: Tjekkiet og Slovakiet. Der kan dog argumenteres for, at Tjekkiet har sin historiske oprindelse i det feudale territorium Den Bøhmiske Krones Lande (1348-1918), der bestod af kongeriget Bøhmen (1198-1918), kurfyrstendømme fra 1356, markgrevskabet Mähren (1182-1918) og de schlesiske hertugdømmer, og som udviste en stor grad af territorial kontinuitet som en del af først det tysk-romerske rige (til 1806, fra 1526-1804 habsburgsk arveland), af kejserriget Østrig fra 1804-67 og af den østrigske statsunion i Østrig-Ungarn (1867-1918). Den Bøhmiske Krones Lande kaldes i nogle sammenhænge for de tjekkiske lande. I 1742 annekterede Preussen det meste af Schlesien i Den Østrigske Arvefølgekrig (1740-48). Habsburgmonarkiet beholdt kun fire schlesiske hertugdømmer, fra 1849 Østrigsk Schlesien, der efter 1. verdenskrig og Habsburgmonarkiets sammenbrud i 1918 blev en del af Tjekkoslovakiet (fra 1993 Tjekkiet), bortset fra det gamle hertugdømme Teschen, der blev delt mellem det genoprettede Polen og den nye tjekkoslovakiske statsdannelse i 1920.

Slovakiet som uafhængig nationalstatsdannelse blev en realitet i 1993. Under 2. verdenskrig opstod den slovakiske republik (1939-45), der var en tysk klientstat med egen regering. Flertallet af De Allierede anerkendte ikke den slovakiske stat. Dermed fik slovakkerne for første gang deres egen statsdannelse, når man ser bort fra fyrstendømmet Nitra (700-tallet-1108/1110). Der er stor videnskabelig uenighed om fyrstendømmets konkrete udformning og karakter; en udlægning siger, at fyrstendømmet allerede i 833 eller 870 blev annekteret af fyrstendømmet Mähren (Stormähren 833-ca. 907), andre argumenterer for, at fyrstendømmet fra 833 blev et fyrstelen til Stormähren frem til 907, hvorefter lensforholdet skiftede til fyrstendømmet Ungarn (907-1001), kongeriget Polen (1001-30) og til sidst kongeriget Ungarn (1030-1108). Samtidig opstod slovakkerne som vestslavisk nation først i 900-tallet, efter opløsningen af Stormähren, der dog også har haft betydning for udviklingen af den slovakiske nationale identitet. Tjekkoslovakiet omfattede fra sin dannelse i 1918 sudeterbjergområdet, der som en del af Den Bøhmiske Krones Lande befolkedes af etniske tyskere fra 1200-tallet. Med München-overenskomsten i 1938 indlemmedes de sudetertyske områder i Nazi-Tyskland. I 1939 besatte Nazi-Tyskland resten af Tjekkoslovakiet, der sønderdeltes i et tysk protektorat (Bøhmen og Mähren) og den slovakiske lydstat, ligesom Ungarn i 1938-39 indlemmede den sydlige del af Slovakiet og den østligste del af Tjekkoslovakiet, Ruthenien, ligesom Teschen indlemmedes i Polen i 1938. Alle områder, herunder Sudeterområdet, blev med undtagelse af Ruthenien, der i 1939 indlemmedes i Sovjetunionen, atter en del af et genoprettet Tjekkoslovakiet efter 2. verdenskrigs afslutning i 1945 (Ungarns afståelser fastlagdes i Parisfreden 1947). Både Tjekkiet og Slovakiet var delstater i Tjekkoslovakiet fra 1969-93, da landet blev omdannet til en føderation.

I de vesteuropæiske statsunioner Spanien, Frankrig og Storbritannien, hvor der har været nationale separatistbevægelser, er det kun i sidstnævnte, at det er lykkedes for en nation, det irske folk, at løsrive sig og etablere en levedygtig nationalstat. Irlands deling i 1921-22 og oprettelsen af Den Irske Fristat i 1922 betød, at den etablerede britiske territorialstat blev sprængt. Den nuværende britiske statsdannelse, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, er dog stadig statsretligt den statsdannelse, som blev skabt med Irlands indlemmelse i Storbritannien i 1801. En formel opsplitning af den britiske helstat fandt sted i 1937, da Irland fik en ny, republikansk forfatning. Den britiske politiske union er kun delvist skabt som følge af dynastiske forhold, jf. personalunionen mellem England, Irland og Skotland fra 1603. Hovedsageligt er etableringen af det engelske imperium, som ligger til grund for den britiske union og den britiske statsdannelse, en proces, der var tæt sammenvævet med realiseringen af det britiske imperium uden for Europa, sket på grundlag af parlamentariske, politiske love, begyndende med Unionslovene af 1536 og 1542, hvormed Wales indlemmedes i England og afsluttet med Unionslovene fra år 1800. Den britiske territorialstat er således skabt som en gensidig parlamentarisk statsunion, modsat Spanien og Frankrig, hvor forhold relateret til det dynastiske princip som arv, giftermål og krig indtog en nøglerolle i forhold til dannelsen af statsdannelsen i Spaniens tilfælde og i udvidelsen af Frankrigs territorium.

I det Europa, som fremstod i forbindelse med Wienerkongressen (1814-15), havde mediatiseringer siden middelalderen skabt politiske unioner, i Vesteuropa Portugal, Spanien, Frankrig og Storbritannien, og i Central- og Østeuropa været den dominerende faktor i forhold til at forme de multinationale imperier Rusland, Det Osmanniske Rige og i mindre omfang Habsburgmonarkiet. I begyndelsen af 1800-tallet bestod endnu de mange tyske og italienske stater i midten af Europa, som kan karakteriseres som partikulærnationalstater, da de kun omfattede en del af en nation. På det grundlag opstod den tyske og italienske nationale enhedsbevægelse, der søgte at samle Tyskland og Italien til nationalstater (den anden nationalstatsproces). Udover Tyskland og Italien var sydslavismen den eneste nationale, transstatslige bevægelse, som formåede at bane vejen for en statsdannelse, den jugoslaviske stat i 1918 (undtaget tjekkoslovakismen, der kun opererede inden for Habsburgmonarkiets grænser og primært i Bøhmen (Tjekkiet), se fodnote 20)). Jugoslavien opløstes dog i 2003, officielt i 2006. Det tysk-romerske kejserrige, grundlagt i 962, kan

betragtes som en symbolsk forgængerstat til kejserriget Tyskland fra 1871, idet titlen konge af Tyskland refererede til den, der var udset til at blive tysk-romersk kejser eller tronfølger til at blive kejser, der kun formelt blev valgt af de tyske kurfyrster. Titlen konge af Tyskland erstattede i begyndelsen af 1500-tallet de tidligere titler frankernes konge, den romerske konge eller romernes konge, der dækkede over det samme. Kongeriget Italien var et af de konstituerende kongeriger i det tysk-romerske kejserrige. Fra 1300-tallet eksisterede staten ikke længere de facto, men kun juridisk og formelt. Staten blev formelt opløst i 1797 i forbindelse med en fredstraktat mellem Frankrig og Habsburgmonarkiet. I 1805 blev kongeriget Italien genoprettet som en fransk vasalstat i personalunion med kejserriget Frankrig frem til 1814.

Den tredje nationalstatsproces gælder de tre personalunioner mellem suveræne nationalstater: Sverige-Norge (1814-1905), Danmark-Island (1918-44) og Nederlandene-Luxembourg (1815-90), hvor Norge, Island og Luxembourg blev uafhængige nationalstater i forbindelserne med personalunionernes opløsning i hhv. 1905, 1944 og 1890. Alle tre personalunioner blev opløst på fredelig vis, og de to nordiske personalunioner blev opløst som følge af nationalismen og ved folkeafstemninger i hhv. 1905 og 1944, mens den nederlandsk-luxembourgiske personalunion blev opløst som følge af dynastiske arvefølgerregler i 1890. Irland og Malta kan også delvist henregnes til denne kategori. Irland blev en uafhængig nationalstat med opløsningen af personalunionen med Storbritannien i 1949, på baggrund af en uafhængighedslov i det irske parlament fra 1948. I personalunionen var Irland nationalstat, mens Storbritannien var en multinational stat. Med Irlands oprettelse som selvstændig stat i 1931 og udskillelse af den britiske statsdannelse kom Storbritannien et skridt nærmere på at være en nationalstat, men er dog stadig i dag en udpræget multinational stat. Malta var britisk kronkoloni fra 1813-1964. Efter lange forhandlinger mellem Storbritannien og Malta ophøjedes Malta i 1964 til en selvstændig nationalstat i Commonwealth i personalunion med Storbritannien med en uafhængighedslov i det britiske parlament, hvilket bekræftedes ved en maltesisk folkeafstemning samme år. Dronning Elizabeth 2. (1952-) kunne i sin officielle titulatur derefter kalde sig "dronning af Malta". I 1974 opløstes personalunionen ved en forfatningsændring, og østaten blev en uafhængig republikansk statsdannelse. Både Irland og mikrostaten Malta brød ud af personalunionerne på fredelig vis med konstitutionelle, demokratiske midler.

Den fjerde nationalstatsproces gælder de statsnationer, der ved at blive reduceret i deres territorier er blevet en nationalstat. Statsnationer er suveræne statsdannelser, der opstod, genopstod eller eksisterede i en periode før nationalismens opkomst i 1800-tallet, og som derved i stærkt varieret omfang kom til at udstikke rammerne for udformningen af den moderne nationale identitet inden for nationalstaterne i det 19. og 20. århundrede. Nederlandene, Danmark, Sverige, Østrig, Ungarn og Serbien er seks eksempler på denne proces. De Forenede Nederlande (1581-1795) var en forgængerstat til kongeriget Nederlandene fra 1815, med afbrydelse under Revolutions- og Napoleonskrigene (1792-1815) med Den Bataviske Republik (1795-1806), kongeriget Holland (1806-10) og fyrstendømmet De Forenede Nederlande (1813-15). I 1830-31 med officiel anerkendelse i 1839 udskiltes Belgien som stat af kongeriget Nederlandene, der derved blev en nationalstat. Samtidig deltes Limburg-provinsen, en provins i kongeriget Nederlandene (1815-39), mellem Belgien og Nederlandene, og den nederlandske del udskiltes som hertugdømmet Limburg, der som medlemsstat i Det Tyske Forbund var i personalunion med Nederlandene frem til 1866 og Det Tyske Forbunds opløsning, hvorefter det overvejende katolske Limburg indlemmedes i det overvejende protestantiske, calvinistiske Nederlandene med London-traktaten af 1867. Kongeriget Nederlandene var således i perioden 1839-66 tættere på en nationalstat end efter 1867, hvis man tager udgangspunkt i religion som nationalt identitetskriterium (i forvejen havde Nederlandene et katolsk befolkningsflertal i provinsen Nordbrabant, der fra 1815 har været en del af Nederlandene; i Nordbrabant tales brabantisk, en dialekt af sproget nederlandsk, som ikke er anerkendt som regionsprog i Nederlandene). Fra 1839 var Luxembourg desuden kun i personalunion med Nederlandene. Fra 1815-39 var storhertugdømmet Luxembourg både i en personalunion og en politisk union med Nederlandene, da Luxembourg i perioden foruden at være en medlemsstat i Det Tyske Forbund tillige var en provins i kongeriget Nederlandene. Hertugdømmet Limburg (1839-67) var i perioden ligeledes i en personalunion og en politisk union med Nederlandene, da Limburg foruden at være en medlemsstat i Det Tyske Forbund (indtil 1866) også var en provins i kongeriget Nederlandene. Samtidig var Limburg dog sprogligt langt tættere knyttet til Nederlandene end Luxembourg, idet der i Limburg, såvel den belgiske som nederlandske del, hovedsageligt tales limburgsk, en dialekt af sproget nederlandsk. I dag er limburgsk sammen med nederlandsk nedersaksisk anerkendte regionsprog i Nederlandene, ligesom vestfrisisk er et officielt regionsprog.

Danmark blev en nationalstat i 1864 med den dansk-tyske helstats opløsning og afståelsen af hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til Preussen og Østrig i Den Dansk-Tyske Krig, hvorved det danske monarki blev reduceret med to femtedele af sit areal og en tredjedel af befolkningen. Den dansk-tyske helstat bestod af danskere, tyskere og nordfriser (nordfriser i hertugdømmet Slesvig, vestfriser i Nederlandene og østfriser i Nordvesttyskland). I 1920 deltes det gamle hertugdømme Slesvig på grundlag af to folkeafstemninger, og det overvejende dansksindede Nordslesvig (Sønderjylland) indlemmedes i kongeriget Danmark (Genforeningen).

Sverige søgte med hård hånd at forsvenske de erobrede områder fra Danmark-Norge i 1600-tallet, herunder ikke mindst de sydsvenske områder Skåne, Halland og Blekinge. Med tabet af de nordtyske besiddelser (1803, 1814-15) og Finland i 1809 blev Sverige en nationalstat. I slutningen af det 20. århundrede anerkendte den svenske statsmagt

samerne som et selvstændigt folk. I 1993 oprettedes sameting, som er et folkevalgt organ for samer. Det samme var sket i Norge i 1987 og i Finland i 1973. I alle tre lande er samisk i dag anerkendt som officielt sprog, i Finland dog kun som regionalt sprog, i Norge tillige kvensk, der tales af kvenerne. Der er tillige en samisk minoritet i Rusland. Nederlandene blev en nationalstat ved først og fremmest Belgiens løsrivelse og ved ophøret af den politiske union med Luxembourg, der blev anerkendt som en selvstændig stat af de europæiske stormagter og Nederlandene med London-traktaten i 1839. Danmark blev en nationalstat ved afgivelse af territorium ligesom Sverige; dog var der en separatistbevægelse i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, der søgte at løsrive sig fra det danske monarki i Treårskrigen (1848-50).

Østrig blev oprettet som en separat stat, en republik i 1918, som reststat af det vidtfavnende og opløste Habsburgmonarki med baggrund i det tyske kerneområde i statsdannelsen. Østrig var hertugdømme fra 1156-1453 og ærkehertugdømme fra 1453-1806. Denne stat i det tysk-romerske rige omfattede kun en mindre del af nutidens Østrig. Fra 1804 repræsenteredes statsbegrebet Østrig af kejserriget Østrig, fra 1867-1918 omfattede kejserriget Østrig bl.a. de østrigske stater og Den Bøhmiske Krones Lande. Republikken Østrig var fra 1918 en fusion af de østrigske fyrstestater, bl.a. hertugdømmerne Steiermark (1180-1918) og Kärnten (976-1918) og grevskabet Tyrol (1140-1919). Hertugdømmet Krain (1364-1918) ved Adriaterhavet i den sydligste del af det tysk-romerske kejserrige og Det Tyske Forbund udgør sammen med den sydlige del af hertugdømmerne Steiermark og Kärnten fra 1991 kernen i den moderne nationalstat Slovenien. På grundlag af en folkeafstemning i 1921 blev det meste af Burgenland, den vestligste del af Ungarn, overført til Østrig. En folkeafstemning i 1920 i den sydlige del af Østrig, Kärnten, fastlagde grænsen mellem Østrig og den nye jugoslaviske statsdannelse; Kärnten forblev for størstepartens vedkommende en del af Østrig, eftersom mange etniske slovenere stemte for tilslutning til Østrig ud fra bl.a. ønsket om at opretholde Kärntens historiske enhed og løfter fra østrigsk side om mindretalsbeskyttelse af de sydslaviske slovenere. Den sydlige del af Kärnten blev afstået af Østrig til Jugoslavien i 1919 (Saint-Germain-traktaten). Den kortvarige slovenske republik Prekmurje (maj-juni 1919) blev en realitet på grundlag af det ungarske kaos i 1919 og efter en uge invaderet af Jugoslavien i 1919. En mindre del tilfaldt Ungarn i 1920. Ungarn blev en uafhængig stat med Habsburgmonarkiets (Østrig-Ungarn) sammenbrud i 1918. Habsburgmonarkiets opløsning resulterede i oprettelse af to separate stater Østrig og Ungarn, de nye stater Tjekkoslaviet og Jugoslavien, afståelser af territorier til Italien i 1919 (fx Sydtyrol, Trentino-området, Trieste-området og Istrien-halvøen) og Rumænien (Transsylvanien (Siebenbürgen) i 1920 og Bukovina i 1919; Banatet erklærede sig selv for en selvstændig republik (1918-19), hvorefter det multinationale område, der ligesom Transsylvanien havde en stor andel af etniske tyskere, bl.a. schwabere, blev delt mellem Rumænien, Ungarn og Jugoslavien i 1920))) og det genoprettede Polen (Galizien-Lodomerien i 1919). Med Trianon-fredstraktaten i 1920 måtte kongeriget Ungarn afgive besiddelser til primært Tjekkoslaviet (Slovakiet og Ruthenien) og Rumænien (Transsylvanien; Banatet var ligesom Transsylvanien en del af den ungarske statsunion, og Bukovina tilhørte den østrigske statsunion). Med Trianon-traktaten mistede Ungarn ca. 70 % af sit hidtidige territorium. Ungarn blev en geografisk yderst indskrænket nationalstat, hvor hele 31 % af den ungarske nation blev efterladt uden for post-Trianon Ungarn.

Kongeriget Serbien blev en del af den jugoslaviske statsdannelse i 1918, fra 1943-2003 var Serbien en delstat i Jugoslavien, der fra 1943 var en føderation, fra 1945-92 en socialistisk føderativ republik. Fra 1992-2003 var Serbien en delstat i Rest-Jugoslavien sammen med statsnationen Montenegro, der ligesom Serbien havde været en delstat i Jugoslavien fra 1943. I 2003 skiftede den jugoslaviske føderation navn til Statsunionen af Serbien og Montenegro, der var en blanding af en konføderation og en løs statsunion. I 2006 opløstes statsforbundet Serbien-Montenegro med baggrund i en montenegrisk folkeafstemning, og Serbien og lilleputstaten Montenegro erklærede sig for uafhængige nationalstater. I 2008 løsrev Kosovo-provinsen sig fra Serbien og erklærede sig selv for en selvstændig republikansk statsdannelse. Knap 90 % af Kosovos befolkning er etniske albanere. Serbien kom derved tættere på nationalstatsidealet med Kosovos løsrivelse. Nederlandene, Danmark, Sverige, Østrig, Ungarn og Serbien blev som reststater, dvs. levninger af meget større stater, nationalstater.

Luxembourg, Norge og Tyrkiet er eksempler på stater, der delvist kan regnes med i ovennævnte kategori. Hertugdømmet Luxembourg (1354-1795) og fra 1815 storhertugdømmet Luxembourg blev delt tre gange, i 1659, i 1815 og i 1839. Efter den sidste deling i 1839, hvor Luxembourgs vestlige, overvejende fransktalende del blev afgivet til Belgien, var storhertugdømmet fortsat medlem af Det Tyske Forbund (1815-66), hvis opløsning i 1866 medførte, at de europæiske stormagter, Nederlandene og Belgien officielt anerkendte Luxembourg som en neutral nationalstat med London-traktaten i 1867. I den luxembourgske nationalstat har det luxembourgske sprog, letzeburgsk, den moselfranske version af tysk, været nationalsprog siden 1984. I dag har Luxembourg tre officielle sprog: letzeburgsk, fransk og tysk. Luxembourg blev en uafhængig nationalstat, da personalunionen med Nederlandene opløstes i 1890.

Norge blev afgivet af Danmark til kongen af Sverige i forbindelse med Kielerfreden i januar 1814, og de norske bilande Færøerne, Island og Grønland blev overført fra Norge til kongeriget Danmark. Med den dansk-norske realunions opløsning og afgivelsen af de norske bilande blev Norge en nationalstat, der erklærede sig uafhængigt i 1814, inden landet blev påtvunget en personalunion med Sverige (frem til 1905).

Den tyrkiske nationalstat opstod i form af republikken Tyrkiet i 1923 i forbindelse med Det Osmanniske Riges opløsning. Republikken Tyrkiet betragtes som en efterfølgerstat til Det Osmanniske Rige. Den tyrkiske nationalstat var dog den første tyrkiske statsdannelse, da en tyrkisk stat ikke eksisterede i det multinationale imperium. I slutningen af 1800-tallet opstod den tyrkisk-nationale bevægelse, som havde som sit mål at danne en tyrkisk nationalstat i Det Osmanniske Riges kerneområde. Der er diskussion om, hvorvidt Den Tyrkiske Uafhængighedskrig (1919-23) skal betragtes som en tyrkisk-national uafhængighedskrig eller en borgerkrig i Det Osmanniske Rige. Endvidere er kun 3 % af Tyrkiets areal beliggende i Europa.

Den femte nationalstatsproces gælder 1800-tallets Europa, hvor der udvikledes en nationalisme og en moderne national identitet inden for rammerne af de etablerede statsdannelser og statsnationer i de politiske unioner Portugal, Spanien, Frankrig, Storbritannien og Rusland. I de fire sidstnævnte statsunioner var der dog ikke tale om en hegemonisk nationalisme. Der udvikledes andre ikke-statslige, regionale nationalismer, der i et større eller mindre omfang var af separatistisk karakter. Dette var mest udpræget i Det Russiske Kejserrige. Rusland opstod i 1547 på basis af storfyrstendømmet Moskva (1263-1547). I 1721 blev det omdannet til Det Russiske Kejserrige. Rusland blev efter Det Russiske Kejserriges opløsning i 1917 betydeligt reduceret i sit territorium i en fredstraktat i 1918 med Tyskland og i 1917 omdannet til Den Russiske Føderative Sovjetrepublik, der fra 1922 ophørte som suveræn stat, da den fra 1922 var en delstat i den centralistiske føderation Sovjetunionen (1922-91), Unionen af Socialistiske Sovjetrepublikker. Rusland kan fra 1991 betragtes som en efterfølgerstat til og en reststat af Sovjetunionen, da Rusland var den største af republikkerne inden for Sovjetunionen. Rusland, Den Russiske Føderation, er imidlertid i dag stadig en udpræget multinationel stat. I Den Spanske Uafhængighedskrig mod det franske kejserdømme (1808-14) udvikledes en spansk nationalisme med rod i Castilien. Med den franske invasion af Spanien abdicerede den spanske kong Karl 4. (1788-1808) i 1808 til fordel for sønnen Ferdinand 7. (1808, 1813-33), der imidlertid blev afsat og tvunget til at abdicere allerede samme år, da Spanien blev en klientstat til Frankrig under Joseph Bonaparte, kejser Napoleon 1.s ældste bror, som blev konge af Spanien (1808-13). Portugal var i krigen allieret med Spanien, hvorfor krigen også kaldes Den Iberiske Halvøjs Krig (1807-14). Ved siden af den spanske (castilianske) nationalisme udvikledes separatistiske nationalismer i Catalonien, fyrstestat i Den Aragonske Krone indtil 1714, og Baskerlandet, hvortil kongeriget Navarra hørte. Den catalanske nationalisme opstod ligesom de øvrige nationalismer med Romantikken i begyndelsen af 1800-tallet, og den catalanske nationalisme blev et indarbejdet element i den eksisterende identitet og kultur i fyrstendømmet Andorra. Den catalanske nationalisme lykkedes med at oprette en catalansk stat i et par dage i marts 1873 inden for Den Første Spanske Republik (1873-74), der var udformet som en konføderation. Løsrivelsesforsøget blev nedkæmpet. I 1922 grundlagdes det catalanske separatistiske nationalistparti. I april 1931 proklameredes en catalansk republik. Efter nogle dage blev området frivilligt en autonom provins i Den Anden Spanske Republik (1931-39) med selvstyre fra 1932, der blev indført ved en folkeafstemning med overvældende majoritet. I oktober 1934 lykkedes det at etablere en catalansk stat i blot en dag, inden nedkæmpelsen af den separatistiske aktion blev foretaget af den spanske statsmagt. Under general Francisco Francos (1892-1975) diktatoriske styre fra 1939-75 efter sejren i Den Spanske Borgerkrig (1936-39) herskede et nærmest historisk enestående centralistisk regime i Spanien, hvor alle nationale mindretal blev brutalt undertrykt. Spaniens enhed som nationalstat blev politisk understreget af statsmagten, og man ignorerede dermed Spaniens historiske tilblivelse som statsdannelse. Efter genindførelsen af demokratiet i 1975-78 blev der gennemført en radikal decentralisering af den spanske stat. I 2014 gennemførtes en rådgivende folkeafstemning i Catalonien, om Catalonien skulle være en stat og en uafhængig stat af Spanien; referendummet samlede et flertal af stemmerne på omkring 80 %. I 2017 foranstaltede den catalanske selvstyregovernment en ensidig folkeafstemning om catalansk uafhængighed, der fik en majoritet af stemmerne på over 90 %, dog med en meget lav valgdeltagelse på godt 43 %. Den selvbestaltede folkeafstemning blev af den spanske regering erklæret for illegal. Situationen i Catalonien er fortsat uafklaret (2020). I Baskerlandet udvikledes en nationalisme efter nedlæggelsen af kongeriget Navarra i 1841 og den endelige afskaffelse af baskernes selvstyre i 1876. Baskerne, hvis sprog ikke er beslægtet med noget andet sprog i Europa og verdenen, lå derefter under for en hård undertrykkelse fra den spanske centralmagts side. I 1895 grundlagdes et baskisk separatistisk nationalistparti. Umiddelbart før udbruddet af Den Spanske Borgerkrig i 1936 tilstod Den Anden Spanske Republik baskerprovinserne et udstrakt selvstyre. Baskerne støttede derfor Den Anden Spanske Republik i kampen mod Francos oprørere i Den Spanske Borgerkrig. Efter Francos sejr i borgerkrigen blev det baskiske selvstyre, herunder retten til undervisning og administration på baskisk, ophævet. Den baskiske eksilregering i London arbejdede under 2. verdenskrig for en uafhængig baskisk republik i 1941, der dog aldrig blev realiseret. Franco-tiden medførte en voldsom radikaliserings af den baskiske nationalisme i en militant retning, der dog efter demokratiets genindførelse og selvstyrets genoprettelse i perioden efter 1975 gradvist er blevet betydeligt neddæmpet og pacificeret. Af andre regionale nationalismer, der ikke har været af separatistisk karakter, kan nævnes Galicien og Valencia. Den galiciske nationalisme voksede frem efter afskaffelsen af kongeriget Galicien som politisk-administrativ enhed og territorial jurisdiktion i 1833. Siden 1230 havde kongeriget, der opstod i 409, været en del af Den Castilianske Krone. Et galicisk oprør i 1846 i form af et separatistisk statskup mod regeringen blev brutalt nedkæmpet. Den valencienske nationalisme havde sin rod i kongeriget Valencia (1238-1707), der var en del af Den Aragonske Krone. Med

demokratiets genindførelse i Spanien med forfatningen af 1978 blev catalansk, baskisk, galicisk og occitansk (tales hovedsageligt i Sydfrankrig og det nordlige Spanien) anerkendt som officielle sprog ved siden af det spanske (castilianske) sprog.

I Frankrig blev det franske nationsbegreb lanceret i forbindelse med Den Franske Revolution i 1789, hvor den tredje stands repræsentanter udråbte sig selv som nationalforsamling. Forsamlingen hævdede, at den repræsenterede det franske folk og den franske nation, og på den baggrund krævede man magten i den franske stat. Følgelig var det den daværende politiske statsdannelse, Frankrig, der kom til at definere grænserne for den nye forestilling om en fransk nation. Inden for det etniske/nationale folkebegreb blev nation altså her forstået som et bestemt politisk-kulturelt fællesskab, og nationalfølelsen var dermed knyttet til dette fællesskab (det tyske nationsbegreb er omvendt baseret på en forestilling om en fælles afstamning, hjemstavn, historie og kultur og et biologisk-kulturelt slægtskab). Frankrigs overgang fra multinational territorialstat til nationalstat var i begyndelsen en ren og skær proklamation. Med nationalismen i 1800-tallet udvikledes den moderne franske nationale identitet, hvor Den Franske Revolution (1789-99) har indtaget en afgørende position. Med skiftende styrke op gennem det 19. århundrede, og siden Den Tredje Republik (1870-1940), med Vichy-republikken (1940-44) under 2. verdenskrig som markant undtagelse, er revolutionen blevet dyrket som en afgørende bestanddel af den politiske kultur og identitet i Frankrig, hvor bl.a. det franske nationsbegreb er et vigtigt element. Frankrig har derfor altid set sig selv som en nationalstat, hvor der er en klar sammenhæng mellem den franske nation og den franske stat. Fransk er eksempelvis det eneste officielt anerkendte sprog. Frankrigs erobringer i 1600-tallet betød, at den franske statsdannelse kom til at omfatte catalanere, alsacere, lorrainere, flamlændere, og i 1700-tallet tillige korsikanere, da øen Korsika købtes og erobredes af Frankrig i 1768-69. Såvel disse nationale mindretal som de øvrige historiske mindretal søgte man fra centralmagts side at assimilere i den franske nation ved bl.a. at forbyde deres nationale sprog og gøre franskundervisning tvungen i skolen. I det gamle hertugdømme Bretagne (939-1790) udvikledes en regional nationalisme i begyndelsen af det 20. århundrede. Den bretonske nationalisme fik en politisk manifestation i form af Det Bretonske Nationalistparti, der eksisterede fra 1911-14. Partiet foreslog i sit manifest, at Bretagnes nationaldag skulle være den 29. september, der var årsdagen for kroningen af Nominoë, den første hertug af Bretagne (846-51), og for hertug Johan 4.s (1365-99) sejr i 1364 i slaget ved Auray i Den Bretonske Arvefølgekrig (1341-65) mod den franske hær, ledet af tronrivalen hertug Karl 1. (1341-64). Anledningen til partiets dannelse var en bretonsk protest mod afsløringen i 1911 af et monument til minde om den fransk-bretonske enhed på Rådhuspladsen i Rennes, forestillende hertuginde Anne (1488-1514) i knælende position for den franske kong Karl 8. (1483-98). Monumentet blev ødelagt af bretonske separatister i 1932. Partiet var nationalistisk og separatistisk og dermed i opposition til den bretonske regionalisme, der fra 1912 var organiseret i Bretagnes Regionalistiske Føderation. De bretonske regionalister advokerede for subsidiaritetsprincippet og for en decentralisering af den franske stat, som de ønskede at forblive en del af. Regionalisterne stræbte politisk efter at omdanne Frankrig til en føderation, og de tog afstand fra såvel franske republikanere som monarkister, der var splittet mellem bonapartisterne, Bourbon-legitimister og orléanister, sidstnævnte var fra 1899 organiseret i den højrenationale organisation Action française. Action française ville etablere et decentralt, føderalt monarki i Frankrig efter den franske samfundsmodel fra før Revolutionen (1789-99). I 1918 dannede de bretonske regionalister deres første parti, Den Bretonske Regionalistgruppe. Det Bretonske Nationalistpartis politiske program var inspireret af en række nationale konfliktzoner i Europa: Ungarn, som i 1867 med oprettelsen af dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn genvandt sin egen forfatning, sin egen regering og sit eget parlament, Catalonien, som den spanske statsmagt i årene 1911-14 tildelte en fælles institution for de fire provinsadministrationer i det gamle fyrstendømme, Norge, som i 1905 genvandt sin nationale uafhængighed med opløsningen af den svensk-norske personalunion og fik sit eget nationale kongehus, og Balkan-staterne Grækenland, Bulgarien, Serbien og Montenegro, som med militære midler slog sig sammen i Den Første Balkankrig (1912-13) mod Det Osmanniske Rige, og i Den Anden Balkankrig (1913), hvor Bulgarien kæmpede imod de øvrige lande og Rumænien og Det Osmanniske Rige. Ved 1. verdenskrigs udbrud i 1914 blev Det Bretonske Nationalistparti opløst. I mellemkrigstiden, i 1920'erne, opstod en decideret bretonsk nationalistbevægelse. Det Bretonske Autonomi-Parti (1927-31) var venstreorienteret og føderalistisk, og i 1931 splittedes partiet i to, mellem føderalisterne, der ønskede, at Bretagne skulle forblive i et føderalt Frankrig, og som grundlagde Den Bretonske Føderalistliga (1931-34), og nationalisterne, der ønskede bretonsk uafhængighed og brød ud og grundlagde Det Bretonske Folkeparti (1931-44).

Den bretonske nationalisme søgte fra første færd kontakt til de øvrige keltiske nationer på den anden side af Den Engelske Kanal: Irland og Skotland (gælisk), Isle of Man (manx), Wales (walisisk) og Cornwall (kornisk). Bretagne søgte især kontakt til religionsfællerne i det katolske Irland og den irske nationalisme, der fra slutningen af 1800-tallet med stadig større vægt rejste kravet om hjemmestyre. I 1921 deltes Irland. Den bretonske nationalisme blev dermed en del af pan-kelticismen, der er et eksempel på de nationale, transstatslige bevægelser i en europæisk kontekst. Under indtryk af den såkaldte Keltiske Renæssance fra slutningen af 1700-tallet, hvor interessen for kelternes gamle kultur og historie genvaktes, organiseredes den første pan-keltiske kongres i 1838. Inspireret af bl.a. pan-kelticismens styrke opstod den såkaldte neo-jacobittisme (se fodnote 57), der eksisterede i perioden fra ca. 1890 til 1. verdenskrigs udbrud i 1914. Kong Jacob 2.s (1685-88) efterslægt uddøde i 1807, hvorefter den jacobittiske tronfølge videreførtes gennem

Savoyen-dynastiet (Sardinien-Piemonte) 1807-40, Østrig-Este-dynastiet (Modena) fra 1840-1919 og Wittelsbach-dynastiet (Bayern) fra 1919 til i dag. Tronprætendentene i den jacobittiske tronfølge gør krav på de fiktive kongeriger England, Skotland, Irland og Frankrig, sidstnævnte som præntionstitel. Neo-jacobitterne ønskede prinsesse Maria Theresa (1849-1919), født prinsesse af Østrig-Este (Modena) og i 1868 gift med prins Ludvig (3.) af Bayern (1913-18), Bayerns sidste konge, som monark. Dynastisk kunne pan-kelticisterne forene de keltiske nationer med prinsesse Maria Theresa, der kunne et arvekrav gældende i forhold til Skotland, Irland, England (herunder Wales og Cornwall), Isle of Man som en del af Storbritannien, og Bretagne. Da Frankrig og Bretagne blev forenet i en personalunion i 1547, beholdt hertugdømmet Bretagne formelt sin kognatiske arvefølge. Da mandslinjen i huset Valois (1328-1589) uddøde, videreførtes det franske kongehus imidlertid af Bourbon-dynastiet og ikke af hertuginde Claudes (1514-24) arvinger, da hertugdømmet Bretagne på baggrund af en traktat i 1532 ikke kunne adskilles fra den franske krone. I 1790 indlemmedes Bretagne i Frankrig. Frankrigs kong Henrik 3. (1574-89) var gift med en halvsøster til Philippe Emmanuel af Lothringen og hertug af Mercœur (1558-1602), som i 1582 blev udnævnt til guvernør i Bretagne af den franske monark. Fra 1588-98 forsøgte han med baggrund i sin gemalindes, Marie af Luxembourg-Martignes (1562-1623), afstamning fra Penthièvre-dynastiet, der nedstammede fra hertuginde Johanne af Bretagne (1341-65) (Dreux-dynastiet) og hertug Karl 1. af Bretagne (1341-64) (Blois-dynastiet), at etablere et selvstændigt fyrstehus i Bretagne. I 1598 var det separatistiske forsøg nedkæmpet, og kong Henrik 4. (1589-1610) lod i 1609 en af sine uægte sønner, César, hertug af Vendôme (1594-1665), legitimeret i 1595 uden arveret, ægte Philippe Emmanuels datter, Françoise af Lothringen, hertuginde af Mercœur og Penthièvre (1592-1669), som en symbolsk markering af forsoningen. Prinsesse Maria Theresa var via Savoyen-dynastiet (hertugdømmet Savoyen og kongeriget Sardinien-Piemonte) på grundlag af den kognatiske tronfølge den direkte og nærmeste arving til sine tre fælles aner, der alle kunne et arvekrav gældende i forhold til Bretagne: Hertuginde Claudes søn kong Henrik 2. (1547-59), hertug af Bretagne fra 1536, som var den eneste af hertuginde Claudes sønner, der efterlod sig efterkommere, Philippe Emmanuel og tillige Claudes yngste datter, prinsesse Margaret (1523-74), der var den eneste af Claudes døtre, der efterlod sig efterkommere, og som i 1559 ægtede hertug Emmanuel Philibert af Savoyen (1553-80). Traditionen med de årlige internationale keltiske kongresser begyndte i 1917. Den Bretonske Regionalistiske Union, der grundlagdes i 1898, var en fast deltager i forbindelse med denne kulturelle side af pan-kelticismen. Den politiske side varetoges af Den Keltiske Liga, der stiftedes i 1961, og som blandt sine mål har en forening af de keltiske nationer i Frankrig og Storbritannien i en føderation, eller et styrket samarbejde mellem uafhængige keltiske nationalstater. Efter 2. verdenskrig (1939-45) er pan-kelticismen langsomt, men sikkert, aftaget i styrke og politisk tyngde, Berresford Ellis: *Celtic*.

En anden fransk nationalisme, den occitanske i det sydlige Frankrig og det nordlige Spanien, tilsluttede sig panlatinismen, der ligesom pan-kelticismen var en national, transstatslig bevægelse. Panlatinismen havde til formål at samle alle de romanske folk og var medvirkende til at skabe den rumænske nationale identitet i anden halvdel af 1800-tallet inden for rammerne af den rumænske nationalstat. Et afgørende led i denne proces var skiftet i 1860 til at skrive det rumænske sprog med det latinske alfabet mod hidtil det kyrilliske alfabet. Frankrigs kejser Napoleon 3. (1852-70) fra Bonaparte-dynastiet støttede nationalitetsprincippet og så sig selv som en ideologisk frontfigur for og leder af de romanske nationer, hvilket kom til udtryk i Frankrigs støtte til dannelsen af Rumænien i 1850'erne og 1860'erne og Italien (1859-61). Prins Karl af Hohenzollern-Sigmaringen (1839-1914) valgtes i 1866 til fyrste af Rumænien med regenttitlen Carol 1., fra 1881-1914 Rumæniens første konge. Dynastiet Hohenzollern-Sigmaringen tilhørte den ældre schwabiske sidelinje til Hohenzollern-slægten. Modsat slægtningene på sværdsiden i Brandenburg/Preussen forblev grenen Hohenzollern-Sigmaringen katolikker. Linjen regerede fra 1576 over grevskabet Hohenzollern-Sigmaringen, ophøjet til rigsfyrstendømme i 1623 og i 1850 annekteret af Preussen. Napoleon 3. stod bag valget af Hohenzollern-Sigmaringen-dynastiet som det regerende fyrstehus i det latinske og franskorienterede Rumænien. Prins Karls farmor og mormor stammede fra de franske adelsslægter Murat og Beauharnais. Napoleon 3.s mor, dronning Hortense af Holland (1783-1837, dronning fra 1806-10), var født i Beauharnais-dynastiet og halvkusine til prins Karls mormor. Frankrigs alliance med kongeriget Sardinien-Piemonte i 1858 udmøntede sig i en dynastisk forbindelse i 1859 mellem Bonaparte-dynastiet og prins Napoleon-Jérôme-Bonaparte (1822-91), fætter til Napoleon 3. og fra 1879-91 et omstridt overhoved for Bonaparte-dynastiet, og prinsesse Maria Clotilde (1843-1911) fra Savoyen-dynastiet, den ældste datter til Italiens første konge, Victor Emmanuel 2. (1861-78). Parrets datter, Maria Letizia Bonaparte (1866-1926), ægtede i 1888 sin morbror Amadeo, hertug af Aosta (1845-90), der i perioden 1870-73 var konge af Spanien som Amadeo 1. Kejser Napoleon 3. søgte lideledes i panlatinismens navn at udvide sin magt uden for Europa, i Amerika, hvor han med franske tropper understøttede dannelsen af et mexicansk kejserrige, der i første omgang blev tilbudt den spanske prins Enrique (1823-70), den første hertug af Sevilla, svoger til dronning Isabella 2. (1833-68) som bror til dronningens gemal. Prinsen boede i Belgien, hvortil han var flygtet, efter at have deltaget i ovennævnte galiciske oprør i 1846. Den nyoprettede trone gik imidlertid til ærkehertug Maximilian af Østrig (1832-67) som kejser Maximilian 1. (1864-67). I 1867 blev det dilettantiske eksperiment knust af oprørske indianske guerillastyrker. Kejseren blev myrdet af den mexicanske regering, der genetablerede den mexicanske republik, Panick: *La race latine*. I slutningen af det 19. århundrede udvikledes tanken om en demokratisk, latinsk konføderation bestående af de romanske nationer. Den

occitanske nationalistbevægelse ville etablere autonomi for Occitanien i Frankrig, herunder bl.a. Provence, som tilfaldt Frankrig ved arv, da mandslinjen i Valois-Anjou-dynastiet (1382-1481) uddøde i 1481, og havde samtidig forbindelser til den catalanske nationalistbevægelse, der ligesom den occitanske bevægelse både arbejdede for regional uafhængighed og for latinsk enhed. Øen Korsika er et tredje eksempel på en nationalistisk, separatistisk bevægelse i Frankrig. Korsika var fra 1284 en del af republikken Genova. I 1755 løsriv middehavsoen sig fra bystaten og etablerede en uafhængig republik, der i 1768-69 købtes og erobredes af Frankrig. Republikken Genova afgav officielt Korsika i 1768 til Frankrigs kong Ludvig 15. (1715-74) som et afdrag på en gæld. Siden 1960'erne har der været en aktiv, nationalistisk bevægelse, der arbejder for øget korsikansk autonomi inden for Frankrigs grænser eller decideret uafhængighed. Bevægelsen har for at nå sine mål benyttet sig af såvel parlamentariske, konstitutionel-demokratiske metoder som militant aktivisme inden for bl.a. Den Korsikanske Regionalistiske Aktion, der på linje med ETA i Baskerlandet i Spanien har udøvet talrige terroraktioner.

Af andre regionale identiteter og tilsvarende nationalistiske separatistbevægelser i Frankrig kan nævnes Alsace, den franske del af Baskerlandet og den flamske bevægelse i den franske del af Flandern, der eksisterede som grevskab fra 862-1795. Grevskabet Flandern er den eneste del af middelalderens Frankrig, som ikke er en del af den nuværende franske stat, når man ser bort fra det franske Flandern, der blev tilbageerobret i anden halvdel af 1600-tallet. Den talte tyske dialekt i Alsace, der tilhører gruppen af alemanniske dialekter inden for den højtyske sproggruppe, og som primært tales i det sydvestlige Tyskland, det østlige Frankrig, Schweiz (alle de tysktalende i landet), Liechtenstein og det vestlige Østrig, har dannet baggrund for en transstatslig separatistisk bevægelse (den alemanniske separatisme), som ønskede en forening med Schweiz. Den alemanniske separatisme er et eksempel på en national, transstatslig bevægelse, og den opstod på baggrund af en modstand i Baden mod den franske kejser Napoleon 1.s (1804-1814/15) styre i Rhinforbundet (1806-13) og udvidelsen af Baden med afgivelsen af de habsburgske eksklaver i 1805. Den alemanniske identitet har sine historiske rødder i middelalderen og området Alemannien (200-tallet-911), der var en del af det frankiske imperium (496, 539-843), det østgotiske kongerige (496-539) og som et af de fem stammehertugdømmer en del af Østfranken (843-911), og hertugdømmet Schwaben (915-1313), der fra 962 hørte til det tysk-romerske rige. I 1820 publiceredes et manuskript, der advokerede for yderligere medietiseringer af fyrstestater til Bayern, Sachsen, Hannover og Württemberg, der tilsammen skulle udgøre en modvægt til stormagterne Preussen og Østrig. Det blev foreslået, at kongeriget Württemberg (1806-1918) skulle tildeles storhertugdømmet Baden (1806-1918), fyrstendømmerne Hohenzollern-Hechingen (1623-1850) og Hohenzollern-Sigmaringen (1623-1850) og Alsace. Det formodes, at den egentlige forfatter til manuskriptet, der forårsagede en diplomatisk krise mellem Preussen og Østrig på den ene side og Württemberg på den anden, var kong Wilhelm 1. af Württemberg (1816-64). Den foreslåede statsdannelse, der aldrig blev realiseret, ville historisk være en alemannisk stat. I en folkeafstemning i den vestøstrigske delstat Vorarlberg i Østrig i 1919 stemte et flertal på 81 % for delstatens udskillelse af Østrig og indlemmelse i Schweiz. Regeringerne i Østrig og Schweiz ignorerede dog kravet. Samme separatistiske tendenser kunne spores i Baden og Württemberg i Tyskland, hvor der dog ikke blev afholdt en folkeafstemning. På grund af Liechtensteinslægtens besiddelser i de habsburgske områder var fyrstendømmet Liechtenstein nært knyttet til Habsburgmonarkiet. Efter 1. verdenskrig og Habsburgmonarkiets sammenbrud i 1918 begyndte fyrstendømmet Liechtenstein, der var det eneste resterende monarki i det alemanniske område efter 1918, at orientere sig i retning af det neutrale Schweiz for beskyttelse. Tilnærmelsen til Schweiz manifesterede sig bl.a. i en told- og monetærunion i 1923-24. Liechtensteins alemanniske orientering efter 1. verdenskrig udmøntede sig også i nogle dynastiske forbindelser, som hidtil i stort omfang havde rettet sig mod Habsburgmonarkiet i form af eksempelvis den habsburgske kejserfamilie og bøhmiske adelsslægter. Prins Karl Aloys af Liechtenstein (1878-1955), midlertidig regeringsleder i Liechtenstein fra 1918-20, oldebarn af fyrst Johann 1. Joseph (1805-36) og farbror til fyrst Franz Joseph 2. (1938-89), ægtede i 1921 fyrstinde Elisabeth af Urach, grevinde af Württemberg og prinsesse af Litauen (1894-1962), der tilhørte en katolsk sidelinje til kongehuset i Württemberg (Urach-linjen). Fyrstinde Elisabeth var datter af hertug Wilhelm af Urach (1864-1928, hertug fra 1869), der under navnet Mindaugas 2. kortvarigt var konge af Litauen i 1918. Hertug Wilhelm undersøgte i 1917 som pensioneret general muligheden for at blive udnævnt til storhertug af Alsace-Lorraine, når 1. verdenskrig var afsluttet. Med Tysklands nederlag blev denne strøtanke lagt død. I 1948 giftede hertuginde Maria Christina af Württemberg (1924-), der tilhørte en katolsk sidelinje til den regerende linje i kongeriget Württemberg (1806-1918), og som siden 1921 havde været overhoved for huset Württemberg, sig med prins Georg Hartmann af Liechtenstein (1911-98), en yngre bror til fyrst Franz Joseph 2. Eftersom den alemanniske separatisme orienterede sig mod Schweiz og dets direkte demokrati, var den nationale, transstatslige bevægelse politisk altovervejende republikansk og anvendte ikke dynastiske midler for at nå sit nationale mål. Efter 2. verdenskrig propagerede den politiske bevægelse i det sydlige Alsace og det sydlige Baden for en separat alemannisk stat, Alemannien, som en del af den schweiziske Basel-kanton. I 1952 fik disse tanker et politisk grundstød, da delstaten Baden-Württemberg blev dannet i Forbundsrepublikken Tyskland, Klöckler: *Abenland*; *ibid.*: "*Das Land*".

I Storbritannien skabte den langvarige britiske kamp (1793-1815) mod den franske republik og kejser Napoleon 1. (1804-14/15) i Koalitionskrigen (1792-1815) klangbund for udviklingen af en britisk (modsat engelsk, walisisk og

eksempler på suveræne stater, der opstod, genopstod eller eksisterede i en periode før nationalismens opkomst som politisk bevægelse i det 19. århundrede. I Norden var

skotsk) national identitet, der var anti-fransk, anti-europæisk og anti-katolsk. Gennem hele 1800-tallet var der konflikt mellem irske nationalister og resten af Storbritannien, og den fik på samme tid en sammenbindende og opsplittende virkning inden for den britiske stat. På det identitetsmæssige plan var konflikten omkring det irske spørgsmål med til at udbygge en fælles britisk identitet blandt englændere, skotter, walisere og irske protestanter. Denne proces blev yderligere næret af den samtidige udbygning af det britiske imperium, hvor briter kunne danne en fælles front mod de ikke-europæiske befolkningsgrupper inden for imperiet. Officielt så Storbritannien sig som en homogen nationalstat uden nationale mindretal. Den britiske regering forsøgte eksempelvis at afskaffe det walisiske sprog, bl.a. ved at straffe børn, som blev taget i at bruge det. Det walisiske sprog overlevede imidlertid, ikke mindst takket være det forhold, at der efter Reformationen forelå en walisisk oversættelse af Bibelen fra 1588. Den walisiske nationalisme voksede gradvist frem i slutningen af 1800-tallet, inspireret af revolutionsbølgen i Europa i 1848 og den irske nationalisme. Mellemkrigstiden betød gennembruddet for det politiske element i den walisiske og skotske nationalisme, da det walisiske (Plaid Cymru) og skotske nationalistparti (SNP) blev dannet i hhv. 1925 og 1934. I 1955 blev Cardiff anerkendt som hovedstad i Wales, og i 1959 blev det gamle symbol for Wales, den røde drage, optaget på Wales' nye flag. I 1960'erne opgav Storbritannien den hidtidige unitære sprogpolitik, og derefter er Storbritannien på det identitetsmæssige plan og på officielt niveau gået over til at betragte sig selv som en multinational stat, på linje med Spanien efter 1975, bestående af fire nationer: englændere, walisere, skotter og nordirere (Ulster-folk). En lov fra 1967 om det walisiske sprog beskyttede det ved at gøre walisisk obligatorisk i skolerne. I 1993 blev det walisiske sprog ved lov anerkendt på lige fod med det engelske sprog i Wales i forhold til den offentlige sektor. I dag er de keltiske sprog gælisk (skotsk gælisk og irsk), walisisk og kornisk foruden det germanske sprog lavlandsskotsk anerkendte som officielle sprog på linje med engelsk i Storbritannien. I 400-tallet invaderede de germanske angelsaksere England. Kelterne og romerne i England blev fuldstændig undertrykt af angelsakserne, hvis sprog helt fortrængte både latin og keltisk. Kun i Wales og Cornwall mod vest lykkedes det kelterne at holde stand mod angelsakserne. Til gengæld indvandrede et stort antal keltere fra Wales og især Cornwall til Bretagne i det nordvestlige Frankrig, hvor det keltiske sprog bretonsk kom til at afløse latinen. Tudor-dynastiet, der fra 1485-1603 sad på den engelske trone, nedstammede fra en walisisk adelsslægt, og dynastiets keltiske ophav blev anvendt som en legitimering af den anglisering, der fulgte i kølvandet på Tudor-slægtens tronbestigelse. Denne anglisering blev der først taget et historisk opgør med fra anden halvdel af det 20. århundrede. Flere af Tudor-slægtens medlemmer deltog faktisk i det walisiske oprør mod England (1400-15) under ledelse af Owain Glyndwr (ca. 1359 - ca. 1415), der var efterkommer af walisiske fyrsteslægter, og som fra 1404 til ca. 1415 var fyrste af Wales. Owain Glyndwr fik støtte fra sine keltiske fæller i Bretagne og Skotland. Oprøret blev imidlertid effektivt nedkæmpet, og Wales måtte opgive sine selvstændighedsdrømme. Efter Irlands løsrivelsesproces, der pågik fra 1922-49, blev den britiske statsdannelse atter antastet fra 1960'erne, hvor det walisiske og skotske nationalistparti vandt frem. Partierne krævede enten udvidet selvstyre eller uafhængighed, mens det i Nordirland i perioder fik karakter af borgerkrig, anvendte walisiske og skotske nationalister parlamentariske metoder. Deres succes fik den britiske regering til at udarbejde et lovforslag om begrænset selvstyre for de to nationer. Begge forslag faldt dog efter folkeafstemninger i 1979. Nye forslag om selvstyre godkendtes ved folkeafstemninger i Skotland og Wales i 1997, og i 1999 valgte skotterne et parlament med ganske omfattende beføjelser, mens waliserne valgte en mindre magtfuld forsamling. Parallelt hermed lykkedes det at forhandle rammerne for en fredsaftale i Nordirland, hvorved også det nordirske lokalparlament, Stormont, kunne genetableres. Stormont-parlamentet fungerede i årene 1921-72 som fælles parlamentarisk forsamling for de seks nordlige irske grevskaber, da Nordirland i 1921 blev en selvstyrende britisk provins. Den nordirske konflikt fremstår i første række som en religiøs konflikt, mellem katolikker og protestanter, og som en national konflikt, mellem irere og briter eller Ulster-folk. I 2014 afholdtes en skotsk folkeafstemning om uafhængighed fra Storbritannien, hvor 55,3 % stemte mod skotsk uafhængighed. Folkeafstemningen blev symbolsk afholdt i 700-året for slaget ved Bannockburn i 1314 i Den Første Skotske Uafhængighedskrig (1296-1328), hvor Skotland under kong Robert 1. (1306-29) vandt en afgørende sejr mod Englands kong Edward 2. (1307-27). Det lykkedes dog ikke for Robert 1. at etablere et gælisk rige bestående af Skotland og Irland, da hans felttog i Irland (1315-18) udmundede i en engelsk sejr. Foruden sin hær brugte kongen også sin afstamning som argument for sin irske kamp. Robert 1. havde flere irske aner, fx Eva af Leinster (1145-88), hvis aner inkluderede den legendariske irske kong Brian Boru af Munster (978-1014) og såkaldt højkonge af Irland fra 1002-14, og kongerne af Leinster. Dertil var kongen gift med en datter af jarlen af Ulster. Robert 1. blev dog forfader til Stuart-dynastiet, da han med sin første gemalinde, den skotske adelskvinde Isabella af Mar (ca. 1277-96), blev morfar til den skotske kong Robert 2. (1371-90), Stuart-dynastiets første monark i Skotland. Isabella af Mar var i øvrigt datterdatter til den navnkundige walisiske fyrste Llywelyn den Store, konge af Gwynedd (1195-1240) og fyrste af Powys Wenwynwyn (1216-40).

personalunionerne Sverige-Norge (1814-1905) og Danmark-Island (1918-44) at regne for statsforbund, dvs. konføderationer. I artiklens komparation af de fire monarkier formodes det, at det nationale generelt havde forrang for det nordiske i Norge og Island, da de to lande modsat Danmark og Sverige først blev uafhængige nationalstater i hhv. 1905 og 1944, og som følge deraf stadig var i en nationsdannelsesproces.¹⁵

¹⁵ For Norges vedkommende har man talt om 1905-syndromet, der primært vedrører den norske skepsis over for internationalt samarbejde, Hovbakke Sørensen: *Slagsbrødre*, 153. Danmark og Sverige er gamle statsnationer i Norden. Danmark er den ældste, da landet senest i midten af 900-tallet blev til en politisk enhed. Den danske statsdannelse har siden været intakt som geografisk bestemt suverænitetssområde, og den har ikke været indlemmet i andre statsdannelser. Derfor er Danmark også en af de ældste statsnationer i Europa. Sverige blev først samlet i 1100- og 1200-tallet og blev senere i middelalderen en del af den nordiske Kalmarunion, som landet først definitivt formåede at løsrive sig fra i 1523. Norge blev ifølge traditionen samlet til en politisk enhed i slutningen af 800-tallet, da kong Harald 1. Hårfager (ca. 872-930) skabte kongeriget Norge på grundlag af en række (ca. 30) hidtil uafhængige høvdingedømmer og småkongeriger. I 1262-64 blev Island et frit forbundsland under den norske konge, dvs. reelt en del af det norske kongerige. I den forbindelse blev den islandske fristat (930-1262) medieret til Norge. Norge kan derfor beskrives som en egentlig politisk union modsat det nuværende Danmark og Sverige, der i vikingetiden og i den tidlige middelalder blev samlet til riger på grundlag af høvdingedømmer og småstater, hvis nærmere status er ukendte. Fra 1319-43 var Norge i personalunion med Sverige, fra 1380 med Danmark, afbrudt af en ny svensk personalunion (1449-50), realunion fra 1537-1814, kortvarig uafhængighed i 1814 og dernæst en ny personalunion med Sverige (1814-1905). I 1814 konstituerede Norge sig som et konstitutionelt monarki med Eidsvoll-forfatningen af 17. maj 1814 under landets kortvarige uafhængighed. Den politiske nationalisme i Norge i 1800-tallet var vendt mod Sverige og stræbte efter norsk uafhængighed. Den kulturelle nationalisme i 1800-tallets Norge var vendt mod Danmark. En central del i den norske kulturnationalisme var sprogspørgsmålet. Med Reformationen skulle Bibelen oversættes til de nationale sprog. Kun i ét større land blev Bibelen ikke oversat. Det var i Norge, hvor den dansk-norske kong Christian 3. (1534-59) bestemte, at nordmændene måtte bruge den danske udgave. Resultatet var, at nordmændene aldrig fik udviklet deres eget skriftsprog, men at skriftsproget i Norge frem til 1800-tallet var dansk. Det ene af de to officielle norske skriftsprog, det dansk-prægede skriftsprog, kaldtes for rigsmål, fra 1929 bokmål. I midten af 1800-tallet opstod den såkaldte målbevægelse, der søgte at erstatte rigsmålet med det såkaldte landsmål, fra 1929 nynorsk, der er udviklet på baggrund af gamle norske dialekter. Dette skriftsprog bruges dog kun af en lille del af befolkningen. Bokmål, der historisk set nærmest er et fornorsket dansk, anvendes stadig af broderparten af den norske befolkning.

Med en reduceret suverænitet i bl.a. realunionen med Danmark i den oldenborgske helstat og personalunionen med Sverige kan Norges nationalpolitiske situation sammenlignes med Finland, der fra 1809 var et storfyrstendømme i realunion med Rusland. Da Sverige måtte afstå Finland i 1809, fik Finland for første gang en selvstændig politisk-territoriel afgrænsning. Norge og Finland kan derfor i et vist omfang karakteriseres som statsnationer, dog i mindre grad Finland, der er langt yngre end Norge som stat. Norge var i århundreder en suveræn stat, før suveræniteten reduceredes i nordiske personal- og realunioner, mens Finland først blev en stat med reduceret suverænitet i 1809 inden for Det Russiske Kejserrige. I den russiske tid (1809-1917) fortsattes systemet med generalguvernører i Finland; en tradition, der stammede fra 1595. Titlen som generalguvernør indikerede, at Finland reelt ikke var en selvstændig stat, og i den svenske tid var Finland en integreret del af det svenske kongerige modsat Norge i den oldenborgske helstat, der også havde en repræsentant for monarken i landet, men i form af en statholder i perioden 1572-1814, ikke besat i perioderne 1739-50 og 1771-1809. Hvis man tager udgangspunkt i det forhold, at Finland som russisk storfyrstendømme reelt ikke var en afgrænset stat, så opstod Finland som nationalstat i 1917, uden at den finske nation nogensinde havde haft sin egen statsdannelse.

Belgien, Grækenland, Rumænien, Cypern, Kosovo og Nordmakedonien er eksempler på nationalstater, der er dannet med baggrund i nationer, der aldrig havde haft deres egne stater. Belgien er et specielt eksempel, da staten fra sin dannelse har været en multinational stat, hvor de fransk- og flamsktalende har ligget i strid med hinanden. Under indtryk af Den Franske Revolution i 1789 etableredes kortvarigt De Forenede Belgiske Stater i 1790, en konføderativ republik, som oprør mod den habsburgske tysk-romerske kejser Josef 2. (1765-90). Oprøret blev dog hurtigt og effektivt slået ned.

Grækenland oprettedes som stat i 1832 efter Den Græske Uafhængighedskrig (1821-29) mod Det Osmanniske Rige. Den græske nationale identitet opbyggedes med baggrund i den græske (hellenistiske) kultur, der i perioden fra 323 f. Kr. til 31-30 f. Kr. dominerede i det østlige Middelhav, hvor grækere og makedonere havde magten, efter at kong Alexander 3. den Store af Makedonien (336-323 f. Kr.) i sin regeringstid havde skabt et af de første storrigter i

verdenshistorien. Den hellenistiske kultur var en sammenblanding af den klassiske græske kultur med rødder i de græske by- og småstater, herunder Makedonien, med nærorientens og romernes kultur. Fra 1863 til det græske monarkis afskaffelse i 1973 indgik "Hellenerne" i den græske monarks officielle titulatur. I perioden fra 1863-1923 øgedes Grækenlands areal betragteligt, betinget af den græske politiske ideologi Megali Idea, primært ved yderligere afståelser af Det Osmanniske Rige, bl.a. fristaten Ikaria (1912), fyrstendømmet Samos (1834-1912) og staten Kreta (1898-1913); de to sidstnævnte var begge autonome stater i Det Osmanniske Rige. Den græske nationalstat præsenterede sig som en genfødsel af den græske nation, en videreførelse af det antikke Grækenland og ikke af Det Byzantinske Imperium (395-1453), hvorfor man i Grækenland efter løsrivelsen begyndte at rense det græske sprog for især tyrkiske ord.

På grundlag af de samme principper blev sproget i fyrstendømmerne Valakiet (1330-1862) og Moldavien (1346-1862) rensat for slaviske elementer, og ved at lægge særlig vægt på visse dialekters egenskaber og ved at udvikle nye ord styrkede man sprogets dakoromanske karakter. De to Donau-fyrstendømmer Moldavien og Valakiet var efter Den Russisk-Osmanniske Krig (1768-74) og særligt efter Den Russisk-Osmanniske Krig (1828-29) underlagt russisk beskyttelse frem til Ruslands nederlag i Krimkrigen (1853-56), under hvilken de fik tilkendt betydeligt selvstyre i 1831-32, samtidig med at de formelt forblev en del af Det Osmanniske Rige, hvorunder Moldavien og Valakiet var vasalstater fra hhv. 1512 og 1417. Samtidig med at Moldavien og Valakiet antog det historisk fordringsfulde statsnavn Rumænien (1862), skiftede det rumænske skriftsprog fra det kyrilliske til det latinske alfabet i 1860. Det kyrilliske alfabet, oldkirkeslavisk, er et fælles skriftsprog for ortodokse, slaviske folkeslag. Allerede i navnet og skiftet til det latinske alfabet bandt den nye nationalstat Rumænien sig til en ideologi, der understregede arven fra oldtiden og tilknytningen til de øvrige romanske nationer i Europa. Samtidig havde landet rødder i den gamle byzantinske Rom-tradition i form af bl.a. den ortodokse tro, som også under det osmanniske herredømme havde levet videre. Det nye Rumænien fandt grundlaget for sit identitetsprogram i de lokale dakiske dialekter. I 1862 omdannedes personalunionen mellem Moldavien og Valakiet fra 1859, etableret på grundlag af et fælles valg af Alexandru Ioan Cuza (1820-73, fyrste fra 1859-66) til fyrste, til fyrstendømmet Rumænien (officielt fra 1866), der i 1878 opnåede uafhængighed af Det Osmanniske Rige efter Den Russisk-Osmanniske Krig (1877-78), hvor Det Osmanniske Rige kæmpede imod en koalition bestående af Rusland, Serbien, Montenegro, Rumænien og en bulgarsk legion. I 1881 ophøjedes fyrstendømmet til et kongerige. I 1947 afskaffedes monarkiet i Rumænien.

Middelhavsstaten Cypern var britisk kronkoloni fra 1922-60 og erklærede sig for en uafhængig republik i 1960 i overensstemmelse med London-Zürich Aftalerne (1959). Cypern var fra 1961 medlem af det britiske statsamfund Commonwealth.

I 2008 erklærede et flertal på 109 ud af de 120 medlemmer i Kosovos nationalforsamling Kosovo for en selvstændig stat. De 11 resterende medlemmer var repræsentanter for det serbiske mindretal. Denne uafhængighedserklæring er stærkt kontroversielt, ikke mindst i forhold til Serbien, og republikken Kosovo er i dag kun internationalt anerkendt af 101 ud af 193 medlemsstater i FN.

Det antikke græske kongerige Makedonien (808-168 f. Kr.) dannede grundlaget for et imperium, der blev skabt af primært kong Alexander 3. den Store (336-323 f. Kr.). Riget blev efterfølgende delt af diadokerne (hærførerne). I 168 f. Kr. blev kongeriget Makedonien efter Den Tredje Makedonske Krig (171-168 f. Kr.) indlemmet i Romerriget, og undtaget et kortvarigt makedonsk kongerige (150-148 f. Kr.) var Makedonien derefter en del af bl.a. Romerriget, Det Østromerske (Byzantinske) Imperium (330-1204), Det Første Bulgarske Imperium (837-1018), i perioder Det Andet Bulgarske Imperium (1185-1396) og Det Osmanniske Rige (1395-1913). Efter Balkankrigene (1912-13) blev det makedonske område delt mellem Albanien, Serbien, Bulgarien og Grækenland. I 1918 blev den serbiske del plus makedonske områder, afstået af Bulgarien, en del af det nyoprettede jugoslaviske kongerige. Fra 1943 var Makedonien en delstat i Jugoslavien. Med Jugoslaviens sammenbrud fra 1991 opnåede Makedonien national uafhængighed i 1991. Grækenland nægtede imidlertid at anerkende en selvstændig stat med navnet Makedonien, da Makedonien tillige er navnet på en nordgræsk provins. Grækenland betragter de græske makedonere i den græske provins for de ægte makedonere modsat makedonerne i Makedonien, der er et sydslavisk folk, der som de øvrige sydslaviske folk bosatte sig på Balkan-halvøen, herunder det makedonske område, i 400-, 500- og 600-tallet. Navnestriden medførte, at Makedonien i internationale sammenhænge officielt måtte kalde sig Den Tidligere Jugoslaviske Republik Makedonien. Den makedonske nationalisme, der udvikledes i det 19. århundrede under osmannisk styre, hævdede, at den makedonske nation kunne fremvise en ubrudt historisk kontinuitet fra antikkens (græske) makedonere til de sydslaviske makedonere. På denne baggrund har makedonske nationalister krævet dannelsen af et Stormakedonien, der også omfattede bl.a. den græske provins Makedonien. I 2018 løstes navnestriden mellem Grækenland og Makedonien, idet Makedonien skiftede navn til Nordmakedonien (trådte i kraft i 2019).

I begyndelsen af 1800-tallet opstod den fennomaniske bevægelse i storfyrstendømmet Finland. Den fennomaniske bevægelse var en finsk-national bevægelse, som havde til formål at gøre det finske sprog til et nationalsprog i Finland. Mange af bevægelsens frontfigurer, der i øvrigt for manges vedkommende talte svensk, forfinskede deres slægtsnavne og lærte finsk, som de gjorde brug af både hjemme og i offentligheden. I 1863 fastslog zar Alexander 2. (1855-81) i forbindelse med en genindførelse af en finsk landdag (første gang siden 1809), at finsk skulle have en officiel status på

lige fod med svensk. Bevægelsens motto blev sammenfattet i følgende idiom: ”Svenskere er vi ikke, russere vil vi ikke blive, lad os altså være finner”. Som en reaktion mod den fennomaniske bevægelse opstod den svecomaniske bevægelse i slutningen af det 19. århundrede, en prosvensk nationalbevægelse, som tilstræbte et Finland, der var i stand til at kunne rumme de to forskellige nationer. Den fennomaniske bevægelse lå til grund for dannelsen af Det Finske Parti i 1860’erne, som opløstes i 1918. I slutningen af 1800-tallet splittedes den fennomaniske bevægelse i to politiske partier: Det Finske Parti og Det Unge Finske Parti, som grundlagdes i 1894 og opløstes i 1918. I 1809 afstod Sverige Finland, herunder Ålandsøerne, til Rusland. Med Finlands løsrivelse i 1917 i forbindelse med Det Russiske Kejserriges opløsning søgte Ålandsøerne en genforening med Sverige. Men Folkeforbundet afgjorde den svensk-finske strid i 1921 med at fastslå, at Ålandsøerne skulle tilhøre Finland, mod at øernes langt overvejende svensktalende befolkning fik indre selvstyre inden for rammerne af den finske statsdannelse.

Panturanismen har sine rødder i den fennomaniske bevægelse. Som de øvrige nationale, transstatslige bevægelser opstod panturanismen med den romantiske nationalisme i begyndelsen af det 19. århundrede. Panturanismen var et modsvar til pangermanismen og panslavismen og søgte et nært samarbejde eller en alliance mellem de kulturelt, sprogligt og etnisk beslægtede folk som finner, samer, ungarere, japanere, koreanerne og tyrkere. Det finske sprog tilhører ligesom samisk (samerne lever i Norge, Sverige, Finland og Rusland) og estisk (det eneste sprog i Baltikum) den såkaldte finsk-ugriske sproggruppe. De ugriske sprog omfatter bl.a. ungarsk, der er udviklet af magyarerne, et finsk-ugrisk folk, som i år 895 trængte ind i Europa og Ungarn, hvor de i år 1000 grundlagde et kristent kongerige. Særligt for Ungarn var panturanismen et modsvar til pangermanismen og panslavismen, der truede med at underminere såvel den ungarske statsdannelse som hele Habsburgmonarkiet. En del af panturanismen er den såkaldte pantyrkisme, der havde som mål at forene alle de tyrkiske folk i en statsdannelse. De tyrkisktalende anses som sproggruppe at være en underafdeling af den såkaldte altaiske sproggruppe, som også mongolsk, manchurisk (manchu-tungusiske sprog) og muligvis også koreansk og japansk tilhører. Den altaiske sproggruppe og den uraliske sproggruppe (fx finsk, samisk og estisk) anses endvidere for at være en konvergerende sprogfamilie (de ural-altaiske sprog). De tyrkiske folk, der er en vest- og centralasiatisk sproggruppe, har intet som helst fælles racepræg, omvendt er hovedparten af de tyrkiske folk muslimer. I 1900-tallets første årtier forsøgte Ungtyrkerne, en tyrkisk politisk-national bevægelse, der opstod i slutningen af 1800-tallet med det primære formål at omskabe Det Osmanniske Rige til en nationalstat, en samling af de forskellige tyrkiske folk. I 1913 organiseredes en panturansk kongres i Konstantinopel med deltagelse af ungarere og bulgarere, der betragtedes som et slavificeret tyrkisk folk. Det lykkedes imidlertid ikke at etablere hverken en pantyrkisk eller panturansk statsdannelse, Sommer: ’Historical’.

I Island opstod en nationalistisk separatistisk bevægelse i det 19. århundrede, som ønskede at løsrive sig fra Danmark, der etapevis gav efter for islændingenes ønsker. I 1843 blev Altinget, der nedlagdes i år 1800, genoprettet som rådgivende stænderforsamling, og i 1874 blev Altinget lovgivende for islandske forhold, da Island fik sin første forfatning. I 1904 blev der indført en hjemmestyreordning for Island. Fra dansk side søgte man at integrere de tre nordatlantiske rigsdele, Færøerne, Island og Grønland, i Danmark efter 1814. Dette rigsenhedsprincip blev udfordret for hver gang, Island fik øget selvstyre, hvorved man trinvis rykkede tættere på et konglomeratstatsprincip som normen for relationen mellem Danmark og dets nordatlantiske besiddelser.

Den islandsk-nationale bevægelse var stærkt inspireret af de irske krav om hjemmestyre (home rule), som formuleredes første gang i 1840’erne, og som særligt fra 1880’erne fremførtes som et politisk krav. Hjemmestyrebevægelsen skabte splid i britisk politik, og kravet om hjemmestyret blev flere gange nedstemt i det britiske parlament. Det var i det nordlige Irland (Ulster), at modstanden mod irsk hjemmestyre var størst, da de engelsk-skotske indvandreres efterkommere frygtede at blive domineret af øens irske befolkningsflertal. Unionisterne, der var tilhængere af Irlands fortsatte integration i Storbritannien, var organiseret i Oranjeordenen, opkaldt efter det protestantiske koryfæ kong Vilhelm 3.s (2.) dynasti, Oranje-Nassau, som er en (nord)irsk politisk og protestantisk organisation, der dannedes i 1795 i Ulster. Da loven om home rule endeligt blev vedtaget i 1914, var der lige ved at udbryde et oprør mod den britiske regering i Ulster-provinsen, men udbruddet af 1. verdenskrig forhindrede det. Under indtryk af 1. verdenskrig, hvor Island reelt blev selvstyrende, og den nationale selvbestemmelsesret, udmøntet i fredsslutningerne efter 1. verdenskrig, blev Island et selvstændigt kongerige i 1918 i personalunion med Danmark. Dermed opgav man rigsheden til fordel for et statsforbund, en personalunion, mellem de to suveræne nationalstater Island og Danmark. Islands genoprettelse som stat skete på fredelig, parlamentarisk og demokratisk vis modsat Irland, som efter ”Påskeopstanden” i 1916 og Den Irske Uafhængighedskrig (1919-21) blev delt i 1921, hvor den sydlige del af Ulster-provinsen blev en del af Den Irske Fristat fra 1922. Den nordlige del og størstedelen af Ulster kom til at indgå i Nordirland som en selvstyrende provins inden for det britiske kongerige. Delingen udløste Den Irske Borgerkrig (1922-23). Såvel Irland som Island er europæiske statsnationer.

Den islandske nation fik i 1918 på ny sin egen stat ligesom eksempelvis Serbien og Bulgarien. Den første serbiske statsdannelse var fyrstendømmet Serbien (768-omkring 970), der blev annekteret af Det Byzantinske Imperium. I 1091 fik serberne atter deres egen statsdannelse, da storfyrstendømmet Serbien (1091-1217) dannedes. I 1186 indlemmedes det serbiske kongerige Duklja i storfyrstendømmet Serbien. I 1217 omdannedes det til kongeriget Serbien (1217-1346),

der afløstes af zarriget Serbien (1346-71). I zarriget Serbien begyndte en feudal fragmentation, der i 1389 førte til et nederlag mod den osmanniske hær på Solsortesletten i Kosovo den 28. juni 1389. I ruinerne af zarriget Serbien opstod blandt andre fyrstendømmet Morava Serbien (1371-1402), der efterfulgtes af Det Serbiske Despoti (1402-59), der indlemmedes i Det Osmanniske Rige, mens staten fortsatte som en del af kongeriget Ungarn (Habsburgmonarkiet) frem til midten af 1500-tallet. Når man ser bort fra kongeriget Serbien, der kortvarigt genetableredes som kronland i Habsburgmonarkiet (1718-39), inden området på ny vendte tilbage til Det Osmanniske Rige, blev der først etableret en ny serbisk statsdannelse med fyrstendømmet Serbien (1817-82), der opnåede autonomi inden for Det Osmanniske Rige. Fyrstendømmet Serbien kom i stand efter serbisk-nationale oprør i perioden 1804-17. Efter Den Russisk-Osmanniske Krig (1877-78) opnåede Serbien, Montenegro og Rumænien uafhængighed af Det Osmanniske Rige. I 1882 omdannedes fyrstendømmet til kongeriget Serbien (1882-1918), der i 1918 opløste sig selv for at indgå i den nyoprettede jugoslaviske statsdannelse. Fra 1943 var Serbien en delstat i Jugoslavien, der fra 1945 organiseredes som en socialistisk forbundsrepublik. Fra 1992 var Serbien en delstat i Rest-Jugoslavien, der endeligt opløstes i 2006.

Serbien tilhører således den gruppe af nationer, der på ny havde fået deres egne stater, inden de blev en del af en multinational statsdannelse, i Serbiens tilfælde Jugoslavien, i Sovjetunionens tilfælde drejer det sig om Georgien, Armenien, Ukraine, Kasakhstan og Litauen. Den første georgiske statsdannelse var det antikke kongerige Iberien (kaukasisk Iberien) (ca. 302 f. Kr. - 580 e. Kr.). Riget var vasalstat under Romerriget (1-117 e. Kr.), Det Østromerske (Byzantinske) Imperium (298-363), tributstat til det persiske rige (252-72), vasalstat (363-482 og 502-23) og var til sidst direkte underlagt persisk styre (523-80). Riget afløstes af fyrstendømmet Iberien (ca. 588-888), som atter blev ophøjet til kongeriget Iberien (888-1008), der atter efterfulgtes af kongeriget Georgien (1008-1490/91). Det kristne (ortodokse) kongerige Georgien opsplittedes i en række semiauafhængige fyrstestater, hvoraf kongeriget Kartli-Kakheti (1762-1801) dannedes som den sidste store georgiske statsdannelse, der medieredes til Rusland i 1801. Med Det Russiske Kejserriges kollaps i 1917 etableredes en selvstændig georgisk republik i 1918, der dog allerede i 1921 blev en del af Sovjetunionen, først fra 1936 en selvstændig delstat, da den føderative union af sovjetrepublikker i Kaukasus (1922-36) opløstes. I 1991 opnåede statsnationen Georgien national uafhængighed med Sovjetunionens fald.

Det antikke kongerige Armenien (331 f. Kr.- 428 e. Kr.) var kortvarigt fra 114-18 en provins i Romerriget. I 301 antog kongeriget kristendommen som sin officielle religion. I 387 blev det vestlige Armenien erobret af Det Byzantinske Imperium, og i 428 blev resten af Armenien erobret af Persien. Den armensk-ortodokse kirke bidrog til at fastholde en armensk identitet under de følgende århundreders persiske, byzantinske og osmanniske fremmedherredømme. Fra 880'erne til 1045 eksisterede det såkaldte armenske (Bagratuni) kongerige. Fra 1201-1360 eksisterede et armensk fyrstendømme (Zakarid-Armenien), der var en vasalstat under Georgien. I 1828 afstod Det Osmanniske Rige det nordøstlige Armenien til Rusland. Med Det Russiske Kejserriges fald dannedes i 1918 en selvstændig armensk stat, der lå i krig med Det Osmanniske Rige, og som allerede gik i opløsning i 1920, hvor en armensk sovjetrepublik dannedes. Fra 1922 var Armenien en delstat i Sovjetunionen, fra 1936 en selvstændig delstat. Med Sovjetunionens fald i 1991 opnåede statsnationen Armenien national uafhængighed.

Hovedparten af det nuværende Ukraine var en del af Kiev-riget (Rus), som var en løs føderation af østslaviske og finske folk i perioden 882-1240. Kiev-riget var den første østslaviske statsdannelse, som tog sit navn efter storfyrstendømmet Kiev. Rigets politiske fragmentation begyndte i 1100-tallet med dannelsen af bl.a. fyrstendømmet Kiev (1132-1471), der fra 1362 var en del af storfyrstendømmet Litauen. I 1471 indlemmedes fyrstendømmet i Litauen. I den vestlige del af Ukraine dannedes i 1199 fyrstendømmet Galizien-Volhynien, der i 1253 ophøjedes til et kongerige. Fra 1246 var kongeriget vasalstat til Den Gyldne Horde, det mongolske imperium. I 1349 inkorporeredes kongeriget, der var opdelt i talrige fyrstelen, hertugdømmer og landområder, i Polen, hvorefter fyrstestaten deltes mellem Polen og Litauen. I 1600-tallet gjorde ortodokse ukrainske kosakker oprør og lykkedes med at løsrive sig i 1648 fra det katolske Polen-Litauen, hvorpå en selvstændig kosakstat (1649-1764), ledet af en hetman, etableredes. Allerede i 1654 blev hetmanatet et protektorat under det russiske zarrige. Kosakstaten blev officielt opløst i 1764, da embedet som hetman afskaffedes i Det Russiske Kejserrige. Den vestlige del af Ukraine tilhørte fra Polen-Litauens deling i 1772 Habsburgmonarkiet og kongeriget Galizien-Lodomerien (1772-1918), der hovedsageligt omfattede polakker og ruthenere (ukrainere). Med Det Russiske Kejserriges kollaps i 1917 etableredes en ny ukrainsk stat, Den Ukrainske Folkerepublik (1917-21), først som en autonom del af Den Russiske Republik og efter bolsjevikernes magtovertagelse i 1917 (Den Russiske Revolution, Oktoberrevolutionen) som en uafhængig stat fra januar 1918. I 1918 etableredes en kortvarig ukrainsk klientstat til Det Tyske Kejserrige, ledet af den traditionelle hetman. I den vestlige del dannedes Den Vestukrainske Folkerepublik (1918-19). Den 22. januar 1919 indgik Den Ukrainske Folkerepublik og Den Vestukrainske Folkerepublik en symbolsk aftale om sammen at danne en forenet ukrainsk stat. I 1919 etableredes en ukrainsk sovjetrepublik, der omtrent svarede til Den Ukrainske Folkerepublik, som fra 1919 de facto ophørte med at eksistere. I hele den politisk tumultariske periode 1917-21 med de hyppigt skiftende ukrainske statsdannelser udkæmpedes Den Ukrainske Uafhængighedskrig. Den vestlige del af Ukraine, stort set svarende til Den Vestukrainske Folkerepublik, blev med fredstraktaten i Riga (1921) efter Den Polsk-Sovjetiske Krig (1919-21) en del af Polen. Den

ukrainske sovjetrepublik var fra 1922 en delstat i Sovjetunionen. I 1939 blev Polens del af Ukraine indlemmet i Sovjetunionen. Med Sovjetunionens fald i 1991 opnåede statsnationen Ukraine i 1991 national uafhængighed.

Den vestligste del af Kasakhstan ligger i Europa. Kasakh-khanatet (1465-1848) var den første kasakhiske statsdannelse. I 1400- og 1500-tallet fremkom kasakherne som etnisk gruppe, og der udvikledes en specifik kasakhisk identitet og et kasakhisk sprog. I 1848 annekteredes det islamiske Kasakh-khanat til Det Russiske Kejserrige. Med Det Russiske Kejserriges kollaps i 1917 etableredes på ny en kasakhisk statsdannelse i form af Den Autonome Alash (1917-18), hvorefter de russiske bolsjevikker overtog magten i området, og regeringen i staten, som ikke var internationalt anerkendt, gik i eksil. I 1920 opløstes staten officielt, og Den Kirgisiske Autonome Socialistiske Sovjetrepublik etableredes inden for Den Russiske Føderative Sovjetrepublik, der på trods af navnet kun omfattede Kasakh-khanatets territorium. I 1925 afløstes den af Den Kasakhiske Autonome Socialistiske Sovjetrepublik. I 1936 blev Kasakhstan en selvstændig delstat i Sovjetunionen. Med Sovjetunionens fald i 1991 opnåede statsnationen Kasakhstan national uafhængighed.

Storfyrstendømmet Litauen indgik fra 1569 i den polsk-litauiske realunion (1569-1795). Hertugdømmet Livland (1561-1621) var fra 1566 bundet til Litauen i en realunion og fra 1569 et polsk-litauisk kondominat. Bortset fra et kortvarigt intermezzo fra 1791-92 fortsatte Litauen som en selvstændig politisk enhed. Med de tre delinger af Polen-Litauen i 1772, 1793 og 1795 ophørte staten med at eksistere. Litauen blev en del af Det Russiske Kejserrige. Litauerne udgjorde en central del af de nationale oprør mod det russiske styre i 1830-31 og 1863-64 i den russiske del af det tidligere Polen-Litauen. Hviderusserne indtog en mindre rolle end polakkerne og litauerne, ikke mindst fordi de ortodokse hviderussere modsat de katolske polakker og litauere ikke udgjorde nogen særskilt nation religiøst i forhold til russerne. Det Russiske Kejserriges kollaps i 1917 affødte freden i Brest-Litovsk i 1918, hvor Den Russiske Føderative Sovjetrepublik gav afkald på alle territoriale krav i Finland, der allerede i 1917 havde løsrevet sig, de baltiske stater (Estland, Letland og Litauen), Hviderusland, Ukraine, Armenien, Aserbajdsjan og Georgien. Fredstraktaten blev annulleret allerede samme år, men den fik den virkning, at de baltiske stater erklærede deres uafhængighed. Litauen organiserede sig som kongeriget Litauen i 1918, der reelt var en klientstat under Det Tyske Kejserrige. Monarkiet som statsform blev alt opgivet samme år, hvorpå republikken Litauen etableredes. Ved afslutningen af De Litauiske Uafhængighedskrige (1918-20) anerkendte Den Russiske Føderative Sovjetrepublik Litauen som stat i 1920 og afgav Vilnius til Litauen. Polen trængte ind i landet og besatte området omkring hovedstaden Vilnius, der tilsluttede sig Polen ved en folkeafstemning i 1922. Området blev i 1939 indlemmet i Sovjetunionen, som derefter overførte Vilnius til Litauen. Memel-området, den nordøstlige del af Østpreussen, blev i overensstemmelse med Versailles-traktaten (1919) underlagt besættelse af Entente-magterne. I 1923 annekterede Litauen det overvejende tysktalende område, som fra 1939 og frem til 2. verdenskrigs afslutning i 1945 var underlagt tysk besættelse. Efter krigen vendte Memel-området tilbage til Litauen. I 1940 erobrede Sovjetunionen Litauen, der blev en sovjetrepublik med Vilnius som hovedstad, en delstat, i Sovjetunionen i perioderne 1940-41 og igen fra 1944-91, da Sovjetunionen fordrev de tyske styrker under 2. verdenskrig. Med Sovjetunionens fald i 1991 opnåede Litauen national uafhængighed.

En anden gruppe er de nationer, der havde haft deres egne stater, inden de blev en del af Jugoslavien (Bosnien-Hercegovina) og af Sovjetunionen (Moldova). Banatet Bosnien (1154-1377) var en de facto uafhængig bosnisk stat, som officielt var en del af Den Ungarske Krone. I 1377 omdannedes statsdannelsen til kongeriget Bosnien (1377-1463), en sydslavisk stat, der i løbet af 1400-tallet gennemgik en feudal fragmentation, der ultimativt medførte, at Det Osmanniske Rige endeligt i 1463 gjorde en ende på den bosniske stat. Området var derefter en del af det multinationale imperium frem til 1878, hvor Bosnien-Hercegovina blev afgivet til østrig-ungarsk administration. I 1908 annekterede dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn officielt Bosnien-Hercegovina, der frem til 1918 var et kondominat mellem den østrigske og ungarske statsunion. I 1918 blev Bosnien en del af det nye jugoslaviske kongerige. Fra 1943 var Jugoslavien organiseret som en føderation med seks delstater: Slovenien, Kroatien, Serbien (herunder de autonome provinser Vojvodina og Kosovo fra 1944-45), Montenegro, Makedonien og Bosnien-Hercegovina. Med Jugoslaviens opløsning fra 1991 opnåede Bosnien-Hercegovina national uafhængighed i 1992.

Moldova har sin historiske oprindelse i fyrstendømmet Moldavien, der fra 1512 var en vasalstat under osmannisk overhøjhed. I 1812 blev den østligste del af Moldavien, Bessarabien, afgivet til Det Russiske Kejserrige. I den russiske tid udvikledes den rumænske nationale identitet og den rumænske nationalstat på basis af fyrstendømmerne Moldavien og Valakiet. Efter Krimkrigens (1853-56) afslutning i 1856, hvor Rusland var i krig mod Det Osmanniske Rige, Frankrig og Storbritannien, afgav Rusland den sydlige del af Bessarabien til Moldavien (Det Osmanniske Rige). I 1878 blev området givet tilbage til Rusland efter Den Russisk-Osmanniske Krig (1877-78). I 1917 udråbtes Den Moldoviske Demokratiske Republik i Moldova (Bessarabien) med Det Russiske Kejserriges fald som en føderal delstat i Den Russiske Føderative Sovjetrepublik. I januar 1918 indtog bolsjevikkerne hovedstaden, og en nationalistisk fraktion bad om militær hjælp fra Rumænien, som sendte tropper ind i republikken, der derpå erklærede sin uafhængighed. Allerede i foråret samme år indgik Moldova imidlertid en betinget føderal union med kongeriget Rumænien, som i slutningen af 1918 ændredes til en betingelsesløs union, hvor Moldova indgik som en integreret del af kongeriget Rumænien. Sovjetunionen oprettede i 1924 Den Moldoviske Autonome Sovjetrepublik (1924-40), der hørte til den ukrainske

sovjetrepublik. I 1940 blev størstedelen af Bessarabien annekteret fra Rumænien af Sovjetunionen (den sydlige del blev indlemmet i den ukrainske sovjetrepublik). Landet var derefter en sovjetrepublik, den moldoviske sovjetrepublik. I den sovjetiske tid i såvel Den Moldoviske Autonome Sovjetrepublik som i den moldoviske sovjetrepublik søgte man aktivt fra sovjetisk (russisk) side at fremme udviklingen af en specifik moldovisk national identitet, adskilt fra den rumænske. I den sovjetiske identitetspolitik understregede man, at sproget moldovisk var et særegent sprog adskilt fra det rumænske, og sproget moldovisk skulle skrives med det kyrilliske alfabet. Med Sovjetunionens fald i 1991 opnåede Moldova national uafhængighed, og fra 1989 er sproget moldovisk blevet skrevet med det latinske alfabet efter rumænsk forbillede, bortset fra Transnistrien, en de facto uafhængig republik, der løsrev sig fra Moldova efter Sovjetunionens kollaps. Nationalt har Transnistrien en nogenlunde ligelig fordeling af russere, ukrainere og moldovere.

En tredje gruppe er de nationer, der havde deres egne stater, da de blev en del af Jugoslavien (Kroatien og Montenegro), af Tjekkoslaviet (Tjekkiet og Slovakiet) og af Sovjetunionen (Rusland, Hviderusland, Aserbajdsjan, Estland og Letland). Kongeriget Kroatien oprettedes i 925 og var fra 1102 i personalunion med kongeriget Ungarn. Fra 1804-67 var Kroatien en del af Det Østrigske Kejserrige, og i forbindelse med dannelsen af dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn i 1867 omdannedes kongeriget Kroatien til kongeriget Kroatien, Slavonien og Dalmatien (1868-1918). I 1918 blev Kroatien en del af det nyoprettede jugoslaviske kongerige. Med Tysklands besættelse af Jugoslavien i 1941 opdeltes landet af Tyskland, Ungarn, Bulgarien og Italien, og Kroatien og Montenegro (1941-43) etableredes som lydstater under Tyskland og Italien. Kroatien proklameredes i 1941 som en italiensk og tysk satellitstat, der ud over Kroatien også omfattede Bosnien-Hercegovina. Landet blev ledet af den kroatiske, fascistiske Ustasja-bevægelse, der udøvede et rædselsherredømme mod især serberne i Bosnien-Hercegovina. Fra 1941-43 havde det katolske kongerige en monark fra Aosta-linjen i det italienske kongehus Savoyen, hvorefter Kroatien ophørte som italiensk protektorat, og landet var derefter frem til 1945 udelukkende en tysk klientstat. Modsat Kroatien lykkedes det ikke Italien at besætte tronen i det genoprettede kongerige Montenegro som en italiensk satellitstat med det afsatte Petrovic-Njegos-dynasti som fyrstehus. Montenegro var besat af tyske tropper fra 1943-44. Fra 1943 var Kroatien en delstat i Jugoslavien. Det jugoslaviske monarki afskaffedes i 1945, og landet omdannedes til en forbundsrepublik. Med Jugoslaviens opløsningsproces, der begyndte i 1991, opnåede statsnationen Kroatien national uafhængighed i 1991.

Det serbiske fyrstendømme Duklja i 1000- og 1100-tallet, fra 1077 et kongerige, omfattede også dele af det nuværende Montenegro. Fyrstendømmet var en vasalstat under Det Byzantiske Imperium, inden det i 1040-42 blev uafhængigt. I 1186 blev det indlemmet i storfyrstendømmet Serbien. Det nuværende Montenegro var derefter en del af skiftende serbiske statsdannelse, herunder fyrstendømmet Zeta (1356-1498), som blev indlemmet i Det Osmanniske Rige som et af de sidste uafhængige monarkier på Balkan. Fyrstebispedømmet Montenegro (1516-1852) opnåede de facto uafhængighed af Det Osmanniske Rige i 1697, hvor embedet som ortodoks fyrstebiskop af Montenegro blev gjort arveligt inden for Petrovic-Njegos-dynastiet. Fra 1767-73 regeredes Montenegro kortvarigt af en zar i form af en montenegrinsk adelsmand, kaldet "Den Falske Kejser". I 1852 sekulariseredes det teokratiske fyrstebispedømme til fyrstendømmet Montenegro (1852-1910), der officielt opnåede uafhængighed af Det Osmanniske Rige i 1878. Fyrstendømmet omdannedes til kongeriget Montenegro i 1910, der atter i 1918 mediatiseredes til Serbien, hvorpå det serbiske kongerige mediatiseredes til den nye jugoslaviske statsdannelse.

Hviderusland udviklede aldrig en stærk national identitet, da hviderusserne ikke fik deres egen statsdannelse før efter 1. verdenskrig. Hviderusserne opstod som nation i 1200-1300-tallet i storfyrstendømmet Litauen med baggrund i bl.a. østslaviske stammer og det østslaviske fyrstendømme Polotsk (987-1397), der var vasalstat under Kiev-riket (Rus) fra 1001-21, og som fra 1307 var en del af storfyrstendømmet Litauen (endeligt inkorporeret i 1397). En mindre rolle indtog fyrstendømmet Turov (900-1300-tallet), der var en del af Kiev-riket (Rus). I begyndelsen af 1200-tallet blev fyrstendømmet afhængigt af kongeriget Galizien-Volhynien, og fyrstendømmet knyttede sig derefter nærmere til storfyrstendømmet Litauen, som det tilsluttede sig i begyndelsen af 1300-tallet. Som følge af militære erobringer og dynastiske giftermål erhvervede storfyrstendømmet Litauen fra 1240 vestruthenske (hviderussiske) fyrstestater. Det nuværende Hviderusland var derefter en del af Litauen, fra 1569 den polsk-litauiske realunion. Med de tre delinger af Polen-Litauen i 1772, 1793 og 1795 kom det hviderussiske område ind under Det Russiske Kejserrige, hvis kollaps i 1917 affødte dannelsen af en hviderussisk stat, Den Hviderussiske Folkerepublik (1918-19). I 1919 dannede kommunisterne en alternativ hviderussisk stat i form af en hviderussisk sovjetrepublik. Senere på året forenede den litauiske sovjetrepublik sig med den hviderussiske sovjetrepublik, for kun at gå under i 1919 som følge af Den Polsk-Sovjetiske Krig (1919-21). Fra 1921-39 var den vestlige del af det hviderussiske område en del af statsnationen Polen. Området blev i 1939 annekteret af Sovjetunionen som en del af den hviderussiske sovjetrepublik (med undtagelse af Vilnius). I 1920 dannedes en ny hviderussisk sovjetrepublik, der fra 1922 var en delstat i Sovjetunionen. Med Sovjetunionens kollaps i 1991 opnåede Hviderusland national uafhængighed.

Det islamiske land Aserbajdsjan var igennem århundreder en del af det persiske rige indtil 1828, hvor rigets kaukasiske besiddelser blev afgivet til Det Russiske Kejserrige. Den aserbajdsjanske nation tilhører de tyrkiske folk. Med Det Russiske Kejserriges fald i 1917 etableredes først en transkaukasiske føderation, der efter en måneds levetid opløstes i foråret 1918, og dernæst en aserbajdsjansk stat i form af Den Aserbajdsjanske Demokratiske Republik (1918-

20), der i 1920 invaderedes af Sovjetunionen og afløstes af en aserbajdsjansk sovjetrepublik. Den semiauafhængige stat var fra 1922 en del af den føderative union af sovjetrepublikker i Kaukasus (1922-36), hvorefter Aserbajdsjan var en selvstændig delstat i Sovjetunionen. Sovjetunionens fald i 1991 medførte, at Aserbajdsjan opnåede national uafhængighed.

Den nordlige del af det nuværende Estland blev med middelalderens korstog en dansk besiddelse med hertugdømmet Estland (1219-1346); den øvrige del var opdelt i flere feudale fyrstendømmer. Fra 1561 var hovedparten af Estland en svensk besiddelse i form af hertugdømmet Estland (1561-1721). Den sydlige del var med hertugdømmet Livland (1561-1621) knyttet til Polen-Litauen. I 1629 blev hovedparten af området erobret af Sverige. I 1721 blev hele det nuværende Estland og store dele af Livland, der også omfattede den nordlige del af det nuværende Letland, en del af Det Russiske Kejserrige efter Den Store Nordiske Krig (1700-21). Med Det Russiske Kejserriges fald i 1917 etableredes en estisk, republikansk stat. I den efterfølgende Estiske Uafhængighedskrig (1918-20) mod Den Russiske Føderative Sovjetrepublik fik republikken Estland hjælp af Letland, den britiske flåde og danske, svenske og finske frivillige. Krigens resultat var en estisk sejr, og republikken Estland anerkendtes af den russiske sovjetrepublik med Tartu-traktaten i 1920. I 1940 annekterede Sovjetunionen Estland, der blev en delstat i Sovjetunionen fra 1940-41 og fra 1944-91, da de tyske styrker blev fordrevet af Sovjetunionen under 2. verdenskrig. Med Sovjetunionens fald i 1991 opnåede Estland national uafhængighed.

Det nuværende Letland hørte i middelalderen til Den Tyske Ridderorden. Der førtes en hårdhændet missions- og fortynkningspolitik blandt balterne, men i Letland og Litauen overlevede hhv. det lettiske og litauiske sprog, der i dag er de eneste to baltiske sprog, som har overlevet inden for den baltiske sproggruppe. Det liviske sprog, der taltes af livere i Livland, og som sammen med finsk og estisk hører til den såkaldte finsk-ugriske sproggruppe, uddøde i 2013. Fra 1583 var det nuværende Letland en del af Polen-Litauen, og i 1629 blev den nordlige del af det nuværende Letland erobret af Sverige. I 1721 måtte Sverige afgive området til Det Russiske Kejserrige. Den øvrige del af Letland, bl.a. hertugdømmet Kurland og Semgallen, hørte til Polen-Litauen. Med den første deling af Polen-Litauen i 1772 kom den sidste del af Livland under russisk styre. Med delingen i 1795 kom den øvrige del af det nuværende Letland ind under Det Russiske Kejserrige (Kurland og Semgallen). Med Det Russiske Kejserriges kollaps i 1917 som baggrund oprettedes republikken Letland i 1918. Efter de tyske troppers tilbagetrækning blev landet besat af kommunistiske soldater fra Den Russiske Føderative Sovjetrepublik, som i 1918 oprettede den lettiske sovjetrepublik, hvilket gav anledning til udbruddet af en borgerkrig i Letland. Fra december 1918 til maj 1919 havde landet en kommunistisk regering, men den blev styrtet af borgerlige lettiske soldater, der blev hjulpet af tyske frivillige. Den lettiske borgerkrig havde tydelige paralleller til borgerkrigen i Finland i 1918 mellem kommunistiske grupper (de røde) og borgerlige grupper (de hvide). Med freden i Riga i 1920 opløstes den lettiske sovjetrepublik, og Letlands uafhængighed anerkendtes af Den Russiske Føderative Sovjetrepublik. I 1940 annekterede Sovjetunionen Letland, der blev en delstat i Sovjetunionen fra 1940-41 og fra 1944-91, da de tyske styrker blev fordrevet af Sovjetunionen under 2. verdenskrig. Med Sovjetunionens fald i 1991 opnåede Letland national uafhængighed.

Bulgarene var oprindeligt et tyrkisk folk, der i 600-tallet trængte ind i det nuværende Rusland og Ukraine, hvor de grundlagde et storbulgarsk rige mellem floderne Volga og Dnestr (632-68). Riget erobredes af khazarerne, et tyrkisk nomadefolk. En efterfølgerstat til dette rige dannedes af bulgarere i det nuværende Rusland ved øvre Volga med centrum ikke langt fra det nuværende Kasan (Volga Bulgarien 600-tallet-1240'erne). Riget erobredes af mongolerne i 1240'erne. Andre tyrkiske bulgarere trængte ned på Balkan-halvøen, hvor de efterhånden smeltede sammen med det slavisksprogede befolkningsflertal. De grundlagde Det Første Bulgarske Imperium (681-1018). Det bulgarske rige antog i 864 den ortodokse kristendom, og fra 913 anvendte imperiets monarker den slaviske zar-titel. I 1018 indlemmedes riget i Det Byzantinske Imperium. Efter den anden selvstændighedsperiode i form af Det Andet Bulgarske Imperium (1185-1396) erobredes Bulgarien af Det Osmanniske Rige. Riget endte officielt med zar Constantin 2. (1396-1422). På Berlinkongressen efter Den Russisk-Osmanniske Krig (1877-78) i 1878 genoprettedes Bulgarien som politisk enhed i form af et selvstændigt fyrstendømme, der var under osmannisk overhøjhed som et såkaldt tributært fyrstendømme, dvs. med skattepligt til osmannersultanen (den tredje bulgarske stat). På samme kongres oprettedes Østrumelien i det sydlige Bulgarien som autonom provins i Det Osmanniske Rige. Efter en ublodig revolution i 1885 blev provinsen annekteret af fyrstendømmet Bulgarien, officielt bekræftet i fredstraktaten i Bukarest i 1886 efter Bulgariens sejr i Den Serbisk-Bulgarske Krig i 1885. Den vestlige del af Østrumelien, den selvstyrende republik Tamrash (1878-86), blev reinkorporeret i Det Osmanniske Rige. Den bulgarske fyrste blev generalguvernør i Østrumelien. Da Østrumelien reelt var en vasalstat under Det Osmanniske Rige, kan man argumentere for, at Østrumelien, som officielt forblev en del af Det Osmanniske Rige, var i personalunion med Bulgarien fra 1886. I 1908 indlemmedes Østrumelien officielt i Bulgarien, der ved samme lejlighed officielt opnåede uafhængighed af Det Osmanniske Rige. Statsnationen Bulgarien blev samtidig i 1908 ophøjet til et kongerige. Officielt titulerede bulgarerne dog deres monark med den slaviske kejserbetegnelse, zar. Monarkiet i Bulgarien afskaffedes i 1946.

Bulgarien hører til den gruppe af nationer, der havde haft deres egne stater og på ny opnåede at få deres egne stater med nationalismen i det 19. og 20. århundrede, uden at deres nationalstat efterfølgende blev en del af en multinational

statsdannelse. Albanien er et andet eksempel på denne gruppe af nationer. Albanerne tilhører ligesom grækerne og armenierne en selvstændig sproglig og etnisk gruppe. Albanerne grundlagde fyrstendømmet Arberien (1190-1255), der var et autonomt fyrstendømme inden for Det Byzantinske Imperium (indtil 1204) og Despotatet Epirus (fra ca. 1205). Den næste albanske statsdannelse var kongeriget Albanien (1272-1368), som hørte til det capetingske Anjou-dynastis besiddelser (kongerigerne Napoli og Sicilien). Kongeriget efterfulgtes af fyrstendømmet Albanien (1368-92), der i 1392 annekteredes af republikken Venedig. Andre efterfølgerstater til kongeriget var herskabet Berat (1396-1417), der i 1417 erobrede af Det Osmanniske Rige, og fyrstendømmet Valona (1346-1417), som oprindeligt var en vasalstat under det serbiske imperium, i 1355 blev det de facto uafhængigt under venetiansk indflydelse. I 1417 blev det ligesom herskabet Berat erobret af Det Osmanniske Rige. Der blev etableret flere albanske statsdannelse i takt med, at albanske klanledere invaderede den nordlige del af Despotatet Epirus, fx Despotatet Arta (1359-1416) og fyrstendømmet Gjirokastër (1386-1418). En anden af de albanske klanstater, fyrstendømmet Kastrioti (1389-1468), var i perioden 1443-68 ledet af Gjergj Kastrioti (1405-68), som i tjeneste for den osmanniske hær konverterede til islam. I 1443 gik han tilbage til den ortodokse kristendom og bekæmpede i de følgende år med held osmannerne i en krig, der havde guerillakarakter, bl.a. som leder af Lezhhaligaen (1444-50). Han fik imidlertid ingen støtte fra de nordalbanske klaner, og hans alliance med Polen og Ungarn førte ikke til noget. Hans død i 1468 betød, at osmannerne fik bugt med den albanske modstand. Under tilnavnet Skanderbeg har han i dag status som Albanien ubestridte nationalhelt. Det osmanniske styre betød, at der af forskellige årsager fandt et trosskifte sted fra kristendommen til islam i det oprindeligt ortodokse Albanien og i dele af Bosnien-Hercegovina. Efter Den Første Balkankrig (1912-13), hvor osmannernes 500 år lange herredømme på Balkan endte, opnåede albanerne for første gang siden middelalderen atter at få deres egen statsdannelse i 1913 i form af fyrstendømmet Albanien, der erklærede sin uafhængighed og løsrev sig fra Det Osmanniske Rige. Kongeriget Albanien fra 1928, et konstitutionelt monarki med autoritære islæt, var i perioden 1939-43 et italiensk protektorat under kongeriget Italien, formelt i personalunion med kongeriget Italien. Landet var fra 1943-44 besat af tyske tropper som en tysk klientstat. Monarkiet afskaffedes som statsform i Albanien i 1946.

Island var i personalunion med Danmark fra 1918-44. Personalunionen var en personalunion mellem to suveræne nationalstater ligesom den svensk-norske personalunion (1814-1905) og den nederlandsk-luxembourgiske personalunion (1815-90). Nederlandene, De Habsburgske Nederlande, De Spanske (Belgiske) Nederlande og De Østrigske Nederlande bestod fra middelalderen af en række forskellige fyrstestater: hertugdømmet Brabant (1183-1795), hertugdømmet Limburg (1065-1795; Den Limburgske Arvefølgekrig (1283-89) førte til, at Limburg kom i personalunion med Brabant), fyrste-abbedit Stavelot-Malmédy (651-1795) og fyrstebispedømmerne Cambrai (1007-1678: indlemmet i Frankrig) og Liège (980-1789, 1791-92, 1793-95), alle tre var også en del af det tysk-romerske rige, men de var ikke underlagt habsburgsk styre, herskabet Mechelen (fra omkring 870 indtil 1795), grevskabet Hainaut (Hennegau) (ca. 900-1797: indlemmet i Frankrig), grevskabet Flandern (862-1795), grevskabet Artois (1237-1659: indlemmet i Frankrig), hertugdømmet Øvre Geldern (1096-1795) og grevskabet Luxembourg (1059-1354)/hertugdømmet Luxembourg (1354-1795). De Østrigske Nederlande var underlagt en fransk besættelse fra 1794-1814, hvor området organiseredes som ni departementer i Frankrig, hvormed de resterende nederlandske fyrstestater mediatiseredes. På Wienerkongressen genoprettedes Luxembourg som statsdannelse i 1815 i form af storhertugdømmet Luxembourg, der kom i personalunion med kongeriget Nederlandene. Luxembourg blev således ligesom Island og Irland genoprettet som statsdannelse for at indgå i en personalunion med en anden statsdannelse. Af de øvrige fyrstestater er hertugdømmet Brabant dog bevaret som titel i det belgiske monarki fra 1840 som den belgiske tronfølgers officielle titel. Titlen som greve af Flandern er blevet tildelt to gange (1840 (til 1905) og 1910 (til 1983)) som en personlig titel til den belgiske monarks næstældste søn. Titlen greve af Hainaut (Hennegau) er blevet tildelt to gange (1859 (til 1869, fra 1865-69 sammen med titlen hertugen af Brabant) og 1930 (til 1934)) som en personlig titel til den ældste søn til kronprinsen. Titlen prins af Liège er blevet tildelt én gang, i 1934 (til 1993). Titlerne greve af Flandern, greve af Hainaut (Hennegau) og prins af Liège blev afskaffet med et kongeligt dekret i 2001, da titlerne anses for at være kontroversielle og ensidige i det sprogligt opsplittede land. Ingen af titlerne har refereret til politisk-administrative enheder i Belgien. Den nederlandske konge var repræsenteret i Det Tyske Forbund som storhertug af Luxembourg fra 1815-66 og fra 1839-66 hertug af Limburg, der blev tilkendt Det Tyske Forbund som en kompensation i 1839, og som ikke omfattede byerne Venlo og Maastricht, for så ville hertugdømmet overstige 150.000 indbyggere, hvormed Det Tyske Forbund var blevet reduceret, da Luxembourgs vestlige, overvejende fransktalende del blev afgivet til den nye belgiske stat med Londontraktaten i 1839. Den danske monark var repræsenteret i Det Tyske Forbund (1815-66) som hertug af Holsten og Lauenborg fra 1815-64, og den britiske monark var repræsenteret i Det Tyske Forbund som konge af Hannover (1815-37) og hertug af hertugdømmerne Bremen-Verden (1815-23). Den preussiske konge og den østrigske kejser var repræsenteret i Det Tyske Forbund i kraft af de af deres besiddelser, som havde været en del af det tysk-romerske kejserrige.

3. Dynastisk nordisme og europæisk perspektiv

Formålet med artiklens monarkiperspektiv er at bibringe forskning i dynastisk nordisme, der ikke er blevet undersøgt før. De nordiske dynastier spillede en central rolle i den politiske skandinavismes agitation for et samlet Skandinavien. De nordiske kongehuses rolle og funktion i nordismen har imidlertid ikke været genstand for en forskningsmæssig undersøgelse. Som (national)statslige institutioner med dynastiske, transnationale forbindelser, bl.a. internt i Norden, havde de nordiske kongehuse ligesom nordismen både en national og en international, nordisk dimension. Det forventes derfor, at artiklens undersøgelse af den dynastiske nordisme vil kunne give ny viden om selve nordismen som helhed, ligesom det komparative element i undersøgelsen kan være et væsentligt bidrag til den komparative historieforskning om det nordiske samarbejde.¹⁶

De nordiske kongehuse havde betydning for nordisk samhørighed ved deres transnationale, dynastiske forbindelser. Derved kom den dynastiske nordisme eksempelvis til udtryk i en række dynastiske forbindelser i form af ægteskaber imellem de nordiske kongehuse: to forbindelser mellem det danske og svensk-norske kongehus (1869, 1897), to forbindelser mellem det dansk-islandske og svenske kongehus (1919, 1935) og en forbindelse mellem det svenske og norske kongehus (1929).¹⁷

Monarkiperspektivet kan indplacere artiklens undersøgelse i en europæisk kontekst derved, at skandinavismen kan kompareres med andre nationale, transstatslige idestrømninger og bevægelser, fx den tyske og italienske nationale bevægelse, der var enhedsbevægelser, hvis samlingsbestrebelse lykkedes med oprettelsen af den tyske og italienske nationalstat i hhv. 1871 og 1861.¹⁸ Andre eksempler på nationale, transstatslige bevægelser er den stornederlandske

¹⁶ Se fx Østergaard: 'De skandinaviske', 442-56; *ibid.*: 'Norden og Tyskland', 24-25; *ibid.*: 'Cooperation'; *ibid.*: 'De nordiske lande', 295-301.

¹⁷ Van der Kiste: *Northern Crowns*, 14-15, 88-89; bryllupperne i 1869, 1919 og 1935 fandt alle sted i Stockholm, i 1869 i slotskirken på Stockholm Slot, de to andre i Storkyrkan, brylluppet i 1897 foregik i København (Christiansborg Slotskirke), og brylluppet i 1929 blev holdt i Oslo (Oslo Domkirke, Vor Frelsers Kirke).

¹⁸ Hanisch: 'Nationalisierung der Dynastien', 71-91; Green: *Fatherlands: State-Building*; i 1700-tallet bestod det tysk-romerske kejserrige (oprettet i 962), der var en overnational union, af omkring 300 suveræne stater og territorier som fx kurfyrstendømmer (fyrster, der valgte den tysk-romerske kejser), ærkebispedømmer, markgrevske stater (tysk: *grænsegrev*), bystater (102 byer, i slutningen af 1700-tallet reduceret til 51) og rigsgrevskaber. I tillæg til disse hørte rigsumiddelbare territorier, deriblandt grevskaber, herskaber, nogle riddere (ca. 350 slægter ejede ca. 1500 godser) og rigslandsbyer, som fra middelalderen hørte direkte (umiddelbar) ind under den tysk-romerske kejser og rigsmyndighederne og ikke under den lokale territorialfyrste. Med udgangspunkt i de habsburgske besiddelser i de østrigske provinser fra 1200-tallet var der siden middelalderens afslutning kommet nye rigsumiddelbare fyrstestater til i de habsburgske arvelande og det sydvesttyske område, herunder besiddelser i Rhinområdet (habsburgske eksklaver fra 1200-tallet), som belønning for fyrsternes tro tjeneste for den tysk-romerske kejser. Med Den Westfalske Fred i 1648 efter Trediveårskrigen (1618-48) blev de enkelte tyske fyrste- og bystater på linje med de øvrige europæiske stater anerkendt som suveræne stater. Efter en menneskealder med revolutionskrige i kølvandet på Den Franske Revolution i

1789 og Napoleonskrigene i perioden 1792-1815 skulle hele det europæiske statssystem omorganiseres. Med opløsningen af det tysk-romerske rige i 1806 skulle ikke mindst de tyske stater reorganiseres i territorial og statsretlig henseende. Reduceringen i antallet af tyske stater blev indledt i 1803, hvor de gejstlige fyrstendømmer (fx tre kurfyrster af Mainz, Köln og Trier, fyrstelige bispe- og ærkebispedømmer og prælater som fyrste-provster o.l.) blev sekulariseret, dvs. lagt ind under verdslige fyrster, primært fyrster, som dermed fik erstatning for deres afståelser til Frankrig i 1801. De verdslige fyrstestater omfattede først og fremmest de fire øvrige kurfyrster (fra 1623 fem, fra 1692 seks), fyrster af det tysk-romerske rige som fx storhertuger, hertuger, markgrever og landgrever og endelig rigsgrever, grever, friherrer, herrer og nogle enkelte fyrster. I 1803 opløstes 112 af disse rigsumiddelbare fyrste- og bystater, herunder 45 selvstændige rigsstæder. I 1806 mistede 70 småfyrster, byer og rigsgrever deres selvstændighed til de 16 stater, der dannede Rhinforbundet (1806-13), som var et fransk protektorat. Med disse tyske mediatiseringer begyndte den tyske centraliseringsproces i begyndelsen af 1800-tallet, og efter Napoleonskrigene opstod den tyske nationale enhedsbevægelse. Rhinforbundet, som var et statsforbund, afløstes af endnu et statsforbund i form af Det Tyske Forbund, der oprettedes i 1815. Det Tyske Forbund bestod af det østrigske kejserrige (Østrig), herunder kongeriget Bøhmen, fem kongeriger, kurfyrstendømmet Hessen-Kassel, syv storhertugdømmer, 11 (fra 1826-39 ti) hertugdømmer, ti fyrstendømmer, et landgrevskab fra 1817 (Hessen-Homburg) og de fire tilbageblevne bystater, fristæderne Frankfurt am Main og de tre gamle hansestæder Lübeck, Bremen og Hamborg. På 12 år fra 1803-15 var antallet af tyske monarkier og republikker reduceret fra ca. 300 til rundt regnet 40. Fra 1825-26 blev der foretaget territoriale ombytninger i de sachsiske hertuglinjer inden for den ernestinske linje i det wettinske dynasti, to hertugdømmer og landgrevskabet opløstes i perioden 1847-66, ligesom to fyrstendømmer annekteredes af Preussen i 1850. Landgrevskabet Hessen-Homburg (1622-1806 og 1815-66) opløstes i 1866, da statens sidste monark, landgreve Ferdinand (1848-66), døde barnløs, hvorved fyrstestaten minus Meisenheim, der tilfaldt Preussen, arvedes af storhertug Ludwig 3. af Hessen (1848-77). Storhertugdømmet Hessen (1806-1918) regeredes af Hessen-Darmstadt-linjen. Senere på året måtte storhertugdømmet Hessen afgive området til Preussen, eftersom storhertugdømmet havde støttet Østrig i krigen mod det sejrige Preussen (Den Preussisk-Østrigske Krig i 1866). Området kom sammen med kurfyrstendømmet Hessen-Kassel, hertugdømmet Nassau og Frankfurt am Main til at indgå i den nydannede preussiske provins Hessen-Nassau. Storhertugdømmet Hessen undgik en preussisk annektering primært grundet realpolitiske hensyn og dynastiske forbindelser, da storhertug Ludwig 3. var svoger til den russiske zar, Alexander 2. (1855-81). Med det danske nederlag i Den Dansk-Tyske Krig i 1864 mod Preussen og Østrig måtte den danske helstat afgive hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til sejherrerne (Wienerfreden 1864). Med Gastein-konventionen i 1865 afvistes det østrigske ønske om et østrigsk-preussisk kondominat i de erobrede områder, og det bestemtes, at Preussen skulle administrere Slesvig og Lauenborg, og Østrig skulle bestyre Holsten. Lauenborg var i personalunion med Preussen fra 1865-76, hvorefter hertugdømmet indlemmedes i kongeriget Preussen, som inkorporerede Slesvig og Holsten i 1867 efter sejren over Østrig i Den Preussisk-Østrigske Krig (Østrig havde måttet afgive Holsten til Preussen efter nederlaget i 1866). Med Preussens sejr i krigen mod Østrig i 1866 opløstes kurfyrstendømmet Hessen-Kassel, hertugdømmet Nassau, kongeriget Hannover og bystaten Frankfurt am Main. Alle fire stater havde været Østrigs forbundsfæller i Syvugerskrigen mod Preussen i 1866. Der var endvidere en række stater, som ikke blev en del af Det Tyske Kejserrige i 1871: Hertugdømmet Limburg blev indlemmet i Nederlandene i 1867, storhertugdømmet Luxembourg blev officielt anerkendt som neutral nationalstat med London-traktaten i 1867, og fyrstendømmet Liechtenstein blev anerkendt som en uafhængig stat med Det Tyske Forbunds opløsning i 1866. Liechtenstein-fyrstefamilien havde nære forbindelser til Schlesien, og disse territorier var som oftest feudale len under forskellige linjer af det vidtfavnende Habsburg-dynasti. I 1614 blev fyrst Karl 1. af Liechtenstein (1608-27) udnævnt til hertug af det schlesiske hertugdømme Troppau af den tysk-romerske kejser, men i kølvandet på urolighederne i forbindelse med Trediveårskrigen blev den oppositionelle, protestantiske fyrsteslægts Hohenzollerns besiddelser i Den Bøhmiske Krones Lande konfiskeret af den tysk-romerske kejser, der i 1622 overførte hertugdømmet Jägerndorf i Schlesien til sin trofaste adelige tjener Karl 1., der tilmed udnævntes til vicekonge af Bøhmen. I 1608 udnævntes Karl 1. af Østrigs ærkehertug Matthias, tysk-romersk kejser 1612-19, til titulær tysk-romersk rigsfyrste, den første fyrste af Liechtenstein. Efter Liechtenstein-familiens køb af grevskabet Vaduz i 1712 af den tysk-romerske kejser blev denne besiddelse slået sammen med herskabet Schellenberg til fyrstendømmet Liechtenstein i 1719, en rigsumiddelbar fyrstestat i det tysk-romerske kejserrige. Fra 1815-66 var fyrstendømmet medlem af Det Tyske Forbund. Med nederlaget i krigen mod Preussen i 1866 blev kejserriget Østrig med Prag-fredstraktaten i 1866 udelukket af tysk politik og tvunget til at forlade Det Tyske Forbund, der derefter opløstes. Preussens ministerpræsident Otto von Bismarck (1815-98, ministerpræsident 1862-1890, tysk rigskansler 1871-90) satsede på en lille tysk samling under Preussens ledelse, hvor kejserriget Østrig ikke indgik. Alle områder nord for floden Main med undtagelse af hertugdømmet Limburg og storhertugdømmet Luxembourg blev derpå en del af Det Nordtyske Forbund (1867-71) under Preussens ledelse. Det Nordtyske Forbund omfattede 22 tyske stater, hvor Lauenborg blev regnet som en del af Preussen modsat i det tyske kejserrige fra 1871-76, hvor Lauenborg var et af de konstituerende lande. Det Nordtyske Forbund var den første tyske føderation. Rhinforbundet og Det Tyske Forbund var statsforbund (konføderationer). En føderation, en forbundsstat, er modsat en konføderation karakteriseret ved en fælles

forfatning, der regulerer den centrale (føderale) stats magt i forhold til enkeltstaterne, og en fælles regering og et fælles statsoverhoved, der blev Preussens kong Wilhelm 1. (1861-88, tysk kejser fra 1871) som forbundets præsident. Det Nordtyske Forbund blev med forfatningen fra 1867 et konstitutionelt, føderalt monarki. Efter forbundets sejrige krig mod Frankrig, Den Fransk-Tyske Krig (1870-71), med allierede i de sydtyske stater Baden, Württemberg, Bayern og den sydlige del af Hessen syd for floden Main, proklameredes kejserriget Tyskland i 1871.

Den tyske samling var dermed en realitet. Den tyske nationalstat blev organiseret som et konstitutionelt monarki med det preussiske kongehus (Hohenzollern) som det nationale kejserhus. Den tyske statsunion blev desuden udformet som en føderation, et føderalt monarki, med de resterende 25 (indtil 1876 26) tyske fyrste- og bystater, fire kongeriger, seks storhertugdømmer, fem (indtil 1876 seks) hertugdømmer, syv fyrstendømmer og tre frie hansestæder, som delstater. På 73 år (1803-76) reduceredes antallet af tyske fyrste- og bystater fra ca. 300 til 25.

I Revolutions- og Napoleonstiden fra 1792-1815 oprettedes en række franske søsterrepublikker, bl.a. Den Cisalpinske Republik (1797-1802), Den Italienske Republik (1802-05) og i 1799 Den Partenopæiske Republik. I 1805 oprettedes kongeriget Italien som en fransk vasalstat i personalunion med kejserriget Frankrig frem til 1814. Fra 1815 bestod det italienske område af pavestaten (Kirkestaten), fire (fra 1849 tre) kongeriger, et storhertugdømme, fire (fra 1829 tre og fra 1847 to) hertugdømmer, fyrstendømmet Monaco, republikken San Marino, republikken Cospaia (1440-1826) og de to kortvarige republikker som følge af revolutionsåret 1848: San Marco (1848-49) og den romerske republik (1849). Hertugdømmet Massa og Carrara (1473-1829) blev i 1829 indlemmet i hertugdømmet Modena (og Reggio), da hertuginde Maria Beatrice (1790-96 og 1815-29) fra Este-dynastiet, mor til Modenas hertug Frans 4. (1814-46) fra Habsburg-Este-dynastiet, døde. På Wienerkongressen (1814-15) oprettedes hertugdømmet Lucca (1815-47) som en kompensation til Bourbon-dynastiet, der mistede hertugdømmet Parma til Habsburg-Lothringen-dynastiet i 1814. Det blev fastslået på kongressen, at Bourbon-dynastiet skulle generhverve hertugdømmet Parma, når hertuginde Marie-Louise (1814-47) døde, og når det skete, skulle Bourbon-dynastiet atter afgive hertugdømmet Lucca, som skulle indlemmes i storhertugdømmet Toscana. Under pres fra den liberale bevægelse abdicerede hertug Carl 1. af Lucca (1824-47) allerede den 4. oktober 1847 til fordel for storhertugen af Toscana, som officielt overtog hertugdømmet Lucca den 17. december 1847, da hertug Carl 1. besteg tronen i hertugdømmet Parma som Carl 2. (1847-49). På Wienerkongressen fik medlemmer af den habsburgske kejserfamilie overdraget tronen i fyrstestaterne Toscana, Parma og Modena. Storhertugdømmet Toscana havde tidligere været i den habsburgske kejserfamilies besiddelse fra 1737-1801 (Habsburg-dynastiet frem til 1765, derefter Habsburg-Lothringen-dynastiet som en sekundogenitur i Habsburg-Lothringen-slægten). Toscana var reelt en vasalstat under Habsburgmonarkiet, da det regeredes af en habsburgsk sidelinje, den toscanske sidelinje, skønt formelt ikke en del af det habsburgske imperium. Efter Napoleonskrigene opstod den italienske nationale enhedsbevægelse. Som en følge af revolutionsoprør i den habsburgske del af Norditalien i kongeriget Lombardiet-Veneto (1815-66) i 1848 erklærede Sardinien-Piemonte Østrig krig, Den Italiensk-Østrigske Krig (1848-49), også kaldet Den Første Italienske Uafhængighedskrig. Kongeriget Sardinien-Piemonte søgte at udnytte situationen med revolutioner og oprør i andre dele af Habsburgmonarkiet til at erobre Milano og Lombardiet fra det svækkede kejserrige. Sardinien-Piemontes hær blev imidlertid hurtigt besejret, og kong Carl Albert (1831-49) måtte trække sig tilbage og blev afløst af sin ældste søn, kong Victor Emmanuel 2. (1849-61). Krigen forårsagede indirekte hertug Carl 2.s abdikation som hertug af Parma i 1849, efter at de østrigske soldater havde forsøgt at bakke ham op militært. Også i det øvrige Italien blev oprørene slået ned. I Rom blev den romerske republik i 1849 nedkæmpet med fransk hjælp. Den franske præsident, Louis Napoleon (1808-73, præsident 1848-52), den senere kejser Napoleon 3. (1852-70), der var kommet til magten i Frankrig i kølvandet på den franske Februarrevolution i 1848, sendte soldater til Rom for at beskytte paven. Sardinien-Piemonte indgik i 1850'erne en alliance med Frankrigs kejser Napoleon 3., Napoleon 1.s (1804-1814/15) nevø. Frankrig under Napoleon 3. fra Bonaparte-dynastiet støttede nationalitetsprincippet i et ideologisk opgør med wienersystemets dynastiske legitimitetsprincip, hvor det gav realpolitisk mening for Frankrig, fx i samlingen af det kulturelt franskorienterede, romanske Rumænien og således i forbindelse med det romanske Italiens samling. Da Den Italiensk-Østrigske Krig, Den Anden Italienske Uafhængighedskrig, begyndte i 1859, var Habsburgmonarkiet i krig med både Sardinien-Piemonte og Frankrig. Kejserriget Østrig måtte ved fredsslutningen samme år afstå Lombardiet til Frankrig, der leverede det videre til Sardinien-Piemonte til gengæld for kongerigets fransktalende områder grevskabet Nice og hertugdømmet Savoyen, der som en tak for Frankrigs hjælp i krigen blev overgivet af Sardinien-Piemonte til Frankrig med en traktat i marts 1860, som blev bekræftet ved en folkeafstemning i april 1860, hvorpå områderne tilsluttede sig Frankrig. Fra 1815 var fyrstendømmet Monaco et protektorat under kongen af Sardinien-Piemonte. Fra 1815 havde den monegaskiske fyrste byerne Menton og Roquebrune i len af kongen af Sardinien-Piemonte. I 1848 havde byerne, som var en del af Monaco, erklæret sig som frie byer under beskyttelse af Sardinien-Piemonte. Under indtryk af ovennævnte tilsluttede de sig Frankrig ved en folkeafstemning i 1861, fordi de opfattede sig som en del af grevskabet Nice. Fyrstendømmet Monaco, verdens næstmindste land, er siden 1297 blevet regeret af en landflygtig genovesisk slægt, Grimaldi-dynastiet. Østrig måtte på grund af krigen opgive sin traditionelle støtte til fyrsterne i staterne Parma, Modena og Toscana, der erobrede og indlemmedes i kongeriget Sardinien-Piemonte 1859-60. Kongeriget Begge Sicilier erobrede og indlemmedes i Sardinien-Piemonte i 1860, og i 1861

bevægelse, pangermanismen, paniberismen, panslavismen og sydslavismen. Disse bevægelser kaldes også for pan-nationalismer eller "macro-nationalism".¹⁹ Artiklens resultater vil blive

oprettedes kongeriget Italien som en omdannelse af kongeriget Sardinien-Piemonte med Victor Emmanuel 2., konge af Sardinien-Piemonte fra 1849, som den første monark (indtil sin død i 1878). Kong Victor Emmanuel 2. besteg formelt den italienske kongetrone på baggrund af en række folkeafstemninger i de erobrede områder. Den italienske samlingsproces, kaldet *Risorgimento*, var dermed foreløbig afsluttet med dannelsen af den italienske nationalstat i 1861. Den italienske statsunion blev ligesom den tyske fra 1871 organiseret som et konstitutionelt monarki, i Italien med Sardinien-Piemonte og dets kongehus Savoyen som det samlende nationale fyrstehus. Den tyske og italienske nationale samlingsproces krænkede dynastiske rettigheder ved opløsningen af traditionsrige fyrstestater. Men Italien blev modsat Det Tyske Kejserrige udformet som en enhedsstat og ikke som en føderation. Republikken San Marino overlevede ligesom fyrstendømmet Monaco den italienske samlingsproces. Ifølge legenden blev republikken San Marino grundlagt i 301 e. Kr., hvormed San Marino hævder at være såvel den ældste endnu eksisterende suveræne stat som den ældste konstitutionelle republik i verden. San Marino er verdens næstmindste republik. San Marino er en diarkisk republik, der styres af to såkaldte kaptajnregenter, der som statsoverhoveder vælges for seks måneder ad gangen af landets parlament. Traditionen stammer fra 1243. Med Prag-freden i 1866 afgav Habsburgmonarkiet Veneto-området, området omkring Venedig, til Italien, der havde deltaget på Preussens side i krigen mod Østrig i 1866 (Den Tredje Italienske Uafhængighedskrig). Og da Frankrig kom i krig mod Preussen i 1870, blev de franske soldater trukket bort fra Rom, hvorpå italienske soldater rykkede ind. Rom blev derpå gjort til Italiens hovedstad, og Kirkestaten, pavestaten, der opstod i 756, opløstes og indlemmedes i kongeriget Italien. I 1929 fik paven på ny sin egen stat, da valgmonarkiet Vatikanstaten oprettedes. Vatikanstaten, verdens mindste stat, og fyrstendømmet Monaco, verdens næstmindste stat, er i dag de eneste to suveræne bystater i Europa. Efter 1. verdenskrig (1914-18) fik Italien i 1919 Trieste-området og Sydtyrol, hvor der var en stor tysktalende befolkningsgruppe. Efter 2. verdenskrig (1939-45) søgte de tysktalende indbyggere med hjælp fra Østrig at få en form for selvstyre. Det fik de i 1946, men det var sammen med den rent italienske Trentino-region, så de var fortsat under italiensk styre. Det førte til en række terrorangreb i 1960'erne, og i 1972 gav den italienske regering efter og gav sydtyrolerne en række fordele, som blev endeligt fastslået i 1992. Italien har traditionelt været en relativ homogen nationalstat.

Italien rummer dog et par såkaldte mikronationer, der påberåber sig en historisk berettigelse i forhold til republikken Italien. I 1963 blev fyrstendømmet Seborga erklæret som en selvstændig stat i det nordvestlige Italien, et valgmonarki med valg af statsoverhoved hvert syvende år. Baggrunden for dannelsen af denne mikronation, der ikke er anerkendt som statsdannelse af nogen anden stat, skete med henvisning til, at byen Seborga ifølge dokumenter i Vatikanarkivet var blevet en del af den grevelige Ventimiglia-slægts feudale besiddelser. I året 954 blev Seborga underlagt benediktiner-munkene fra klosteret Lérins, og i 1079 blev klosterets abbed udnævnt til fyrste af det tysk-romerske kejserrige som fyrste af Seborga. I 1729 blev fyrstendømmet solgt til Savoyen-dynastiet, hertugdømmet Savoyen og kongeriget Sardinien-Piemonte. Argumentet for fyrstendømmet Seborgas oprettelse i 1960'erne baserede sig på den påstand, at salget i 1729 aldrig blev registreret af Seborgas nye ejere, hvorfor fyrstendømmet faldt i en legal gråzone. Wienerkongressen (1814-15) overså Seborga, og Seborga nævnes ikke i forbindelse med grundlæggelsen af Italien i 1861 og oprettelsen af den italienske republik i 1946. Den anden er kongeriget Tavolara, som har taget sit navn efter øen Tavolara, der ligger ved nordøstkysten af Sardinien. Ifølge traditionen udnævnte kong Carl Albert af Sardinien-Piemonte under en jagt i 1836 et medlem af Bertoleoni-familien til konge af Tavolara. Igennem det 19. og 20. århundrede har Bertoleoni-slægten påberåbt sig at være den retmæssige kongefamilie på den lille italienske ø.

¹⁹ Snyder: *Macro-Nationalisms*, 5; Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, 31-37; paniberismen søgte en forening af den iberiske halvø og Spanien og Portugal. Spansk og portugisisk er begge iberoromanske sprog. Portugisisk er nærmest beslægtet med galicisk, mens forholdet til spansk er omtrent som dansk til svensk. I Den Spanske Uafhængighedskrig mod det franske kejserdømme (1808-14) udvikledes en spansk nationalisme med rod i Castilien. I denne spanske (castilianske) nationalisme indgik paniberismen som et væsentligt element. Omvendt indtog paniberismen en meget svag placering i den portugisiske nationalisme, der fremkom i det 19. århundrede. Eksempelvis fastslog de portugisiske forfatninger fra 1822 (§ 143), 1826 (§ 89) og 1838 (§ 100), at ingen udlænding kunne bestige den portugisiske trone. Derved var der fra begyndelsen en fundamental asymmetri i forhold til interessen for det paniberiske projekt fra Portugals og Spaniens side. Den portugisiske statsdannelse har sine rødder i grevskabet Portugal, der grundlagdes i 868. Grevskabet var skiftevis et fyrsteden til kongerigerne Asturien, Galicien og León. I forbindelse med den kristne generobring af den iberiske halvø, hvor de muslimske fyrstestater langsomt trængtes tilbage, lykkedes det i 1000-tallet at trænge de muslimske arabere bort fra egnen omkring havnebyen Porto. Fra byens latinske navn Portus Cale (Cales havn) fik landet siden navnet Portugal. Grevskabet indlemmedes i 1071 i kongeriget Galicien, der fra 1072 var en del af kongeriget Castilien og León. I 1096 blev der etableret et nyt portugisisk grevskab, da kong Alfons 6. af Castilien, León og Galicien (1072-1109) tildelte grevskabet Portugal til svigersønnen Henrik af Burgund (1096-1112). I den forbindelse

annekteredes grevskabet Coimbra til grevskabet Portugal. Et slag i 1128 i det nordlige Portugal, hvor Alfons (1.) Henriques (1109-85) med sin hær slog sin mor, grevinde Teresa af Portugal (1096-1128), og hendes hær, var en afgørende begivenhed i dannelsen af kongeriget Portugal og i sikringen af Portugals uafhængighed. I 1139 omdannedes grevskabet til kongeriget Portugal, hvis første konge blev Alfons 1. Erobreren (1139-85). Portugal var blevet en uafhængig stat. I grænseområdet mellem Portugal og Spanien i det nordligste Portugal eksisterede den feudale republik Couto Misto frem til 1800-tallet. Indtil 1834 betalte lilleputstaten en årlig tribut til Spanien, Portugal og Braganza-huset, hvorunder staten hørte. Couto Misto havde flere privilegier, fx undtagelse fra militærtjeneste hos både Spanien og Portugal, undtagelse fra skatter af både Spanien og Portugal, man havde ret til at give asyl til udlændinge og ret til at modsætte sig adgang for udenlandske militærstyrker. Med Lissabon-traktaten i 1864 opløstes ministaten (officielt i 1868) og deltes mellem Spanien og Portugal. Portugal var fra begyndelsen af sin historie relativt tættere på enhedsstaten som statstype end konglomeratstaten, der aldrig for alvor blev udfoldet i Portugal. Portugal deltog sammen med Castilien i Reconquistaen, den kristne generobring af områder fra muslimske fyrstestater på den iberiske halvø, som for Portugals vedkommende afsluttedes i 1249 med erobringen af Algarve i det sydligste Portugal. Derpå oprettedes kongeriget Algarve som et nominelt kongerige inden for kongeriget Portugal. Det algarviske kongerige havde ingen specifikke institutioner, specielle privilegier eller autonomi. Algarve var dog i perioden 1573-1833 et semi-autonomt område i Portugal med egen guvernør og undtagelser fra den almindelige toldlovgivning. Kongeriget Algarve udgjorde kortvarigt fra 1815-25 et af de konstituerende kongeriger i Det Forenede Kongerige af Portugal, Brasilien og Algarve, et transatlantisk kongerige, en politisk union, der var et føderalt, absolut monarki og fra 1820-23 et konstitutionelt monarki. Kongeriget Algarve eksisterede som et formelt kongerige inden for kongeriget Portugal frem til det portugisiske monarkis fald i 1910. I Portugal begyndte afskaffelsen af de feudale *coutos* i perioden 1692-1790. Disse feudale enheder fungerede som økonomiske, politiske og juridiske enheder og var de facto ministater. Portugal har traditionelt været en homogen nationalstat i modsætning til Spanien. Portugal har aldrig haft nationale separatistbevægelser. Det portugisiske sprog indtager en nærmest altdominerende position. Det mirandesiske sprog, der er et romansk sprog, blev i 1999 anerkendt som et regionalsprog i det nordøstlige Portugal.

Den dynastiske paniberisme var meget fremtrædende, hvilket var en tradition, der gik tilbage til middelalderen, hvor bestræbelserne på at forene den iberiske halvø funderedes på dynastierne i Portugal og Den Castilianske og Den Aragonske Krone (Spanien). Kong Ferdinand 1. af Portugal (1367-83) efterlod sig en datter, prinsesse Beatriz (1373-1420). Ifølge aftalen i Badajoz (1383) skulle hun ægte Johan 1. af Castilien (1379-90) og dermed sikre en union mellem de to monarkier. Parret blev gift i maj 1383 i Badajoz. Ferdinand 1. døde i oktober 1383, hvorved Burgund-linjen, der havde siddet på tronen i Portugal fra 1139-1383, ophørte. Hans død medførte en arvefølgekrig, en borgerkrig 1383-85, pga. frygt for castiliansk dominans, og for at Portugal ville miste sin uafhængighed. I borgerkrigen indgik et folkeligt oprør mod regentskabet for den unge dronning. Ferdinands illegitime halvbror Johan af Aviz (1385-1433) tog kampen op imod Johan 1. af Castilien, der påberåbte sig den portugisiske trone *jure uxoris*. I 1385 blev Johan af Aviz som Johan 1. udråbt til konge af Portugal. I slaget ved Aljubarrota i august 1385 led Johan 1. af Castilien et afgørende nederlag. I krigen 1383-85 fik Portugal støtte af England, og Castilien fik støtte af Frankrig og Den Aragonske Krone. Aviz-dynastiet sad på tronen fra 1385-1580. Johan 1. af Castilien måtte også kæmpe imod Johan af Gent (i Flandern), hertug af Lancaster 1362-99 og hertug af Aquitanien (1390-99), der påberåbte sig den castilianske trone *jure uxoris* 1372-88 som gemal fra 1371 til Constance af Castilien (1354-94). I 1388 blev der sluttet fred, da Johan 1.s ældste søn, Henrik (3.) (1390-1406), ægtede Catrine af Lancaster (1373-1418) i overensstemmelse med Bayonne-traktaten. I 1490 ægtede prinsesse Isabella af Aragonien og Castilien (1470-98), datter af kong Ferdinand 2. og dronning Isabella 1., den portugisiske tronfølger, prins Afonso (1475-91), som døde året efter i en rideulykke. I 1497 ægtede prinsesse Isabella sin afdøde gemals halvonkel kong Manuel 1. (1495-1521). Den nye portugisiske dronning, som fra 1497 var spansk tronfølger med titlen prinsesse af Asturien, døde i barselssengen i 1498, og sønnen, prins Miguel da Paz (1498-1500), arvingen til Portugal, Den Castilianske og Den Aragonske Krone, døde knap to år gammel. Muligheden for en iberisk personalunion var dermed bortfaldet. Da den portugisiske kong Henrik (1578-80) døde uden arvinger, udbrød der en arvefølgekrise. Der var bl.a. tre kandidater til den ledige trone: António (1531-95), prioren af Crato, udråbte sig selv til konge efter Henriks død. Han var uægte barn og brorsøn til kong Henrik og sønnesøn til Manuel 1. Den anden kandidat var prinsesse Catarina af Guimarães (1540-1614) og hertuginde af Braganza som gemalinde fra 1563 til sin fætter hertug João 1. af Braganza (1563-83), der var tre gange tipoldebarn til Johan 1. af Portugal. Prinsesse Catarina var sønnedatter til Manuel 1. Den tredje kandidat var kong Philip 2. af Spanien (1556-98), der var dattersøn af Manuel 1. via kongens ældste datter, prinsesse Isabella af Portugal (1503-39). Hans arvekrav var ikke det stærkeste blandt kandidaterne, men han havde militæret som argument, og han sejrede i slaget ved Alcântara i august 1580 i Den Portugisiske Arvefølgekrig (1580-83), en borgerkrig i Portugal, hvor António af Crato fik støtte af Frankrig, England og De Forenede Nederlande. Philip 2. blev konge af Portugal som Philip 1. (1580-98), hvormed der etableredes en personalunion mellem Portugal og Spanien, formelt mellem Portugal, Den Castilianske Krone og Den Aragonske Krone. Den iberiske union, den philippinske union, baserede sig på det habsburgske Spanien under Philip 1., Philip 2. (1598-1621) og Philip 3. (1621-40). I 1640 gjorde portugiserne oprør mod personalunionen med Spanien under ledelse

af den ottende hertug af Braganza, Johan 2. (1630-45), som blev ny konge af Portugal under navnet Johan 4. (1640-56). Portugal sikrede sin uafhængighed i Den Portugisiske Restaurationskrig (1640-68), hvor Portugal fik militær hjælp af Frankrig (1641-59 og 1667-68) og England (1662-68). Braganza-dynastiet sad på den portugisiske trone fra 1640-1910, fra 1853 i agnatisk linje som Sachsen-Coburg-Gotha (Koháry-sidelinjen). Johan 4. var tipoldebarn af Manuel 1. og sønnesøn til Catarina af Braganza. Med tronbestigelsen i 1640 blev hertugdømmet Braganza forbundet til den portugisiske krone. Titlen hertug af Braganza var derefter betegnelsen for den portugisiske tronfølger. Spanien var også presset af catalanerne, hvis parlament proklamerede den catalanske republik den 17. januar 1641. Den 23. januar 1641 udråbte de Ludvig 13. af Frankrig (1610-43) som greve af Barcelona, hvorved fyrstendømmet Catalonien kom under fransk suverænitæt. Den 26. januar 1641 led Spanien lederlag til en fransk-catalansk hær. I 1652 blev Catalonien reinkorporeret i Spanien (Den Aragonske Krone). I perioden 1640-1910 blev der indgået ti dynastiske forbindelser mellem Portugal og Spanien: to i 1729, to i 1785, en i 1810, to i 1816, en i 1838, 1860 og 1871. De to dynastiske forbindelser i 1729, den ene af de to i 1785 og den ene af de to i 1816 var mellem et (in spe) kongepar. En af de to dynastiske forbindelser i 1785 førte til, at efterkommernes titulaturer kom til at omfatte såvel Portugal som Spanien. Prins Sebastian (1811-75) var født prins af Portugal og fra 1824 også prins af Spanien, en titel, som blev givet af kong Ferdinand 7. (1808, 1813-33), der var hans mors bror. Sebastian var i lige mandslinje oldebarn af Karl 3. (1759-88). Da den portugisiske prins Johan (6.) (1816-26), konge af Brasilien (1816-22), i 1785 ægtede den spanske prinsesse Carlota Joaquina (1775-1830), den ældste datter til kong Karl 4. (1788-1808), frygtede mange ved det portugisiske hof en ny iberisk union. Ved det spanske parlaments samling i Cádiz i 1812 foreslog man prinsesse Carlota Joaquina som ny spansk monark i et forsøg på at afsætte Bonaparte-dynastiet fra den spanske trone. Gennemførelsen af forslaget ville teoretisk have afstedkommet en ny iberisk union. Det blev i stedet hendes yngre bror Ferdinand (7.), der atter kunne bestige den spanske trone. De regerende dronninger i Portugal og Spanien udgjorde en selvstændig dynastisk mulighed i forhold til at skabe en iberisk dynastisk union og en personalunion. Dronning Maria 1. af Portugal (1777-1816) ægtede i 1760 sin farbror, Pedro, der ved gemalindens tronbestigelse blev konge jure uxoris under navnet Pedro 3. (1777-86), da parret allerede havde fået et barn. Ifølge portugisisk lov blev en gemal til en regerende dronning konge jure uxoris, når parret havde fået et barn og en arving. Ved at gifte sig inden for Braganza-dynastiet undgik man en iberisk union. Dronning Maria 2. af Portugal (1826-28, 1834-53) var fra 1826-28 forlovet med sin farbror, Miguel 1. (1828-34), en forbindelse, der blev umuliggjort pga. den portugisiske borgerkrig (1828-34). Hun ægtede i stedet i 1834 prins Auguste (1810-35), hertug af Leuchtenberg (1824-35), den ældste søn til Eugène de Beauharnais (1781-1824) og Augusta (1788-1851), født prinsesse af Bayern. I januar 1835 blev han portugisisk prinsgemal, men han døde allerede i marts 1835. Han tilhørte en ikke-regerende linje og var derfor politisk ufarlig for Europas stormagter, hvormed man atter undgik en iberisk union. Ægteskabet var barnløst. I 1836 giftede Maria 2. sig med prins Ferdinand af Sachsen-Coburg-Gotha (den katolske, ungarske Koháry-linje) (1816-85). Prins Ferdinand tilhørte en ikke-regerende sidelinje i Habsburgmonarkiet til det tyske fyrstehus Sachsen-Coburg-Gotha. I 1837 blev han ifølge portugisisk lov konge af Portugal jure uxoris (1837-53), da parret i 1837 fik et barn og en arving, Pedro (5.) (1853-61), som Ferdinand 2. Han var desuden regent for sin mindreårige søn Pedro (5.) indtil 1855. Ferdinand 2. grundlagde huset Braganza-Sachsen-Coburg-Gotha (1853-1910). Spaniens dronning Isabella 2. (1833-68) og hendes stilling på det dynastiske ægteskabsmarked var genstand for stormagtpolitisk interesse i Europa. Storbritannien ønskede prins Leopold af Sachsen-Coburg-Gotha (1824-84), yngste bror til Ferdinand 2. i Portugal og fætter til dronning Victoria (1837-1901) og hendes prinsgemal, prins Albert (1819-61), som gemal til Isabella 2. Frankrig ville omvendt have prins Frans (1822-1902), hertug af Cádiz, fra den spanske Bourbon-linje, som gemal til den spanske regent. Prins Alexander af Nederlandene (1818-48), kong Vilhelm 2.s (1840-49) næstældste søn, var i 1840 på tale som mulig ægteskabskandidat. Religionsforskellen mellem det protestantiske Oranje-Nassau-dynasti og det katolske spanske kongehus underminerede dog prinsens stilling som kandidat. Til sidst gav Storbritannien efter for Frankrigs ønske, idet prins Frans trods alt ikke tilhørte den franske Bourbon-linje, da Storbritannien frygtede for en personalunion mellem Frankrig og Spanien. Parret, der var dobbelt fætter og kusine, giftede sig i 1846. Ved samme lejlighed ægtede dronning Isabella 2.s søster, prinsesse Luisa Fernanda af Spanien (1832-97), hertug Antoine af Montpensier (1824-90), kong Louis Philippe 1.s yngste søn, hvorved Orléans-dynastiet ville videreføre det spanske kongehus, hvis dronning Isabella 2.s ægteskab var barnløst. Prins Frans havde ry for at være homoseksuel og impotent. Prins Frans blev med giftermålet spansk kongegemal (1846-68) i overensstemmelse med spansk praksis på dette område, der adskilte sig fra Portugal. En kongegemal er ikke en konge jure uxoris, dvs. et statsoverhoved og en medregent med den regerende dronning, men blot en titulær ligestilling mellem den regerende dronning og hendes gemal. Med ægteskabet mellem Isabella 2. og prins Frans undgik man desuden en iberisk union, da et giftermål mellem dronning Isabella 2. og den portugisiske kronprins Pedro (5.) også var blevet overvejet som en mulighed. Dronning Isabella 2. blev afsat i 1868 efter et oprør, hvorpå der indtrådte et interregnum i spansk historie fra 1868-70. Prins Ferdinand af Sachsen-Coburg-Gotha, den tidligere portugisiske kong Ferdinand 2., blev i 1869 tilbudt den spanske kongetrone, hvilket han samme år afslog. Realiseringen af tilbuddet ville have medført en ny iberisk personalunion, da han på daværende tidspunkt var far til kong Luís 1. af Portugal (1861-89). Kandidaturet for prins Leopold af Hohenzollern-Sigmaringen (1835-1905), ældre bror til Rumæniens kong Carol 1. og

far til Rumæniens kong Ferdinand 1. (1914-27), til den spanske trone blev anledning til udbruddet af Den Fransk-Tyske Krig (1870-71), da Frankrigs kejser Napoleon 3. frygtede en spansk-preussisk dynastisk og geopolitisk omklamring af Frankrig. Et eventuelt valg af prins Leopold til spansk konge kunne endvidere teoretisk have medført en iberisk personalunion, da han siden 1861 havde været gift med den portugisiske prinsesse Antónia (1845-1913), der var den yngste, levedygtige datter af kong Ferdinand 2. og dronning Maria 2. Prinsesse Antónias ældste bror, kong Pedro 5., døde barnløs. Hans dronning fra 1858-59, Stephanie (1837-59), var søster til prins Leopold.

Den spanske forfatter José Marchena (1768-1821) gav paniberismen en progressiv, føderal og republikansk retning. I perioden 1820-23, hvor Spanien havde en liberal regering, søgte hemmelige, liberale organisationer at sprede den iberiske føderalisme i Portugal for at skabe syv konfødererede republikker, fem i Spanien og to i Portugal. I perioden 1868-74 med interregnum (1868-70) og Den Første Spanske Republik (1873-74) nåede paniberismen sit højdepunkt. General Juan Prim (1814-70), regeringsleder i Spanien (1869-70), var en varm fortaler for den iberiske tanke. I takt med at paniberismen orienterede sig politisk i retning af socialisme og republikanisme, tog konservative restaurationister i stigende grad afstand fra den republikanske og revolutionære iberisme. I det 20. århundrede smeltede iberismen sammen med venstreorienterede grupper som anarkisterne og socialisterne. Omkring år 1900 foreslog den catalanske nationalistbevægelse en iberisk union som modvægt til Castilien og som et våben mod statsnationalismen i Spanien. Den catalanske politiker Francesc Macià (1859-1933) udråbte en catalansk republik i april 1931 som selvudnævnt præsident i forventning om dannelsen af en republikansk, iberisk konføderation, Matos: 'Was Iberism', 215-29.

Pangermanismen bestræbte sig på at skabe et Tyskland, som omfattede alle folk af tysk nationalitet. Pangermanismen gjorde sig derfor også gældende i det østrigske område i Habsburgmonarkiet, hvor den var i konkurrence med en østrigsk nationalisme, der understregede Østrigs særegenhed, ikke mindst dets katolske tro, i den tyske kulturkreds. Diskussionerne om den nationale afgrænsning af Tyskland som stat spillede en central rolle i den tyske nationalforsamling i Frankfurt am Main, der var et resultat af martsrevolutionerne i de tyske stater i 1848. I efteråret 1848 udtalte flertallet i forsamlingen, at de tysktalende østrigere i kejserriget Østrig skulle medregnes i et nyt tysk rige under forudsætning af, at den østrigske kejsers forhold til Bøhmen, Den Bøhmiske Krones Lande (en del af Det Tyske Forbund), Ungarn og Lombardiet-Veneto (begge uden for Det Tyske Forbund) skulle begrænses til en personalunion. Kejser Franz Joseph 1. af Østrig (1848-1916) og hans regering forlangte imidlertid de nævnte habsburgske områder med til et Stortyskland. Mange overvejende katolske vest- og sydtyske medlemmer støttede kejseren for at dæmme op for det protestantiske Preussens indflydelse. Resultatet blev, at parlamentet i marts 1849 med 267 stemmer imod 263 besluttede at tilbyde kong Friedrich Wilhelm 4. af Preussen (1840-61) Tysklands arvelige kejsertrone. Kongens afvisning af tilbuddet kan delvist tilskrives tilbuddets brud med det dynastiske princip. I 1848 havde Frankfurt-parlamentet udnævnt ærkehertug Johann af Østrig (1782-1859), søn til den tysk-romerske kejser Leopold 2. (1790-92), til tysk regent. Efter Martsrevolutionens fallit trådte han tilbage i 1849. Det Tyske Forbund blev genoprettet i 1850 under ledelse af kejserriget Østrig. Revolutionens romantiske ideal om en samlet tysk nation var slået fejl. Den tyske nationalstat, kejserriget Tyskland af 1871, den lille tyske samling, realiseredes på baggrund af tre krige (1864, 1866 og 1870-71) under ledelse af Preussen.

Panslavismen ville forene alle slaviske nationer i en samlet statsdannelse. Den første panslaviske kongres blev afholdt i Prag, Bøhmen, i juni 1848 som en følge af revolutionsbølgen i Europa i 1848. Tjekkerne nægtede at sende repræsentanter til Frankfurt-parlamentet, da de fastholdt, at slaverne som nation var egenartede i forhold til germanerne. De fleste af de delegerede var tjekker og slovakker, og de delte sig i to fløje, der grupperede sig efter dels kravet om øget autonomi for de slaviske nationer inden for rammerne af Habsburgmonarkiet (austroslavismen), dels specifikke slaviske nationalismer, fx tjekkiske og slovakiske, med forbindelse til de demokratisk-revolutionære bevægelser i den øvrige del af Det Tyske Forbund og Ungarn. Austroslavismen, der ville etablere en føderation af otte autonome nationalregioner, vandt størst genklang hos tjekkerne, men fandt tillige støtte hos andre slaviske nationer i kejserriget Østrig, særligt slovakker, polakker, slovenere og kroater. Efter undertrykkelsen af den tjekkiske nationale revolution i Prag i juni 1848 blev det austroslaviske program irrelevant. Den slovakiske nationalisme søgte at fravriste den ungarske, katolske dominans ved at knytte sig til det ortodokse Rusland. Med omdannelsen af Habsburgmonarkiet til dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn i 1867 blev de ungarske krav imødekommet, men Ungarn var ikke nogen sproglig, national eller kulturel enhed. For også ungarene var i mindretal i deres del af riget, og de undertrykte med en decideret magyariseringspolitik de øvrige nationer, herunder de slaviske, endnu mere brutalt, end de tyske østrigere havde gjort. I de sidste årtier af dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarns levetid frem mod 1918 fremkom en politisk bevægelse, der ønskede at imødekomme de slaviske nationer ved at omdanne dobbeltmonarkiet til et tripelmonarki med oprettelse af en kroatisk stat, der forfatningsretligt var på lige fod med den østrigske og ungarske statsunion. Disse planer blev dog aldrig realiseret. Panslavismen indtog en fremtrædende position i fremkomsten af den russiske nationalisme i det 19. århundrede. Den russiske nationalisme baserede sig på tre komponenter: den ortodokse tro med den russisk-ortodokse kirke, autokratiet og den russiske nationalitet. Det Russiske Kejserrige brugte ofte panslavismen som en legitimering af sin aggressionspolitik på Balkan-halvøen over for Det Osmanniske Rige fra anden halvdel af 1800-tallet og frem til 1. verdenskrig (1914-18).

paralleliseret med de øvrige pan-nationalismer i Europa. I denne sammenligning vil det undersøges, i hvilket omfang disse søgte at realisere deres respektive nationale projekter med valg af et fælles monarkisk statsoverhoved eller på grundlag af dynastiske forhold som giftermål og arv. Kendetegnende for disse pan-nationalismer var, at deres nationale samlingsbestræbelser sjældent realiseredes. Udover Tyskland og Italien var det kun sydslavismen, der formåede at bane vejen for en statsdannelse, den jugoslaviske stat i 1918.²⁰

²⁰ Koch: 'The King as Father', 263-81; Arblaster: *A history*; De Schaepdrijver: *De Grote*; Jelavich: *South Slav*; Ramet et al. (red.): *Nations and Nationalisms*; *ibid.*: *The three Yugoslavias*, 39-44. Sydslavismen opstod med dannelsen af den såkaldte illyriske bevægelse i 1830'erne, der var et resultat af den nationale vækkelse som følge af Den Franske Revolution (1789-99). Illyrismen var en sydslavisk national bevægelse, der tog sit navn efter kejser Napoleon 1.s (1804-1814/15) illyriske provinser, som var en autonom provins i det franske kejserrige (1809-14). Området omfattede bl.a. det nuværende Slovenien og Kroatien. Ideologisk fremholdt illyrismen, at sydslaverne nedstammede fra det antikke folk illyrerne. Den illyriske bevægelse var især koncentreret i Kroatien og kroatisk politik og understregede de fælles etniske og sproglige bånd mellem de sydslaviske nationer som grundlag for deres samarbejde og eventuelle politiske forening. Kroaterne og serberne taler samme sprog, serbokroatisk, men mens kroaterne (og slovenerne) er katolikker, er serberne ortodokse. Serbokroatisk er en fællesbetegnelse for de nærtbeslægtede slaviske sprog eller dialekter kroatisk, serbisk og bosnisk, hvis indbyrdes forhold omtrent er som dansk til svensk. Serbisk skrives med det kyrilliske alfabet, mens kroatisk skrives med det latinske alfabet. Bosnisk tales af bosniske muslimer (bosniakker), især i Bosnien-Hercegovina, og kan skrives både med det kyrilliske og det latinske alfabet. Sydslavismen så bort fra de sproglige og især de religiøse forskelle og tilskrev dem udenlandsk imperialisme i Balkan-halvøens historie. Under revolutionsbølgen i 1848 blev den illyriske bevægelse en stærk politisk faktor i Habsburgmonarkiet, og den advokerede for et samarbejde mellem kroaterne og serberne i opposition til det ungarske styre i de sydslaviske territorier. I anden halvdel af det 19. århundrede videreførtes sydslavismen af to kroater: den katolske biskop Josip Juraj Strossmayer (1815-1905) og historikeren og politikeren Franjo Racki (1828-94). De lagde vægt på, at sydslavismen skulle være en overnational kulturel patriotisme, som skulle samle sydslaverne på basis af deres fælles afstamning og kulturelle og åndelige forbindelser. Strossmayers og Rackis sydslavisme fandt ligesom den illyriske bevægelse kun ringe tilslutning uden for Kroatien og kroatisk nationalt bevidste intellektuelle. I 1860'erne enedes Strossmayer og den serbiske udenrigsminister Ilija Garasanin (1812-74, udenrigsminister 1861-67 og serbisk regeringsleder 1852-53 og 1861-67) om at arbejde for skabelsen af en sydslavisk statsdannelse, der skulle være befriet for den østrigske (habsburgske) og osmanniske dominans på Balkan-halvøen. Dermed forenedes den serbiske nationalisme med den kroatisk sydslavisme. I 1844 havde den serbiske politiker Garasanin forfattet et politisk skrift (*Nacertanije*), der argumenterede for den sydslaviske idé som et storserbisk rige.

I perioden fra dannelsen af fyrstendømmet Serbien i 1817 og indtil oprettelsen af fyrstendømmet Bulgarien i 1878 var der tre slaviske statsdannelse, der havde deres egne fyrstehuse: Montenegro, Serbien og Rusland. Det serbiske fyrstehus udmærkede sig sammen med det montenegrinske fyrstehus i en Balkan-sammenhæng ved, at dets medlemmer hentedes inden for landets egne grænser. To serbisk-nationale dynastier, Obrenovic (1817-42 og 1858-1903) og Karadjordjevic (1842-58 og 1903-18), stredes gennem generationer om magten i fyrstendømmet Serbien og kongeriget Serbien. Såvel Montenegro som Serbien knyttede dynastiske forbindelser med Det Russiske Kejserrige. Den næstældste datter til fyrst Nicolaj 1. (1841-1921, fyrste af Montenegro fra 1860-1910 og konge af Montenegro fra 1910-18), prinsesse Milica (1866-1951), ægtede i 1889 den russiske storfyrst Peter Nikolajevitj (1864-1931), sønnesøn af zar Nikolaj 1. (1825-55). Den tredje datter, prinsesse Anastasia (1868-1935), ægtede i 1889 hertug Georg af Leuchtenberg (1852-1912, hertug fra 1901). Beauharnais-slægten (Leuchtenberg) var siden hertug Maximilian (1817-52, hertug fra 1835) integreret i det russiske samfund, militær og zarfamilie med deres tyske fyrstetitel. Parrets skilsmisse fulgte i 1906, hvorefter prinsessen efter det forliste ægteskab formæledes i 1907 med den russiske storfyrst Nikolaj (1856-1929), ældre bror til storfyrst Peter. Med sin baggrund i den bjergrige, slaviske, ortodokse og anti-osmanniske balkanstat kunne Anastasia styrke de panslaviske tanker, der allerede trivedes hos storfyrst Nikolaj. Den yngste bror til kong Peter 1. af Serbien (1903-18), prins Arsen (1859-1938) fra Karadjordjevic-dynastiet, ægtede i 1892 den russiske prinsesse Aurora Pavlovna Demidova af San Donato (1873-1904), der tilhørte den russiske adelsfamilie Demidov. Parret, der var forældre til prins Paul af Jugoslavien (1893-1976), prinsregent for Jugoslavien fra 1934-41, blev skilt i 1896. Peter 1.s datter prinsesse Helena af Serbien (1884-1962) giftede sig i 1911 med den russiske prins Ivan Konstantinovitj (1886-1918), der i 1918 myrdedes af bolsjevikkerne. Prinsen var oldebarn af zar Nikolaj 1. Prins Mirko af Montenegro (1879-1918), der var den næstældste søn af fyrst Nicolaj 1., ægtede i 1902 Natalija Konstantinovic

(1882-1950). Hendes farmor, prinsesse Anka Obrenovic (1821-68), var niece til Milos Obrenovic 1., der var fyrste af Serbien i perioderne 1817-39 og 1858-60, og som grundlagde fyrstehuset Obrenovic. Natalija og hendes familie var blevet udvist af Serbien, efter at hendes far havde kritiseret kong Alexander 1.s (1889-1903) upopulære ægteskab med den serbiske hofdame Draga Masin (1864-1903, dronning af Serbien fra 1900-03). Alexander 1. var halvfætter til Natalija. Da Natalija var barnebarn af prinsesse Anka Obrenovic, som blev henrettet i Beograd i 1868 sammen med sin fætter fyrst Mihailo Obrenovic 3. (1839-42 og 1860-68), lovede den serbiske regering at i tilfælde af, at kong Alexander 1. skulle dø barnløs, ville prins Mirko blive udnævnt til Serbiens konge. Ægteskabet mellem prins Mirko og Natalija bød dog kong Alexander inderligt imod, da han var overbevist om, at Mirko kun ægtede Natalija i forventning om at bestige den serbiske trone. Endvidere havde prins Mirkos ældste søster, prinsesse Zorka af Montenegro (1864-90), i 1883 ægtet Peter Karadjordjevic (1844-1921), den senere Peter 1., kong Alexanders rival til tronen i Serbien. Ægteskabet rystede regionens ustabile geopolitiske balance og forårsagede, at relationerne mellem de to serbiske stater Serbien og Montenegro og mellem Østrig-Ungarn og Rusland blev voldsomt forværrede. I 1903 blev det barnløse serbiske kongepar, kong Alexander 1. og hans gemalinde, dronning Draga, henrettet af en gruppe hærofficerer. Fyrst Nicolaj 1. sørgede ikke synderligt over drabet på kong Alexander, da han så ham som en hindring for en forening af serberne. Som sydslavist ønskede han en sydslavisk forening med baggrund i en pan-serbisme, dvs. en forening af de serbiske folk og Serbien og Montenegro, ledet af Montenegro under Petrovic-Njegos-dynastiet. Kong Alexander tilhørte Obrenovic-dynastiet, der i sin politiske orientering var udpræget pro-habsburgsk. De panslaviske ledere af paladskuppet i Beograd i 1903 besluttede at overlade tronen til prins Mirkos svoger Peter 1. fra Karadjordjevic-dynastiet, der modsat Obrenovic-dynastiet var panslavisk og derfor allieret med Rusland. Fyrst Nicolaj 1. lykkedes således ikke med at placere sit dynasti på den serbiske trone, der i stedet gik til hans egen svigersøn. Såfremt prins Mirko var blevet Serbiens nye monark, kunne der på sigt være blevet etableret en personalunion mellem Montenegro og Serbien, for hans ældre bror, den montenegrinske kronprins Danilo (1871-1939), døde barnløs. Serbien havde ligesom Montenegro også ambitioner om at være den ledende magt i forhold til at samle de sydslaviske nationer. Fyrst Mihailo Obrenovic 3. havde formuleret tanken om en Balkan-føderation mod Det Osmanniske Rige, der ligesom ovennævnte Garasanins politiske og sydslaviske tanker havde karakter af en vision om et Storserbien. Med kong Peter 1.s tronbestigelse i 1903 fik de panslaviske og sydslaviske ideer et officielt støttepunkt i Serbiens statsoverhoved. Under Peter 1. indførtes et konstitutionelt monarki i Serbien. Serbien havde ambition om at spille samme rolle på Balkan, som Sardinien-Piemonte og Preussen havde indtaget i forhold til at skabe hhv. den italienske og tyske nationalstat i 1861 og 1871. Serbien ønskede at stå i spidsen for en samling af de sydslaviske folk på Balkan. Habsburgmonarkiet så med stor bekymring på denne udvikling, da det i begge tilfælde havde været den slagne part i krigene mod Sardinien-Piemonte og Preussen i 1859 og 1866. I 1878 kom Bosnien-Hercegovina under administration af Østrig-Ungarn. I 1908 blev området officielt indlemmet i dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn. Dette skridt vakte stor vrede i Serbien, fordi omkring halvdelen af Bosniens indbyggere var serbere, og serberne derfor mente, at området burde være en del af Serbien ud fra nationalitetsprincippet. Vreden mod Østrig-Ungarn blev endnu større, da landet i 1913 tvang serberne til at rømme Albanien, og Albanien blev en uafhængig stat. Vreden var især stor i den terrororganisation, der kaldte sig "Enhed eller Død" (stiftet i 1901), men som til daglig blev kaldt "Den Sorte Hånd". Den gik ind for at indlemme Bosnien-Hercegovina i Serbien og ville bruge alle midler for at nå dette mål. Organisationen, der stod bag attentatet på det serbiske kongepar i 1903, fik tilslutning fra prins Mirko i 1911. Prinsen søgte forgæves at blive leder af "Den Sorte Hånd", hvis panserbisme især rettede sig mod serbere under østrig-ungarsk styre. Den 28. juni 1914, på Serbiens nationaldag, blev det østrig-ungarske tronfølgerpar myrdet i Bosnien-Hercegovinas hovedstad, Sarajevo, af en bosnisk-serbisk nationalist med tilknytning til "Den Sorte Hånd". Attentatet blev anledning til udbruddet af 1. verdenskrig (1914-18), hvor Serbien og Montenegro som Ententemagter kæmpede imod centralmagten Østrig-Ungarn. I 1915 overgav Serbien sig, og i 1916 fulgte Montenegro, hvis kongefamilie flygtede i eksil. Kong Nicolaj 1.s egen dynastiske sydslavisme var slået fejl i 1903, eftersom det ikke lykkedes at få udnævnt prins Mirko til serbisk konge, da kong Alexander 1. blev myrdet. Efter 1903 delte den montenegrinske offentlighed sig i to blokke: de grønne, som ønskede en konføderation med Serbien, og de hvide, der stræbte efter serbisk enhed, dvs. Serbiens annekstion af Montenegro. Kong Nicolaj 1., der var udpræget sydslavist, men samtidig en erklæret modstander af Karadjordjevic-dynastiet, gik til sidst ind for en konføderation med Serbien, der omvendt forlangte en forenet statsdannelse under serbisk ledelse. I november 1918 besluttede den montenegrinske nationalforsamling i hovedstaden Podgorica at afsætte kong Nicolaj 1. og mediativere Montenegro til Serbien for at danne en samlet stat under Karadjordjevic-dynastiet, der derefter skulle indtræde i en forenet sydslavisk stat. Det nye Serbien fusionerede efterfølgende den 1. december 1918 med den provisoriske og ikke-internationalt anerkendte Stat af Slovenere, Kroatere og Serbere, der eksisterede fra den 29. oktober til den 1. december 1918, til en ny stat, Kongeriget af Serbere, Kroatere og Slovenere, med det serbiske kongehus (Karadjordjevic) som nyt jugoslavisk kongehus, analogt med dynastierne Hohenzollern og Savoyen i forbindelse med hhv. Tysklands (1871) og Italiens samling (1861).

Kong Peter 1. blev den første konge af Kongeriget af Serbere, Kroatere og Slovenere, og han var det frem til sin død i 1921. Kong Nicolaj 1. døde i eksil i 1921 i Frankrig, hvorefter kronprins Danilo blev det nye overhoved for Petrovic-

Njegos-dynastiet som prætendent til den nedlagte montenegrinske trone. Allerede efter en uge gav han afkald på sine kongelige krav og sin stilling som dynastiets overhoved til fordel for sin nevø prins Michael af Montenegro (1908-86), som var søn af prins Mirko og prinsesse Natalija Konstantinovic, der blev skilt i 1917. Den nye multinationale statsdannelse blev muliggjort ved Østrig-Ungarns sammenbrud, og landet bestod af Ententemagterne Serbien og Montenegro, makedonske områder afstøjet af Bulgarien samt flv. østrig-ungarske områder, primært i det nuværende Slovenien, Kroatien og Bosnien-Hercegovina. Det var sydslavismen, som lå til grund for dannelsen af kongeriget, hvis officielle betegnelse først fra 1929 var Jugoslavien. Jugo betyder syd. Et enestående nationalt projekt var lykkedes. For første gang siden den østromerske (byzantinske) kejser Justinian 1. den Store (527-65) var de sydslaviske nationer samlet under én hersker. Den nye statsdannelse blev organiseret som et konstitutionelt monarki.

Jugoslavismen formåede dog ikke at samle alle de sydslaviske nationer i den nye jugoslaviske statsdannelse, da Bulgarien ikke kom til at indgå i kongeriget Jugoslavien. Den bulgarske regeringsleder Alexander Stamboliski (1879-1923, Bulgariens 20. regeringsleder fra 1919-23) var en varm fortaler for sydslavismen og modsatte sig Bulgariens indtræden i 1. verdenskrig i 1915 på Centralmagternes side. Bulgarske nationalister modsatte sig imidlertid Serbiens annekstion af Vardar Makedonien i 1913, og den bulgarske regering afviste derfor en panslavisk forening under Serbien og kæmpede imod Serbien i 1. verdenskrig. Det bulgarske statskup i 1934 bragte en projugoslavisk regering til magten, som ville indgå en alliance med Frankrig og lade Bulgarien indlemme i Jugoslavien. Da dele af regeringen var anti-monarkistiske, afskedigede kong Boris 3. (1918-43) ved et modkup regeringen allerede i 1935, hvorfor dens program aldrig blev realiseret.

Foruden Jugoslavien opstod der også andre slaviske statsdannelser i kølvandet på 1. verdenskrig. Polen og Tjekkoslaviet hører til de vestslaviske statsdannelser. Den tyske klientstat kongeriget Polen (1916-18) fik aldrig sin egen monark. En stærk kandidat til posten var ærkehertug Karl Stephan af Østrig (1860-1933), der tilhørte Teschenlinjen i Habsburg-Lothringen-dynastiet. Han tjente i den østrig-ungarske flåde ved Adriaterhavet, talte flydende polsk og bestræbte sig på at opdrage sine seks børn som polske patrioter i tillæg til slægtens traditionelle habsburgske (østrigske) identitet og orientering. Denne polske identitetspolitik i Teschen-sidelinjen udmøntede sig eksempelvis i, at to af hans tre døtre giftede sig ind i de polske adelslægter Radziwill og Czartoryski, begge polsk-litauiske fyrstefamilier, sidstnævnte uden status som tysk-romerske rigsfyrster. Ærkehertug Karl Stephans kandidatur fik ikke den nødvendige tilladelse af dynastiets overhoved, kejser Karl 1. (1916-18), og med slægterne Radziwill og Czartoryskis overvejende støtte til Rusland i 1. verdenskrig kollapsede projektet imidlertid. I opposition til Karl Stephans polske nationalisme tilsluttede hans yngste søn, ærkehertug Wilhelm af Østrig (1895-1948), den ukrainske nationalisme og aspirerede til tronen i den tyske klientstat Ukraine i 1918, men fik ikke den nødvendige opbakning fra Tyskland. Ukrainerne kom derfor til at indgå som et blandt flere nationale mindretal i den nye polske nationalstat. Andre grene af det vidtfavnende, multinationale Habsburg-Lothringen-dynasti måtte også indstille sig på nationalismens sprængkraft, heriblandt ærkehertug Joseph August af Østrig (1872-1962) fra den ungarske gren, der i 1919 valgtes til regent i Ungarn. Det nye, uafhængige Polen blev organiseret som en republik, Den Anden Republik (1918-39).

I slutningen af 1800-tallet opstod tjekkoslovakismen, en slavisk nationalisme, der ville forene de slaviske nationer tjekkerne og slovakkerne i en fælles statsdannelse. Forfædrene til tjekkerne og slovakkerne var forenet i godt 30 år i det såkaldte Samo-imperium (623-58). Forfædrene til slovakkerne og mährerne var senere forenet i Stormähren (833-ca. 907), der i syv år fra 888-95 tillige inkluderede tjekkerne. Med Stormährens fald opstod tjekkerne og slovakkerne som selvstændige vestslaviske nationer. I anden halvdel af 900-tallet erobrede og kontrollerede tjekkerne den vestlige del af det nuværende Slovakiet i omkring 30 år. Det var sidste gang, de to nationer var forenet. Ungarn erobrede det slovakiske område i 1000- og 1100-tallet, mens tjekkerne organiserede sig i kongeriget Bøhmen og Den Bøhmiske Krones Lande, som kongeriget Bøhmen var centrum for og nærmest synonym med. Tjekkerne og slovakkerne blev atter forenet under den samme monark, da Ungarn, som inkluderede slovakkerne, og Bøhmen fra 1400-tallet var i personalunion med hinanden (1419-39, 1453-57 og fra 1490-1918). I det 19. århundrede opstod den tjekkiske og slovakisme nationalisme. Den tjekkiske nationalisme var stærkest, ikke mindst fordi Den Bøhmiske Krones Lande var et af de industrielt mest udviklede områder i Habsburgmonarkiet modsat det agrare Slovakiet, der grundet den manglende samfundsmodernisering ikke i samme grad udviklede en national bevidsthed. Tjekkoslovakismen understregede det nære sproglige fællesskab mellem det tjekkiske og slovakiske sprog. Tjekkisk og slovakisk er nært beslægtede sprog. De to sprog skilte sig først klart ud fra hinanden i 1600-tallet. Tjekkerne og slovakkerne var endvidere ligesom polakkerne katolikker. Den tjekkiske politiker Tomáš Masaryk (1850-1937) blev en af de fremmeste fortalere for dannelsen af en tjekkoslovakisk stat. Indtil 1914 advokerede han for en omdannelse af dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn til en føderation. Under 1. verdenskrig skiftede han standpunkt til nu politisk at arbejde for et samlet Tjekkoslovakiet. Som statsform for et uafhængigt Tjekkoslovakiet hældte Tomáš Masaryk i begyndelsen til monarkiet med enten en prins af Belgien, Danmark eller en russisk storfyrste som monark. Efterhånden skiftede han dog indstilling til fordel for en demokratisk, republikansk statsform, Kitchen: *Europe*, 202. Med Habsburgmonarkiets sammenbrud i 1918 dannedes en tjekkoslovakisk, republikansk statsdannelse, hvis første præsident blev Tomáš

Masaryk (1918-35). Den nye, multinationale statsdannelse bestod af Bøhmen, Mähren, Østrigsk (Tjekkisk) Schlesien, Slovakiet og Karpato-Ruthenien. Tjekkoslaviet og Finland var de eneste af de nye stater i Central- og Østeuropa efter 1. verdenskrig, der formåede at bevare deres demokratiske styreform i mellemkrigstiden. Tjekkoslaviet eksisterede frem til sønderdelingen i 1939 for at genopstå i 1945. Både Tjekkiet og Slovakiet var delstater i Tjekkoslaviet fra 1969-93, da landet omdannedes til en føderation. Tjekkoslaviet opløstes i 1993. Der opstod strid mellem de vestslaviske stater Tjekkoslaviet og Polen om Teschen, hvilket førte til en kortvarig krig, Den Polsk-Tjekkoslaviske Krig i januar 1919.

Foruden polakkerne, tjekkerne og slovakkerne består den vestslaviske gruppe af folkeslag hovedsageligt af nationerne kasjuberne i det nordlige Polen og sorberne i det østlige Tyskland. Sorberne, et nationalt mindretal i Tyskland, er den eneste slaviske nation i Tyskland, som har overlevet den fortykning, der fandt sted i perioden fra ca. 1100 til ca. 1400 i det østlige Tyskland, det vestlige Polen og langs Østersøens sydkyst. I denne germaniseringsproces blev en lang række slaviske (og baltiske) sprog helt udryddet i løbet af tre århundreder. Såvel kasjubernes som sorbernes sprog er i dag anerkendte som regionalsprog i hhv. Polen og Tyskland. Inden for den østslaviske gruppe af nationer opstod kortvarige hviderussiske og ukrainske statsdannelse efter 1. verdenskrig, inden Hviderusland og Ukraine i 1922 blev delstater i Sovjetunionen. Foruden hviderussere og ukrainere består den østslaviske gruppe af Rusland og Ruthenien (i det vestligste Ukraine), hvor det østslaviske sprog rusinsk tales.

Slovenerne og kroaterne havde håbet, at den jugoslaviske statsdannelse i 1918 ville blive en konføderation eller en forholdsvis løs føderation, men Jugoslavien blev i stedet organiseret som en centraliseret enhedsstat med det serbiske kongehus som det nationale kongehus, og hæren blev ledet af serbiske officerer. I 1939 blev de kroatiske ønsker om en større grad af autonomi inden for rammerne af den jugoslaviske statsdannelse imødekommet med Cvetkovic-Macek-aftalen, som etablerede Banatet Kroatien (1939-41), juridisk til 1943. Dermed udviklede Jugoslavien sig i en føderal retning, uden at denne føderalisering dog medførte en officiel omdannelse af landet som enhedsstat til en forbundsstat.

Der findes andre eksempler i Europa på statsdannelse, der formelt er enhedsstater, og som i større eller mindre omfang er gået i en føderal retning. Kongeriget Italien blev i 1861 organiseret som en enhedsstat ligesom kongeriget Jugoslavien i 1918. I den italienske nationalstat har der traditionelt været stærke spændinger mellem Nord- og Syditalien. I 1946 afskaffedes monarkiet, og Italien blev en republik. I Norditalien opstod i 1991 et regionalt parti, Lega Nord, der kræver, at Italien omdannes til en føderal stat, eller at der dannes en selvstændig norditaliensk stat, Padania (opkaldt efter Pofloden). Partiet søgte at give sig selv historisk pondus ved at hævde, at man var arvtager til det lombardiske statsforbund, der grundlagdes i 1167, og som på sit højdepunkt omfattede de fleste norditalienske bystater. Forbundet blev støttet af paven i kampen mod de tre hohenstaufere på den tysk-romerske kejsertrone: Frederik 1. Barbarossa (1155-90), Henrik 6. (1191-97) og Frederik 2. (1220-50), der alle søgte at tilkæmpe sig magten i kongeriget Italien. I 1250 blev forbundet opløst. Ved valget i 2001 fik partiet en nøglerolle i italiensk politik. Samme år gennemførtes en føderalisering af den italienske statsdannelse med en betydelig udvidelse af regionernes selvstyre, som blev bekræftet ved en folkeafstemning. Et yderligere skridt i retning af en føderation blev imidlertid forkastet ved en konstitutionel folkeafstemning i 2006.

Med genindførelsen af demokratiet i Spanien 1975-78 gennemførtes en omfattende decentralisering af den spanske stat. Med forfatningen af 1978, som tog udgangspunkt i provinserne fra 1833-reformen, skabtes i årene 1979-83 17 selvstyrende regioner (og to autonome byer) med hver sin præsident, regering og parlament. Regionerne og de to selvstyrende byer er bundet til den spanske krone. Spanien er stadig formelt en enhedsstat, men kan i dag i praksis bedst beskrives som et føderativt monarki.

I Storbritannien fik Skotland og Wales selvstændige parlamenter, hvor det skotske parlament fik mulighed for selv at udskrive skatter, mens det waliske parlament måtte nøjes med at administrere de beløb, der var bevilget af parlamentet i London. I 2006 fik det waliske parlament øgede beføjelser, hvorved dets kompetencer svarer til det skotske parlament og det nordirske ditto, Stormont, der blev genetableret i 1998. England har ikke sit eget hjemmestyreparlament. Parlamentet i London er det fælles britiske parlament. Det engelske imperium i form af den britiske statsdannelse er ligesom Spanien stadig formelt en enhedsstat med én statslig enhed med tilhørende institutioner og organer. I det britiske imperium anvendte man betegnelsen dominions for de områder af imperiet, der havde en stor hvid befolkningsdel og derfor tidligt opnåede indre selvstyre, fx Canada (1867) og Australien (1901), begge føderative monarkier. Dominions kunne derved siges at være i en realunion med Storbritannien. Dominions blev i 1926 erklæret for selvstændige, ligestillede samfund forenede i fælles troskab mod kronen frit forbundne som medlemmer af det britiske Commonwealth. Dominions blev officielt selvstændige stater med Westminster-statutten fra 1931. Med afkoloniseringen efter 2. verdenskrig søgte de britiske regeringer at bruge det britiske statssamfund, Commonwealth of Nations, som ramme for et fortsat snævert politisk og økonomisk samarbejde med de tidligere kolonier. I denne proces gik man bort fra brugen af begrebet dominions. I dag har Commonwealth of Nations 54 medlemmer, hvoraf de 16 stater, herunder Storbritannien, har den britiske monark som statsoverhoved, de såkaldte *Commonwealth realms*, 33 er republikker, og fem er monarkier med en anden monark end den britiske. Alle medlemmer anerkender den britiske monark som "leder af Commonwealth", men ikke som statsoverhoved. *Commonwealth realms*, fraregnet

Storbritannien, er i personalunion med Storbritannien, og forholdet mellem Storbritannien og de 15 øvrige *Commonwealth realms*, herunder Canada og Australien, kan bedst betegnes som et føderativt monarki.

Det Danske Rige, der består af Danmark, Færøerne og Grønland, har i dag reelt karakter af en blanding af en personalunion og en føderation. Med den gradvise udvidelse af Færøernes og Grønlands hjemmestyre fra hhv. 1948 og 1979 og indførelsen af selvstyre i hhv. 2005 og 2009 og dermed en føderalisering af Det Danske Rige er det efterhånden rimeligt at tale om Færøerne og Grønland som faktiske reelle stater. Et afgørende skridt i denne udvikling var etableringen af en selvstændig færøsk statskirke i 2007. Færingernes statsoverhoved, den danske monark, er ikke den færøske folkekirkes overhoved. Den færøske folkekirke er underlagt landsstyret, og den til enhver tid siddende lagmand er den færøske kirkes overhoved. Det Danske Rige er stadig formelt en enhedsstat i form af kongeriget Danmark. Men om end ikke formelt, så de facto, er Færøerne og Grønland i dag i personalunion med Danmark, da det danske kongehus og den danske monark efterhånden er det eneste sammenbindende element i rigsfællesskabet.

I 2020 er der seks føderationer i Europa: Belgien, Tyskland, Schweiz, Østrig, Bosnien-Hercegovina og Rusland. Med udgangspunkt i de i 1960'erne oprettede fire sprogreioner blev der fra 1960'erne gennemført en omfattende decentralisering af den belgiske statsdannelse, kulminerende med omdannelsen af Belgien til en føderation i 1993. Belgien er således i dag et føderativt monarki. Fra anden halvdel af det 20. århundrede og frem til i dag har Belgien i lighed med Storbritannien, Spanien og Det Danske Rige bevæget sig i retning af konglomeratstaten som statstype. I denne proces er Belgien blevet omdannet til en forbundsstat. Det Danske Rige kan modsat Storbritannien, Spanien og Belgien ikke karakteriseres som en multinational statsdannelse, da færingerne og grønlænderne kun udgør en meget begrænset andel i forhold til den danske nation. Kongehusene i Storbritannien, Spanien, Belgien og Det Danske Rige under monarkerne dronning Elizabeth 2. (1952-), kong Filip 6. (2014-), kong Philippe 1. (2013-) og dronning Margrethe 2. (1972-) forsøger at udgøre det samlede nationale holdepunkt i de fire respektive statsdannelser. Belgien er et eksempel på en statsdannelse, der blev oprettet som en enhedsstat, og som siden blev omdannet til en føderation. Jugoslavien og Tjekkoslaviet er andre eksempler herpå. Jugoslavien blev i 1943 en føderation og var frem til 1945 officielt et føderativt monarki, skønt statsdannelsen reelt ikke var samlet under den tyske besættelse (1941-45). I 1945 blev Jugoslavien en socialistisk forbundsrepublik. Tjekkoslaviet blev i 1969 en forbundsstat.

Den tyske nationalstat i 1871, kejserriget Tyskland, var modsat Italien i 1861 og Jugoslavien i 1918 organiseret som et føderativt monarki med de resterende 25 (indtil 1876 26) tyske fyrste- og bystater som delstater. Tyskland forblev en føderation under Weimar-republikken (1918-33). I Nazi-Tyskland, Det Tredje Rige (1933-45), blev det føderale system reelt afskaffet med ophævelsen af delstaternes selvstyre (1933-34). Efter det tyske riges sammenbrud i 1945 som følge af nederlaget i 2. verdenskrig (1939-45) blev Tyskland opdelt i allierede besættelseszoner, og i 1949 resulterede opdelingen i oprettelsen af to tyske stater: Forbundsrepublikken Tyskland, BRD (Vesttyskland), og Den Tyske Demokratiske Republik, DDR (Østtyskland). DDR blev i den kolde krigs Europa en sovjetisk lydstat. De øvrige sovjetiske satellitstater var Polen, Tjekkoslaviet, Ungarn, Rumænien, Bulgarien og Albanien. Vesttyskland var en føderation bestående af ti delstater: Slesvig-Holsten, Hamborg, Bremen, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Hessen, Rheinland-Pfalz, Saarland (fra 1957, fransk protektorat 1947-56), Baden-Württemberg (fra 1952) og Bayern. Det kommunistiske etpartidiktatur i DDR afskaffede det føderale system i 1952, og med opløsningen af delstaterne omdannedes Østtyskland til en enhedsstat. Med de kommunistiske diktaturers fald i Central- og Østeuropa 1989-91 opløstes DDR i 1990 og indlemmedes i Vesttyskland. Med den tyske genforening videreførtes Forbundsrepublikken Tyskland, nu med seks delstater i det tidligere DDR: Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen-Anhalt, Brandenburg, Berlin, Thüringen og Sachsen.

Forbundsrepublikken Tyskland består således i dag af 16 delstater, hvoraf nogle har direkte historiske rødder tilbage til middelalderens fyrste- og bystater. Delstaten Bayern var i perioden fra ca. 555-1623 et hertugdømme, som fra 962 var en stat i det tysk-romerske kejserrige. Hertugdømmet Bayern tilfaldt Wittelsbach-dynastiet i 1180. I 1623 blev hertugdømmet ophøjet til et kurfyrstendømme. I 1329 blev hertugdømmet opdelt, og en pfalz-linje opstod. Linjen besteg den bayerske trone i 1777 med kurfyrst Karl Theodor (1777-99) fra Wittelsbach-sidelinjen Pfalzgrevskabet Sulzbach, der fra 1742-99 var kurfyrste af Pfalz og hertug af Jülich og Berg fra 1742-95. Striden om arvefølgen til Bayern resulterede i Den Bayerske Arvefølgekrig (1778-79). Karl Theodor efterfulgtes af kurfyrst Maximilian 4. Joseph (1799-1806), konge af Bayern som Maximilian 1. Joseph (1806-25), der var fra Wittelsbach-sidelinjen Pfalzgrevskabet Zweibrücken-Birkenfeld. Pfalz var i perioden 1816-1946 en del af Bayern. I 1806 blev kurfyrstendømmet Bayern ophøjet til et kongerige, og kongeriget Bayern (1806-1918) opløstes i 1918 ligesom de øvrige tyske monarkier. Bayern har siden 1871 været en delstat i Tyskland.

Delstaten Sachsen var i perioden 804-1296 et hertugdømme, der fra 1137-39 og fra 1142-80 var i Welf-dynastiets besiddelse, hvorefter Askanien-dynastiet overtog. I 1296 blev hertugdømmet endeligt delt i to hertugdømmer, hvor det ene, Sachsen-Wittenberg, i 1356 ophøjedes til et kurfyrstendømme. I 1422 uddøde Askanien-dynastiets linje på den sachsiske kurfyrstetrone, og i 1423 erhvervede Wettin-dynastiet kurfyrstendømmet Sachsen med Friedrich 1. (1423-28), der var markgreve af Meissen (1407-28) som Friedrich 4. Fra 1547 sad den albertinske linje i det wettinske dynasti på den sachsiske trone. I 1806 ophøjedes kurfyrstendømmet til et kongerige, og kongeriget Sachsen (1806-1918), der

opløstes i 1918 ligesom de øvrige tyske monarkier, blev i 1871 en delstat i Kejserriget Tyskland. Sachsen var ligesom Bayern medlem af Rhinforbundet (1806-13) og Det Tyske Forbund (1815-66). Sachsen var modsat Bayern med i Det Nordtyske Forbund (1867-71).

Delstaten Brandenburg har rødder tilbage til markgrevs-kabet Brandenburg (1157-1806), der i 1356 ophøjedes til et kurfyrstendømme. Den yngre frankiske linje i Hohenzollern-slægten var borggrever af Nürnberg fra 1192-1440, og fra 1415 var dynastiet kurfyrster af Brandenburg, fra 1701 konger af Preussen og fra 1871 tyske kejsere. Preusserne var et baltisk folk, som sprogligt var i familie med litauere og letter. Preusserne boede mellem Østersøen og Polen, og i 1200-tallet kom området under Den Tyske Ridderorden. Ordenen måtte i 1466 afgive det meste af området til Polen. I 1525 blev det resterende omdannet til hertugdømmet Preussen under polsk overherredømme. Dette hertugdømme overgik ved arv til kurfyrsten af Brandenburg i 1618, hvorved der etableredes en personalunion mellem kurfyrstendømmet Brandenburg og hertugdømmet Preussen. I 1701 lod kurfyrsten sig krone til konge af Preussen, dvs. Brandenburg og Østpreussen. Hertugdømmet Preussen blev indlemmet i det nyoprettede preussiske kongerige. Preusserne blev hurtigt fortyskede, og omkring 1750 var deres sprog helt forsvundet. Kun navnet på preusserne blev bevaret, som betegnelse for dem, der havde besejret dem. Fra 1871 var Østpreussen en del af Tyskland. Mindre dele af området blev afstået efter 1. verdenskrig ved Versailles-traktaten (1919), og efter det tyske nederlag i 2. verdenskrig (1939-45) blev Østpreussen i 1945 delt mellem Polen og Sovjetunionen; den sovjetiske del har siden 1991 været en russisk eksklave. Kongeriget Preussen (1701-1918) opløstes i 1918 ligesom de øvrige tyske monarkier. Preussen var fra 1871 en delstat i Tyskland. Efter 2. verdenskrig opløstes den preussiske stat i 1947. Ved oprettelsen af DDR i 1949 spilledes bevidst på statsrådets preussiske fortid. Det overvejende katolske Vest- og Sydtyskland, herunder den preussiske Rhinprovins (1822-1946), udviste ikke større sorg ved denne udskillelse af det rent protestantiske, tidligere preussiske område, hvor hovedstaden Berlin endda havde været en socialistisk højborg inden indførelsen af det nazistiske styre i 1933. Med Tysklands genforening i 1990 oprettedes Brandenburg som delstat i Forbundsrepublikken Tyskland.

Hamborg, fristad og hansestad, blev i 1189 en rigsstad. Hamborg var ikke en del af Rhinforbundet, men Det Tyske Forbund og Det Nordtyske Forbund. Hamborg har siden 1871 været en delstat i Tyskland. Bremen, fristad og hansestad, blev i 1186 en rigsstad. Bremen var ikke en del af Rhinforbundet, men Det Tyske Forbund og Det Nordtyske Forbund. Hamborg og Bremen er sammen med Berlin (fra 1990) de eneste tre delstater i Tyskland, der er bystater. Bystaten Lübeck, fristad og hansestad (1226-1811 og 1815-1937), opløstes i Hitler-Tyskland i 1937.

En decentral struktur i forbundsrepublikken Schweiz har været medvirkende til at holde sammen på føderationen og igennem århundreder beskyttet de romanske nationer og de fransk-, italiensk- og rætoromansktalende indbyggere mod det store tysktalende flertal. Et eksempel på den schweiziske pragmatisme i forhold til nationale stridigheder er Jura-området i den vestlige del af kantonen Bern. Mens Bern er overvejende tysktalende, var flertallet af de 130.000 indbyggere i Jura-området fransktalende, og de ønskede at få deres egen kanton. Den schweiziske regering var i begyndelsen uvillig hertil, men en række terroraktioner bragte resultater. I 1979 blev Jura udskilt af Bern som en selvstændig kanton.

Republikken Østrig opstod i forbindelse med opløsningen af det multinationale dobbeltmonarki Østrig-Ungarn i 1918. Østrig blev i 1920 organiseret som en føderation med ni delstater. Den østligste delstat, Burgenland, er den eneste østrigske delstat, som aldrig har været en del af det tysk-romerske kejserrige, Det Tyske Forbund og den østrigske statsunion, Cisleithanien, i dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn. Republikken Østrig fik med traktaten i Saint-Germain i 1919 forbud mod at tilslutte sig Tyskland, uden tilladelse fra Folkeforbundsrådet. Dette krav gik lodret imod de pangermanistiske strømninger i landet. I 1938 blev Østrig indlemmet i det nazistiske Tyskland (Anschluss). I 1945 genopstod den østrigske statsdannelse, Den Anden Østrigske Republik

Republikken Bosnien-Hercegovina blev i 1995 en føderation med fredsftalen i Dayton, der satte punktum for den første del af borgerkrigen i det tidligere Jugoslavien (1991-95), der fulgte i kølvandet på Sloveniens, Kroatiens, Bosnien-Hercegovinas og Makedoniens løsrivelse fra den jugoslaviske forbundsrepublik. De fire republikers udmeldelse skete efter folkeafstemninger, der viste flertal for løsrivelse. Men statsnationen Bosnien-Hercegovina var den nationalt mest heterogene stat, hvorfor borgerkrigen særligt koncentrerede sig der. Med fredsftalen i 1995 blev Bosnien-Hercegovina organiseret som en føderation og delt i to næsten lige store dele: den serbiske del fik 49 % af landet, mens den bosniakisk-kroatiske føderation fik 51 %. Dens indbyggere var muslimer og kroater (katolikker), der tidligere havde stået fjendtligt over for hinanden, men nu blev tvunget til at samarbejde. Opløsningen af Jugoslavien blev fulgt af en blodig borgerkrig, mens Tjekkoslaviet og i store træk Sovjetunionen blev opløst på fredelig vis i hhv. 1993 og 1991.

4. Teori

I den komparative analyse af de tre nordiske kongehuses placering i nordismen vil der blive gjort brug af Johannes Paulmanns teori om forholdet mellem monarkiet, det nationale og det internationale. I sin teori anvender Paulmann begrebet *Royal International*, der dækker over de europæiske monarkers forsøg på at samarbejde på et transnationalt niveau. For perioden fra 1815-48 benytter Paulmann termen *monarchical internationalism* til at beskrive de tætte, politiske monarkiske relationer i Wienerkongressens Europa, der fx udmøntede sig i wienersystemets interventionsprincip. Efter revolutionerne i 1848 og wienersystemets kollaps kendetegnes de fyrstelige forbindelser fra slutningen af 1800-tallet og frem til 1. verdenskrig af *royal cosmopolitanism*, hvormed han argumenterer for, at dynastierne videreførte deres transnationale, dynastiske traditioner, men som nationalt forankrede fyrstehuse i nationalstaterne og frataget deres hidtidige dynastipolitiske magt over de interstatslige relationer.²¹

Teorien vedrører særligt de europæiske stormagter. Med Nordens forskellige statstyper og transstatslige, nationale bevægelser er nationalstatsprocessen i Norden repræsentativ for størsteparten af de forskellige nationalstatsprocesser i 1800- og 1900-tallets Europa. Samtidig havde de nordiske kongehuse i artiklens periode ligesom nordismen både en national og en transnational dimension i kraft af bl.a. deres dynastiske forbindelser og personalunionen mellem Danmark og Island. Der er blevet argumenteret for, at Europas konge- og fyrstehuse, selv efter indførelsen af det konstitutionelle monarki, benyttede ægteskaberne til at videreføre kongelig og fyrstelig status, og dermed beholde magten som symbolske overhoveder. Artiklen vil i sin komparative analyse af de tre nordiske kongehuse i de nordiske offentligheder derfor gøre brug af teorien og begrebet *royal cosmopolitanism*.²²

²¹ Paulmann: 'Searching', 145-76; det er omvendt blevet anført, at de dynastiske relationer stadig spillede en vigtig politisk rolle i perioden 1848-1918, Kann: 'Dynastic Relations and European', 387-410. Samtidig vurderes det dog, at de dynastiske forbindelser, som Danmark, Nederlandene, Sverige-Norge (indtil 1905) og Sverige indgik i perioden med stormagterne i Europa, kun havde lidt indflydelse på den europæiske magtbalance, *ibid.*: 390.

²² Fleming: 'The Politics of Marriage Among', 231-49; på det symbolske og formelle plan realiserede nationaliseringen af de europæiske konge- og fyrstehuse sig eksempelvis i det forhold, at folkesuverænitetsstanken inden for det politiske folkebegreb bevirkede, at monarkernes titulaturer i en række tilfælde refererede til folket (nationaliteten) frem for territoriet (staten), fx: Belgien (1831-), Frankrig (1791-92, 1804-1814/15, 1830-48 og 1852-70), Grækenland (1863-1973, "Hellenernes Konge") og Italien (1861-1946, "af Guds nåde og folkets vilje Konge af Italien"). Under indtryk af den anti-tyske stemning under 1. verdenskrig skiftede det britiske og belgiske kongehus deres slægtsnavn Sachsen-Coburg-Gotha ud til fordel for hhv. Windsor (1917) og Belgien (1920). Samtidig gav kongehusenes medlemmer afkald på deres tyske fyrstetitler. Denne symbolske og formelle nationalisering blev ligeledes gennemført for det moderne norske kongehus, der grundlagdes ved en folkeafstemning og et valg ved enstemmighed i Stortinget i november 1905. Det norske kongehus' medlemmer har ikke været prinser/prinsesser til/af Danmark modsat det glücksborgske kongehus i Grækenland, der også blev grundlagt med baggrund i det danske kongehus, i 1863, Kroll: 'Zwischen', 353-74;

5. Afgrænsning og kildemateriale

Artiklens periodisering indrammes af 1. verdenskrigs udbrud i 1914 og det sidste besøg i 1936 i Island af overhovedet for det dansk-islandske kongehus, Christian 10. (1912-47). Artiklen vil således omfatte 1. verdenskrig og størstedelen af mellemkrigstiden. Perioden 1914-39 er blevet betragtet som en samlet, afgrænset fase i det nordiske samarbejdes udvikling.²³

De forskellige begivenheder i de tre nordiske kongehuse er udvalgt for at få indblik i a) det udenrigspolitiske aspekt, b) kongehusenes betydning for nordisk samhørighed ved deres transnationale, dynastiske forbindelser og c) Islands forhold til det dansk-islandske kongehus. De valgte begivenheder i forhold til disse tre kriterier er a) Trekongemødet i Malmø 1914, b) det norske og dansk-islandske tronfølgebryllup i hhv. 1929 og 1935 og c) det dansk-islandske kongehus' besøg i Island (1921, 1926, 1936). Under 1. verdenskrig var der to møder mellem de nordiske statsoverhoveder; det andet fandt sted i den norske hovedstad Kristiania (fra 1925 Oslo) i 1917 (Danmark-Norges kong Christian 4. (1588-1648) grundlagde i 1624 Christiania, der afløste den middelalderlige hovedstad Oslo, som den lå klods op ad; fra slutningen af 1800-tallet blev stavemåden Kristiania taget i brug, i statslige sammenhænge fra 1877 og i kommunale fra 1897)). Det første trekongemøde i Malmø er dog her valgt, da mødet er blevet set som det første skridt i retning af et nærmere nordisk samarbejde.²⁴ I forhold til besøgene i Island er det første, andet og sidste besøg, som den danske monark i sin egenskab af Islands statsoverhoved aflagde i sit nordlige kongerige, udvalgt. Det sidste besøg, som det dansk-islandske kongehus foretog til Island, var, da det dansk-islandske kronprinsepar officielt besøgte østaten i 1938.²⁵

Strandmann: 'Nationaliseringsdruck', 69-91; Berg: 'Norsk nasjonsbygging', 140-59; Møller: 'Monarkiet i Norden', 19-32; i logisk overensstemmelse med sin adkomst som norsk monark blev Haakon 7. (1905-57) den sidste norske konge, der i sin officielle titulatur benyttede "af Guds nåde", Greve: *Haakon*.

²³ Hovbakke Sørensen: *Slagsbrødre*, 138-40; Christian 10.s dagbogsoptegnelser vedrørende Island i perioden 1912-32 er blevet offentliggjort i Jespersen: *Christian X*, 46-50.

²⁴ Hemstad: *Fra Indian Summer*, 397-98; under 2. verdenskrig mødtes de fire nordiske statsoverhoveder, de tre nordiske monarker og den finske præsident, i Stockholm i 1939. I den mellemliggende tid mødtes de tre nordiske regenter i forbindelse med den svenske kronprinsesse Margaretas (1882-1920) bisættelse i 1920, den svenske prinsesse Astrids (1905-35) formæling med den belgiske kronprins Leopold (3.) (1934-51) i 1926, borgerlig vielse i Stockholm den 4. november i rigssalen på Stockholm Slot (efterfulgt af en kirkelig vielse i Bruxelles den 10. november), begge i Stockholm, Christian 10.s 25-års regeringsjubilæum i 1937 i København og til Gustaf 5.s (1907-50) 80-års fødselsdag i 1938 i Stockholm.

²⁵ I perioden 1918-21 havde det protestantiske kongerige Island en katolsk prinsesse. I 1885 giftede Christian 9.s yngste søn, den danske prins Valdemar (1858-1939), sig med den franske prinsesse Marie af Orléans (1865-1909), som på både fædrene og mødrene side var oldebarn af den sidste franske konge, Louis Philippe 1. (1830-48). Orléans-linjen var en sidelinje til det franske Bourbon-kongehus og nedstammede fra kong Ludvig 13. (1610-43) via kongens yngre søn, Philippe 1. (1640-1701), hertug af Orléans fra 1661, solkongen Ludvig 14.s (1643-1715) yngre bror. Louis Philippe 1. var sekstendedelsfætter til forgængeren på den franske trone, kong Karl 10. (1824-30), og han valgtes til fransk konge af det franske parlament efter Julirevolutionen i 1830. Ægteskabet mellem den evangelisk-lutherske prins og den

Den komparative analyse af de tre nordiske kongehuses placering i forholdet mellem en nordisk og national tilknytning vil blive foretaget med baggrund i en udvalgt del af den danske, norske, svenske og islandske offentlighed.²⁶ Kildematerialet udgøres af otte udvalgte aviser, to for hvert af de tre skandinaviske lande og Island. For Danmark det radikale *Politiken* (1884-) og konservative *Nationaltidende* (1876-1961, i perioderne 1931-36 og 1954-61 *Dagens Nyheder*), Norge det konservative (Høyre) *Aftenposten* (1860-) og socialliberale (Venstre) *Dagbladet* (1869-), Sverige det uafhængige, liberale *Dagens Nyheter* (1864-) og det uafhængige, moderate *Svenska Dagbladet* (1884-) og Island to borgerlige, konservative dagblade *Morgunblaðið* (1913-) og *Vísir* (1910-81). I relation til udvælgelsen er den socialdemokratiske presse udeladt, da det antages, at monarkiets berettigelse som statsform, hvilket ikke er denne artikels fokus, vil fylde uforholdsmæssigt meget i skildringen af de fem begivenheder. Da Island ikke havde sit eget nationale kongehus, vil artiklen fokusere på *Islands* forhold til Danmark gennem de kongelige besøg i Island. Den islandske presse vil derfor udelukkende blive anvendt i forhold til analysen af de kongelige besøg i Island.

6. Trekongemødet i Malmø 1914

Trekongemødet i 1914 kom i stand på baggrund af 1. verdenskrig, der var brudt ud godt fire måneder forinden, i august 1914. Det nordiske trekongemøde i Malmø den 18.-19. december 1914 mellem Danmark, Norge og Sveriges monarker med deres respektive udenrigsministre, Erik Scavenius, Nils Claus Ihlen og Knut Wallenberg, var et forsøg på at etablere fælles retningslinjer for Skandinaviens neutralitetspolitik. De tre konger var Danmarks Christian 10., Norges Haakon 7. og Sveriges Gustaf 5. (1907-50). Mødet, der blev til på initiativ af den svenske regering og konge, fandt sted i landshøvdingens residensbolig i Malmøhus Len i Malmø. Ved middagstid trådte de tre konger ud på balkonen på Malmø Rådhus, hvor de modtog Lunds Studenterkors hyldest af Nordens

romersk-katolske prinsesse var højst usædvanligt i samtiden. I forbindelse med giftermålet indgik man en salomonisk aftale med den katolske kirke om, at sønner i ægteskabet skulle være lutheranere og døtre katolikker. På daværende tidspunkt havde kun mænd arveret til den danske trone, jf. tronfølgeloven af 1853, og grundloven (1849ff.) fastslår, at kongen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke, Møller: *Dynastiet*, 260. Parret fik fire sønner og en datter, prinsesse Margrethe (1895-1992), der fra 1918 tilhørte det dansk-islandske kongehus. Foruden at være "Europas svigerforældres" yngste barnebarn var prinsesse Margrethe tillige den første katolske danske prinsesse siden Reformationen. I 1921 giftede hun sig i København med den italienske prins René af Bourbon-Parma (1894-1962).

²⁶ Perceptionen af forskellige europæiske kongehuse i medierne og kongehusenes brug af medierne er blevet behandlet hos fx Marklund: 'My king's good'; Philips: 'Media discourse', 221-45; Spiegeleer: 'Royal losses', 155-74.

monarker med afsyngelse af bl.a. den svenske nationalsang og den traditionsrige ”Sjungom studentens lyckliga dag” fra 1851.²⁷

6.1. Slægtskabet

Mødet mellem de tre konger var foruden en storpolitisk manifestation også et familiemøde: Norges 42-årige Haakon 7. og Danmarks 44-årige Christian 10. var brødre, og Sveriges 56-årige Gustaf 5. var deres mors fætter, og dermed var de to nordiske kongebrødre halvnevøer til det svenske statsoverhoved, hvis far, Oscar 2., den sidste konge af Sverige-Norge, var farbror til den i 1914 danske enkedronning Lovisa (Louise) (1851-1926). Dagbladet *Nationaltidendes* udsendte journalist sendte den 18. december en reportage hjem fra Malmø, der omhandlede forberedelserne i byen om aftenen den 17. og den svensk-norske kong Carl 15. ”Det er en forunderlig Tanke, at hans to Dattersønner og hans Brodersøn nu mødes her i de samme Værelser, hvor Sverrigs Konge laa for Døden i 1872”.²⁸

Journalisten forsikrede desuden læserne om, at han inde i landshøvdingens embedsbolig, hvor de tre konger skulle holde møde, som i et syn så Carl 15.s øjne for sig; ”det er, som om hans Manes er nær i disse Timer, der gaar forud for den historiske Dag”.²⁹ Vigtigheden af de dynastiske og historiske forhold, der knytter sig til det nordiske trekongemøde, bliver således her stærkt betonet. Dette understreges yderligere i *Nationaltidende* for den 20. december 1914, hvor ny videnskabelig forskning om nordisk politik i årene umiddelbart op til krigen i 1864 præsenteres i sammenhæng med det nyligt afholdte møde i Malmø. Om Trekongemødet hedder det, at det hos mange har ”genkaldt Erindringen om Møderne mellem Carl XV og Frederik VII”.³⁰

De dynastiske forbindelser mellem de nordiske kongehuse som et udtryk for nordisk samdrægtighed bliver således herved knyttet til skandinavismens opblomstring omkring 1860, udmøntet i eksempelvis det skandinaviske studentermøde i København 1862 med efterfølgende besøg af Carl 15. Der var tanker om et skandinavisk forsvarsforbund vendt mod tyskheden. Den danske, nationalliberale regering henvendte sig endog i januar 1863 til den svenske gesandt med et forslag om en skandinavisk union under Carl 15. Forslaget forkastedes af den svenske regering. Den

²⁷ Sangen er komponeret af den svensk-norske prins Gustaf (1827-52) med tilnavnet ”sangerprinsen”. Prinsen var den næstældste søn af kong Oscar 1. (1844-59), kong Carl 14. Johan (1818-44) og dronning Désirées (1777-1860) eneste barn.

²⁸ *Nationaltidende* 18.12.1914, Svend Leopold: ”Landshøvdingens Residens”; da Carl 15. ikke efterlod sig nogen arveberettigede sønner, blev han ved sin død i 1872 afløst af sin yngre bror Oscar (2.).

²⁹ Ibid.

³⁰ *Nationaltidende* 20.12.1914: ”Fra Skodsborg til Ulriksdal”.

danske og norske konge, broderfolkenes kongebrødre, repræsenterer den symbolske kompensation af Sverige-Norges manglende støtte til Danmark i krigen i 1864, da de to monarker er resultatet af den dynastiske forbindelse mellem det danske og svensk-norske kongehus i 1869.³¹

Nationaltidende fandt endvidere, at det svenske (svensk-norske 1818-1905) Bernadotte-dynasti, et af de yngste dynastier blandt Europas konge- og fyrstehuse, bragte en friskhed og en fornyelse til Norden. Det pointeres således, at Trekongemødet i Malmø afholdes mellem tre monarker, der alle nedstammer fra den franske marskal Jean-Baptiste Bernadotte, dynastiets grundlægger som Sverige-Norges kong Carl 14. Johan (1818-44), Carl 3. Johan i Norge. Med dette slægtskab var det ”som om de gamle Slagskygger af nationale Misforståelser stille veg bort, og tilbage blev en skøn og overlegen Menneskelighed”.³² Det var med andre ord det forhold, at Nordens tre regenter fra

³¹ Møller: *Skandinavisk Stræben*; Friis: *Monrads og Lehmanns Forslag*; Møller: *Dynastiet*, 109-10, 126-32; Haakon 7., den danske prins Carl, blev født i 1872 og opkaldt efter sin morfar, Carl 15., der døde halvanden måned senere i Malmø.

³² *Nationaltidende* 18.12.1914, Svend Leopold: ”Kongernes Dag”; Jean-Baptiste Bernadotte blev på den svenske stænderrigsdags møde i Örebro den 21. august 1810 valgt til svensk tronfølger under navnet Carl Johan og adopteret af den barnløse kong Carl 13. (1809-18), Carl 2. af Norge (1814-18). Adoption var nærmest et uhørt fænomen i de europæiske tronfølge love, der krævede et slægtskab på basis af, at kun børn født i lovligt ægteskab var arveberettigede. Adoptionen blev imidlertid ikke omgjort i forbindelse med Wienerkongressen (1814-15), der nyordnede Europas politiske geografi efter Napoleon 1. ud fra bl.a. det dynastiske legitimitetsprincip, der tog sit udgangspunkt i, at de arveberettigede fyrstehuse havde ret til statsmagten og skulle udgøre rettesnoren for fastlæggelsen af statsgrænserne. Princippet blev dog fraveget på flere afgørende punkter, bl.a. blev flere tyske småfyrster ikke genindsat i deres tidligere rettigheder med dannelsen af Det Tyske Forbund i 1815. Carl 13. havde afløst sin brorsøn, Gustaf 4. Adolf (1792-1809), som konge, da denne under krigen mod Rusland (1808-09) blev afsat ved et statskup i 1809. Ved fredsslutningen i 1809 måtte Sverige afgive Finland til Rusland. Man ønskede derfor ikke Gustaf 4. Adolfs efterslægt på den svenske trone. Arveretten blev frataget Gustaf 4. Adolf og hans efterkommere i successionsordningen af 1810. Bernadotte-dynastiet etablerede dog en ægteskabelig forbindelse med Holsten-Gottorp-dynastiet og dermed genealogisk tilbage til Vasadynastiet (1523-1654) i 1881, da kronprins Gustaf (5.), tredje slægtled efter Carl 14. Johan, ægtede prinsesse Viktoria af Baden (1862-1930), der var oldebarn af den afsatte svenske kong Gustaf 4. Adolf. I 1884 førtes den detroniserede monarks jordiske rester til Stockholm. Bernadotte-dynastiet formåede med denne dynastiske forbindelse at reetablere en national, historisk kontinuitet i Sverige. Der var nationale reservationer over for valget af en franskmænd til svensk kronprins, men særligt løfter om økonomiske gevinster, og at kandidaten havde en søn, overbeviste skeptikerne. Øvrige motiver for valget af den franske marskal var overbevisningen om, at kejser Napoleon 1. (1804-1814/15) ønskede ham som svensk tronfølger samt troen på, at han var i besiddelse af et militær-strategisk intellekt. Valget skete, efter at den dynastiske skandinavisme første gang var blevet anvendt i 1809, da den dansk-tyske prins Christian August af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1768-1810) valgtes til svensk tronfølger. Prinsen havde været general i den danske hær og udmærket sig i Danmark-Norges krig mod Sverige (1808-09) og var tillige dansk statholder i Norge (1809-10). Da han tiltrådte som tronfølger i januar 1810, blev han adopteret af Carl 13. under navnet Carl August. Senere samme år døde han imidlertid, Weibull: *Bernadotterna – En krønika*, 10-24. Derefter blev hans ældste bror, hertug Frederik Christian 2. af Sønderborg-Augustenburg (1794-1814), spurgt, om han kunne tænke sig posten. Han søgte dog først tilladelse hos Frederik 6. (1808-39), der var hans svoger. Tilladelsen blev ham nægtet med den begrundelse, at den danske konge selv var kandidat. Frederik 6., der på sin far, Christian 7.s (1766-1808), side var fætter til Gustaf 4. Adolf, håbede ad denne vej at genoplive Kalmarunionen. Frederik 6. var derudover ikke mindst den første dansk-norske konge efter Kalmarunionens opløsning i 1523, som var efterkommer af Gustav 1. Vasa (1523-60), Sveriges første konge efter den nordiske unions ophør. Via sin mor, dronning Caroline Mathilde (1751-75, dronning 1766-1772), der var født ind i det britiske kongehus, Hannover-dynastiet, og søster til Georg 3. (1760-1820), nedstammede Frederik 6. gennem ni generationer, heraf seks kvindeled, via fyrstehusene Welf (Hannover) (Storbritannien og Irland), Wettin: (ernestinske linje: Sachsen-Gotha-Altenburg og albertinske linje: Sachsen-Weissenfels), Mecklenburg (-Schwerin) og Cirksena (Østfrisland) fra Gustav 1. Vasa via kongens ældste datter, Katarina (1539-1610). Christian 7. var via sin mor, Frederik 5.s (1746-66) første dronning, Louise (1724-51), født prinsesse af Storbritannien og Irland, fætter til Caroline Mathilde.

Fra Frederik 6. har alle danske monarker, med undtagelse af Christian 9. (1863-1906), været efterkommere af Gustav 1. Vasa. Det moderne norske kongehus grundlagdes i 1905 med udgangspunkt i Gustav Vasas efterslægt. Den augustenburgske hertug afbrød dog ikke forhandlingerne med den svenske stænderrigsdag, der den 8. august 1810 valgte ham til svensk kronprins. Nu greb hans gemalinde, Louise Augusta (1771-1843), officielt søster til Frederik 6., reelt halvsøster som datter af dronning Caroline Mathilde og den navnkundige tyske livlæge J. F. Struensee (1737-72), ind i begivenhederne. På baggrund af et rygter, hun kolporterede, lod Frederik 6. hertugens opholdssted på Als afspærre, og kampen om tronfølgen i Sverige kunne et par uger senere vindes af den franske marskal Bernadotte.

Den borgerlige advokatsøn Bernadotte blev for sine fortjenester for det franske kejserdømme udnævnt til fyrste af Pontecorvo i 1806. Pontecorvo havde siden 1463 været en eksklave til Kirkestaten, en enklave i kongeriget Napoli. Efter fyrstendømmets afskaffelse i 1815 vendte Pontecorvo tilbage til sin tidligere territoriale status, fra 1816 som en enklave i kongeriget Begge Sicilier. I 1861 indgik Pontecorvo sammen med Benevento, den anden syditalienske kirkestats-eksklave, i det nyoprettede kongerige Italien. Han gav afkald på sin fyrstetitel i 1810 i forbindelse med valget til svensk tronfølger. Man kan derfor argumentere for, at dynastiets navn rettelig burde være Pontecorvo, men det har aldrig slået igennem i Sverige. Bernadotterne var fra begyndelsen nært knyttet til Bonaparte-dynastiet, hvilket var med til at understrege dynastiets status som parvener, idet Bonaparte-familien illegitimt havde besteg den franske trone. Gemalinden til marskal Bernadotte, silkehandlerdatteren fra Marseille, Désirée Clary (1777-1860), der endte som dronning af Sverige og Norge, havde i sin ungdom været forlovet med Napoleon, hvis kroning parret overværede i 1804. Carl 14. Johans svigerdatter, Joséphine (1807-76), var datter af Napoleon 1.s stedsøn, Eugène de Beauharnais (1781-1824), der var vicekonge af Italien (1805-14), og som i 1817 blev tildelt titlen som hertug af Leuchtenberg og fyrste af Eichstätt (1817-24) af sin svigerfar, Bayerns konge. Med disse forbindelser var det en stor sorg for dynastiets medlemmer at se det bonapartistiske Frankrigs kollaps med det andet franske kejserdømmes fald i 1870 under kejser Napoleon 3. (1852-70), Napoleon 1.s brodersøn.

Jean-Baptiste Bernadotte blev født i byen Pau i 1763 ligesom en anden konge og dynastigrundlægger, Henrik 4., i 1553. Pau, der ligger i det sydlige Frankrig nord for Pyrenæerne, var i middelalderen hovedstad i vicegrevskabet Béarn, der fra 1479 var i personalunion (på grundlag af arv) med det baskiske kongerige Navarra, der grundlagdes i 824. Kongeriget Navarra lå på begge sider af Pyrenæerne. Den sydlige del af kongeriget indlemmedes i 1512 i Den Castilianske Krone (Spanien), fra 1512-15 en del af Den Aragoniske Krone. Den resterende del af kongeriget lå derefter nord for Pyrenæerne. Henrik 3. af Navarra (1572-1610) arvede den franske trone på grundlag af den saliske lov, da mandslinjen i huset Valois (1328-1589) uddøde, og han blev den første Bourbon-monark i Frankrig som Henrik 4. (1589-1610). Begge kongelige dynastier er sidelinjer til Capetinger-dynastiet (987-1328), kongeriget Frankrigs første kongehus. Valois-dynastiet kan opdeles i hovedlinjen (1328-1498), Valois-Orléans-linjen (1498-1515) og Valois-Angoulême (1515-89). Som den tredjeældste søn blev Henrik (3.) som den første valgkonge valgt til konge af Polen og storfyrste af Litauen i 1573 (1573-75). Da han i 1574 blev Frankrigs konge som Henrik 3. (1574-89), frasagde han sig den polsk-litauiske trone. Frankrig og realunionen Polen-Litauen var dermed kortvarigt i personalunion med hinanden. Henrik 3. døde barnløs ligesom sin bror Frans 2. (1559-60) og sønneløs som broren Karl 9. (1560-74). Bourbon-slægten, der nedstammede fra Ludvig 9. den Helliges (1226-70) yngste søn, besteg tronen i Navarra med Henrik 4.s far, Antoine, der blev konge af Navarra *jure uxoris* (1555-62) som gemal til Jeanne 3., regerende dronning af Navarra (1555-72) fra Albret-dynastiet, der regerede Navarra 1484-1513 (1516) [*jure uxoris*] og fra 1517-72. Navarra og Béarn var dermed i personalunion med Frankrig fra 1589-1620, hvor kongeriget og vicegrevskabet inkorporeredes i Frankrig. Med indlemmelsen i 1620 under den franske kong Ludvig 13. (1610-43), Ludvig 2. af Navarra (1610-20), søn af Henrik 4., ophævede Frankrig kongeriget Navarras kognatiske tronfølge. Bourbon-dynastiet i Frankrig (1589-1792, 1814/15-30, sidelinjen Orléans 1830-48) førte titlen "konge af Frankrig og Navarra" frem til 1791 og igen fra 1814/15-30.

Jean-Baptiste Bernadotte og kong Henrik 4. skiftede begge tro, da de besteg tronerne i hhv. Sverige og Frankrig. Bernadotte konverterede i forbindelse med sin adoption i 1810 fra den romersk-katolske kirke til den lutheranske, da Sveriges forfatning af 1809 i paragraf 2 fastslog, at den svenske monark skulle tilhøre den lutheranske lære. Henrik 4. konverterede i 1593 til den katolske tro. Oprindeligt var han døbt i den katolske tro, men han blev opdraget som protestant (calvinist) af sin mor. Han konverterede til den katolske tro under indtryk af Bartholomæus-massakren i 1572 i Paris, hvor katolikker dræbte flere tusinde franske protestanter, huguenotterne. Massakren fandt sted i forbindelse med hans bryllup med den franske prinsesse Margrete (1553-1615), dronning af Navarra (1572-99) og Frankrig (1589-99), søster til bl.a. kong Karl 9. Det barnløse ægteskab blev opløst i 1599. I 1576 vendte kong Henrik 3. af Navarra tilbage til protestantismen og udnævnte sin søster, Cathrine af Bourbon (1559-1604), til regent i vicegrevskabet Béarn; en stilling, hun bestred til 1596. I De Franske Religionskrige (1562-98) blev de franske protestanter støttet af England, Skotland og Navarra. I Frankrig repræsenteredes protestanterne, calvinisterne, af slægten Condé, en sidelinje til Bourbon-dynastiet. Katolikkerne fik støtte fra Spanien og hertugdømmet Savoyen. I Frankrig var katolikernes fremmeste fortalere slægten Guise, der var en sidelinje til Lothringen-dynastiet, og som hævdede at nedstamme fra Karl den Store, frankernes konge (768-814) og romersk kejser (800-14). Begge huse gjorde krav på den franske krone. En del af konflikten var De Tre Henrikkers Krig (1587-89) mellem kong Henrik 3. af Frankrig, kong Henrik 3. af Navarra

1912 alle havde Bernadotte-blod i sig, som beredte vejen for det nordiske trekongemøde to år efter.³³

6.2. Den nordiske forbrødring

På lederplads i *Nationaltidende* blev den svenske konges indbydelse til mødet set som en erkendelse af de nordiske rigers fælles interesser. ”Man har sikkert ofte under den historiske Udviklings Gang og Begivenhedernes Tryk undervurderet de Slægtskabsfølelser, der laa til Grund for den gamle Skandinavisme”.³⁴ Skandinavismen af det forrige 19. århundrede er dog nu skrinlagt, og det konstateres, at Trekongemødet i Malmø indvarsler en ny tid for det nordiske samarbejde. Dagbladets udsendte journalist kalder mødet for en nyskandinavisk sammenslutning.³⁵

Svenska Dagbladet refererer til pressen i de tre nordiske lande, inklusiv den københavnske presse, der uanset partifarve ifølge avisen var på det rene med, at mødet ikke skulle ”söka återupplifva den saligen afsomnade, i teorien präktiga men i praktiken omöjliga skandinavismen”.³⁶ Det svenske dagblad gengælder således ikke den pietetsfølelse, som *Nationaltidende* anlægger i forhold til 1800-tallets skandinavisme.

Understregningen af den nordiske enighed og samhørighed er dog et gennemgående træk for alle seks aviser i dækningen af kongemødet i Malmø i 1914. *Dagens Nyheter* udtrykte eksempelvis for den 15. december 1914 glæde over, at ”samverkan mellan de nordiska brödranationerna i dessa vargatider endast blifvit medvetnare och fastare än någonsin”.³⁷ *Dagbladet* fandt, at de tre monarkers stævne var et symptom på det gode forhold mellem de tre nordiske lande og et udtryk for den konsensus, der herskede mellem dem om den førte neutralitetspolitik.³⁸ *Aftenposten* hæftede sig ved indbydelsen til sammenkomsten og dens forjættende varsel om det utænkelige i en krig mellem de nordiske nationer. Malmø-mødet fredag den 18. december ”vil imødeses med spænding,

og hertug Henrik af Guise (1563-88). Hertugen af Guise indgik i en umage alliance med den franske kong Henrik 3. Udgangen på konflikten blev, at Henrik 3. af Navarra sejrede, da han i 1589 besteg den franske trone og med sit trosskifte i 1593 banede vejen for en afslutning på religionskrigene i Frankrig.

³³ I en dansk kontekst blev Christian 10. qua sin Bernadotte-afstamning på mødre side ofte benævnt som ”broen over Sundet”, en brobygger mellem Danmark og Sverige. I en portrætbog om Christian 10. fra 1940 hedder det, at kongen modtog i *Arv Glycksborgernes Retlinethed og Pligt troskab, forenet med Bernadotternes livlige, interesserede Aand*, og den danske monark legemliggjorde herved i sin Person den folkelige og kulturelle nordiske Samhørighed, der indtil den Dag i Dag har taalt enhver nok saa svær Belastningsprøve, Stavnsrup: *Vor Konge*, 20.

³⁴ *Nationaltidende* 15.12.1914: ”Trekonge-Mødet”.

³⁵ *Nationaltidende* 18.12.1914, Svend Leopold: ”Landshøvdingens Residens”.

³⁶ *Svenska Dagbladet* 18.12.1914: ”Det nordiska kungamötet i dag”.

³⁷ *Svenska Dagbladet* 16.12.1914: ”Konungamötet i Malmö skall pågå två dagar”.

³⁸ *Dagbladet* 19.12.1914: ”Kongemötet”.

samtidig som det hilses med tilfredshed som tegn paa en sterk og endrægtig forstaaelse mellem Nordens folk”.³⁹

6.3. Broderkysset

Trekongemødet i Malmø var Haakon 7.s første besøg i Sverige som norsk konge og det første møde mellem Haakon 7. og Gustaf 5. siden Frederik 8.s (1906-12) bisættelse i 1912. Dette forhold vidnede ifølge *Aftenposten* om, at ”gammel strid har veget for de store interesser, som knytter de skandinaviske folk sammen”.⁴⁰ Det norske dagblad berettede i forbindelse med dækningen af den norske konges ankomst til Malmø med tog, at ”de to fyrster [den svenske og norske monark] gav hinanden broderkysset”.⁴¹ Gustaf 5. og Christian 10. kyssede hinanden på kinden. *Dagens Nyheter* noterede sig, at opmærksomme norske iagttagere havde observeret, at kong Gustaf kyssede den danske konge på begge kinder, og kong Haakon kun på den ene.⁴²

Politiken fandt, at spændingen blandt publikum udløstes, da den svenske og norske konge kyssede hinanden. ”Tonen for Samværet i disse to historiske Dage var dermed angivet”,⁴³ skrev det danske dagblad. *Nationaltidende* understregede, at den svenske regent havde insisteret på at modtage Norges konge alene uden hans brors, den danske monarks, tilstedeværelse. I ventesalen på banegården klappede han ham på skulderen, ”Begge Monarker syntes stærkt bevægede”.⁴⁴

Den megen omtale af de personlige relationer mellem de to statsoverhoveder hidrører fra den historiske realitet, at det endnu ikke var et decennium siden, at Norge i 1905 egenhændigt havde løsrevet sig fra den i 1814 oprettede personalunion mellem Sverige og Norge og fået sit eget nationale kongehus. Både den svenske, norske og danske presse tillagde det gode forhold mellem de to konger og dermed det dynastiske aspekt betydning som en transnational samlings- og identitetsmarkør i Norden. Det norske *Dagbladet* udtrykte håb om, at Trekongemødet i Malmø vil bidrage ”til at forsone og utviske den bitterhet, som endnu maatte ha sittet igjen efter 1905 hos de to grannefolk paa den skandinaviske halvø”.⁴⁵

³⁹ *Aftenposten* 15.12.1914: ”Fællesmøde af de tre skandinaviske konger”.

⁴⁰ *Aftenposten* 18.12.1914: ”Kongemødet i Malmø”.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Dagens Nyheter* 18.12.1914: ”Kung Gustafs och kung Håkans möte”.

⁴³ *Politiken* 19.12.1914: ”De tre nordiske Kongers Møde i Malmö i Gaar”.

⁴⁴ *Nationaltidende* 18.12.1914, Svend Leopold: ”Kongernes Dag”.

⁴⁵ *Dagbladet* 19.12.1914: ”Kongemøtet”.

Politiken fremhævede, at Danmark og Norge burde være taknemmelige for Gustaf 5.s invitation til det historiske møde i Københavns naboby Malmø.⁴⁶ *Nationaltidende* forudså, at kong Gustafs ”Initiativ til dette Fyrstemøde vil omgive hans Navn i Historien med Veneration og Taknemmelighed”.⁴⁷ At den svenske og norske konge for første gang siden unionsbruddet i 1905 mødtes til forhandling sammen med den danske konge vidnede ifølge dagbladet om den nordiske samhørighedsfølelse.

6.4. Kongemødet

Den norske avis *Aftenposten* bragte i sit morgennummer den 18. december 1914 et digt med titlen ”Kongemødet”, forfattet af den norske skribent, revyforfatter og lejlighedsdigter Magnus Brostrup Landstad. Digtet var på tre strofer med hver 16 vers. De to første strofer omhandlede tidligere kongemøder i den nordiske historie. Første strofe beskriver ufreden i Norden som baggrund for og bevæggrund til mødet i 1101 i Konghelle i norske Bohuslen mellem Danmarks kong Erik 1. Ejegod (1095-1103), den norske kong Magnus 3. Barfod (1093-1103) og den svenske kong Inge 1. den Ældre Stenkilsson (reg. senest fra 1080 til ca. 1084 og fra 1087 til sin død ca. 1105/1110). I forbindelse med fredsforhandlinger blev den svenske kongedatter Margrete Ingedatter (Fredkulla) (1080’erne-1130) gift med Magnus 3. Barfod. Efter hans død blev hun atter gemalinde til en nordisk konge, denne gang til den danske kong Niels (1104-1134) i 1105.⁴⁸

Anden strofe skildrer mødet mellem Danmarks kong Erik 6. Menved (1286-1319), norske Haakon 5. Magnusson (1299-1319) og Sveriges Birger Magnusson (1290-1318) som sidste gang, Nordens konger mødtes til håndslag. Formentlig hentydes der til fredsftalen i Helsingborg i 1310, hvor et større dynastipolitisk arrangement blev indgået. Strofen beretter, at udgangen på mødet blev en sejr for Folkungaslægten (Bjælbo-dynastiet), det svenske kongehus fra 1250-1364, da dattersønnen arvede landet. Der refereres her til, at det norske dynasti Sverreslægten, det norske kongehus fra 1184-1319, uddøde på mandssiden med Haakon 5.s død, hvorved dattersønnen Magnus 4. Eriksson, Magnus 7. i Norge, blev konge af Norge (1319-43). Kong Magnus’ far, hertug Erik Magnusson (1282-1318) af Södermanland, var bror til Sveriges kong Birger og medlem af det navnkundige svenske kongehus, Folkungaslægten. Følgerne af denne begivenhed beskrives poetisk i strofens fire sidste verslinjer:

⁴⁶ *Politiken* 15.12.1914: ”De tre nordiske Kongers Møde i Malmö”.

⁴⁷ *Nationaltidende* 18.12.1914, Svend Leopold: ”Kongernes Dag”.

⁴⁸ Heiberg: *Danske dronninger*, 22-23.

Seks sekler gik
med mørke og skedde
før lyset atter
som sol blev sandet.⁴⁹

I tredje og sidste strofe er det aktuelle trekongemøde i 1914 i fokus, og mødet hilses i fjerde verslinje med ordene ”Hil frihets aanden!”. Den gennemgående fortælling i digtet centrerer sig om den norsk-nationale uafhængighed som den historiske forudsætning for trekongemøder og indgåelse af diverse ægteskabsforbindelser mellem de nordiske kongehuse. Den nordiske dynastipolitik som et fredsprojekt lykkedes kun i de perioder, hvor der var et nationalt selvstændigt norsk kongehus. Denne udlægning baserer sig i høj grad på den inden for norsk middelalderhistoriografi udbredte tradition, der tilsiger, at 1319 betød afslutningen på Norges nationale uafhængighed.⁵⁰

⁴⁹ *Aftenposten* 18.12.1914, Magnus Brostup Landstad: ”Kongemøtet”; Norge var i middelalderen modsat Danmark og Sverige et arvekongedømme indtil Bergen-traktaten fra den 29. august 1450, der afskaffede det norske arvekongedømme og fastslog fælles kongevalg for Danmark og Norge. Arvekongedømmet genindførtes officielt i Norge i 1537 og indførtes i Danmark i 1660 (reelt fra 1536). Sverige var frem til 1544 et valgkongedømme. Magnus 7. Eriksson arvede således den norske trone efter sin morfar i 1319, og Magnus 4. Eriksson af Sverige (1319-64) blev valgt til Sveriges nye konge i 1319 efter afsættelsen af farbroren kong Birger i 1318. Derved kom Norge og Sverige for første gang til at indgå i en personalunion med hinanden.

⁵⁰ Hubbard et al. (red.): *Making*, 112-14, 124; traditionen tager ikke højde for, at Magnus 4. Erikssons søn Haakon 6. (1343-80) i 1343 blev separat konge af Norge (derudover medkonge i Sverige fra 1362-64 for sin far), hvorved personalunionen opløstes, og Norges kortvarige uafhængighed i 1814. Traditionen kom også til udtryk i statsminister Christian Michelsens (Samlingspartiet, 1905-07) velkomsttale til Norges nye kongefamilie den 25. november 1905, hvor regeringslederen bl.a. udtalte, at *I snart 600 aar har det norske folk ikke havt sin egen konge. Aldrig har han helt været vor egen. Altid har vi maattet dele ham med andre*, Heiberg (udg.): *Unionens*, 1017; fra 1380 indgik Norge og Danmark i en personalunion med hinanden (fra 1537-1814 i en realunion), kortvarigt afbrudt af en ny svensk personalunion (1449-50) under Karl Knutsson, Karl 8. af Sverige (1448-57, 1464-65 og 1467-70), Karl 1. af Norge (1449-50), fra den svenske adelsslægt Bonde. Personalunionen mellem Danmark og Norge blev etableret på baggrund af et giftermål (1363), kongevalg (1376) og arv (1380). Unionens første konge og den sidste monark fra Bjælbodystiet, Oluf 2. af Danmark (1376-87), Olav 4. af Norge (1380-87), antog titlen ”sand arving til Sverige” i 1385, da hans farfar, Magnus 4. Eriksson, blev fordrevet fra den svenske trone af sin søstersøn, den mecklenburgske hertug Albrecht 3. (1384-1412; konge af Sverige fra 1364-89) (Mecklenburg-dynastiet (-Schwerin)). Som et led i den kulturelle nationalisme i 1800-tallet blev unionen med Danmark døbt ”400-års natten” efter den norske dramatiker Henrik Ibsens (1828-1906) skuespil ”Peer Gynt” fra 1867. I den svensk-norske union fra 1814-1905 var Norge et selvstændigt kongerige, en nationalstat med egen konstitutionel kongemagt, grundet Norges kortvarige uafhængighed i 1814 med prins Christian Frederik som konge og vedtagelsen af den norske Eidsvoll-forfatning fra 17. maj 1814. Den politiske nationalisme i Norge i 1800-tallet var vendt mod Sverige og stræbte efter norsk uafhængighed. Da det nationalt selvstændige norske kongehus på ny blev en realitet i 1905, fik Norge sit eget kongepar for første gang i 525 år. Prinsesse Ragnhild (1930-2012), kronprins Olavs (5.) ældste datter, var den første norskfødte norske prinsesse i 629 år siden prinsesse Ingeborg (1301-61), og hendes bror, prins Harald (5.) (1991-), var i 1937 den første norskfødte norske prins i 566 år siden december 1370, hvor Olav 4. blev født på det middelalderlige Akershus Slot i Oslo. Ved sin tronbestigelse i 1991 blev Harald 5. den første norskfødte norske konge siden 1387. Ved prins Haralds fødsel i februar 1937 blev det i den norske presse fremholdt, at den lille prins nedstammede fra den første konge af det samlede Norge, Harald 1. Hårfager (ca. 872-930). Prinsefødslen bidrog til den norske nations identitetsopbygning, Lange-Nielsen: *Kronprins Harald*, 18. Komparativt i forhold til de øvrige nordiske kongehuse er de danske monarker fra kong Hans (1481-1513) og frem til i dag alle født i kongeriget Danmark, med undtagelse af Frederik 1. (1523-33), Christian 3. (1534-59), Frederik 2. (1559-88), Frederik 3. (1648-70), Christian 5. (1670-99) og Christian 9. (1863-1906), der alle

blev født i hertugdømmet Slesvig under den danske krone. Fra Sveriges uafhængighed af Kalmarunionen i 1523 har alle de svenske monarker med undtagelse af Frederik 1. (Hessen-Kassel), Adolf Frederik (1751-71; Holsten-Gottorp) og de to første, franskkfødte monarker af Bernadotte-dynastiet været svenskfødte.

Norge opnåede i 1905 at blive en uafhængig nationalstat med den ensidige norske opsigelse af personalunionen med Sverige ved en parlaments- og regeringsbeslutning af den 7. juni 1905, bekræftet ved en norsk folkeafstemning i august og den svenske rigsdags anerkendelse af opsigelsen og kong Oscar 2.s tronfrasingelse som norsk konge i oktober 1905. Norges vej til national uafhængighed kan derved sammenlignes med Luxembourg, der også havde en status som selvstændig nationalstat i en personalunion inden unionens opløsning, hvorved Luxembourg ligesom Norge blev en uafhængig nationalstat med sit eget nationale fyrstehus. Vejen til personalunionens opløsning var dog forskellig. Luxembourg var i personalunion med Nederlandene fra 1815, officielt som en provins af kongeriget Nederlandene fra 1815-39, derefter med London-traktaten (1839) anerkendt som en selvstændig stat. Storhertugdømmet Luxembourg var fra 1815 medlemsstat i Det Tyske Forbund, hvis opløsning i 1866 afstedkom en officiel anerkendelse af Luxembourg som nationalstat med neutral status i 1867 med London-traktaten (1867). Med Nederlandenes kong Vilhelm 3. (1849-90) uddøde mandslinjen i Oranje-Nassau-dynastiet (-Dietz). Eftersom Luxembourg med sin saliske tronfølge, Nassau Slægtpagten (1783), ikke anerkendte kognatisk (kvindelig) arvefølge, opsigde storhertugdømmet personalunionen med Nederlandene i 1890, da mandslinjen i Oranje-Nassau-dynastiet uddøde med kong Vilhelm 3. (1849-90), som efterfulgtes af sin tiårige datter, dronning Wilhelmina (1890-1948, abdicerede i 1948, døde i 1962), hvis tronbestigelse blev anledning til, at Luxembourg blev en uafhængig nationalstat, Arblaster: *A history*, 260. Luxembourgs trone blev overtaget af storhertug Adolf 1. (1890-1905), den sidste hertug af Nassau (1839-66), fra sidelinjen Nassau-Weilburg til Oranje-Nassau-dynastiet. Vilhelm 3.s 15 gange tipoldefar i lige mandslinje, grev Heinrich 2. den Rige af Nassau (ca. 1180-1251, greve fra 1198-1247), var 16 gange tipoldefar via mandlig linje til Adolf 1. De to monarker var ethundredeogtredivetusindeogtooghalvfjerdsindstyvendelssonkel og -nevø. Dermed er slægtskabet mellem Vilhelm 3. og Adolf 1. det fjerneste nogensinde i verdenshistorien, hvormed en trone er blevet arvet mellem to regerende monarker. Samtidig var de to statsoverhoveder kvartfætre som tipoldebørn af Vilhelm 4., nederlandsk statholder (1747-51) og fyrste af Oranien-Nassau (1711-51), via lige mandslinje for Vilhelm 3., og via Vilhelm 4.s datter, prinsesse Caroline af Oranien-Nassau (1743-87), der via sit giftermål blev fyrstinde af Nassau-Weilburg (1760-87), for Adolf 1. Med to af Heinrich 2.s sønner opstod to linjer i Nassau-dynastiet: den ældre walramiske linje, hvor bl.a. linjen Nassau-Weilburg indgår, og den yngre ottonske linje, hvor linjen Oranje-Nassau indgår, af både Dillenburg-linjen og Dietz-linjen. Nassau Slægtpagten tilsagde, at hvis den ene linje uddøde i mandslinjen, ville den anden overtage linjens besiddelser. Slægtpagten gjaldt slægtens besiddelser i det tysk-romerske rige, derfor også Luxembourg, der ganske vist var erhvervet af slægten efter pagtens indgåelse, men i bytte for nogle af Nassau-besiddelserne i det tysk-romerske kejserrige. Fyrstendømmet Oranien-Nassau (1702-1806, 1813-15) genforenede alle Nassau-slægtens besiddelser i den ottonske linje under ledelse af Oranje-Nassau (-Dietz), da linjerne Nassau-Hadamar, Nassau-Dillenburg og Nassau-Siegen uddøde i hhv. 1711, 1739 og 1743. I 1815 på Wienerkongressen overgav fyrst Vilhelm 6. af Oranien-Nassau (1806, 1813-15), der var søn af den sidste nederlandske statholder, Vilhelm 5. (1751-95, fyrste af Oranien-Nassau 1751-1806), fyrste af Nassau-Oranien-Fulda (1803-06), hvilket var en erstatning for tabet af statholderskabet i 1795 med opløsningen af De Forenede Nederlande, fyrste af fyrstendømmet De Forenede Nederlande (1813-15), svarende omtrent til det nuværende nederlandske kongerige, og kong Vilhelm 1. af Nederlandene (1815-40), fyrstendømmet Oranien-Nassau til Preussens kong Friedrich Wilhelm 3. (1797-1840), der var hans svoger og fætter, mod at få tildelt Luxembourg, der blev ophøjet til et storhertugdømme. Preussen overgav det meste af området igen til hertugdømmet Nassau (1806-66) og forenede dermed områderne fra den ottonske linje med den walramiske linjes områder, samtidig med at Preussen i 1815 fik tildelt noget af det i 1795 opløste hertugdømme Limburgs territorium og storhertugdømmet Luxembourgs hidtidige territorium (Luxembourgs anden deling, hvor hovedparten af det tildelte område blev afgivet af Tyskland til Belgien i 1919; den første deling var i 1659, da Frankrig efter Den Fransk-Spanske Krig (1635-59) fik tildelt nogle luxembourgske områder)). Hertugdømmet Nassau regeredes af Nassau-Usingen-linjen fra 1806-16, derefter af Nassau-Weilburg-linjen. Begge var walramiske linjer. Hertugdømmet Nassau var en fusion af grevskaberne Nassau-Weilburg (1344-1816, fyrstegrevskab fra 1366, rigsfyrster fra 1688) og Nassau-Usingen (1659-1816, rigsfyrster fra 1688). De blev officielt inkorporerede i hertugdømmet i 1816. Luxembourg blev medlem af Det Tyske Forbund i 1815, som blev betragtet som en efterfølger til det tysk-romerske rige, hvorfor slægtpagten også omfattede storhertugdømmet modsat Nederlandene, der som stat historisk ikke blev betragtet som en del af det tysk-romerske rige. Adolf 1. var halvmorbror til Vilhelm 3.s anden dronning, Emma (1858-1934, født prinsesse af Waldeck-Pyrmont, dronning fra 1879-90 og Nederlandenes regent 1890-98 for sin datter, dronning Wilhelmina). Adolf 1.s yngste halv søster var prinsesse Sofia af Nassau (1836-1913), der blev kong Oscar 2.s svensk-norske dronning. Adolf 1.s sønneatter storhertuginde Marie-Adélaïde (1912-19) var den første kvindelige monark i Luxembourg siden hertuginde Maria Theresia, tysk-romersk kejserinde (1745-65) som gemalinde til Frans 1. (1745-65) og fra 1740-80 monark for Habsburgmonarkiet (kun dronning af Bøhmen i perioden 1740-41, 1743-80), hvorunder hertugdømmet Luxembourg hørte (De Østrigske Nederlande). Marie-Adélaïde kunne bestige

tronen i Luxembourg som den ældste af seks døtre grundet en semi-salisk bestemmelse i slægtspagten fra 1783, fastlagt i en officiel tilføjelse til tronfølgeoven i 1907, der tillod kognatisk tronfølge i tilfælde af, at begge ovennævnte slægtslinjer var uddøde i mandslinjen, hvilket var en realitet i 1912, hvor også den walramiske linje uddøde i mandslinjen (den ottonske linje i 1890).

Marie-Adélaïde var endvidere den første luxembourgske monark, der var født inden for statens territorium siden grev Johan den Blinde (1296-1346, greve af Luxembourg 1313-46 og konge af Bøhmen fra 1310-46) fra Luxembourg-dynastiet. Såvel i Norge som i Luxembourg bidrog disse forhold til at sammenbinde det regerende dynasti med nationalstaten. Haakon 7.s dronning Maud (1869-1938) var den første norske dronning, der blev gravlagt i Norge siden Euphemia af Rügen (ca. 1280-1312), der var Haakon 5.s (1299-1319) gemalinde. Bisættelsesstedet for den næste norske dronning, Blanka (1320-63; dronning af Norge fra 1335-43 og Sverige 1335-63), er ukendt. Haakon 7. blev ved sin død den første norske monark, der blev gravlagt i Norge siden Haakon 6. i 1380. Haakon 5. og dronning Euphemia er bisat i det kongelige mausoleum på Akershus Slot, som med det moderne norske kongehus' oprettelse i 1905 atter har fungeret som et norsk kongeligt bisættelsessted, til dato for Haakon 7., dronning Maud (1869-1938), Olav 5. (1957-91) og kronprinsesse Märtha (1901-54). Liget af Marie-Adélaïde (død i 1924 i Bayern) blev i 1947 overført til Luxembourg og gravlagt i Notre Dame-katedralen som den første gravlæggelse af en luxembourgske monark (ved døden en eks-monark) siden grev Johan den Blinde, og hendes mor, Maria Anna (1861-1942), født prinsesse af Portugal og storhertuginde af Luxembourg som gemalinde til storhertug Vilhelm 4. (1905-12) og død i eksil i USA i New York, blev ligeledes efter 2. verdenskrig og den tyske besættelse af Luxembourg (1940-45, indlemmet i Tyskland fra 1942) gravlagt i katedralen, der derefter har været fast gravkirke for storhertugfamilien. Storhertugerne Adolf 1. og Vilhelm 4. er siden 1953 begge gravlagt i slotskirken i Weilburg.

De to statsnationer Luxembourg og Norge havde fra middelalderen og flere århundreder frem ikke deres egen monark og deres eget nationale fyrstehus: Luxembourg fra 1443-1890 og Norge fra 1319-43 og igen fra 1380, uafhængigt monarki i 1814, og igen fra 1814-1905. Johan den Blinde blev konge af Bøhmen i kraft af sit giftermål med en bøhmisk kongedatter, Elisabeth (1292-1330), dronningegemalinde af Bøhmen (1310-30). Ægteskabet var arrangeret af Johans far, Henrik 7., tysk-romersk konge (1308-13) i opposition til Elisabeths søster og svoger Henrik, hertug af Kärnten og greve af Tyrol (1295-1335) og konge af Bøhmen (1307-10), som det lykkedes at afsætte. Johan den Blindes ældste søn, Karl 4., blev valgt til tysk-romersk konge (1346-78), en titel, der gik forud for valget til tysk-romersk kejser, som Karl 4. var i perioden 1355-78. Han var desuden konge af Bøhmen i perioden 1346-78. Karl 4. var den anden tysk-romerske kejser af Luxembourg-dynastiet. Den første var hans farfar, Henrik 7., kejser (1312-13), greve af Luxembourg (1288-1313). Johan af Bøhmen havde en søn fra sit andet ægteskab, Wenceslaus 1., der fra 1353 var greve af Luxembourg, som blev givet af halvbroren kong Karl 4., der ophøjede grevskabet til et hertugdømme i 1354, hvorfor Wenceslaus 1. blev den første hertug af Luxembourg (1354-83). I 1352 ægtede han Johanne, regerende hertuginde af Brabant, Lothringen og Limburg (1355-1406), hvormed hendes gemal blev hertug jure uxoris fra 1355-83. Den barnløse Wenceslaus 1. efterfulgtes som luxembourgske hertug af Karl 4.s ældste søn, Wenceslaus 4., hertug fra 1383-88, der desuden arvede den bøhmiske kongetrone (1378-1419) som Wenceslaus 4. I tillæg til disse titler opnåede han desuden at blive kurfyrste af Brandenburg (1373-78) og tysk-romersk konge (1376-1400). Han opnåede dog aldrig at blive valgt til kejser. Da han var barnløs, efterfulgtes han som konge af Bøhmen af sin yngre halvbror, Sigismund (1419-37), der blev tysk-romersk kejser (1433-37), konge af Ungarn og Kroatien (1387-1437) og kurfyrste af Brandenburg (1378-88, 1411-15). Da den sønneløse kong Ludvig 1. af Polen, Ungarn og Kroatien desuden havde et arvekrav på kongeriget Napoli og grevskabet Provence (979-1481) efter den barnløse dronning Johanne 1. af Napoli (1343-82) via det capetingske Anjou-dynasti, var hans døtre eftertragtede partier i de europæiske konge- og fyrstehuse. Karl 3. af Napoli (1382-86), der tilhørte Anjou-Durazzo-linjen inden for det capetingske Anjou-dynasti, gjorde krav på den ungarske og kroatiske trone og bejlede til datteren Marie ligesom Sigismund, der blev trolovet med Marie, da hun var et år gammel. Trolovelsen blev officielt bekræftet af kong Ludvig 1. og den ungarsk-polske adel i 1373-75. Parret var kvarttante og kvartnevø, da Maries farmor, Elisabeth (1305-80), født prinsesse af Polen og dronning af Ungarn (1320-42), var søster til den navnkundige polske kong Casimir 3. den Store (1333-70), Sigismunds oldefar. På grund af det nære slægtskab behøvedes en pavelig dispensation til giftermålet, som blev givet parret i 1374. Karl 3. invaderede Ungarn i 1385, afsatte dronning Marie og erklærede sig selv som konge af Ungarn og Kroatien som Karl 2. Sigismund invaderede Ungarn samme år og tvang Marie til at gifte sig med ham. Marie var ellers lovet bort til det franske kongehus og prins Louis (1372-1407, hertug af Orléans som Louis 1. fra 1392), grundlægger af Valois-Orléans-linjen, i et forsøg på at udelukke de to tronkombattanter. Dronning Maries mor, Elisabeth (ca. 1339-87, født prinsesse af Bosnien), der som enkedronning var regent for den umyndige dronning fra 1382-85, fik datterens forlovelse med Sigismund annulleret med accept fra modpaven Clemens 7. (1378-94) i Avignon for at bane vejen for den franske prins, der fra 1374-78 havde været forlovet med det ungarske kongepars ældste datter, prinsesse Katrine (1370-78). Sigismunds invasion af Ungarn i 1385 lagde dog disse ægteskabsplaner i graven. Karl 3. blev myrdet af enkedronning Elisabeth i 1386. Dronning Marie blev genindsat samme år som monark, fra 1387 med gemalen Sigismund som medregent jure uxoris til 1395 på grundlag af traktaten i Raab (1386). Traktaten kom i hus, efter at Sigismund med sin halvbror kong Wenceslaus

Det sidste trekongemøde i Nordens historie inden Frederik 8.s bisættelse i 1912 og Malmø i 1914 var i virkeligheden trekongemødet i København i 1363.⁵¹

4. af Bøhmen invaderede Ungarn i april 1386. Sigismund fik tildelt Kroatien og de kroatiske provinser Dalmatien og Slavonien, som dronning Maries farbror Stephan, hertug af Slavonien (1332-54), havde haft, og hvor kong Tvrtko 1. af Bosnien (1377-91), dronning Maries halvonkel, kæmpede forgæves for at få indsat Karl 2.s søn, kong Ladislaus af Napoli (1386-1414), som ny konge af Ungarn og Kroatien. Som hævn for sin udåd blev enkedronning Elisabeth myrdet af Karl 3.s enke i 1387. Sigismund forblev konge af Ungarn og Kroatien efter gemalindens død. Ægteskabet med Marie var barnløst. For at sikre sin legitimitet som ungarsk konge ægtede Sigismund Barbara af Celje (1392-1451), der var halvniece til dronning Marie, i 1405. Kejser Sigismund var på mødrene side fætter til den nordiske unionskonge Erik 7. af Pommern, dansk konge 1396-1439. Sigismunds eneste barn, Elisabeth (1409-42), var arving til alle Luxembourg-dynastiets besiddelser, der i tillæg til det luxembourgske kerneområde bl.a. centrerede sig omkring Den Bøhmiske Krones Lande, der foruden kongeriget Bøhmen omfattede markgrevsområdet Mähren og de schlesiske hertugdømmer, og inkluderede kongeriget Ungarn og i perioder kurfyrstendømmet Brandenburg. Det luxembourgske kerneområde havde sin baggrund i grevskabet Luxembourg (1059-1354), der frem mod 1300-tallet blev udvidet via krig, ægteskab og vassalrelationer. Luxembourg-dynastiet havde på godt 100 år leveret tre tysk-romerske kejsere (1312-13, 1355-78, 1433-37), fire konger af Bøhmen (1310-1437) og en konge af Ungarn og Kroatien (1387-1437). Tronarvingen Elisabeths gemal, Albrecht 2., var fra den albertinske linje i Habsburg-dynastiet og hertug af Østrig som Albrecht 5. (1404-39). Med ægteskabet blev Albrecht 2. konge af Ungarn og Kroatien (1437-39), Bøhmen (1438-39) og som Albrecht 2. tysk-romersk konge (1438-39). Den ungarske adel ville ikke have Elisabeth som regerende dronning, hvorfor hun kun blev dronningegemalinde i Ungarn, det tysk-romerske rige og Bøhmen. Hun kæmpede for sin søn, Ladislaus 5. Postumus, der blev født fire måneder efter sin fars død, og hans arveret til den ungarske og kroatiske trone. Tronstriden kostede hende livet i 1442, og Ladislaus, født i 1440, der var arving til habsburgernes og luxembourgernes arvelande og hertug af Østrig fra 1440-57, endte med at blive enekonge af Ungarn og Kroatien (1444-57) og Bøhmen (1453-57). Førnævnte Wenceslaus 1. blev afløst som hertug af Luxembourg af sin nevø Wenceslaus 4., der var søn af Wenceslaus 1.s halvbror kejser Karl 4., i 1383. Han blev afløst som hertug af sin fætter Jobst af Mähren (1388-1411), markgreve af Mähren (1375-1411), kurfyrste af Brandenburg (1388-1411) og tysk-romersk konge (1410-11). Han blev afløst af sin halvniece Elisabeth af Görlitz, der var regerende hertuginde af Luxembourg fra 1411-43. Elisabeth fik tildelt Luxembourg som pant af sin farbror, den tysk-romerske kong Sigismund (1411-37). Hertuginde Elisabeth var datterdatter til den svenske kong Albrecht 3. fra Mecklenburg-dynastiet. Det førnævnte par Wenceslaus 1. og hertuginde Johanne var barnløse, hvorfor hun efterfulgtes af en dattersøn til sin søster, Antoine fra Valois-dynastiet (Valois-Burgund-Brabant), hertug af Brabant, Lothringen og Limburg fra 1406-15. Han blev desuden medhertug af Luxembourg 1411-15 som gemal til hertuginde Elisabeth, ligesom Elisabeths anden gemal fra 1418-25, hertug Johan 3. af Bayern-Straubing (1418-25), blev luxembourgske medregent jure uxoris fra 1418-25. Luxembourg blev erobret i 1443 af hertug Philip 3. af Burgund (1419-67) på baggrund af en traktat i 1441, der havde lovet Philip Luxembourg efter Elisabeths død. Sigismunds datterdatter Anne tog titlen som hertuginde af Luxembourg (prætentionstitel), da hendes bror, Ladislaus, døde barnløs i 1457. Hendes gemal, landgreve Wilhelm 2. af Thüringen (1445-82), blev hertug jure uxoris af Luxembourg som præntentionstitel fra 1457. I 1469 opgav han sit krav på Luxembourg. I 1467 opgav Annes yngre søster, Elisabeth (1436-1505), dronningegemalinde af Polen og storfyrstinde af Litauen (1454-92), sit krav på Luxembourg.

⁵¹ Hemstad: *Fra Indian Summer*, 398; mødet var mellem Haakon 6., Magnus 4. Eriksson og Danmarks Valdemar 4. Atterdag (1340-75). Anledningen var brylluppet den 9. april mellem Haakon 6. og Valdemar Atterdags yngste datter, den tiårige Margrete (1.) (1353-1412). Brylluppet var blevet aftalt i form af en trolovelse på trekongemødet i København i 1359. Kong Valdemar lovede til gengæld at støtte kong Magnus i kampen mod Haakon 6.s oprørske bror, Erik 12. Magnusson (1339-59), der var svensk modkonge fra 1356-59. Efter Eriks død var der ikke umiddelbart nogen årsag til den dynastiske forbindelse, der yderligere besværliggjordes af den danske erobring af Skåne i 1360 og i 1361 Gotland. Et ægteskab blev endog arrangeret mellem kong Haakon og den holstenske grevedatter Elisabeth af Holsten-Rendsborg (1340-1402), men kong Valdemar formåede at forhindre brylluppet i at finde sted, Heiberg (red.): *Danske*, 165-67.

7. Brylluppet i 1929

Den 21. marts 1929 giftede den norske kronprins Olav (5.) (1957-91), Haakon 7.s søn, sig med Gustaf 5.s niece, den svenske prinsesse Märtha (1901-54) i Oslo Domkirke (Vor Frelzers Kirke). Parret var fætter og kusine, idet brudens mor, prinsesse Ingeborg (1878-1958), var søster til den norske (og danske) konge. Prinsesse Märtha var dermed niece til samtlige tre nordiske monarker.⁵² Blandt bryllupsgæsterne var foruden følgelig det norske kongepar også det svenske tronfølgerpar siden 1923, kronprinseparret Gustaf (6.) Adolf (1950-73) og Louise (1889-1965), født prinsesse af Battenberg, fra 1917 lady Mountbatten, den svenske prinsesse Ingrid (1910-2000), den danske prins Valdemar (1858-1939) og hertugparret af York, prins Albert, den senere Georg (6.) (1936-52) og Elizabeth (1900-2002).

Hertugen af York var kronprins Olavs (5.) forlover. Det norske kongehus var tæt knyttet til det britiske kongehus. Som dansk prinsepar var Carl og Maud faddere til to britiske prinser. Prinsesse Maud var som faster fadder til prins Georg (5.) af Wales (1910-36) og prinsesse Marys (1867-1953) tredjeældste søn, prins Henry (1900-74), i år 1900, hertug af Gloucester (1928-74), der blev den 11. generalguvernør i Australien (1945-47). Prinsesse Mauds søster prinsesse Victoria (1868-1935) var stedfortræder ved dåben. Prins Carl var fadder til parrets yngste barn, prins John (1905-19), den 3. august 1905. Prins Carl var halvonkel til prinsen og via sit ægteskab prinsens onkel. Prins Georg (5.) af Wales var stedfortræder ved dåben. Brudens to danske søstersønner, de dansk-islandske prinser Georg (1920-86) og Flemming (1922-2002), greve af Rosenborg fra 1949, sidstnævnte født i Stockholm, var brudesvende. Der var otte brudepiger, som salomonisk var fordelt med fire fra Norge og fire fra Sverige. Prinsesse Ingrid var blandt de fire svenske brudepiger.⁵³

7.1. Prins Carl af Sverige

Prins Carl af Sverige (1861-1951), prinsesse Märthas far, blev viet en særlig opmærksomhed i *Aftenposten* i anledning af det kongelige bryllup. Den 18. marts bragte den norske avis en erindringsartikel om den svensk-norske prins' besøg i Botne bygd i Norge i 1882. Som bevæggrund til artiklen anførtes ”fyrstebrylluppet og prins Carls besøk”.⁵⁴ Den dynastiske forbindelse mellem

⁵² Isaksen: *Dronningen*.

⁵³ Lalor: *Royalty*, 76; den danske konge deltog ikke i brylluppet, da etiketten foreskrev, at der var tale om et officielt bryllup og ikke et familiebryllup, da brylluppet holdtes af brudgommens og ikke af brudens far, *Politiken* 19.3.1929: ”Oslo i Bryllupsdragt”.

⁵⁴ *Aftenposten* 18.3.1929: ”Et barndomsminne med prins Carl som midtpunkt”.

det unge glücksborgske dynasti i Norge og det svenske kongehus blev udlagt som en udsoning med Bernadotte-dynastiet efter kriseåret 1905. Umiddelbart efter den norske opsigelse af unionen med Sverige i juni 1905 fremsatte den norske regering Bernadotte-tilbuddet, der under betingelse af en fraskrivning af arveretten til den svenske trone tilbød en valgt Bernadotte-monark i et uafhængigt Norge.

I dette forslag om en sekundogenitur inden for Bernadotte-dynastiet rettedes opmærksomheden på kong Oscar 2.s tredje søn, prins Carl, bror til kronprins Gustaf (5.), som ny norsk konge. Dynastisk talte ægteskabet i 1897 med halvniecen prinsesse Ingeborg, der var født ind i det glücksborgske dynasti i Danmark (1863-), der igen var en sidelinje til Oldenborgerne, som fra 1450-1818 havde udgjort Norges kongehus, indtil 1814 hovedlinjen og fra 1814-18 en sidelinje.⁵⁵ Bernadotte-

⁵⁵ Den oldenborgske sidelinje Holsten-Gottorp, det svenske kongehus fra 1751-1818, regerede Norge fra 1814-18. Med Holsten-Gottorp-dynastiet blev Sverige for første gang siden Kalmarunionens opløsning i 1523 regeret af den oldenborgske slægt. Hertugerne af Slesvig-Holsten-Gottorp, Holsten-Gottorp fra 1721, udgjorde den ældste sidelinje til det oldenborgske kongehus fra 1544. Hertugslægten nedstammede fra kong Frederik 1. (1523-33), den fjerde oldenborger på den danske trone og den første hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp (1490-1533). Slægten blev videreført af Frederik 1.s søn hertug Adolf af Gottorp (1526-86, hertug fra 1544), yngre halvbror til kong Christian 3. (1534-59). Hertugerne af Gottorp søgte i 1600-tallets krige mellem Danmark-Norge og Sverige med svensk hjælp at udbygge deres magtstilling som suveræne fyrster i Slesvig og Holsten. Denne politik led endeligt skibbrud med Den Store Nordiske Krig (1700-21) og indlemmelsen i 1721 af de gottorpske dele af Slesvig i de kongelige dele af hertugdømmet. Ved Carl 12.s død i 1718 og hans yngre søsters abdikation i 1720 blev den gottorpske hertug Carl Friedrichs (1700-39, hertug fra 1702) arvekrav på den svenske trone forbigået, da man hævdede, at hans mor ikke havde fået den nødvendige tilladelse til sit giftermål fra den svenske stænderrigsdag. Hertugen blev i 1725 gift med en datter af den russiske kejser Peter 1. den Store (1682-1725), storfyrstinde Anna Petrovna (1708-28), hvilket kunne ses som en forsoning mellem det svenske kongehus og Romanov-dynastiet i Rusland. Zaren håbede med dette giftermål at vinde indflydelse i Sverige eller måske ligefrem grundet den ikke-systematiserede russiske tronfølge på sigt at etablere en personalunion mellem Sverige og Rusland. Hertug Carl Friedrich var søn af den gottorpske hertug Friedrich 4. (1671-1702, hertug fra 1695), der var gift med sin kusine via kong Frederik 3. (1648-70) og sin halvniece via hertug Friedrich 3. (1597-1659, hertug fra 1616) den svenskfødte prinsesse Hedvig Sophie (1681-1708), ældre søster til Carl 12. og datter af Carl 11. (1660-97). Hertug Carl Friedrich var i svensk krigstjeneste fra 1717-18 hos sin morbror, Carl 12., og hans far faldt for Sverige i slaget ved Kliszów i Polen-Litauen i 1702. Ved fredsslutningen i 1721 måtte Sverige afgive bl.a. Estland og Livland til Rusland. Hertug Carl Friedrichs tilhængere i Sverige, det holstenske parti, førte en radikal prorussisk politik i håb om, at hertugen og den svenske prins kunne blive udnævnt til russisk tronfølger eller få tildelt de tabte baltiske provinser af sin svigermor, zarina Katharina 1. (1724-27, regerede sammen med sin gemal fra 1724 til hans død i 1725). Som valgt svensk tronfølger kunne Carl Friedrich således genoprette den svenske stormagt. Sverige tilsluttede sig dog en alliance mod Rusland i 1727, hvorved det holstenske parti mistede sin indflydelse, og Sverige undgik at blive inddraget i Ruslands krig mod Danmark om gottorpernes ret til Slesvig. Carl Friedrich og hans efterkommere havde arveret til den svenske trone ifølge arvefølgelovene af 1590, 1604 og 1650 (1683 og 1693), der var baserede på en agnatisk-kognatisk arvefølge. Carl Friedrich og hans efterkommere blev frataget deres svenske arveret i 1719, da man genindførte den saliske lov, hvorved en personalunion mellem Sverige og Rusland forhindredes, da hertug Carl Friedrich kun fik ét barn.

Efter den russiske sejr i krigen mod Sverige (1741-43) fastslog den russiske monark, zarina Elisabeth (1741-62), at Carl Friedrichs fætter Adolf Frederik (1710-71), fyrstebiskop af Lübeck fra 1727-50, som tilhørte en yngre gren af Gottorp-slægten, skulle bestige den svenske trone efter det barnløse regent- og kongepar Ulrika Eleonora den Yngre og Frederik 1. Det russiske påbud blev fulgt af den svenske stænderrigsdag i 1743. Adolf Frederik fik ved sin dåb lovning på en officersplads i den svenske hær af Carl 12., der via den svenskfødte prinsesse Katarina (1584-1638) og pfalzgreve Johann Casimir af Zweibrücken-Kleeberg (1589-1652) var Adolf Frederiks kvarteronkel, via kong Frederik 3. var han halvonkel til Adolf Frederik, og via hertug Friedrich 3. (1597-1659, hertug fra 1616) var de to mænd halvfætre. Adolf Frederiks farmor og farfar var kong Frederik 3.s (1648-70) næstældste datter, prinsesse Frederikke Amalie (1649-1704), og den gottorpske hertug Christian Albrecht (1641-95, hertug fra 1659), og på både mødrene og fædrene side var han

tilbuddet blev dog endeligt officielt skrinlagt i oktober 1905.⁵⁶ I stedet blev den danske prins Carl, der var halvnevø og siden 1897 svoger til den anden prins Carl, valgt til norsk konge i november 1905. At prins Carl (Haakon 7.) på sin mødre side havde Bernadotte-blod i sig kom implicit til udtryk i *Dagbladets* beskrivelse af Bernadotterne, i forbindelse med offentliggørelsen af forlovelsen mellem kronprins Olav og prinsesse Märtha, som en slægt ”vi trods alle historiske omskiftelser har bevart så stor respekt for”.⁵⁷

oldebarn af Marie Elisabeth (1610-84), født prinsesse af Sachsen, og den gottorpske hertug Friedrich 3. (1597-1659, hertug fra 1616), søn af kong Frederik 2.s (1559-88) næst yngste datter, prinsesse Augusta (1580-1639), og den gottorpske hertug Johann Adolf (1575-1616, hertug fra 1590). Adolf Frederik var i lige mandslinje syvendegenerationsefterkommer af den første oldenborgske konge, Christian 1. (1448-81). Adolf Frederik var halv onkel til den gottorpske hertug Carl Peter Ulrich (1728-62, hertug fra 1739), hertug Carl Friedrichs søn, der i 1742 blev udvalgt til at efterfølge sin barnløse moster, zarina Elisabeth, på den russiske trone, som han besteg i 1762 som zar Peter 3. Slægten sad derefter fra 1762-1917 på den russiske kejsertrone (Holsten-Gottorp-Romanov). I 1773 blev der indgået en aftale mellem Danmark og Rusland, hvor man byttede de gottorpske dele af Holsten med den danske kongeslægts stamlande grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst, arvet i 1667, efter at den grevelige, oldenborgske linje uddøde. Dermed blev den danske monark enehertug i Holsten, som han havde opnået i Slesvig i 1721. Overhovedet for det gottorpske hus, den russiske zar, overgav områderne til en yngre gren af slægten, som blev hertuger af Oldenburg fra 1774, storhertuger fra 1815-1918. Vasa-dynastiet grundlagdes af Gustav 1. Vasa (1523-60) i 1523. Den sidste monark i Vasa-dynastiet (1523-1654) var dronning Christina (1626-89, dronning fra 1632-54, hvor hun abdicerede og konverterede til den katolske tro), som var datter til kong Gustav 2. Adolf (1611-32). Det næste svenske kongehus var pfalzgrevskebet Zweibrücken-Kleeburg (1654-1720), en sidelinje inden for Wittelsbach-dynastiet (Bayern), hvis første monark, Carl 10. Gustaf (1654-60), var søn af prinsesse Katarina (1584-1638), datter til Karl 9. (1604-11), Gustav 1. Vasas yngste søn, og ældre halvsøster til den svenske kong Gustav 2. Adolf. Den anden sidelinje var Hessen-Kassel-dynastiet (1720-51), der tilhørte huset Hessen, også kaldet Reginar-dynastiet (Brabant-slægten). Dynastiet var bl.a. hertuger af Brabant (1183-1406).

⁵⁶ Isaksen: 'Kongen Norge ikke fikk', 85-97.

⁵⁷ *Dagbladet* 14.1.1929: "Forlovelsen"; Bernadotte-tilbuddet i 1905 er et blandt flere eksempler i Europas fyrstehistorie på, at man med forskellige udfald aktivt har søgt at etablere eller ved et tilfælde har etableret en uafhængig (national)stat med basis i fyrste-territorialstater, multinationale imperier, personalunioner mellem nationalstater, statsnationer og statsunioner ved at en kandidat eller et medlem fra statsdannelsens regerende dynasti, nuværende eller tidligere, eller en sidelinje til dynastiets hovedlinje, udnævnes til monark, oftest på grundlag af valg i forbindelse med eksempelvis oprør og krige som middel til at bryde ud af de etablerede statskonstruktioner og opnå en løsrivelse og national uafhængighed, men også på basis af arv. I mange tilfælde blev der efterfølgende indgået en forsoning i form af en ægteskabelig forbindelse, oftest inden for det samme dynasti eller mellem sidelinje og hovedlinje. Bernadotte-tilbuddet, der bl.a. kan ses som en taktisk forlængelse af den dynastiske skandinavisme i traditionen fra det 19. århundrede, kronedes ikke med held, da det blev afvist af kong Oscar 2. den 21. juni 1905, endeligt skrinlagt med unionens officielle opløsning i oktober 1905, men til gengæld var det norske tronfølgerbryllup i 1929 en dynastisk forbindelse mellem Norges moderne kongehus fra 1905 (Glücksborg-dynastiet) og det hidtil regerende dynasti, Bernadotterne.

Norges historie frembyder et andet lignende eksempel på ovennævnte: den korte uafhængighed i 1814. Frederik 6. udnævnte sin fætter prins Christian Frederik, søn af Frederik 6.s halvfarmor, arveprins Frederik (1753-1805), den dansk-norske tronfølger, til Norges statholder i 1813; en uriaspost uden sidestykke. Ved Kielerfreden i januar 1814 måtte Danmark afstå Norge til kongen af Sverige, efter trofast at have stået på den tabende franske side i Napoleonskrigene. Prins Christian Frederik ville egentligt bevare Norge som et dansk enevældigt arverige, men han anerkendte det norske borgerskabs bestræbelser på at få indført en fri forfatning, dels på at etablere en norsk national uafhængighed. Eidsvoll-forfatningen vedtoges den 17. maj 1814, og prinsen valgtes samtidig til norsk konge af den grundlovgivende rigsforsamling. Eksperimentet spåedes ikke mange chancer. Et uafhængigt Norge var en umulig tanke både for de europæiske stormagter og Sverige i det post-napoleonske Europa. Efter en kort, nyttesløs krig mod Sverige, hvor den svenske kronprins Carl (14.) Johan ledte de svenske styrker, måtte Norge kapitulere, fastlagt i Moss-konventionen i august 1814, og Christian Frederik var tvunget til at abdicere i oktober 1814 til fordel for den svenske kong Carl 13., Carl 2. af Norge, der valgtes til ny norsk konge af Stortinget den 4. november 1814. Der blev derved etableret en personalunion mellem Sverige og Norge, der anerkendtes som et selvstændigt kongerige, et konstitutionelt

monarki baseret på Eidsvoll-forfatningen, der kun undergik få ændringer. Inden krigen mod Sverige havde Christian Magnus Felsen (1782-1830), et fremtrædende medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, foreslået i 1814, at den svenske kong Carl 13. skulle adoptere den norske kong Christian Frederik som sin tronfølger og derved forskyde den svenske kronprins Carl (14) Johan. Der ville derved opstå en nordisk union, når Frederik 6. døde, da den norske konge tillige var dansk tronfølger. Felsen stod dog ret alene med dette projekt, der da også forblev en tanke. Efter det norske eventyr i 1814 var forholdet mellem enevoldskongen Frederik 6. og den liberale prins Christian Frederik mildt sagt køligt. Prinsen blev udnævnt til guvernør over Fyn. Forholdet bedredes ikke af det forhold, at prinsen siden 1815 var gift med Caroline Amalie af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1796-1881), hvis far, hertug Frederik Christian 2., havde ligget i strid med svogeren Frederik 6. om ikke alene tronfølgen i Sverige, men også om augustenburgernes arverettigheder i Holsten, der kortvarigt fra opløsningen af det tysk-romerske kejserrige i 1806 og indtil dannelsen af Det Tyske Forbund i 1815 var en del af det danske rige ligesom hertugdømmet Slesvig. Holsten havde fra 1460-1806 og igen fra 1815-64 en dobbeltfunktion som en del af både det danske monarki, den dansk-norsk-tyske helstat, fra 1814 dansk-tyske helstat, og hhv. det tysk-romerske rige og Det Tyske Forbund. Forholdet bedredes dog en smule i 1828, da Frederik 6.s yngste datter, prinsesse Vilhelmine (1808-91), ægtede prins Frederik (7.), søn af tronfølgeren prins Christian Frederik. De to linjer i kongehuset blev yderligere forsonet, da Frederik 6.s ældste datter, prinsesse Caroline (1793-1881), i 1829 ægtede arveprins Ferdinand (1792-1863), halvonkel til prinsesse Caroline og yngre bror til prins Christian Frederik. Prins Frederik (7.) og prinsesse Vilhelmine, der var halvfætter og halvkusine som oldebørn af Frederik 5., blev imidlertid skilt i 1837. I 1839 overtog tronfølgeren prins Christian Frederik den danske trone under navnet Christian 8. (1839-48), eftersom Frederik 6. kun efterlod sig to levedygtige døtre.

Et tredje eksempel fra den nordiske historie er Finlands forsøg på løsrivelse fra Sverige i 1742. I 1742 under Den Russisk-Svenske Krig (1741-43), hvor Sverige søgte at generobre de tabte baltiske provinser, blev hertug Carl Peter Ulrich af Holsten-Gottorp (1728-62, hertug fra 1739) valgt til konge af Finland af den finske landdag i en bestræbelse på at opnå finsk uafhængighed af Sverige. Finland var på det tidspunkt besat af russiske tropper. Valget var baseret på, at den gottorpske hertug havde arveret til de territorier, dvs. Sverige-Finland, som hørte under de svenske monarker Carl 12. (1697-1718) og Ulrika Eleonora den Yngre (1718-20), der var søskende til Carl Peter Ulrichs farmor, og som havde været storfyrste/storfyrstinde af Finland. Senere på året blev han valgt til svensk tronarving af det svenske parlament, stænderrigsdagen, i et desperat forsøg på at holde sammen på riget Sverige-Finland, uvidende om at han nærmest samtidigt også var blevet valgt til russisk tronfølger og havde konverteret til den ortodokse tro. Carl Peter Ulrichs svenske arveret blev frasagt på den umyndige tronfølgers vegne. Ved fredstraktaten i Åbo i 1743 lovede zarina Elisabeth (1741-62) at ville rykke sin hær tilbage fra Finland på betingelse af, at Adolf Frederik af Eutin (1710-71), halvonkel til Peter (3.), som var hendes egen tronfølger og søstersøn, blev valgt til svensk tronfølger. Adolf Frederik havde desuden siden 1739 været administrator for de gottorpske besiddelser i Holsten på vegne af sin umyndige og forældreløse halvnevø. Zarina Elisabeth ville give Finland tilbage til Sverige mod Adolf Frederiks valg til svensk tronfølger. Kejserinde Elisabeth forholdt sig velvilligt til Holsten-Gottorp-dynastiet, da hun havde været forlovet med Adolf Frederiks ældste bror, Carl August af Slesvig-Holsten-Gottorp (1706-27), Holsten-Gottorp fra 1721, som døde før brylluppet. Adolf Frederik blev valgt til svensk tronfølger i 1743, og Sverige slap med at afgive det sydlige Karelen i Finland og nogle enkelte finske byer til Rusland ved freden i Åbo. Den nye svenske tronfølger blev overvejet som gemal til prinsesse Louise af Danmark-Norge (1726-56), men hendes far, Christian 6. (1730-46), modsatte sig en dynastisk alliance med Gottorp-slægten. I stedet besluttede man sig for en alliance mellem Sverige, Rusland og Preussen gennem dynastiske ægteskaber. Kronprins Adolf Frederik giftede sig i 1744 med et medlem af det preussiske kongehus, prinsesse Louisa Ulrika (1720-82), der var yngre søster til kong Friedrich 2. den Store (1740-86). Prinsessen var oprindelig tiltænkt den franske kandidat til den svenske trone, pfalzgreve Christian 4. af Zweibrücken-Birkenfeld (1735-75), men han tabte valget til den russiske kandidat, Adolf Frederik. Den russiske tronarving ægtede i 1745 prinsesse Sophie af Anhalt-Zerbst (1729-96), senere kejserinde Katharina 2. den Store (1762-96), som var blevet udvalgt af Preussen og desuden var søsterdatter til Adolf Frederik. Parret var halvfætter og halvkusine. Derved forsonedes det nye svenske kongehus af Holsten-Gottorp-dynastiet med Rusland og Peter (3.), der tilhørte samme dynasti. Zar Peter 3.s sønnesøn kejser Alexander 1. af Rusland (1801-25) blev storfyrste af Finland i 1809 som den første af de russiske zarer efter Sveriges afståelse af Finland til Rusland i 1809.

Et fjerde eksempel er den nationalpolitiske og dynastiske strid om hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Hertug Frederik Christian 2.s ældste søn, hertug Christian August 2. af Sønderborg-Augustenburg (1798-1869, hertug fra 1814), førte i 1840'erne og 1850'erne an i striden om den danske tronfølge efter den barnløse oldenborger Frederik 7. Han var nært beslægtet med det danske kongehus, ligesom de forskellige arveregler inden for det danske monarki vanskeliggjorde forsøget på at finde en tronfølger, der kunne forene disse forskellige arvekrav. Med udsigt til at Frederik 2.s oldenborgske mandslinje ville uddø med Frederik 7., ville hertugdømmet Holsten i udgangspunktet være hjemfaldent til den oldenborgske mandsstamme. Augustenborgerne var den ældste af de sønderborgske hertuginjer, og nedstammede i lige ubrudt mandslinje af hertug Hans den Yngre (1545-1622, hertug fra 1564), søn af Christian 3. og yngre bror til Frederik 2. Augustenborgernes arvekrav til hertugdømmerne blev et element i den tysknationale, slesvig-

holstenske separatistiske bevægelse, der opstod i kølvandet på nationalismens opkomst i første halvdel af 1800-tallet. Samtidig udvikledes en dansknational bevægelse, der ligesom slesvig-holstenismen ønskede et fundamentalt opgør med den eksisterende statskonstruktion, men de to bevægelser opstillede vidt forskellige alternative løsninger. De danske, nationalliberale politikere ville en forfatningsmæssig sammenknytning af kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig (Ejder-programmet), og i øvrigt en udskillelse af Holsten og Lauenborg. Under indtryk af revolutionsbølgen i Europa i 1848, igangsat af den franske Februarrevolution, udbrød der en borgerkrig i den dansk-tyske helstat, Treårskrigen (1848-50), der også var en krig, der involverede de tyske stater, herunder frem for alt Preussen, der støttede slesvig-holstenernes forsøg på at løsrive sig og danne en selvstændig stat. Fredsslutningen efter Treårskrigen blev dikteret af de europæiske stormagter, der ønskede en videreførelse af den dansk-tyske helstat. Christian August 2. gav afkald på sit arvekrav mod en kontant erstatning. Hans ældste søn, hertug Friedrich (1829-80, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg fra 1869-80), videreførte Augustenburgernes arvekrav, og ved Frederik 7.s død i 1863 erklærede han sig selv som hertug Friedrich 8. af Slesvig-Holsten. Den Dansk-Tyske Krig i 1864 resulterede i afståelsen af hertugdømmerne og helstatens opløsning. Preussens ministerpræsident, Otto von Bismarck (1815-98), tillod dog ikke dannelsen af en selvstændig slesvig-holstensk stat, der først blev en realitet efter 2. verdenskrig med opløsningen af fristaten Preussen i 1947 og oprettelsen af den slesvig-holstenske stat i 1946, fra 1949 en delstat i Forbundsrepublikken Tyskland. Efter dannelsen af den tyske nationalstat, kejserriget Tyskland, i 1871, omskrev slesvig-holstenerne deres politiske kamp som et led i en historisk bestræbelse på tysk enhed frem for løsrivelse fra det danske monarki. Denne udvikling afspejlede sig i Augustenburgernes dynastiske forbindelser med det preussiske Hohenzollern-dynasti: Friedrich 8.s ældste datter, prinsesse Augusta Viktoria (1858-1921), ægtede i 1881 prins Wilhelm (2.) (kejser 1888-1918); den næst yngste datter, prinsesse Louise Sophie (1866-1952), giftede sig i 1889 med prins Friedrich Leopold af Preussen (1865-1931), søn af prins Friedrich Karl (1828-85), som havde deltaget på preussisk side i den anden slesvigske krig i 1864. Friedrich 8.s næstældste datter, prinsesse Karoline Mathilde (1860-1932), ægtede i 1885 hertug Friedrich Ferdinand af Sønderborg-Glücksborg (1855-1934; hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg fra 1885-1934 og hertug af Slesvig-Holsten fra 1931). Parrets næstældste datter, prinsesse Alexandra Viktoria (1887-1957), ægtede i 1908 sin fætter prins August Wilhelm af Preussen (1887-1949), søn af det tyske kejserpar Wilhelm 2. og Augusta Viktoria. I 1909 giftede parrets tredjeældste datter, prinsesse Helena (1888-1962), sig med den danske prins Harald (1876-1949). Parret var halvfætter og halvkusine som oldebørn af Christian 9.s forældre, hertug Wilhelm (1785-1831), hertug af Sønderborg-Beck fra 1816-25 og Sønderborg-Glücksborg fra 1825-31, og Louise Caroline (1789-1867), født prinsesse af Hessen-Kassel. Da prinsesse Helena på mødre side stammede fra Augustenborgerne, var hendes ægteskab i 1909 med til at besejle den dynastiske forsoning mellem Augustenborgerne og det danske glücksborgske kongehus, der med dette giftermål også knyttede forbindelse med den tyske glücksborgske hertuginje (yngre fra 1825), hvis mandlige medlemmer for størstepartens vedkommende på linje med Augustenborgerne havde stået bag slesvig-holstenerne og preussernes kamp i Treårskrigen.

Et femte eksempel er Ungarns kamp for uafhængighed fra Habsburgmonarkiet i revolutionsåret 1848. Ærkehertug Stephan af Østrig (1817-67), der tilhørte den ungarske gren af Habsburg-Lothringen-dynastiet, var fra 1847-48 vicekonge (statholder) i kongeriget Ungarn. Under den ungarske opstand i 1848 mod det østrigske herredømme i Donaumonarkiet afsagde ærkehertug Stephan sin stilling, efter at han i september 1848 var blevet øverstkommanderende for den ungarske hær mod kroaterne, der havde taget kejserens parti mod ungarene. Vicekongen følte sig i en umulig samvittighedskonflikt i forhold til sin familie, og han flygtede til Wien. Den ungarske hær slog de kejserlige tropper i slaget ved Pákozd den 29. september 1848. I begyndelsen af december 1848 indledte den store østrigske hær angrebet, støttet af de ungarske serberes, slovakkers og rumæneres (transsylvanske) lokale oprør. Derefter vendte krigslykken til fordel for ungarene, der dog i foråret 1849 blev nedkæmpet af Habsburgmonarkiet og Rusland i fællesskab. Kejser Franz Joseph 1. af Østrig (1848-1916) ønskede at gifte sig med ærkehertuginde Elisabeth Franziska af Østrig (1831-1903), der var enke til ærkehertug Ferdinand Karl Viktor af Østrig-Este og prins af Modena (1821-49), som tilhørte en anden habsburgsk sidelinje inden for det vidt forgrenede Habsburg-Lothringen-dynasti. Østrig-Este-sidelinjen besad fra 1814-59 hertugdømmet Modena. Elisabeth Franziska var imidlertid halvsøster til ærkehertug Stephan, og kejserens mor, ærkehertuginde Sophie af Østrig (1805-72), født ind i Wittelsbach-dynastiet (Bayern) og yngre halvsøster til den svensk-norske dronning Joséphines mor, satte sig voldsomt imod forbindelsen. Hun ville ikke have en svigerdatter fra den ungarske gren af Habsburg-Lothringen-dynastiet pga. den ungarske separatistbevægelse og et attentatforsøg på kejseren af en ungarsk nationalist i 1853. Elisabeth Franziska ægtede i stedet i 1854 ærkehertug Karl Ferdinand af Østrig (1818-74), der tilhørte Teschen-linjen inden for Habsburg-Lothringen-dynastiet. Parret var fætter og kusine som børnebørn af den tysk-romerske kejser Leopold 2. (1790-92). Kejser Franz Joseph 1. giftede sig i 1854 med sin kusine Elisabeth (1837-98) fra Wittelsbach-dynastiet, som var søsterdatter til kejserens mor, ærkehertuginde Sophie.

Et sjette og syvende eksempel er fra Spanien. I år 1700 uddøde den habsburgske slægt i Spanien, der havde regeret den iberiske nation siden 1516, da den indavlsplagede Karl 2. (1665-1700) døde. Den franske kong Ludvig 14.s (1643-1715) sønnesøn hertug Philip af Anjou (Bourbon-dynastiet) besteg den spanske trone som Philip 5. (1700-46). Han kunne gøre et arvekrav gældende, da hans farmor, Ludvig 14.s dronning Maria Theresa (1638-83, dronning af Frankrig

1660-83), der var født som medlem af det spanske habsburgske dynasti som prinsesse af Spanien og (indtil 1640) Portugal og ærkehertuginde af Østrig, gav afkald på sin arveret til den spanske trone for sig selv og sine efterkommere ved sit giftermål i 1660; et afkald, der dog blev gjort betinget af en betaling af en stor medgift. Det bankerotte Spanien betalte aldrig medgiften. Ærkehertug Karl af Østrig påberåbte sig arveretten til den spanske trone, da hans farmor, Maria Anna (1606-46), den tysk-romerske kejser Ferdinand 3.s (1637-57) kejserinde, var født som medlem af det spanske Habsburg-dynasti som spansk-portugisisk prinsesse og ærkehertuginde af Østrig, og i Den Spanske Arvefølgekrig (1701-14), der inddrog Europas stormagter, lykkedes det ham at få fodfæste i Catalonien, hvor han befandt sig i frontlinjen med støtte fra den catalanske adel fra 1705-11, da han besteg den tysk-romerske kejsertrone i 1711 som Karl 6. (1711-40) og drog hjem til Wien. Flertallet af adelen i Den Aragoniske Krone ønskede ærkehertug Karl som ny monark under navnet Karl 3. Den Castilianske Krone, herunder det baskiske kongerige Navarra, støttede Philip 5.s tronkandidatur. I lige mandslinje var Philip 5. tipoldebarn af kong Henrik 3. af Navarra (1572-1610), og Navarras støtte var motiveret af håbet om en mulig fransk-spansk personalunion og dermed en genforening med den franske del af Navarra. Det nye Storbritannien ønskede ikke et nyt habsburgsk overherredømme i Europa i form af en personalunion mellem Spanien og det tysk-romerske kejserrige, hvorfor landet trak sin støtte til den østrigske koalition, en støtte, der omvendt var motiveret af en uvilje mod en Bourbon-overmagt på kontinentet. Philip 5. kunne derfor trække sig sejrrikt ud af tronfølgekrigen. Barcelona kapitulerede den 11. september 1714 efter et års belejring. Den 11. september er i dag nationaldag i Catalonien. Philip 5. kunne forblive på den spanske trone, dog uden ret til at forene Spanien og Frankrig i en personalunion (Utrecht-traktaten i 1713). I 1725 blev der på initiativ af den spanske dronning Elisabeth Farnese, født prinsesse af Parma (1692-1766), dronning 1714-46, etableret en spansk-østrigsk alliance i 1725. Alliancen indebar en dobbelt ægteskabelig forbindelse mellem det habsburgske og bourbonske dynasti: Karl 6.s ældste datter, Maria Theresia, Habsburgmonarkiets statsoverhoved (1740-80), skulle ægte Elisabeth og Philip 5.s ældste søn, Karl (3.), konge af Spanien (1759-88), Karl 7. og 5. af Napoli og Sicilien (1734-59) og hertug af Parma som Karl 1. (1731-35), og Philip 5. og Elisabeth Farneses næstældste søn, prins Philip (1720-65), hertug af Parma (1748-65), skulle ægte ærkehertuginde Maria Anna (1718-44), Karl 6.s næstældste datter. Den spansk-østrigske alliance af 1725 indebar spansk støtte til Den Pragmatiske Sanktion af 1713, der sikrede, at de habsburgske territorier skulle gå udelt i arv til Karl 6.s ældste datter, Maria Theresia. Kejseren gav til gengæld afkald på sin spanske arveret og lovede at støtte Spanien i dets forsøg på at genvinde Gibraltar, som Spanien havde måttet afgive til Storbritannien med Utrecht-traktaten i 1713. Den britisk-spanske krig (1727-29) satte imidlertid en stopper for disse ægteskabsplaner; med fredsslutningen efter krigen, Sevilla-traktaten i 1729, lagdes grunden til en britisk-østrigsk alliance. Ærkehertuginde Maria Anna ægtede i stedet i 1744 prins Carl Alexander af Lothringen (1712-80). Prins Philip ægtede i 1739 den franske prinsesse Louise Élisabeth (1727-59). Kong Karl 7. og 5. af Napoli og Sicilien ægtede i 1738 prinsesse Maria Amalia af Sachsen (1724-60).

Et syvende eksempel er striden om tronfølgen efter kong Ferdinand 7. (1808, 1813-33) og carlistkrigene i Spanien. De spanske fyrstestater havde traditionelt kvindeligt tronfølge, hvilket var blevet accepteret i perioden, hvor Habsburgerne havde regeret landet fra 1516-1700. Men med Bourbonerne indførtes mandlig arvefølge, hvilket skulle blive årsag til massive dynastiske, politiske og nationale problemer for den iberiske halvøes største nation. I overensstemmelse med ældre spansk tradition besteg Ferdinand 7.s ældste datter, Isabella (1830-1904), den spanske trone som dronning Isabella 2. (1833-68), da kognatisk arvefølge officielt var blevet indført i Spanien i 1830. I protest mod denne udnævnelse påberåbte Ferdinand 7.s yngre bror prins Carl (1788-1855), greven af Molina, sig retten til den spanske trone som den første såkaldte carlistiske, spanske tronprætendent. Carlisterne havde en relativ stor opbakning i den spanske befolkning, eftersom carlisterne formåede at give deres dynastiske sag bredere appel ved at agitere for de gamle provinsers regionale, politiske og kulturelle egenart. Middelhavslandets regionale og politiske splittelse afspejledes derfor i de tre carlistkrige i Spanien (1833-40, 1846-49 og 1872-76), borgerkrige anført af carlisterne, som med støtte i prins Carls mandlige efterslægt søgte at reetablere den saliske lov i Bourbon-dynastiet. Carlismen var derfor ikke blot et spørgsmål om den rette dynastiske arvefølge. Det var en politisk, social og kulturel bevægelse baseret på traditionelle, autoritære og katolske værdier i det spanske samfund. I den tredje carlistkrig var hovedpersonen prins Carl (1848-1909), hertug af Madrid, som var den traditionelle titel for carlisternes overhoved, og sønnesøn af prins Carl. Fra 1868-1909 var han spansk tronprætendent som Carl 7. og fra 1887-1909 tillige fransk tronprætendent som Carl 11., idet mandssiden i det franske Bourbon-dynasti uddøde i 1883, hvorefter Bourbon-slægtens stilling som franske tronprætendenter overgik til den nærmest arveberettigede mandslinje, den spanske carlistlinje, under protest fra Orléans-linjen og i modstrid med Utrecht-traktaten (1713), der fastslog, at det spanske kongehus aldrig kunne besætte den franske trone og omvendt. Carlislignen førte derefter prætentions titlen konge af Frankrig og Navarra. I den tredje carlistkrig genetablerede carlisterne de catalanske, valencianske og aragonske *fueros*, dvs. feudale særlove fra middelalderen, der sikrede områderne selvstyre, og som var blevet afskaffet fra 1707-16 i kølvandet på Den Spanske Arvefølgekrig. I krigen lykkedes det hertug Carl af Madrid at sætte sig på Baskerlandet, herunder Navarra, hvor han etablerede en midlertidig stat, som var organiseret som en konføderation. Den tredje carlistkrig udspillede sig i en urolig periode i spansk historie, hvor Spanien efter afsættelsen af dronning Isabella 2. i 1868 ("Glorious Revolution")

gennemlevede et interregnum 1868-70, hvorefter den italienske prins Amadeo (1845-90), den første hertug af Aosta (1845-90), grundlægger af Aosta-linjen i det italienske kongehus Savoyen og søn af Italiens første konge, Victor Emmanuel 2. (1861-78), valgtes til spansk konge som Amadeo 1. (1870-73) af det spanske parlament, efter at Isabella 2. havde abdiceret formelt. Med hans abdikation i 1873 proklameredes Den Første Spanske Republik (1873-74), der var udformet som et statsforbund til 1874, hvor konføderationen afløstes af en enhedsrepublik. I 1873 lykkedes det kortvarigt for de separatistiske catalanere at etablere en selvstændig stat som en del af den spanske konføderation. I 1874 genindførtes monarkiet, da Isabella 2.s søn, Alfonso 12. (1874-85), besteg den spanske trone. Prins Alfonso Carl (1849-1936), bror til hertug Carl, var kommanderende general i Catalonien i den tredje carlistkrig. I 1876 måtte hertug Carl dog se det uundgåelige nederlag i øjnene, da den spanske kong Alfonso 12. havde erobret hele Baskerlandet tilbage. Baskernes århundredgamle, konføderale selvstyre (*fueros*) blev med carlisternes definitive nederlag endeligt ophævet af den spanske regering. Hertug Carl flygtede i eksil til Frankrig. I 1860 ægtede prinsesse Maria Christina af Spanien (1833-1902) prins Sebastian af Portugal og Spanien (1811-75). Som efterkommere af kong Karl 4. (1788-1808) var parret bl.a. halvtante og halvnevø. Maria Christina var både kusine og fra 1846 svigerinde til dronning Isabella 2. Sebastian var født prins af Portugal og fra 1824 også prins af Spanien, givet af Ferdinand 7., som var hans mormors bror. Sebastian var i lige mandslinje oldebarn af Spaniens kong Karl 3. (1759-88). Sebastians mor, den portugisiskfødte prinsesse Maria Teresa (1793-1874), prinsesse af Beira som det ældste barn til den portugisiske tronarving Johan (6.) (1816-26), støttede sin yngste bror, den konservative Miguel 1., i den portugisiske borgerkrig, kaldet De Liberale Krige (1828-34), en tronfølgekrig mellem liberale konstitutionalister og konservative absolutister, mellem den ældste bror, Pedro 4. (1798-1834, kejser Pedro 1. af Brasilien 1822-31 og som Pedro 4. konge af Portugal fra marts-maj 1826; abdicerede til fordel for den ældste datter, Maria 2. (1826-28, 1834-53)), og Miguel 1. De liberale fik støtte af bl.a. Storbritannien og Frankrig. Spanien støttede indtil 1833 Miguel 1., men skiftede derefter side, da prins Carl (5.) støttede Miguel 1., hvilket fik Ferdinand 7. til at skifte side til fordel for Maria 2. Prinsesse Maria Teresa støttede sin morbror og fra 1816 svoger prins Carl (5.), carlisternes første tronkandidat, i den første carlistkrig, hvor carlisterne fik hjælp af Portugal indtil Miguel 1.s afsættelse i 1834. Den spanske regering fik støtte af Frankrig, Storbritannien og fra 1834 Portugal. Sebastian deltog i den første carlistkrig i den anden belejring af Bilbao, og han vandt slaget ved Oriamendi den 16. marts 1837 mod briterne. I 1837 blev han af den spanske regent fra 1833-40, den spanske enkedronning Maria Christina (1806-78, dronning fra 1829-33) fra Bourbon Begge Sicilier-linjen, frataget sin spanske arveret og sine spanske titler på linje med hans mor og morbror, Miguel 1., og prins Carl (5.) og hans tre sønner. I 1838 ægtede prinsesse Maria Teresa sin svoger og morbror Carl (5.), sin mangeårige allierede. Kong Ferdinand 7. var også hendes morbror og svoger fra 1816-19. Prins Sebastian fik sine titler tilbage i 1859 i forbindelse med sit giftermål i 1860, der var en forsoning mellem Isabella-linjen og carlisterne. Alfonso 12. ægtede i 1878 sin kusine den fransk-spanske prinsesse Mercedes af Orléans (1860-78), der også var spansk prinsesse og datterdatter af Ferdinand 7. Ægteskabet var en forsoning mellem Bourbon-dynastiet og den spanske Orléans-linje, som havde støttet oprøret mod dronning Isabella 2. i 1868 og kandideret til den spanske trone i 1870 ved dronning Mercedes' far, prins Antoine (1824-90), Isabella 2.s egen svoger. Efter den tabte afstemning flyttede prins Antoine, hertug af Montpensier, fra Spanien, og han vendte tilbage til Spanien efter monarkiets genindførelse i 1874. Forsoningen blev yderligere udbygget i 1886, da Alfonso 12.s yngste søster, prinsesse Eulalia (1864-1958), ægtede sin fætter prins Antonio af Orléans (1866-1930), prins Antoinettes yngste, levedygtige søn. Alfonso 12.s mor, den eksilerede dronning Isabella 2., havde ønsket en ægteskabelig forbindelse med prinsesse Blanca af Spanien (1868-1949), som var den ældste datter til sønnens tronrival, hertug Carl (7.) af Madrid, men det blev således ved ønsket. Blanca blev ikke spansk dronning, og hun ægtede i stedet i 1889 ærkehertug Leopold Salvator af Østrig (1863-1931) fra Toscana-sidelinjen i Habsburg-Lothringen-dynastiet. Ægteskabet mellem det spanske kongepar Alfonso 12. og dronning Mercedes var barnløst. I slutningen af 1880'erne opstod der rygter om en forbindelse mellem hertug Carls (7.) ældste søn, hertug Jaime (3.) af Madrid (1870-1931), og den spanske tronfølger, prinsesse Mercedes af Asturien (1880-1904), Alfonso 12.s ældste datter, datter af Alfonso 12.s anden dronning fra 1879-85, Maria Christina (1858-1929), født ærkehertuginde af Østrig og spansk regent fra 1885-1902, og søster til den ugifte Alfonso 13. (1886-1931), der var konge fra sin fødsel, da hans far, Alfonso 12., var død året forinden. Rygterne havde dog intet hold i virkeligheden, og der blev derfor ikke etableret nogen ægteskabelig forbindelse mellem den spanske carlistlinje og den regerende alfonso-linje i det spanske kongehus. Den spanske tronfølger, prinsesse Mercedes, giftede sig i 1901 med prins Carl af Begge Sicilier (1870-1949). Bourbon-linjen i kongeriget Begge Sicilier (1816-61) nedstammede fra den spanske kong Karl 3. via monarkens yngre søn, der var bror til den spanske monark Karl 4. (1788-1808). I forbindelse med giftermålet ophøjedes prins Carl til prins af Spanien, en yderst kontroversiel disposition, da hans far, prins Alfonso, greve af Caserta (1841-1934, overhoved for huset Bourbon Begge Sicilier (1894-1934)), havde kæmpet på carlisternes side i den tredje carlistkrig. Prins Alfonso var på fædrene side oldebarn af Spaniens kong Karl 4. (1788-1808). Prins Carl giftede sig for anden gang, i 1907, med prinsesse Louise af Orléans (1882-1958). Deres eneste søn, prins Carl af Begge Sicilier (1908-36), faldt i Den Spanske Borgerkrig (1936-39) den 27. september 1936 på nationalisternes side. I 1936 uddøde prins Carls (5.) mandlige efterslægt med sønnesønnen prins Alfonso Carl (1849-1936), der var yngre bror til hertug Carl (7.), og som døde den 29. september

1936. Som tilhørende den ældste mandlige linje af Karl 4.s efterslægt overførtes stillingen som den franske og spanske tronprætendent fra carlisterne til den detroniserede spanske kong Alfonso 13. Mange carlister fandt, at Alfonso 13. ikke levede op til carlisternes værdisæt. Ved sin død overførte Alfonso Carl derfor sine arverettigheder som carlisternes tronprætendent til den nu nedlagte spanske trone til prins Xavier af Bourbon-Parma (1889-1977). Xaviers moster var den portugisiske prinsesse Maria das Neves (1852-1941), som var gift med Alfonso Carl. Bourbon-Parma-slægten tilhørte den ældste sidelinje inden for det spanske Bourbon-dynasti som efterkommere af kong Philip 5. Xaviers oldefar hertug Carl 1. af Lucca (1824-47), hertug Carl 2. af Parma (1847-49), tog afstand fra den franske Julirevolution i 1830, og i overensstemmelse med sin konservative politik var han allieret med carlisterne og sin morbror prins Carl (5.) og med sin fætter Miguel 1. i den portugisiske borgerkrig. Xaviers far, Robert 1., hertug af Parma og Piacenza (1854-59), kæmpede for carlisterne og sin svoger hertug Carl (7.) i den tredje carlistkrig ligesom broren, prins Henrik, greve af Bardi (1851-1905). I 1869 ægtede Robert 1. sin senere kampfælle prins Alfonsos næst yngste søster, prinsesse Maria Pia af Begge Sicilier (1849-82). I 1884 giftede han sig med prinsesse Maria Antonia af Portugal (1862-1959), datter af kong Miguel 1. (1828-34), der havde støttet carlisterne i den første carlistkrig. Prins Alfonsos yngste søster, prinsesse Maria Luisa (1855-74), ægtede i 1873 prins Henrik, greven af Bardi, som i 1876 ægtede prinsesse Adelgundes (1858-1946), datter af Miguel 1. På den måde indgik carlistiske fyrstefamilier ægteskabelige forbindelser med hinanden. Den demokratisk valgte spanske regerings demokratiske legitimitet anfægtedes af oprørsstyrker ledet af general Francisco Franco (1892-1975), der i den efterfølgende spanske borgerkrig (1936-39) ledte de nationalistiske og konservative tropper imod de regeringsloyale socialister, kommunister og anarkister. Xavier ledte carlisternes styrker på kirken, militæret og de højreradikale nationalkonservatives side. I borgerkrigen deltog også hans yngste bror, prins Gaetano af Bourbon-Parma (1905-58), som blev såret hele seks gange. I 1939 sluttede borgerkrigen med nationalisternes sejr, og Franco etablerede et højreorienteret diktatorisk regime i Spanien med sig selv som fører.

Et ottende eksempel er jacobitternes forsøg på at erobre den britiske trone i første halvdel af 1700-tallet. Med afsættelsen af den britisk-katolske kong Jacob 2. (1685-88) i 1688 og hans efterfølgende militære nederlag til svigersønnen, søstersønnen og efterfølgeren, Vilhelm 3. (Vilhelm 2. i Skotland) (1689-1702) i slaget ved Boyne i Irland i 1690, fulgte en lang række irske og skotske, katolske adelslægters udvandring til det kontinentale Europa, hvor de primært kom i militærtjeneste hos de katolske magter Frankrig, Spanien, Habsburgmonarkiet og de italienske stater. Jacobitterne mente, at den retmæssige indehaver af den britiske trone var Jacob 2. og hans mandlige efterkommere, og ud fra deres forskellige positioner i Europa forsøgte de i flere omgange at tilbageerobre tronen gennem militær intervention fra især Frankrig. Jacobitterne bestod i første del af 1700-tallet af primært to grupper: dels medlemmer af de skotske højlandsklaner, dels irske katolikker. De blev i nogen grad støttet af toryer i England. Toryerne i England var højtkirkelige og tilhængere af den anglikanske statskirke og et stærkt monarki, som især Stuart-monarkerne havde været eksponenter for. Det kostede kong Karl 1. (1625-49) hovedet i 1649. Deres første større oprør fandt sted i 1715-16 og var et forsøg på at erobre tronen til fordel for Jacob 2.s søn James Edward (1688-1766, "the Old Pretender"). Det sidste større oprør fandt sted i 1745-46 og var denne gang til fordel for Jacob 2.s sønnesøn Charles Edward (1720-88, kaldet "the Young Pretender" og "Bonnie Prince Charlie") med prætentions titlen kong Charles 3. Det lykkedes den britiske kong Georg 2. (1727-60) at nedkæmpe det jacobittiske oprør med hjælp fra bl.a. svigersønnen prins Friedrich (2.), landgreve af Hessen-Kassel (1760-85), der i december 1745 landsatte sine 6000 hessiske tropper i Skotland. I slaget ved Culloden i april 1746 led jacobitterne deres endelige nederlag til en britisk hær, der var tro mod Hannover-slægten og den protestantiske britiske statsdannelse. Stuart-dynastiet uddøde med den barnløse dronning Anne af England, Irland og Skotland indtil 1707 og fra 1707 Storbritannien og Irland (1702-14), datter af Jacob 2., der blev den sidste konge i Stuart-dynastiet. Den britiske tronfølgelov fra 1701, vedtaget af det engelske parlament i 1701 for kongerigerne England og Irland, begrænsede arveberettigede til ægtefødte, der ikke fra fødsel eller via giftermål var romersk-katolske, eller indtil 2015 havde giftet sig med en romersk-katolik. Med tronfølgeoven fra 1701 blev det protestantiske Hannover-dynasti, der nedstammede fra Jacob 6. (1567-1625), Jacob 1. (1603-25), arveberettiget til den britiske trone ved at forbigå over 50 romersk-katolske arvinger, der lå højere placerede i arvefølgen til tronen via primogenitur. I 1707 omdannedes den britiske personalunion til en politisk union, da den britiske statsdannelse, Storbritannien, blev en realitet, og tronfølgeoven blev gældende for den britiske statsdannelse og fra 1801 også den nye, samlede britiske statsdannelse. I kølvandet på jacobitternes endelige nederlag i 1746 blev der fra britisk side slået hårdt ned på hele den højlandske klankultur. Slaget ved Culloden og den efterfølgende klapjagt på de medskyldige skabte et dybtfølt ressentiment mod det britiske styre blandt skotter fra højlandet. De britiske myndigheder førte en aggressiv identitetspolitik over for skotterne og forbød dem således at bære deres traditionelle identitetsmærker som fx kilten i den såkaldte The Dress Act i 1746, ophævet igen i 1782, og at benytte sækkepiben som instrument. Brødrene John Carter Allen (1795-1872) og Charles Manning Allen (1799-1880), der var født i Wales, og som fejlagtigt hævdede, at de var børnebørn af tronprætendenten Charles Edward, kaldet Sobieski Stuarterne, forfattede den kildemæssigt tendentiøse *Vestiarum Scoticum* i 1842, der fik stor betydning for udviklingen af de nuværende tartan-traditioner. Der har aldrig været tilløb til eller planer om en dynastisk forsoning mellem Stuart-dynastiet og Hannover-dynastiet, der besteg den britiske trone i 1714. Der har dog været flere eksempler på ægteskabelige forbindelser mellem det britiske

kongehus og det britiske aristokrati, især skotske adelsslægter, der havde kæmpet på jacobitternes side. Georg 3.s (1760-1820) bror prins Henry (1745-90), hertug af Cumberland og Strathearn fra 1766, ægtede i 1771 uden kongens tilladelse Anne Luttrell (1743-1808). Anne var født adelig, men havde giftet sig med en borgerlig, som hun i 1771 var enke efter (Anne Horton). Ægteskabet medførte Loven om Kongelige Ægteskaber i 1772, der fastslog, at enhver efterkommer af den britiske kong Georg 2., med undtagelse af efterkommere af prinsesser, der havde giftet sig ind i udenlandske fyrstefamilier, skulle søge tilladelse hos den britiske monark ved indgåelse af et ægteskab. Luttrell var en engelsk-irsk adelsslægt. Anne Luttrells far blev adlet i 1768. Annes farfar, Henry Luttrell (ca. 1655-1717), var hærfører i den jacobittiske irske hær fra 1689-91. Han modtog en benådning fra kong Vilhelm 3. med traktaten i Limerick i 1691. Jacobitterne mente, at han var en bedrager, og han blev myrdet under mystiske omstændigheder i Dublin i 1717. Georg 3.s næst yngste søn, prins August Frederick (1773-1843), hertug af Sussex fra 1801, giftede sig i 1793 med lady Augusta Murray (1768-1830), der tilhørte den skotske adelsslægt Murray. Ægteskabet var i modstrid med loven fra 1772, hvorfor giftermålet blev annulleret i 1794. Hendes far, John Murray, den fjerde jarl af Dunmore (1730-1809), og hans far, William Murray (1696-1756, jarl fra 1752), støttede Bonnie Prince Charlie i 1745 modsat John Murrays farbror John Murray, den anden jarl af Dunmore (1685-1752, jarl fra 1710), der forblev tro mod Hannoveranerne. Efter nederlaget ved Culloden blev John Murray, den fjerde jarl, interneret i Tower of London, men han modtog en kongelig benådning, tilsluttede sig den britiske hær, og han arvede sin fars titel som jarl i 1756. Dronning Victorias næst yngste datter, prinsesse Louise (1848-1939), ægtede i 1871 den skotske aristokrat John Campbell (1845-1914), den niende hertug af Argyll fra år 1900, som tillige var den fjerde generalguvernør i Canada fra 1878-83. Hans oldefar John Campbell (1723-1806, den femte hertug af Argyll fra 1770) var som oberstløjtnant ledende i nedkæmpelsen af det jacobittiske oprør 1745-46. I slaget ved Culloden i 1746 deltog han sammen med hertugen af Cumberland, Georg 2.s yngste søn, prins William (1721-65, hertug fra 1726). I dette tilfælde var der således ikke tale om en forsonende gestus over for jacobitterne fra kongehusets side. Edward 7. (1901-10) og dronning Alexandras (1844-1925) ældste datter, prinsesse Louise (1867-1931), ægtede i 1889 den skotske adelsmand Alexander Duff (1849-1912), den første hertug af Fife fra 1889-1912 og som en del af den irske adel jarl af Fife fra 1879-1912. Hans tipoldefar på mødrene side James Hay, født Boyd (1726-78), var skotsk adelsmand og den 15. jarl af Erroll fra 1758. James og hans bror William Boyd (1728-82) var i militærtjeneste hos Georg 2. i hhv. hæren og flåden. I 1745-46 støttede faren, William Boyd (1705-46), den fjerde jarl af Kilmarnock, jacobitterne. I 1715-16 havde hans far, William (død 1717), den tredje jarl af Kilmarnock, støttet det hannoveranske kongehus, men i 1745-46 skiftede sønnen af ukendte grunde side. I slaget ved Culloden i 1746 stod far og søn over for hinanden i den opslidende borgerkrig. Den fjerde jarl blev ført til London, hvor han blev henrettet. Hans besiddelser blev beslaglagt, og hans titler blev ham frataget. Georg 5.s (1910-36) datter, prinsesse Mary (1897-1965), giftede sig i 1922 med den engelske aristokrat Henry Lascelles (1882-1947), den sjette jarl af Harewood fra 1929-47. Hans to gange tipoldefar på mødrene side Charles Somerset (1709-56), den fjerde hertug af Beaufort fra 1745-56, tilhørte en traditionsrig engelsk adelsslægt, men var også jacobit og støttede deres sag. En far til hans svigersøn, en anden to gange tipoldefar, John Manners, markis af Granby (1721-70), søn af John Manners (1696-1779), den tredje hertug af Rutland 1721-79), samlede en hær sammen med sin far på Georg 2.s vegne, og han var med i slaget ved Culloden som frivillig. Georg 5.s tredje søn, prins Henry (1900-74), hertug af Gloucester fra 1928, ægtede i 1935 lady Alice Montagu Douglas Scott (1901-2004), der var datter af den skotske aristokrat John Montagu Douglas Scott (1864-1935), hertug af Buccleuch og Queensberry (1914-35). Hun nedstammede i ubrudt mandslinje fra kong Karl 2. (1660-85) via kongens uægte søn James Scott (1649-85), den første hertug af Monmouth (England) og Buccleuch (Skotland) fra 1663. Den protestantiske James Scott forsøgte at afsætte sin farbror, kong Jacob 2., men oprøret mislykkedes, og han blev halshugget for forræderi. Lady Alice var endvidere bl.a. tre gange tipoldebarn til James Douglas (1702-68, den 14. jarl af Morton 1738-68), der i 1746 blev fængslet i Frankrig som jacobit. Den britiske tronfølger, prins Charles af Wales (1948-), giftede sig i 1981 med den engelske aristokrat lady Diana Spencer (1961-97). Parret blev skilt i 1996. Lady Diana nedstammede fra Stuart-dynastiet via to af kong Karl 2.s uægte sønner, Henry Fitzroy (1663-90), den første hertug af Grafton (England) fra 1675, og Charles Lennox (1672-1723), hertug af Richmond (England) og Lennox (Skotland) fra 1675, og på fædrene side var prinsesse Diana bl.a. seks gange tipoldebarn til Jacob 2. via kongens uægte datter Henriette FitzJames (1667-1730). Prinsessen af Wales' fem gange tipoldefar på fædrene side Cosmo Gordon (1720-52, den tredje hertug af Gordon 1728-52 som en del af den skotske adel) var opkaldt efter farens, Alexander Gordon (ca. 1678-1728, den anden hertug af Gordon 1716-28), jacobittiske ven storhertug Cosimo 3. af Toscana (1670-1723) fra Medici-slægten. Alexander Gordon kæmpede for jacobitterne fra 1715-16. Diana var tillige fem gange tipoldebarn til Willem van Keppel (1702-54, den anden jarl af Albemarle 1718-54), der deltog i Den Østrigske Arvefølgekrig (1740-48) og i nedkæmpelsen af jacobitterne i slaget ved Culloden i 1746. Han er også stamfar til Camilla, hertuginde af Cornwall (1947-), der siden 2005 har været den anden gemalinde til prins Charles. Prins Albert (1895-1952), hertugen af York fra 1920, britisk konge 1936-52 med regenttitlen Georg 6., ægtede i 1923 den skotske adelskvinde lady Elizabeth Bowes-Lyon (1900-2002). Hendes tre gange tipoldefar i lige mandslinje, Thomas Lyon (1704-53), den ottende jarl af Strathmore og Kinghorne fra 1735-53, var yngre bror til John Lyon (1696-1715), den femte jarl af Strathmore og Kinghorne fra 1712-15, der faldt i 1715 i et slag for jacobitterne.

Den næste søn i rækken, Charles Lyon (ca. 1699-1728), den sjette jarl fra 1715-28, holdt sig ude af striden, selvom hans godser blev besøgt af the Old Pretender, Jacob 3. af England, den 8. af Skotland. På trods heraf blev han ikke frataget sine besiddelser og titler af den britiske krone. Hertuginde af York blev britisk dronning (1936-52) og var som mor til dronning Elizabeth 2. (1952-) dronningemoder fra 1952 til sin død. The Old Pretender, hans gemalinde, Maria Clementina Sobieski (1702-35), der var fra den polske adelsslægt Sobieski og sønnebatter af den polske kong Johan 3. (1674-96), og deres to sønner, the Young Pretender og Henry Benedict Stuart (1725-1807), som var kardinal i den katolske kirke, er alle bisat i Peterskirken i Rom i Vatikanstaten. Som et udtryk for sin tilknytning til Stuart-dynastiet var dronningemoderen med til at bekoste restaureringen af det kongelige monument i kirken. James Hamilton (1658-1712, den fjerde hertug af Hamilton 1698-1712) nedstammede via sin mor fra Stuart-dynastiet som fem gange tipoldebarn til den skotske kong Jacob 2. (1437-60). I 1704 vedtog det skotske parlament Sikkerhedsloven af 1704 som et modsvar til tronfølgeforordningen fra 1701. Parlamentet ville efter den barnløse dronning Anne (1702-14) udpege en protestantisk efterfølger til den skotske trone, som var efterkommer af de skotske konger før personalunionens oprettelse i 1603. Parlamentet ville kun godtage en efterkommer af de engelsk-skotske monarker fra 1603, såfremt visse økonomiske, politiske og religiøse betingelser blev opfyldt. James Hamilton var blandt kandidaterne, men Skotland blev tvunget i knæ af det engelske parlament, der med Udlændingeloven af 1705 indførte en importembargo på skotske varer til England, hvilket fik Skotland til at trække loven tilbage, og resultatet blev den politiske union i 1707. I hele denne spegede proces forholdt Hamilton sig passivt. Hans tipoldemor på mødre side var søster til John Lyon (død 1578), den ottende lord Glamis 1558-78, der var dronningemoderens otte gange tipoldefar. Den første i den stolte skotske adelsslægt, John Lyon (ca. 1340-82), fik tildelt Glamis-området i 1372 af Skotlands kong Robert 2. (1371-90), den første monark i det skotske Stuart-dynasti. Kongens datter Johanne giftede sig i 1376 med sin fars trofaste støtte. Parret var 15 gange tipoldeforældre til dronningemoderen, der således nedstammede fra den skotske kong Robert 2. Dronningemoderen nedstammede også fra det engelske Tudor-dynasti, der udgjorde Englands kongehus fra 1485-1603, og kong Henry 7. (1485-1509) via kongens yngste datter, Maria Tudor (1496-1533, dronning af Frankrig 1514-15 som gemalinde til kong Ludvig 12. (1498-1515)). Dronningemoderen var hele livet bevidst om sin skotske arv, hvilket bl.a. kom til udtryk i 1930, da hun som hertuginde Elizabeth af York med en særlig tilladelse fra kongen fik lov til at føde sin yngste datter, prinsesse Margaret (1930-2002), i Skotland på sit fædrene Glamis Slot. Fraset fødslen af prins Maurice af Battenberg (1891-1914), en dattersøn til den britiske dronning Victoria (1837-1901), var der tale om den første kongelige fødsel i Skotland siden 1602, hvor den skotske kong Jacob 6.s (1567-1625), fra 1603-25 Jacob 1. af England, Skotland og Irland, yngste søn, Robert, hertug af Kintyre, blev født. Han døde den 27. maj 1602, fire måneder gammel. Han var bror til kong Karl 1. (1625-49), som var født i Skotland i år 1600. Endelig fik dronning Elizabeths ældste barnebarn og den britiske tronfølger fra 1952 navnet Charles i 1948 som en påmindelse for den britiske offentlighed, at Stuart-dynastiet nu officielt var taget til nåde i det britiske kongehus. Som konge vil prins Charles formentlig antage regenttitlen kong Charles (Karl) 3. efter de engelsk-skotske monarker Karl 1. og Karl 2. (1660-85) fra Stuart-dynastiet. Den jacobittiske tronfølge har siden Jacob 2.s efterslægt uddøde i 1807 omfattet følgende fyrstehuse: Savoyen-dynastiet (Sardinien-Piemonte) 1807-40, Habsburg-Este 1840-1919 (Modena) og Wittelsbach-dynastiet (Bayern) fra 1919 til i dag. Tronprætenderne i den jacobittiske tronfølge gør krav på de fiktive kongeriger England, Skotland, Irland og Frankrig, sidstnævnte som prætentionsstitel, da titlen som "konge af Frankrig" fra 1340 og indtil 1801 indgik i de engelske (britiske) monarkers titulaturliste. Fra 1807 har tronprætenderne været efterkommere af prinsesse Henrietta af England (1644-70), datter af kong Karl 1., søster til kong Karl 2. og den afsatte britiske kong Jacob 2. og i 1661 gift med Philippe 1., hertug af Orléans (1640-1701). Prins Joseph Wenzel af Liechtenstein (1995-), sønnesøn til Liechtensteins fyrst Hans-Adam 2. (1989-) fra Liechtenstein-dynastiet og den ældste søn til arveprins Alois (1968-), der siden 2004 har været Liechtensteins regent, er gennem sin mor, arveprinsesse Sophie (1967-), født hertuginde i Bayern, og morfar, prins Max af Bayern (1937-), hertug i Bayern fra 1968, yngre bror til den barnløse Franz, hertug af Bayern (1933-), den nuværende jacobittiske tronprætendent og siden 1996 overhoved for Wittelsbach-dynastiet, tilknyttet Stuart-dynastiet og dermed med i den jacobittiske tronfølge som 11 gange tipoldebarn af den britiske kong Jacob 1. og ni gange tipoldebarn til prinsesse Henrietta af England. Som født i London er prins Joseph Wenzel den første jacobittiske arving til den britiske trone siden 1688, som er født i Storbritannien.

Et niende eksempel er oprettelsen af Belgien som europæisk statsdannelse og monarki i 1830-31. Nederlandene (omtrent svarende til det nuværende Nederlandene, Belgien og Luxembourg) havde fra slutningen af 1400-tallet hørt under den habsburgske fyrsteslægt. De habsburgske besiddelser blev i 1556 delt i en østrigsk og en spansk gren, hvorunder de 17 nederlandske provinser (Nederlandene) hørte. I 1579 med efterfølgende officiel konfirmation i 1581 løsrev de syv nordlige provinser, hvoraf den vigtigste var Holland, sig fra De Spanske Nederlande under navnet De Forenede Nederlande (Den Nederlandske Republik). Efter afslutningen på Den Spanske Arvefølgekrig (1701-14) overgik De Spanske (Belgiske) Nederlande til Habsburgmonarkiet, hvorefter området benævntes De Østrigske Nederlande, der hovedsageligt bestod af det nuværende Belgien og Luxembourg. I Revolutions- og Napoleonstiden var De Østrigske Nederlande underlagt fransk besættelse fra 1794-1814, organiseret som ni departementer i Frankrig. Den Nederlandske Republik opløstes i 1795 og afløstes af en fransk vasalstat, Den Bataviske Republik (1795-1806), som

atter efterfulgtes af en anden fransk klientstat, da kejser Napoleon 1. oprettede kongeriget Holland (1806-10) der regeredes af hans yngre bror Louis Napoleon Bonaparte (1778-1846, konge 1806-10) og hans søn Louis 2. (1810). I perioden 1810-13 var området indlemmet i Frankrig, indtil fyrstendømmet De Forenede Nederlande oprettedes (1813-15). På Wienerkongressen ville man især sikre sig mod en fremtidig fransk ekspansionspolitik over for et splittet europæisk kontinent. Dette ligevægtsprincip fordrede oprettelse af en række relativt stærke stater langs Frankrigs grænser. Derfor oprettedes i 1815 kongeriget Nederlandene under den nederlandske konge. Det var dog noget nær umuligt at bygge bro mellem de belgiske og de hollandske Nederlande, hvis indbyrdes forhold prægedes af historiske, religiøse, økonomiske og ikke mindst i kølvandet på nationalismens opkomst i begyndelsen af 1800-tallet nationale modsætninger. Som en direkte følge af den franske Julirevolution i 1830, hvor kong Karl 10. (1824-30) blev afsat grundet manglende hensyntagen til parlamentet og borgerskabet, proklameredes Belgien som selvstændig stat den 4. oktober 1830. I november trådte et belgisk parlament sammen, og den 7. februar 1831 vedtoges en grundlov for den nye europæiske statsdannelse. Med London-traktaten i 1839 anerkendte Nederlandene sammen med de europæiske stormagter Belgiens uafhængighed og neutralitet. Der var en del orangister i Belgien i 1830-31, som ønskede en kandidat fra Oranje-Nassau-dynastiet som Belgiens konge, enten kong Vilhelm 1. (1815-40, abdicerede i 1840, døde i 1843) eller hans ældste søn, den nederlandske tronfølger, prins Vilhelm af Oranien (1792-1849), den senere kong Vilhelm 2. (1840-49), hvorved Belgien ligesom Luxembourg ville komme i personalunion med Nederlandene. De europæiske stormagter ville dog ikke acceptere en kandidat fra Oranje-Nassau-dynastiet, men søgte i stedet en neutral kandidat, der ikke ville rykke ved den europæiske magtbalance. Orangismen, der gik ind for en genskabelse af det forenede kongerige Nederlandene i perioden 1815-39, bestod frem til 1850'erne og blev inspiration for den stornederlandske bevægelse i 1800- og 1900-tallet, hvoraf en del har været orangister, som ville genetablere det nederlandske kongehus i Flandern som en opposition til det frankofile belgiske kongehus. En central del i den stornederlandske bevægelse er den flamske bevægelse i Flandern. Det flamske sprog i Flandern er ligesom hollandsk en dialekt af sproget nederlandsk. De europæiske stormagter opstillede tre kandidater til den nye trone: to franske, prins Auguste de Beauharnais (1810-35), hertug af Leuchtenberg 1824-35 og søn af Eugène de Beauharnais (1781-1824) og Augusta (1788-1851), født prinsesse af Bayern, og hertug Louis af Nemours (1814-96), søn af den franske kong Louis Philippe 1. (1830-48), og en habsburgsk kandidat, ærkehertug Karl af Østrig, hertug af Teschen (1771-1847). For de to franske kandidater var det reelt valget mellem bonapartismen (Leuchtenberg) eller Juli-monarkiet ved Louis Philippe 1. fra Orléans-dynastiet. I den sidste ende var der blandt de øvrige stormagter en frygt for en fransk dominans. Prins Leopold af Sachsen-Coburg-Gotha (Sachsen-Coburg-Saalfeld indtil 1826) blev tilbudt den belgiske trone. Fra 1816-17 var han gift med den britiske kong Georg 4.s (1820-30) datter, prinsesse Charlotte af Wales (1796-1817), der døde i barselseng efter at have født en dødfødt søn. Udsigten til at blive britisk prinsgemal glippede med dette dødsfald. Efter Den Græske Uafhængighedskrig (1821-29) blev den tyske prins, der havde deltaget på russisk side i Napoleonskrigene mod Napoleon 1. hos sin svoger storfyrst Konstantin af Rusland (1779-1831), tilbudt den græske kongetrone; et tilbud, han venligst afslog. Kongeriget Belgien fremstod som en mere fremtidssikker investering i dynastisk øjemed. Den 21. juli 1831, siden markeret som Belgiens nationaldag, blev Leopold indsat som Belgiens første konge under navnet Leopold 1. (1831-65). Ulig de øvrige nationale opstande i kølvandet på den franske Julirevolution, nationalliberale opstande mod Rusland i rigets del af Polen-Litauen og i Kongres-Polen (1830-31), nationalliberale opstande i Det Tyske Forbund samt nationalliberale opstande mod kejserriget Østrig i Norditalien (1830-31), lykkedes Den Belgiske Revolution pga. fransk støtte, og fordi Storbritannien sikrede en tysk prins som belgisk konge. Historisk og religiøst er Belgien en national enhed, men ikke sprogligt, da landet fra begyndelsen har været præget af strid mellem Vallonien og Flandern, mellem de fransktalende vallonere og de flamsk(nederlandsk)talende flamlændere, mellem den gallske (latinsk-romanske) og germanske kulturkreds. Der kunne derfor ikke blive tale om en forsoning mellem det katolske, franskorienterede belgiske kongehus, uagtet at Leopold 1. forblev protestant, og det protestantiske (calvinistiske) nederlandske Oranje-Nassau-dynasti. I 1832 blev der indgået et dynastisk forbund mellem de to revolutioner og stater, den franske Julirevolution og den belgiske Augustrevolution i 1830, da Leopold 1. ægtede den franske borgerkonge Louis Philippes datter Louise af Orléans (1812-50), søster til hertug Louis af Nemours. Den stornederlandske bevægelse har udgjort inspirationen til det moderne samarbejde mellem Belgien, Nederlandene og Luxembourg (Benelux-samarbejdet), en politisk-økonomisk union, der opstod som en toldunion (aftalt i 1944 og trådte i kraft i 1948) og udmøntede sig i et fællesmarked i 1960. Nederlandene, Belgien og Luxembourg er således blevet forsonede, hvilket symbolisk kom til udtryk i den dynastiske ægteskabelige forbindelse mellem Belgien og Luxembourg i 1953, da den belgiske prinsesse Joséphine-Charlotte (1927-2005), kong Leopold 3. og dronning Astrids eneste datter, ægtede arvestorhertug Jean (1921-2019), storhertug af Luxembourg (1964-2000). Ægteskabet i 1953 symboliserede Belgiens udsoning med og anerkendelse af Luxembourg, som Belgien senest i perioden 1918-20 overvejede at annektere.

Et tiende eksempel er opløsningen af personalunionen mellem Nederlandene og Luxembourg i 1890. Orangismen i Luxembourg gik ind for personalunionen med Nederlandene (1815-90). Orangismen spillede en betydelig rolle i det politiske liv i 1800-tallet i storhertugdømmet. Orangisterne modsatte sig med held planerne om, at Luxembourg skulle indlemmes i den nye belgiske stat. Med London-traktaten i 1839 foretoges den tredje deling af Luxembourg, hvorved

storhertugdømmets vestlige, overvejende fransktalende del blev afgivet til Belgien, og storhertugdømmet blev reduceret med knap to tredjedele af sit hidtidige territorium. Luxembourg fik i 1848 sin første regeringsleder, orangisten Gaspard-Théodore-Ignace de la Fontaine (1787-1871, fra 1841-48 statholder i storhertugdømmet og regeringsleder i 1848), som støttede kong Vilhelm 1. (1815-40) under Den Belgiske Revolution. I kølvandet på Det Tyske Forbunds opløsning i 1866 var en strid om Luxembourg i 1867 tæt på at medføre krig mellem Preussen og Frankrig, som den nederlandske konge overvejede at sælge Luxembourg til. Luxembourgs officielle anerkendelse som en neutral nationalstat i 1867 med London-traktaten medførte, at storhertugdømmet ikke blev en del af Det Tyske Kejserrige i 1871 ligesom hertugdømmet Limburg (1839-67), der indlemmedes i Nederlandene i 1867 med London-traktaten efter at have været i personalunion med Nederlandene som en medlemsstat i Det Tyske Forbund fra 1839-66. Fyrstendømmet Liechtenstein blev heller ikke en del af Det Tyske Kejserrige. De to katolske monarkier Luxembourg og Liechtenstein er i dag de eneste to selvstændige europæiske statsdannelse, som engang har været en del af det tysk-romerske kejserrige og Det Tyske Forbund. Med kong Vilhelm 3. (1849-90) uddøde mandslinjen i Oranje-Nassau-dynastiet. Indtil 1887 havde kongeriget Nederlandene en semi-salisk tronfølgelov, agnatisk-kognatisk succession, og Luxembourg med den saliske Nassau Slægtspagt (1783) opererede også med muligheden for en semi-salisk arvefølge, der tillod kognatisk succession i tilfælde af, at begge slægtslinjer, den ottonske og den walramiske, var uddøde i mandslinjen. Nassau-Slægtspagten blev indskrevet i Wiener-traktaten af 1815, der etablerede personalunionen mellem Nederlandene og Luxembourg, i London-traktaten (1867), der anerkendte Luxembourgs status som en neutral, selvstændig nationalstat, og i Luxembourgs forfatning (1856 og 1868). I 1841-42 fik Luxembourg en forfatning, der blev revideret i 1848, 1856 og 1868. I 1887 indførtes kognatisk arvefølge i landet, hvorefter Nederlandenes tronfølge kun gik tilbage til 1815 og kong Vilhelm 1. (1815-40). Siden 1884 havde kongens datter, Wilhelmina, født i 1880, været tronfølger. Fra januar 1889 begyndte Vilhelm 3.s helbred at skrante, og Luxembourgs ottende regeringsleder, Paul Eyschen (1841-1915, regeringsleder 1888-1915), udpegede tronarvingen Adolf (1.) fra Nassau-Weilburg-linjen til regent i Luxembourg fra april til maj 1889 og i november 1890 indtil den 23., hvor kongen døde. Baron Félix de Blochausen (1834-1915), Paul Eyschens forgænger som regeringsleder, den sjette regeringsleder fra 1874-85, var orangist og modsatte sig denne fremgangsmåde. Han ville sikre personalunionens videreførelse selv efter Vilhelm 3.s død ved at ændre den luxembourgske tronfølge. Disse politiske bestræbelser led imidlertid skibbrud. Paul Eyschens politik var også i modstrid med familiens traditionelle politiske ståsted, da hans far, politikeren og juristen Charles-Gérard Eyschen (1800-59), havde været orangist og indtaget en fremtrædende position i det offentlige liv i 1840'erne og 1850'erne. Monarkerne i det katolske Luxembourg var protestanter (calvinister) i personalunionen med Nederlandene fra 1815-90, og efter 1890, hvor Luxembourg blev en uafhængig nationalstat med sit eget nationale fyrstehus fra Nassau-Weilburg, var de luxembourgske monarker protestanter (lutheranere) frem til 1912, hvorefter de luxembourgske monarker har været katolikker. Der har af primært religiøse grunde ikke været nogen dynastiske ægteskabelige forbindelser mellem det protestantiske nederlandske kongehus og det katolske luxembourgske fyrstehus efter 1890 (fra 1912 katolske monarker), ligesom der af de samme grunde ikke har været dynastiske forbindelser mellem det katolske belgiske kongehus og det nederlandske kongehus.

Et 11. eksempel er personalunionen mellem Storbritannien og Hannover fra 1714-1837. Den hannoveranske kurfyrst Georg 1. Ludwigs (1698-1727) bestigelse af den britiske trone som Georg 1. af Storbritannien og Irland (1714-27) i 1714 etablerede en personalunion mellem Storbritannien og kurfyrstendømmet Hannover på grundlag af arv. Den britiske monark var således ligesom den polske konge (og litauiske storfyrste) fra 1697-1763 (afbrudt 1706-09 og 1733-34) tysk kurfyrste og dermed berettiget til at deltage i valget af den tysk-romerske kejser. Hannover blev i 1814 et kongerige, som fra 1815 var medlemsstat i Det Tyske Forbund, hvor den britiske monark således var repræsenteret. Personalunionen opløstes med dronning Victorias (1837-1901) tronbestigelse i 1837, eftersom Hannover med sin saliske tronfølgelov ikke anerkendte en kognatisk arvefølge. Dronning Victorias yngste farbror, prins Adolphus (1774-1850), hertug af Cambridge fra 1801, var fra 1816-37 en populær vicekonge i Hannover, men det blev følgelig dronning Victorias ældste farbror, Ernst August (1771-1851), hertug af Cumberland (et område i det nordlige England) og Teviotdale (et område i det sydlige Skotland), søn til Georg 3. (1760-1820), der i 1837 blev konge af Hannover. Siden 1837 har der været flere tilløb til en dynastisk forbindelse mellem det britiske kongehus og Hannover-slægten, begge af Welf-dynastiet, i mandslinjen frem til 1901 i Storbritannien, derefter Sachsen-Coburg-Gotha. Kongeriget Hannover blev opløst i 1866 og indlemmedes i Preussen. Dronning Victorias yngste søn, prins Leopold (1853-84), hertug af Albany fra 1881, bejlede til sin halvkusine prinsesse Frederika af Hannover (1848-1926), den ældste datter til den sidste konge af Hannover, Georg 5. (1851-66). Parret blev dog ikke gift, men bevarede livet igennem et nært venskab. Den yngste datter til Georg 5., prinsesse Marie (1849-1904), afslog ifølge et amerikansk dagblad to gange et frieri fra dronning Victorias næst yngste søn, prins Arthur (1850-1942), hertug af Connaught og Strathearn fra 1874. Begge brødre tilhørte det britiske kongehus Sachsen-Coburg-Gotha, Windsor fra 1917 (prins Arthur). I et forsøg på at forbinde det britiske kongehus med det tyske Hannover-dynasti søgte den tyske fører Adolf Hitler (1889-1945) i 1934 at promovere ideen om et ægteskab mellem Georg 5.s oldebarn prinsesse Frederika af Hannover (1917-81) og prinsen af Wales, Edward (8.), over for prinsessens forældre, prins Ernst August af Hannover (1887-1953), overhoved for huset Hannover (1923-

53) og regerende hertug af Braunschweig-Lüneburg (1913-18) og Victoria Louise (1892-1980), den tyske kejser Wilhelm 2.s (1888-1918) eneste datter, der blankt afviste tanken. Viktoria Louise havde selv været på tale som en mulig ægteskabskandidat til den britiske tronfølger. Prinsesse Frederikas niece prinsesse Frederika af Hannover (1954-), der er opkaldt efter sin faster og guddatter til sin tante dronning Elizabeth 2., blev før sit borgerlige ægteskab i 1979 ofte nævnt som mulig ægteskabskandidat i den britiske presse til den britiske tronfølger, prins Charles af Wales.

Personalunionen mellem Nederlandene og Luxembourg og mellem Storbritannien og Hannover lod sig relativt let opløse, da der eksisterede forskellige arvefølgereregler i staterne. Disse to personalunioner var ikke lovfæstede unioner som fx de tre nordiske personalunioner Sverige-Norge (1814-1905), Danmark-Island (1918-44) og Kalmarunionen (1397-1523), personalunionen mellem Storbritannien og Den Irske Fristat (Irland fra 1937) (1922-49) og personalunionen mellem Polen og Litauen (1447-92, 1501-69). Disse personalunioner var såkaldte konfødererede personalunioner. I en personalunion beholder de berørte stater i udgangspunktet hver deres forfatning, love og myndigheder. Et statsforbund, en konføderation, er en sammenslutning af stater om bestemte fællesfunktioner (normalt udenrigs- og forsvarspolitik). Historiske eksempler på konføderationer er Rhinforbundet (1806-13) og Det Tyske Forbund (1815-66). I dette mere eller mindre tætte samarbejde afgiver staterne ikke en væsentlig grad af deres suverænitet. Et statsforbund har således ikke en fælles regering eller fælles statsoverhoved, men derimod fælles organer til varetagelse af forbundets anliggender. En konføderation etableres med en traktat mellem de involverede stater. Konfødererede personalunioner er således personalunioner, der er etablerede ved en traktat mellem staterne og generelt implementeret i staternes politiske liv. Eksempelvis blev personalunionen Sverige-Norge skabt på grundlag af kongevalg og forfatningsmæssige ændringer i Norge, vedtaget af det norske parlament i 1814; unionen Danmark-Island blev skabt på grundlag af vedtagelsen af Den Dansk-Islandske Forbundslov i de to staters parlamenter og en islandsk folkeafstemning i 1918, ligesom unionen mellem Storbritannien og Den Irske Fristat blev etableret på grundlag af Den Anglo-Irske Traktat i 1921, der blev vedtaget i de to staters parlamenter 1921-22. Den Anglo-Irske Traktat af 1921 udstak rammerne for udformningen af den irske forfatning i 1922. Storbritannien var repræsenteret i Den Irske Fristat i perioden 1922-36 ved en britisk generalguvernør. Den Irske Fristat var også omfattet af den britiske tronfølgelov af 1701, fra 1931 dog som en separat lov, da Den Irske Fristat officielt blev anerkendt som en selvstændig stat med Westminster-statutten fra 1931 inden for det britiske statssamfund Commonwealth. Irland fik sin nuværende republikanske forfatning i 1937, der fastslog, at Irland var blevet en suveræn stat, og konstitutionen indførte reelt en irsk republik (officielt i 1949). I de konfødererede personalunioner havde staterne typisk ikke blot et fælles monarkisk statsoverhoved, fx var udenrigspolitikken et fællesanliggende i den svensk-norske personalunion. Den Irske Fristats medlemskab af Commonwealth fra 1931 dannede ramme for et fortsat politisk og økonomisk samarbejde mellem Irland og Storbritannien. Unionsbrevet fra 1397 etablerede en personalunion mellem de tre nordiske stater, Kalmarunionen, og fastslog et nordisk forsvarsforbund som en del af unionen, hvori de enkelte stater beholdt deres særskilte love og myndigheder. Militæralliancen skulle formentlig danne forlæg for en dybere nordisk integration og for en egentlig unionstraktat, der aldrig blev indgået, ligesom Polen og Litauen ifølge unionsaftalen i Mielnik fra 1501 foruden fælles monark også skulle have fælles parlament (Sejmen) og møntfod. Dette blev imidlertid ikke realiseret, da unionsaftalen aldrig blev ratificeret af det litauiske parlament, Seimas, og det polske parlament, Sejmen. Personalunionen fra 1447-92 byggede bl.a. på unionsaftalen i Horodlo (1413), der implementerede en administrativ integration mellem Polen og Litauen og fastslog fælles møder mellem adelige medlemmer af de to staters parlamenter, det polske parlament, Sejmen, og det litauiske parlament, Seimas. Sådanne fælles møder blev imidlertid ikke en realitet før i 1560'erne.

Nogle konføderationer havde karakter af løse politiske unioner (statsunioner) og regnedes dermed for samlede statsdannelse. Eksempler på disse er Den Aragonske Krone (1164-1716), et konføderativt monarki, en fusion af en række personalunioner og i praksis lig med kongeriget Aragonien, der udgjorde den historiske kerne i statsforbundet, og det schweiziske statsforbund, oprettet i 1291 og siden udvidet med flere kantoner, i 1499 blev konføderationen de facto selvstændigt, da forbundet slog Den Schwabiske Liga i Den Schwabiske Krig i 1499. I 1648 med Den Westfalske Fred efter Trediveårskrigen (1618-48) anerkendte Europas stormagter Schweiz' uafhængighed af det tysk-romerske kejserrige. Schweiz blev reelt opfattet som en selvstændig statsdannelse, hvilket blev officielt udmøntet med omdannelsen af Schweiz fra en konføderation til en føderation i 1848. Et tredje eksempel er Den Nederlandske Republik, De Forenede Nederlande, der var organiseret som en konføderation bestående af syv nederlandske provinser, et hertugdømme (Geldern), to grevskaber (Holland og Zeeland) og fire herskaber (Utrecht, Overijssel, Friesland og Groningen), [grevskabet Drenthe var holdt ude af inddelingen], der indtil 1648 var stater i det tysk-romerske rige som en del af den såkaldte Burgundiske Cirkel fra 1548, som omfattede de 17 nederlandske provinser og grevskabet Burgund. De syv nederlandske provinser var relativt uafhængige og havde deres egen regering. Provinserne sendte delegerede til Generalstaterne, den nederlandske stænderforsamling, som mødtes i perioden 1464-1795 (fra 1815 har Generalstaterne været navnet på Nederlandenes parlament). Først fra 1747 havde Nassau-Dietz-linjen positionen som de første arvelige statholdere i alle syv nederlandske provinser. Derefter kunne De Forenede Nederlande, også formelt, regnes for en samlet statsdannelse. Et fjerde eksempel er realunionen mellem Polen og Litauen, der blev grundlagt med unionsaftalen i Lublin i 1569. Kongeriget Polen og storfyrstendømmet Litauen fik med realunionens oprettelse i tillæg

til fælles monark også fælles parlament (Sejmen) og fælles møntfod, som oprindeligt var foreskrevet af unionsaftalen i Mielnik (1501). I den polsk-litauiske realunion (1569-1795) blev Litauens suverænitet betydeligt reduceret, men storfyrstendømmet fortsatte dog officielt som statsdannelse med egne officielle institutioner, fx egen regering, love og hær. Det litauiske parlament fortsatte endvidere efter 1569 under et andet navn, Litauiske Sammenkaldelser, sideløbende med det store, fælles parlament frem til 1795. I praksis var der imidlertid tale om en løs statsunion, dvs. en samlet statsdannelse. Samlet set kan unionen karakteriseres som en blanding af en konføderation og en føderation. Med forfatningen af 3. maj 1791 ønskede man at etablere et konstitutionelt, arveligt monarki og en enhedsstat, men en tilføjelse til denne fra oktober samme år specificerede, at man ville skabe en ren føderation, en samlet statsdannelse med bl.a. fælles regering og militær. Både forfatningen og dets tillæg blev dog tilbagekaldt i 1792 efter russisk pres.

Et femte eksempel er realunionen mellem Danmark og Norge (1537-1814), der baserede sig på kong Christian 3.s (1534-59) afskaffelse af det norske rigsråd i 1537 og genetableringen af Norge som et arvekongedømme. Afskaffelsen af det norske rigsråd havde til formål at danne baggrund for en omdannelse af Norge til en dansk provins, hvilket dog aldrig blev virkeliggjort. I praksis administreredes Norge særskilt. Den valgte danske monark havde en selvstændig interesse i at bevare Norge som en selvstændig statsdannelse, da arvekongedømmet Norge kunne berede det oldenborgske kongehus' fortsatte adgang og valgret til den danske trone. Bortset fra rigsrådet beholdt Norge derfor en række institutioner i realunionen, der regeredes af herredage, møder mellem blandt andre danske rigsråder og norske adelsmænd. Med arvekongedømmets indførelse i 1660 og enevældens indførelse i 1661 blev kongerigerne Danmark og Norge regeret i overensstemmelse med enevældens grundlov, Kongeloven af 1665. Norge vedblev at have sit eget juridiske system, fx udstedtes Norske Lov i 1687 analogt med Danske Lov fra 1683. Det enevældige styre talte officielt om kongerigerne Danmark og Norge som "Tvillingrigerne". I praksis udgjorde den dansk-norske realunion en løs politisk union.

I forhold til de konfødererede personalunioner var personalunionen mellem Nederlandene og Luxembourg også etableret på baggrund af en traktat, men ikke en traktat, der blev indgået mellem de to respektive stater, men derimod på grundlag af Wiener-traktaten mellem Europas stormagter fra 1815. Luxembourg var således formelt den nederlandske konges personlige besiddelse, da personalunionen var etableret ved et stormagtspolitisk diktat. Dette forhold blev eksempelvis i 1856, da kong Vilhelm 3. med det såkaldte luxembourgske kup egenhændigt installerede en ny, reaktionær forfatning for Luxembourg, der bl.a. skabte et statsråd (endnu eksisterende), hvis første præsident blev den orangistiske toppolitiker Gaspard-Théodore-Ignace de la Fontaine (1857-68), nye valgeregler og en begrænsning af pressefriheden. Kongen fik støtte af sin bror, prins Henrik (1820-79), der i perioden 1850-79 var statholder i Luxembourg. Den nederlandske forfatning fra 1815 fastslog, at den nederlandske konge ikke måtte besidde en anden trone (§ 29). Denne bestemmelse blev i forbindelse med en forfatningsændring i 1848 modificeret, da Luxembourg eksplicit blev undtaget fra denne bestemmelse (§ 26). Bestemmelsen gik igen i forbindelse med forfatningsændringerne i 1887 og 1917. Først i 1922 bortfaldt bestemmelsen om Luxembourgs undtagelse fra bestemmelsen, 32 år efter personalunionens opløsning. Til forskel fra den nederlandsk-luxembourgske personalunion var den svensk-norske personalunion langt mere formaliseret, eksempelvis var unionen reguleret af rigsakten fra 1815, der var godkendt af såvel Stortinget som Rigsdagen i Sverige. Rigsakten indeholdt bestemmelser om bl.a. arvefølgen og fremgangsmåden i tilfælde af, at kongeslægten uddøde, eller der manglede en tronfølger. Rigsakten havde i Norge konstitutionel status, og i princippet etablerede unionsloven en evig union mellem Sverige og Norge.

Luxembourg i 1890 er det eneste eksempel på, at det lykkedes for en selvstændig nationalstat at blive en uafhængig nationalstat med sit eget nationale fyrstehus med et medlem fra det hidtil regerende dynasti, Oranje-Nassau-dynastiet, nærmere betegnet sidelinjen Nassau-Weilburg. Det hører dog med til historien, at slægtskabet mellem kong Vilhelm 3. og storhertug Adolf 1. ganske vist er det fjerneste nogensinde i verdenshistorien, hvormed en trone er blevet arvet mellem to regerende monarker. Kongeriget Hannover fik også med opløsningen af personalunionen med Storbritannien i 1837 sit eget kongehus med et medlem fra det britiske kongehus, men Hannover var modsat Luxembourg ikke en nationalstat og indgik i den tyske nationalstatsproces. Opløsningerne af den nederlandsk-luxembourgske, britisk-hannoveranske og svensk-norske personalunion i hhv. 1890, 1837 og 1905 var alle fredelige opløsninger, de to førstnævnte fandt sted som følge af uens arvefølgeregler, hvilket er ret enestående. Som nævnt ovenfor gav dynastiske forhold ofte anledning til konflikter, tronfølgestridigheder i Sverige med indblanding af Rusland (1742-43) og borgerkrige inden for den dansk-tyske helstat i hertugdømmerne Slesvig og Holsten (Treårskrigen 1848-50), den spanske personalunion (Den Spanske Arvefølgekrig 1701-14), den spanske statsdannelse (de tre carlistkrige 1833-40, 1846-49, 1872-76), personalunionen mellem England, Skotland og Irland (1689-91) og den britiske statsdannelse (1715-16, 1745-46), der i varierende omfang inkluderede andre europæiske magter. Modsat personalunionerne mellem Nederlandene og Luxembourg og Storbritannien og Hannover opløstes den svensk-norske personalunion i 1905 som følge af nationalismen, der i en norsk kontekst foranledigede unionsopløsningen. Grundlæggelsen af det nationalt selvstændige norske kongehus ved en folkeafstemning i november 1905 var hovedsageligt et resultat af sikkerhedspolitiske hensyn, der vejede tungt i forhold til en nær relation til Storbritannien, hvis konge, Edward 7. (1901-10), var onkel og svigerfar til prins Carl (Haakon 7.).

I 1929 forsonedes de to kongehuse ved den norske kronprins' formæling med Sveriges prinsesse Märtha. En svensk prinsesse med en danskfødt mor i prinsesse Ingeborg skulle blive norsk dronning. Prins Carl, brudens far, hertugen af Västergötland, mødtes derfor i marts 1929 i Oslo med Haakon 7., med hvem han angivelig vekslede hårde ord under Christian 9.s bisættelse i 1906.⁵⁸ Det enestående ved arrangementet var, at prinsesse Märtha som født i 1901 foruden svensk også var norsk prinsesse indtil unionsopløsningen i 1905. Det betød, at den nye norske kronprinsesse havde været tilknyttet Norge i længere tid end sin gemal, der britiskfødt i 1903 som den danske prins Alexander først var blevet norsk kronprins med navnet Olav i 1905. Umiddelbart før giftermålet bragte *Aftenposten* et digt af den norske digter Vally Sejersted. Af de seks strofer omhandlede de tre første modtagelsen i Kristiania den 25. november 1905 af Norges toårige kronprins Olav, der var det yngste medlem i den nye kongefamilie. Den sidste strofe var en særskilt hilsen til "Sveas datter", prinsesse Märtha.⁵⁹

7.2. Geografi og kærlighed

Den norske nationaldigter Bjørnstjerne Bjørnson skrev i 1885 komedien "Geografi og kærlighed", der handlede om professor Tygesen, der for en periode bliver forladt af sin hustru. I anledning af brylluppet i 1929 bragte *Aftenposten* et digt på ni strofer af den norske digter Herman Wildenvey med samme titel. Modsat Bjørnsons lystspil blev der ligesom i Sejersteds digt trukket på den nationalromantiske arv fra 1800-tallets Norden. I en højstemt, poetisk form blev det historisk nære, men til tider mere end anstrengte, forhold mellem Norge og Sverige skildret, "Kølen var et nok så køligt fjeld"⁶⁰ (strofe 4). Den unge norske sejlerkronprins hentede dog til alt held sin udkårne hos

⁵⁸ Forsoningen mellem det svenske og norske kongehus var allerede blevet cementeret med det andet trekongemøde under 1. verdenskrig i november 1917, der var Gustaf 5.s første besøg i Norge efter 1905. Den svenske konges officielle tale ved mødet i 1917 bilagde striden mellem de to nordiske kongehuse om den norske trone i 1905, Bomann-Larsen: *Vintertronen*, 45-46; *ibid.*: *Makten*, 157-60; Hemstad: *Fra Indian Summer*, 386-87; Hoelseth: 'En svensk-norsk union', 49. Forsoningen kom til udtryk i Haakon 7.s statsbesøg i Sverige hos Gustaf 5. i 1918.

⁵⁹ *Aftenposten* 16.3.1929, Vally Sejersted: "Til vår Kronprins og Kronprinsesses bryllup"; kronprins Olav (5.) var den første norske tronfølger med opvækst i Norge siden middelalderen og Haakon 6. og Oluf 2. Haakon 6. blev angiveligt født i Sverige i 1340, men han voksede op i Norge som en forberedelse på sin norske kongegerning. Hans søn, Oluf 2., voksede op i Norge, indtil han som femårig blev valgt til dansk konge i 1376. Prinsesse Märtha var den mellemste af prins Carl og prinsesse Ingeborgs tre døtre. Den ældste datter, prinsesse Margaretha (1899-1977), ægtede i 1919 den danske prins Axel (1888-1964), der var den næstældste søn af prins Valdemar (1858-1939), Christian 9.s yngste søn, og prinsesse Marie (1865-1909), født prinsesse af Frankrig (Orléans-dynastiet). Parret var halvonkel og halvniece. Den yngste datter, prinsesse Astrid (1905-35), giftede sig i 1926 med den belgiske tronfølger, hertugen af Brabant, Leopold (3.), konge 1934-51, Skott: *Alla dessa*, 256-58, 261-67. Prinsesse Margaretha er i øvrigt den eneste prinsesse i de nordiske kongehuses historie, som i sit liv har opnået at være prinsesse af alle fire nordiske monarkier: Sverige og Norge (1899-1905), Sverige (1905-19), Danmark og Island (1919-44) og Danmark (1944-77).

⁶⁰ *Aftenposten* 21.3.1929, Herman Wildenvey: "Geografi og kærlighed".

det svenske folk, og Kølen smeltede ned. Den ottende strofe var en hilsen til prinsessens fosterland, og den sidste strofe begyndte med titlen på den norske nationalsang, forfattet af Bjørnson i 1859: ”Ja, vi elsker dette landet”. Som et udtryk for den skandinaviske samhørighed bragte *Svenska Dagbladet* samme digt med de forsonende toner samme dag.⁶¹

Aftenposten ser således i relation til digtet den dynastiske forbindelse og dets transnationale potentiale i at forene Norge og Sverige i en entydig norsk-national kontekst. Et par dage før vielsen bragte den konservative norske avis en forsideartikel med overskriften ”Velkommen”, i hvilken dagbladet komplementerede den svenske prinsesses personlige karakteregenskaber. Artiklen betonedede, at forholdet mellem prinsessen og den norske befolkning med tiden ville blive hjerteligere. Kongers og fyrsters ægteskaber havde ikke længere den politiske betydning som førhen, men uagtet dette forhold havde de dog stadig en væsentlig relevans for det nationale liv.⁶²

Dagen efter brylluppet bragte *Aftenposten* en artikel om den svenske presses dækning af Oslos hyldestmodtagelse af den svenske prinsesse den 19. marts. Afslutningsvis pointeres det, at de svenske aviser ligeledes gengiver uddrag af de redaktionelle artikler i de norske dagblade.⁶³ *Dagens Nyheter* refererede eksempelvis til den norske avis *Tidens Tegn*, der i ægteskabet mellem den norske kronprins og en svensk prinsesse fandt et vidnesbyrd om, at 1905 havde medført fred og godt naboskab på den skandinaviske halvø.⁶⁴ På lederplads i *Aftenposten* fandt man, at prinsesse Märtha var ”et yderligere pant på et allerede i forveien godt naboskab”.⁶⁵

I sin bryllupstale understregede C. J. Hambro (Høyre), Stortingets præsident 1926-33 og 1933-45, ligeledes den svensk-norske samhørighed.⁶⁶ Skønt der reelt var tale om et inklinationsparti, er forbindelsen i 1929 dog tydeligvis blevet tillagt politiske motiver.⁶⁷ Oslos biskop Johan P. Lunde lagde i sin tale til brudeparret vægt på de bånd, som brudeparret knyttede mellem det svenske og norske folk. Talen blev gengivet i alle seks aviser, herunder *Nationaltidende* og *Dagbladet*.⁶⁸

⁶¹ *Svenska Dagbladet* 21.3.1929: ”Geografi og kjærlighet”.

⁶² *Aftenposten* 19.3.1929: ”Velkommen”; jf. Paulmanns teori og begrebet *royal cosmopolitanism*.

⁶³ *Aftenposten* 22.3.1929: ”Den svenske presse om brylluppet”.

⁶⁴ *Dagens Nyheter* 20.3.1929: ”Svensk-norsk samhørighet började 1905”.

⁶⁵ *Aftenposten* 21.3.1929: ”Til lykke!”.

⁶⁶ *Dagens Nyheter* 22.3.1929: ”Nya starka band över gränserna”.

⁶⁷ Skott: *Alla dessa*, 258-59; Van der Kiste: *Northern Crowns*, 88-90; Bomann-Larsen: *Æresordet*, 25-38; den konservative britiske premierminister, Stanley Baldwin (1923-24, 1924-29, 1935-37), udtalte ved en banket i London, at brylluppet udgjorde en fredsgaranti i Europa. Det er svært at begribe, at den britiske toppolitiker virkelig troede på risikoen for en krig mellem Norge og Sverige næsten et kvart århundrede efter unionens fredelige opløsning, endsige at en skandinavisk konflikt truede den europæiske fred. Traditionen for at betragte internationale fyrsteægteskaber som politiske fredsgarantier, skønt de historisk langt fra altid har fungeret som sådanne garantier, må have spillet ind på denne anakronistiske vurdering.

⁶⁸ *Nationaltidende* 21.3.1929: ”Fyrste-Bryllupet i Oslo i Formiddags”; *Dagbladet* 21.3.1929: ”Vigselen i Vaar Frelzers kirke”.

7.3. Af Harald Hårfagers æt

Dagbladet *Aftenposten* gjorde sig på selve bryllupsdagen tanker om det kongelige giftermål og dets betydning for Norge som nation. Landet blev for omkring 1000 år siden samlet til et kongerige, der siden i mørke århundreder var ledet udefra. Folkets selvstændighedstrang kunne dog ikke i længden underkues, ligesom samlerkongens slægt levede videre for til sidst at vende tilbage til Norge. Med ”samlerkongen” henviser artiklen til kong Harald 1. Hårfager (ca. 872-930), der samlede Norge til ét rige ifølge den historiske tradition i Norge. Som det udtrykkes i lederen, ”selvstændigheden vendte tilbage samtidig som ætten”.⁶⁹

Ifølge traditionen regerede Hårfager-dynastiet med korte afbrydelser i vikingetiden frem til og med Olav 4. (1380-87), Oluf 2. af Danmark (1376-87). Der er dog kun historisk kildebelæg for tre generationer af konger inden for dynastiet. Sverre-dynastiet var den sidste norske kongeslægt, som kunne hævde nedstamning i lige mandslinje fra den historisk berømte norske konge. Haakon 7. nedstammede i lige mandslinje via det danske kongehus (Glücksborgerne) og sønderborgske hertuginjer (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg (fra 1825), Sønderborg-Beck fra 1646-1825 og Slesvig-Holsten-Sønderborg fra 1564-1646)) fra Christian 3. (1534-59) og hans dronning Dorothea (1511-71), der gennem tyske fyrstehuse, Askanien og Billung (hertuger af Sachsen-Lauenborg og hertuger af Sachsen), og 14 generationer, heraf to kvindeled, nedstammede fra den norske kong Olav 2. Haraldsson den Hellige (1015-28) via dennes datter, prinsesse Wulfhild (1020-71), der ægtede hertug Ordulf af Sachsen (1059-72) i 1042. Kong Olav den Hellige var ifølge traditionen tipoldebarn til Harald 1. Hårfager.⁷⁰ Harald 1. Hårfager er via blandt andre dronning Dorothea ascendant til det norske kongepar, Haakon 7. og dronning Maud (1869-1938), og det norske kronprinsepar, kronprins Olav og kronprinsesse Märtha, via flere led og på såvel deres fædrene som mødrene side.

Prinsesse Maud af Storbritannien og Irland blev i 1896 gift med sin danske fætter prins Carl (Haakon 7.). Begge var børnebørn af Christian 9. og dronning Louise, Danmarks kongepar fra 1863-98, ”Europas svigerforældre”. Dronning Maud, der var datter af kongeparrets ældste datter, Alexandra (1844-1925), og den britiske tronfølger, prinsen af Wales, Edward (7.) (1901-10), ældste søn til det britiske regentpar, dronning Victoria (1837-1901) og prins Albert (1819-61), britisk prinsgemal fra 1840, fra hertugdømmet Sachsen-Coburg-Gotha (1826-1918), tilhørte det britiske kongehus Sachsen-Coburg-Gotha. Dronning Maud nedstammede via tyske fyrstedynastier, primært

⁶⁹ *Aftenposten* 21.3.1929: ”Til lykke!”.

⁷⁰ Lange-Nielsen: *Kronprins Harald*, 18-22.

sachsiske hertuginjer inden for den ernestinske linje i det wettinske dynasti, Askanien-dynastiet og Billung-dynastiet, bl.a. fem kurfyrster af Sachsen, gennem 27 generationer, heraf tre kvindeled, fra kong Olav den Hellige via dennes datter, prinsesse Wulfhild.

Understregningen af kronprins Olavs herkomst skal ses i lyset af bestræbelserne efter 1905 på at etablere en historisk og national kontinuitet, hvis omdrejningspunkt bl.a. var det norske kongeriges grundlægger.⁷¹ Med oprettelsen af det moderne norske kongehus i 1905 kom Harald Hårfagers

⁷¹ I forbindelse med at nye dynastier på grundlag af valg i form af primært parlamentsafstemninger har bestegt troner i statsnationer (fx Spanien (1870), den britiske personalunion (1689), Storbritannien (1701, 1705), Sverige (1720, 1743), Frankrig (1830) og Danmark (1853)))))) eller ved grundlæggelse af nye nationalstater (fx Litauen (1918), Albanien (1913-14)) eller indsættelser af nye dynastier i nye nationalstater (fx Grækenland (1863)), anvendte man i offentlighederne i disse europæiske arvemonarkier en monarks eller dennes efterslægts genealogiske afstamning som dynastisk og historisk, og i de nye nationalstater tillige en national-kulturel, legitimering uden en nødvendig sammenhæng i øvrigt med kandidatens faktiske nationale tilhørsforhold. Valgene i statsnationerne fandt sted i stater, der alle i større eller mindre omfang var konstitutionelle monarkier, og på baggrund af valg af en tronfølger, en ny monark efter en frivillig abdikation (1720) eller ved afsættelser af en monark og indsættelser af en ny monark fra et andet dynasti, ligesom ved indsættelser af nye dynastier i nye nationalstater. Den parlamentariske debat i Norge forud for den norske folkeafstemning i november 1905 omhandlede især muligheden for at genoprette et nationalt kongedømme i Norge med referencer til vikingetiden og middelalderens nationale konger. Den kulturelle nationalisme anvendte sproglige argumenter mod valget af den danske prins Carl til norsk konge, da man fandt, at valget kunne udgøre et grundskud for den norske målbevægelse, der søgte at erstatte det herskende dansk-prægede rigsmål med det såkaldte landsmål, Heiberg (udg.): *Unionens*, 743, 767, 805, 816-20, 831, 874, 903; Haakon 7. tilhørte den dansk-tyske glücksborgske sidelinje til det oldenborgske kongehus, der på sværdsiden var af tysk ascendens, men også havde flere medlemmer af middelalderens skandinaviske kongeslægter blandt sine aner, fx Estridsen-dynastiet i Danmark (1047-1376, 1387-96), bl.a. Erik 5. Klipping (1259-86), Bjælbo-dynastiet i Sverige, bl.a. Valdemar 1. (1250-75) og prinsesse Euphemia af Sverige (1317-70), der var datterdatter af Haakon 5. fra det norske Sverre-dynasti. Sverre-slægten har en særlig plads i norsk national selvforståelse, da de regerede i Norges stormagtstid i 1200-tallet. Haakon 4. (1217-63), Haakon 5.s farfar, skildres i Henrik Ibsens historiske skæbnedrama "Kongsemnerne" fra 1863. Haakon 5.s forældre var Norges kong Magnus 6. Lagabøter (1263-80) og Ingeborg (ca. 1244-87), født dansk prinsesse og datter af Erik 4. Plovpenning (1241-50). Den første monark i det oldenborgske kongehus, grev Christian (1.) af Oldenburg (1426-81), der blev valgt til dansk, norsk og svensk konge i hhv. 1448, 1450 og 1457(-64), var på mødrene side via seks generationer, heraf tre kvindeled, gennem tyske fyrstehuse: den holstenske greveslægt Schauenburg (Holsten-Rendsborg) og Mecklenburg-dynastiet (Werle), efterkommer af den danske kong Erik 5. På fædrene side var han via seks generationer, heraf tre kvindeled, gennem de tyske greveslægter Oldenburg og Schauenburg (Holsten-Plön), efterkommer af den svenske dronning Sophie (1241-86; født dansk prinsesse og datter af Erik 4. Plovpenning), gemalinde til kong Valdemar 1. På mødrene side var han tipoldebarn af Euphemia af Sverige gennem de tyske fyrstehuse Schauenburg (Holsten-Rendsborg) og Mecklenburg-dynastiet (-Schwerin). Et andet eksempel er Spaniens kong Amadeo 1. (1870-73), der i lige mandslinje var seks gange tipoldebarn af den spanske kong Philip 2.s (1556-98) datter prinsesse Cathrine Michelle af Spanien (1567-97). På mødrene side var han tillige tipoldebarn af Spaniens kong Karl 3. (1759-88). Et tredje eksempel er Frederik 1. af Sverige, der som den første og eneste svenske monark i perioden 1560-1818 hverken på fædrene eller mødrene side nedstammede fra Vasa-dynastiets grundlægger og den svenske nationalhelt, Gustav Vasa. Frederik 1., som blev valgt til konge af den svenske stænderrigsdag i 1720, var på fædrene side via Hessen-Kassel (Hessen) og Mecklenburg-dynastiet (-Schwerin) gennem tolv generationer, heraf to kvindeled, efterkommer af ovennævnte Euphemia af Sverige, der var sønndatter af Sveriges kong Magnus 3. Ladelås (1275-90) og mor til Albrecht 3. På mødrene side via Kettler-dynastiet (Kurland og Semgallen) og Mecklenburg-dynastiet (-Schwerin og -Güstrow) var Frederik 1. endvidere gennem ti generationer, heraf tre kvindeled, efterkommer af Euphemia af Sverige. Hertugdømmet Kurland og Semgallen (del af det nuværende Letland) eksisterede fra 1561-1795, og fra 1561-1737 regeredes hertugdømmet af den tyske adelsslægt Kettler. Hertugdømmet var fra 1561-69 vasalstat til storfyrstendømmet Litauen, og fra 1569-1726 til Polen-Litauen, hvorefter hertugdømmet inkorporeredes i Polen-Litauen. I 1795 med Polens tredje deling blev hertugdømmet annekteret af Rusland. Et fjerde eksempel er den nye græske stats første monark, kong Otto (1832-62) fra det bayerske Wittelsbach-dynasti, som blev valgt til konge af den græske nationalforsamling. Kongeriget Grækenland var den første fuldt uafhængige græksprogede stat siden Det Byzantinske Imperiums (395-1453) fald til osmannerne i 1400-tallet. Ottos 11 gange tipoldefar hertug Johann 2. (1341-

descendens dog ikke tilbage til den norske trone. Alle de dansk-norske monarker fra 1380-1814, Norges kong Christian Frederik i 1814 og de svensk-norske monarker fra 1814-1905 med undtagelse af Carl 14. Johan og Oscar 1. nedstammede fra Harald Hårfager.⁷²

97; hertug af Bayern-Landshut fra 1375, fra 1392 Bayern-München) var fire gange tipoldebarn af den byzantinske kejser Alexios 3. (1195-1203) på mødrene side via Barcelona-dynastiet (Sicilien), den capetingske sidelinje Anjou (Anjou-Napoli), det andet angevinske dynasti (det første var Plantagenet-dynastiet), Árpád-dynastiet (Ungarn), det laskariske dynasti og det angelanske dynasti. Den græske kong Otto nedstammede således fra de østromerske kejserlige dynastier Angelos (1185-1204) og Laskaris (1205-61), sidstnævnte som kejsere af kejserriget Nikæa (1204-61) med prætentions titlen byzantinske kejsere, begge sidelinjer til Komnenos-dynastiet (1081-1185). Kong Otto blev afsat i 1862, og den græske nationalforsamling valgte kong Georg 1. (1863-1913), som var efterkommer (bl.a. 20 gange tipoldebarn) af den byzantinske kejser Isaac 2. Angelos (1185-95, 1202-04). Et femte eksempel er statsnationen Bulgarien, der i 1878 genoprettedes som politisk enhed i form af et selvstændigt fyrstendømme. Prins Alexander af Battenberg (1857-93) blev den nye stats første monark, da han valgtes til fyrste af det bulgarske parlament i 1879. Fyrsten var efterkommer (25 gange tipoldebarn) af zar Ivan Vladislav af Bulgarien (1015-18) fra Komitopuli-dynastiet, som var den sidste monark i Det Første Bulgarske Imperium (681-1018). Fyrst Alexander blev afsat i 1886, og det bulgarske parlament valgte prins Ferdinand af Sachsen-Coburg-Gotha (1861-1948) til ny fyrste i 1887, fra 1908-18 konge. Fyrst Ferdinand 1. var ligeledes efterkommer (27 gange tipoldebarn) af zar Ivan Vladislav. Et sjette eksempel er statsnationen Litauen, der som genoprettet nationalstat i 1918 med eget statsråd valgte Mindaugas 2. som konstitutionel monark. Denne havde fra 1892 været gift med hertuginde Amalie i Bayern (1865-1912), som var efterkommer af den litauiske prinsesse Ludwika Karolina Radziwill af Birzai (1667-95) fra unionen Polen-Litauen, hvis monarker med Sachsen (1697-1763) også var hendes forfædre. Hun var også efterkommer af Stanislaw 1. Leszczyński. Mindaugas 2. var efterkommer af Casimir 4., storfyrste af Litauen (1440-92) og konge af Polen (1447-92), og han nedstammede dermed fra Jagiello-dynastiet, der var det polske kongehus fra 1386-1572 og Litauens storfyrsteslæggt (1377-81, 1382-92, 1440-1572). Jagiello-dynastiet er en sidelinje inden for Gediminiden-dynastiet, som var Litauens storfyrsteslæggt fra 1285-1377, 1381-82 og 1392-1440. Et syvende eksempel er statsnationen Albanien, der blev genoprettet som nationalstat i 1913. Albanien fyrst Vidi 1., udvalgt af de europæiske stormagter, officielt af en albansk delegation, regerede i et halvt år som konstitutionel monark i 1914, var fra 1906 gift med den tyske prinsesse Sophie af Schönburg-Waldenburg (1885-1936), der havde albanske aner som efterkommer af en datter til Grigore 1. Ghica, fyrste af Valakiet (1660-64, 1672-73), og en datter til Scarlat Ghica, fyrste af Moldavien (1757-58) og fyrste af Valakiet (1758-61, 1765-66). Et ottende eksempel er statsnationen Ukraine. I 1918 etableredes en kortvarig ukrainsk klientstat til Det Tyske Kejserrige, ledet af den traditionelle hetman. I april 1918 valgte en partikongres med 6.000 delegerede brødproducenter Pavlo Skoropadskyi (1873-1945), som tilhørte den ukrainske adelsslæggt Skoropadskyi, der bestod af militære ledere og statsmænd, til hetman for den nye ukrainske stat. Han var efterkommer af Ivan Skoropadsky (1646-1722, hetman fra 1708-22), som var tidligere hetman i kosakstaten (1649-1764). Allerede i december 1918 opløstes den ukrainske monarkiske statsdannelse.

⁷² Fyrst Johan Vilhelm Friso af Oranien (1687-1711, fyrste af Nassau-Dietz 1696-1702 og titulær fyrste af Oranien 1702-11), der som medlem af Nassau-slægten (Nassau-Dietz) arvede fyrstendømmet Oranien i 1702, og hans gemalinde, Marie Louise (1688-1765), født prinsesse af Hessen-Kassel og søster til den svenske kong Frederik 1., er de seneste fælles stamforældre til samtlige af de nuværende europæiske monarker i de ti europæiske arvemonarkier. Haakon 7. var den første skandinaviske monark, der nedstammede fra parret. Siden 1938, hvor Liechtensteins trone blev overtaget af fyrst Frans Josef 2. (1938-89), har alle monarker i de ti nuværende arvemonarkier været efterkommere af parret. Parret er følgelig også stamforældre til mange monarker, hvis monarkier ikke længere eksisterer, fx Albanien, Østrig-Ungarn, Rumænien og Baden. Harald Hårfagers efterslæggt er derfor logisk set udbredt til samtlige europæiske konge- og fyrstehuse. Dette skyldes også anesammenfald og aneforskydning, der er karakteristisk for konge-, fyrste- og adelsslægter, hvor indgiftetheden traditionelt har været ganske udbredt. For den tyske kejser Wilhelm 2. (1859-1941, kejser fra 1888-1918) har man således kunnet dokumentere, at generationen af hans ni gange tipoldeforældre fra omkring år 1450, forudsat at der går tre generationer på et århundrede, hvor der er 4.096 aner, repræsenteredes disse ved kun 275 personer, altså et anesammenfald på godt 93 %, Worsøe: *Håndbog*, 40-42. Forholdet er også illustreret hos Højrup: *Hendes*. Af den fremgår det, at der mellem dronning Margrethe 2. (1972-) og hendes 1.068 nærmeste slægtninge, dvs. alle efterkommerne efter hendes tipoldeforældre, der bl.a. omfatter Christian 9. (1863-1906) og dronning Louise (1817-98) og dronning Victoria (1837-1901) og prins Albert (1819-61), forekommer ikke færre end 17.655 biologiske slægtsforbindelser. Med kronprins Oscars (1.) giftermål med prinsesse Joséphine af Leuchtenberg (1807-76) i 1823 fik Bernadotte-dynastiet tilskrevet fyrstelig legitimitet og blev en integreret del af de europæiske konge- og fyrstehuse, Weibull: *Bernadotterna – En krønika*, 42. Via deres mor var de to sidste svensk-norske monarker,

I gaveadressen fra det norske folk til kronprinseparret fremhævedes det historiske ved begivenheden, da det var mere end 600 år siden, at en norsk tronfølger havde fejret sit bryllup i Norge i landets hovedstad.⁷³ Det omtalte bryllup fandt sted i 1312 i Oslo mellem Haakon 5.s datter tronarvingen prinsesse Ingeborg (1301-61) og Erik Magnusson.⁷⁴ I dette perspektiv undte *Politikens*

Carl 15. og Oscar 2., efterkommere af Harald Hårfager. Joséphine var via sin mor, Augusta (1788-1851), født prinsesse af Bayern, beslægtet med de europæiske konge- og fyrstehuse. Joséphine nedstammede fra den norske konge via bl.a. Christian 3., fx via kongens yngste datter, Dorothea (1546-1617), der blev gift ind i Welf-dynastiet (hertugdømmet Braunschweig-Lüneburg), over tipoldefædrene pfalzgreve Christian 3. af Zweibrücken-Birkenfeld (1674-1735) og grev Christian Karl Reinhard af Leiningen-Dagsburg-Falkenburg (1695-1766), gennem tyske fyrste- og adelshuse, heriblandt Wittelsbach-dynastiet (Bayern og pfalzgrevs-kabet Zweibrücken-Birkenfeld), Hessen-Darmstadt og Leiningen.

⁷³ *Aftenposten* 20.3.1929: ”Gaven fra det norske folk – 240,000 kroner”; sidste gang en norsk konge giftede sig i Norge var i 1335, da kong Magnus 7. Eriksson ægtede Blanka af Namur fra Vallonien i det nuværende Belgien. Blanka tilhørte den middelalderlige franske adelsslægt Dampierre, der bl.a. leverede grever til Flandern i perioden 1247-1405. Brylluppet blev angiveligt holdt på den norske grænsefæstning Bohus Slot. At brylluppet i 1929 blev holdt i gommens hjemland var en særlig gestus over for det nye norske kongehus, da almindelig tradition tilskrev formælingen til brudens hjemland, som det fx blev praktiseret ved de danske tronfølgebryllupper i 1869 og 1935 ligesom de nordiske kongelige vielser i 1897 og 1919. Ved tronfølgebryllupper er der dog ofte blevet dispenseret fra denne tradition, fx ved kronprins Olavs (5.) morforældre, prins Edward (7.) af Wales og prinsesse Alexandra, der blev viet i St George’s Chapel på Windsor Slot i 1863.

⁷⁴ Brylluppet i 1929 var endvidere det første kongelige bryllup i Norge i 340 år. Prinsesse Anna af Danmark og Norge (1574-1619), datter af Frederik 2. (1559-88), blev viet ved stedfortræder med kong Jacob 6. af Skotland (1567-1625) på Kronborg Slot den 20. august 1589. Den nye skotske dronning sejlede derefter til Skotland, men hendes flåde blev ramt af stærke storme. Skibene blev drevet til Norge. Jacob 6. besluttede selv at hjemføre sin brud og ankom til Norge, hvor brylluppet afholdtes den 23. november 1589 i Oslo. Jacob 6. var den første protestantiske konge af Skotland som tilhørende den presbyterianske (calvinistiske) Church of Scotland. I 1603 arvede kong Jacob fra Stuart-dynastiet den engelske trone efter den barnløse protestantiske dronning Elizabeth 1. (1558-1603), den sidste Tudor-monark, og han konverterede til den anglikanske statskirke (Church of England). Jacob 6.s mor, Maria 1. Stuart, regerende dronning af Skotland (1542-67) og dronning af Frankrig (1559-60), var halvnièce til Elizabeth 1. Med Greenwich-traktaten i 1543 opnåede den engelske kong Henrik 8. (1509-47) et løfte fra skotsk side om et ægteskab mellem hans søn, den engelske tronfølger, den femårige Edward (6.) (1547-53), og den halvt år gamle skotske monark, Maria Stuart. Det fremgik ikke af traktaten, hvilken titel den kommende engelske monark skulle have i Skotland i kraft af sit ægteskab med den skotske monark: konge jure uxoris af Skotland eller kongegemal. Men Henrik 8. håbede utvivlsomt, at den dynastiske forbindelse på sigt ville danne baggrund for en personalunion mellem England, Irland og Skotland. Traktaten blev imidlertid forkastet af det skotske parlament allerede samme år, i 1543, hvilket ledte til en krig mellem England og Skotland, Rough Wooing (1543-51), som endte med en skotsk sejr. Maria Stuart ægtede i 1558 den franske kong Frans 2. (1559-60), som i kraft i sit giftermål blev kongegemal af Skotland. Med sit ægteskab med den franske kronprins søgte Maria Stuart at vinde støtte i sit krav på den engelske trone. Det franske kongepars ægteskab var barnløst, så der blev ikke grundlagt en personalunion mellem Skotland og Frankrig. I 1565 ægtede hun den skotske adelsmand Henry Stuart, Lord Darnley (1545-67), der også blev skotsk kongegemal (1565-67). Han blev sammen med sin gemalinde forældre til Jacob 6. Parret var fætter og kusine. Maria Stuarts far, kong Jacob 5. (1513-42), var halvbror til Henry Stuarts mor. Margaret Tudor (1489-1541) var farmor til Maria Stuart, mormor til Henry Stuart. På deres fædrene side var parret som efterkommere af Skotlands kong Jacob 2. (1437-60) ottendedelsnevø og ottendedelstante. I 1567 blev den katolske Maria Stuart tvunget af adelen til at abdicere til fordel for sin etårige søn. I 1587 blev hun henrettet for forræderi efter ordre fra Elizabeth 1. Kongeriget Irland var fra 1542 i personalunion med England. Fra 1603 indgik England, Irland og Skotland i en personalunion. Den protestantiske Jacob 6. blev under navnet Jacob 1. konge af England og Irland. Anna var fra 1603 dronning af England, Skotland, Irland og Frankrig; sidstnævnte som præntentionstitel, da titlen som ”konge af Frankrig” fra 1340 og indtil 1801 indgik i de engelske (britiske) monarkers titulatur. Præntentionstitlen var en arv fra Hundredårskrigen (1337-1453), og på linje med titulaturen indgik de franske liljer i det engelske (britiske) kongevåben indtil 1801. I middelalderen var kongerigerne England og Frankrig nært forbundne med hinanden. I perioden 1154-1214 eksisterede en personalunion mellem England og store dele af Frankrig (det angevinske imperium, navngivet efter det engelske kongehus Plantagenet-dynastiet 1154-1485 med sidelinjerne Lancaster (1399-1461, 1470-71) og York (1461-85, undtagen 1470-71))), bl.a. grevs-kabet Anjou (1154-1204) og hertugdømmet Normandiet i flere perioder, fx 1154-1204 (1259). I perioden 1154-1453 var England i personalunion med hertugdømmet Aquitanien, som blev etableret ved giftermål og arv. I Hundredårskrigen var det burgundiske rige

korrespondent i Oslo, at brylluppet blev holdt i Oslo og ikke i Stockholm. I Norge blev den dynastiske forbindelse i 1929 således i altovervejende grad indplaceret i en specifik norsk-national sammenhæng. *Politiken* kunne eksempelvis berette, at den norske offentlighed i ugerne op til formælingen forgæves havde forsøgt at få prinsesse Märtha til at skifte til et mere norsk klingende navn.⁷⁵

8. Brylluppet i 1935

Den 24. maj 1935 giftede den danske og islandske kronprins Frederik (9.) (1947-72) sig med den svenske kronprins Gustaf (6.) Adolfs (1950-73) eneste datter, prinsesse Ingrid (1910-2000). Efter vielsen i Storkyrkan i Stockholm vendte det nye danske og islandske tronfølgerpar hjem til en hyldestmodtagelse i København den 26. maj. Brudeparret var to gange kvartfætter og kvartkusine som tipoldebørn af storhertug Leopold 1. af Baden (1830-52) og den svensk-norske kong Oscar 1. Og som efterkommer af den russiske zar Paul 1. (1796-1801) var kronprinsen ottendedelsfætter til prinsesse Ingrids mor, den britiskfødte prinsesse Margaret af Storbritannien og Irland (1882-1920), sønnedatter til den britiske dronning Victoria, og prinsesse Ingrids far. Via dette led var parret således sekstendedelsonkel og sekstendedelsniece. Via sin morfar, storhertug Friedrich Franz 3. af Mecklenburg-Schwerin (1883-97), var kronprins Frederik (9.) også tre gange tipoldebarn af zar Paul 1. og dermed via dette led sekstendedelsfætter til prinsesse Ingrid og sekstendedelsnevø til prinsesse Ingrids far og mor, der var kvartfætter og kvartkusine som tipoldebørn af zar Paul 1.s datter storfyrstinde Maria Pavlona (1786-1859), hvis to døtre fra Sachsen-Weimar-Eisenach-dynastiet via deres ægteskab med to brødre fra det preussiske kongehus, prins Karl (1801-83) og prins Wilhelm (1.), tysk kejser 1871-88, blev oldemødre til prinsesse Ingrids mor og far.⁷⁶

skiftevis allieret med Frankrig i perioden 1337-1419 og fra 1435-53 og allieret med Frankrig fra 1419-35. Mod slutningen af Hundredårskrigen var England og Frankrig i personalunion med hinanden fra 1422-53 under den engelsk-franske kong Henrik 6. fra Lancaster-dynastiet, der i øvrigt på mødrene side nedstammede fra det franske kongehus (Valois-dynastiet).

⁷⁵ *Politiken* 19.3.1929: "Oslo i Bryllupsdragt".

⁷⁶ Wilkenschildt: *Kongelige bryllupper*, 150-73; der var med den danske kronprins Frederik (9.) ikke umiddelbart lagt op til en fjerde dynastisk, ægteskabelig forbindelse mellem Bernadotte-dynastiet og det danske kongehus. I 1910'erne overvejede kronprinsens mor, dronning Alexandrine (1879-1952), født prinsesse af storhertugdømmet Mecklenburg-Schwerin, de to yngste af zar Nikolaj 2.s (1894-1917) fire døtre, storfyrstinderne Maria (1899-1918) og Anastasia (1901-18), som mulige ægteskabskandidater til den danske tronfølger. Kronprins Frederik var via sin mor tipoldebarn af zar Nikolaj 1. (1825-55) og derved kvartfætter til de to storfyrstinder. Som oldebørn af Christian 9. var kronprins Frederik endvidere halvfar til de to zardøtre, hvis farforældre var det russiske zarpar Alexander 3. (1881-94) og Dagmar (1847-1928), der var Christian 9.s mellemste datter. Disse ægteskabsplaner blev imidlertid forpurret af Den Russiske Revolution (1917) og henrettelsen af zarparret og deres fem børn i juli 1918. I 1922 forlovede kronprins Frederik sig med prinsesse Olga af Grækenland og Danmark (1903-97), der tilhørte de græske glücksborgere som

Den svenske prinsesse Ingrid var tæt knyttet til det britiske kongehus via sin morfar, prins Arthur (1850-1942), hertug af Connaught og Strathearn (1874-1942) og den tiende generalguvernør i Canada (1911-16). I 1930 blev hun valgt som fadder til den yngste datter til hertugparret af York, prinsesse Margaret (1930-2002). Stedfortræderen ved dåben var Lady Patricia Ramsay, født prinsesse Patricia af Connaught (1886-1974, lady fra 1919), som var prinsesse Ingrids moster. Den britiske prinsesse Margaret var kvartniece til prinsesse Ingrid. Blandt bryllupsgæsterne var foruden følgelig det danske kongepar også den svenske konge, det svenske tronfølgerpar, det belgiske kongepar og det norske kronprinsepar. De to norske prinsesser, Ragnhild (1930-2012) og Astrid (1932-), var brudepiger.⁷⁷

8.1. Bernadotterne og nordisk samhørighed

Prinsesse Ingrids farfar, Gustaf 5., var den femte monark og fjerde generation i Bernadotte-slægten. *Aftenposten* bragte i anledning af brylluppet en af barndomsveninderne forfattet karakteristisk af den svenske prinsesse, der nu blev dansk og islandsk kronprinsesse. Prinsesse Ingrids barndom og opdragelse bar præg af en fri, intellektuel åndelighed, hed det i skildringen.⁷⁸ Lederen i *Dagens Nyheder* fandt, at prinsessen var udgået af en slægt med en vågen intelligens, hvorfor kronprinsessen hurtigt ville erfare det danske og svenske samfunds relative ensartethed.⁷⁹ Det konservative dagblad havde en artikel om ”De begavede Bernadotter” med undertitlen ”Prinsesse Ingrids Forfædre – en særpræget Kongeslægt”. Det konkluderes, at flere af dynastiets yngre medlemmer foruden deres sydfranske blod, der vækker eventyrets urolige romantik, også er ”i Besiddelse af Begavelse og personlig Vennesælhed”.⁸⁰

sønmedatter af kong Georg 1. (1863-1913), Christian 9.s mellemste søn, der som prins Vilhelm (1845-1913) blev valgt til konge af Grækenland i marts 1863 af det græske parlament efter afsættelsen af kong Otto 1. Forlovelsen mellem parret, der var halvætter og halvkusine som oldebørn af Christian 9., blev dog ophævet allerede samme år, officielt på grund af prinsessens uvillighed til at konvertere fra sin ortodokse tro, den græsk-ortodokse kirke, til den evangelisk-lutherske kirke. Uofficielt er den brudte forlovelse blevet forklaret med den græsk-danske prinsesses aversion mod den danske tronfølgers sømandsvaner. I 1923 ægtede hun i stedet prins Paul af Jugoslavien (1893-1976), der som prinsregent for den umyndige kong Peter 2. (1934-45) underskrev Tremagtspagten med aksemagterne Tyskland, Italien og Japan i marts 1941, hvorefter han blev afsat ved et statskup, og Peter 2. erklæredes for myndig. Efter statskuppet måtte parret og deres tre børn flygte ud af landet, og resten af livet var prinsregent Paul forment adgang til Jugoslavien, Lindgren: *Europas*, 134; Jespersen: *Rytterkongen*, 333-40. Prins Paul, der var halvonkel til Peter 2., havde i sin studietid i Oxford bejlet til lady Elizabeth Bowes-Lyon, men hun blev i 1923 gift med hertugen af York, den senere Georg 6. (1936-52), der ved prins Pauls bryllup i Beograd i 1923 var forlover.

⁷⁷ Lator: *Royalty*, 68-69; Wilkenschildt: *Kongelige bryllupper*, 156, 160.

⁷⁸ *Aftenposten* 24.5.1935: ”Den svenske prinsesse som idag bliver Danmarks kronprinsesse”.

⁷⁹ *Dagens Nyheder* 26.5.1935: ”Velkommen til Danmark”.

⁸⁰ *Ibid.*: ”De begavede Bernadotter”.

Dagens Nyheder lagde vægt på, at den dynastiske forbindelse symbolsk kunne borge for den nordiske forbundenhed og udgøre et yderligere bindeled mellem de to nærtbeslægtede folk. Dette grundsynspunkt blev artikulert dagen efter brylluppet i velkomst- og lykønskningshilsener fra repræsentanter for foreninger, interesseorganisationer og institutioner i det danske samfund, herunder bl.a. Industrirådet og den danske Foreningen Norden.⁸¹ Lederen i avisen understregede, at de indbyrdes dynastiske forbindelser mellem de regerende fyrsteslægter havde mistet den politiske betydning, som de indtil 1. verdenskrig (benævnt ”Verdenskrigen”) var blevet tillagt.⁸² Der var ikke længere mulighed for at føre dynastipolitik hverken i de monarkiske stormagter som fx Storbritannien og Italien eller i mindre stater som de tre skandinaviske.⁸³

⁸¹ *Dagens Nyheder* 25.5.1935: ”Velkomsthilsen og Hyldest til Danmarks nye Kronprinsesse”.

⁸² Jf. Paulmanns teori og begrebet *royal cosmopolitanism*; i forbindelse med brylluppet mellem prins Axel og prinsesse Margaretha i Stockholm i maj 1919 beskrev *Dagens Nyheder* giftermålet som et udtryk for stabiliteten og kontinuiteten i de nordiske kongehuse efter monarkiets tilbageslag som statsform efter 1. verdenskrig, Skott: *Alla dessa*, 256-58. Erik Kjersgaard har anskuet det nordiske kongelige bryllup i 1935 som en begivenhed, der fik det gamle Europa fra før 1914 til at tone frem på ny, *hele det fyrstelige Europa, der blev knust under første verdenskrig for at give plads for en ganske anden verden*, Wilkenschildt: *Kongelige bryllupper*, 156.

⁸³ En regional parallel til de dynastiske forbindelser imellem de tre nordiske kongehuse i mellemkrigstiden var de dynastiske, ægteskabelige forbindelser, som en søn og to døtre af Rumæniens kong Ferdinand 1. (1914-27) og dronning Marie (1875-1938) indgik med det græske (1921, 1921) og jugoslaviske kongehus (1922). Dronning Marie fik derfor tilnavnet ”Balkans svigermor”, Lalor: *Royalty*, 86-88; disse dynastiske forbindelser havde modsat de nordiske ægteskabsalliancer et klart dynastipolitisk sigte, idet de var vendt mod Bulgarien, der ønskede en revision af de statslige grænser på Balkan-halvøen og den geopolitiske status quo fastlagt i fredsslutningerne efter 1. verdenskrig. Denne situation affødte dannelsen af Balkan-pagten (1934-38) mellem Grækenland, Tyrkiet, Rumænien og Jugoslavien, Gelardi: *Born*, 274-78, 308. Dronning Marie, en britiskfødt prinsesse, sønneatter til dronning Victoria, var endvidere en drivende kraft bag Rumæniens beslutning om at indtræde i 1. verdenskrig i 1916 på Ententemagternes (Storbritannien mfl.) side mod Centralmagterne (Tyskland mfl., bl.a. Det Osmanniske Rige fra 1914 og Bulgarien fra 1915), hvor den tyske kejsertrone og den preussiske kongetrone tilhørte Hohenzollern-dynastiet, hvis sidelinje Hohenzollern-Sigmaringen havde regeret i Rumænien fra 1866. Der blev ført dynastipolitik i mellemkrigstidens Europa på trods af en række europæiske monarkiers afskaffelse. I tillæg til sultanatets afskaffelse i 1922 (Det Osmanniske Rige) blev Grækenland på grundlag af en folkeafstemning i 1924 en republik. I 1935 genindførtes monarkiet med en folkeafstemning. Spanien var i perioden 1931-75 en republik, et monarki fra 1947 med en regent på livstid, fastlagt ved en folkeafstemning, fra 1969 med en kronprins (prins af Spanien). Albanien oprettedes som uafhængigt fyrstendømme i 1913. Efter at den første monark, Vidi 1. eller Skanderbeg 2., født som den tyske prins Wilhelm af Wied (1876-1945), tilhørende dynastiet Wied-Neuwied, der havde fyrstendømmet Wied-Neuwied (1784-1806), blev afsat efter et halvt år som fyrste i 1914, kandiderede prins Kiril af Bulgarien (1895-1945) til den ledige albanske trone, da Albanien fra 1916-18 var besat af Centralmagterne Østrig-Ungarn og Bulgarien. Albanien var kortvarigt en republik fra 1925-28, hvorefter monarkiet genindførtes i form af et kongerige under dynastiet Zogu frem til 1939 og fra 1943-46, afbrudt af et italiensk protektorat. Kong Zog 1. (1928-39, formelt 1943-46) var efter sultanatets afskaffelse i 1922 og udråbelsen af den tyrkiske republik i 1923 Europas eneste muslimske monark. I Luxembourg var monarkiet i defensiven, efter at den tyske besættelse af storhertugdømmet (1914-18) under 1. verdenskrig havde skabt tvivl om fyrstehusets nationale position. På grund af sin tyskvenlige holdning under krigen blev storhertuginde Marie-Adélaïde efter parlamentarisk og folkeligt pres tvunget til at abdicere til fordel for sin søster Charlotte (1896-1985, storhertuginde 1919-64, hvor også hun abdicerede) i januar 1919. Tidligere på måneden havde en gruppe af socialistiske og liberale medlemmer af landets parlament udråbt republikken efter en tabt afstemning om monarkiets afskaffelse. Ved en dobbelt folkeafstemning i september 1919 stemte 77,8 % for at beholde monarkiet med storhertuginde Charlotte som monark. Øvrige muligheder var republik (19,7 %), beholde dynastiet, men med en anden monark (1,5 %), og bevare monarkiet, men med et andet dynasti (1 %). Den anden folkeafstemning omhandlede spørgsmålet om en økonomisk union med enten Frankrig (73 % tilslutning) eller Belgien (27,0 %), efter at Luxembourg samme år havde meldt sig ud af Det Tyske Toldforbund (1834-1919), der blev oprettet i 1834, og som var en afgørende faktor i den lille tyske samling under Preussens ledelse i 1871. Luxembourg havde været medlem siden 1842.

Dagbladet fremhævede dog, at ”som Udtryk for de regerende familiers nordiske Præg og Karakter er Forbindelsen mellem Kronprins Frederik til Danmark og Island og en Prinsesse af Sveriges Kongeæt os saare kærkommen”.⁸⁴ Ifølge organet havde kronprinsesse Ingrid i sin svenske nationalitet et værdifuldt aktiv i Danmark. Der refereredes i lederen til de norske glücksborgere, der i sit unge slægtled havde fornyet forbindelsen med det svenske kongehus (i 1929) som en fortsættelse af forbindelsen i 1869, da Carl 15.s datter, Lovisa (Louise), ægtede den danske tronarving, kronprins Frederik (8.).⁸⁵ Ægteskabet mellem kronprins Frederik og prinsesse Ingrid

⁸⁴ *Dagens Nyheder* 26.5.1935: ”Velkommen til Danmark”.

⁸⁵ Der kan primært udpeges tre bevæggrunde til den nordiske ægteskabsforbindelse i 1869. Det nye glücksborgske kongehus i Danmark ønskede at cementere og legitimere sin position i den danske nationalstat efter den dansk-tyske helstats opløsning i 1864. Den glücksborgske tronfølge var en tilsidesættelse af den dynastiske skandinavisme. Det skandinaviske alternativ i form af en tronkandidat fra det svensk-norske kongehus til den danske trone, da Frederik 2.s oldenborgske mandslinje uddøde med Frederik 7., led skibbrud med valget af prins Christian (9.) af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg, født prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, til helstatens tronfølger, af de europæiske stormagter med London-traktaten i 1852 af stormagterne Storbritannien, Frankrig, Rusland, Preussen og Habsburgmonarkiet, og Sverige-Norge, af den danske rigsdag i 1853 med en ny tronfølgelov. Valget skete på grundlag af dels arveafkald fra andre af Kongelovens arvinger, bl.a. gemalinden Louise (1817-98), født prinsesse af Hessen-Kassel, der var søsterdatter til Christian 8., dels prins Christians nedstamning i lige ubrudt mandslinje fra det oldenborgske kongehus som niendegenerationsefterkommer af Christian 3., Christian 1.s sønnesøn. Derved var Christian legitim arving til Holsten, der som tysk-romersk rigslinje (1034-1806), hertugdømme fra 1474, havde mandlig arvefølge og ikke var omfattet af Kongeloven fra 1665. Christians (9.) ægteskab med Louise forenede to mulige arveadkomster til den danske trone. Parret opfyldte begge Kongelovens krav om at være efterkommer af Frederik 3. (1648-70), idet de begge på mødrene side var oldebørn af Frederik 5. (1746-66). Christians kandidatur kunne derfor arveretligt sikre helstatens enhed. Ved den tidligere nævnte mageskiftetraktat i 1773 havde den russiske monark forbeholdt sig en arveret til de gottorpske dele af Holsten (Holsten-Kiel), såfremt det danske kongehus' mandslinje uddøde. Overhovedet for den ældre gottorpske hertuginje, den russiske zar Nikolaj 1. (1825-55), godkendte, at den danske arvefølge fortsatte gennem et kvindeligt led, og den russiske kejser afstod fra sine arvekrav til landområderne i Holsten. Kongeloven som tronfølgelov (1665-1853) opererede med en semi-salisk succession (agnatisk-kognatisk arvefølge). Giftermålet i 1869 for Christian 9. og dronning Louises ældste søn, kronprins Frederik (8.), var med til at styrke det glücksborgske dynasti, der med sin dansk-tyske oprindelse var stærkt kontroversielt i et Danmark præget af dansk-national vækkelse og skandinavisk orientering. Dertil kom, at skandinavismen ikke var afgået ved døden, efter at Danmark ikke havde fået støtte af Sverige-Norge i krigen mod Preussen og Østrig i 1864. I Treårskrigen (1848-50) deltog mange norske og svenske frivillige i den danske hær. Ved at knytte sig til skandinavismen inddæmmedes det skandinaviske alternativ til den glücksborgske tronfølge, og samtidig styrkedes det danske kongehus' nationale omdømme. I en portrætbog om Christian 10. hedder det, at *det danske Folk under de første Glycksborgere blev sig fuldt bevidst som et nordisk* [kursiv i bogen] *Folk med stadig nøjere nordisk Tilknytning. Symbolet herpaa er det, at Kong Christian X er Dattersøn af Kong Carl XV, en af det svenske Kongehus' folkekæreste Monarker*, Stavnstrup: *Vor Konge*, 20. Endelig fik Bernadotte-dynastiet med ægteskabsforbindelsen til det danske kongehus tilskrevet fyrstelig-dynastisk legitimitet, ikke mindst derved, at det danske kongehus havde knyttet fremtrædende dynastiske forbindelser i form af det græske kongevalg (1863) og ægteskaber med det britiske kongehus (1863) og det russiske kejserhus (1866). Det unge dynasti knyttede forbindelse til det danske kongehus, hvor Jelling-dynastiet, grundlagt af vikingekongen Gorm den Gamle (ca. 936 - ca. 958), opdelt på flere slægtslinjer, bl.a. sidelinjerne Oldenborgerne og Glücksborgerne, med undtagelse af en parentes fra 1042-47, hvor den norske kong Magnus den Gode (1035-47) fra Hårfager-dynastiet, uægte søn af Olav 2. den Hellige, tillige var dansk konge, havde siddet ubrudt på den danske trone siden 900-tallet, Wilkenschildt: *Kongelige bryllupper*, 110-32.

Lovisa (Louise) var efterkommer af den sidste unionskonge i Kalmarunionen, Christian 2. (1513-23, konge af Sverige 1520-21), idet hun gennem tolv generationer, heraf syv kvindeled, bl.a. farmoren, Oscar 1.s dronning Joséphine, og hendes morfar, Maximilian 1. Josef, kurfyrste af Bayern (1799-1806) og dernæst konge af Bayern (1806-25), gennem primært forskellige linjer af Wittelsbach-dynastiet, nedstammede fra det danske kongehus og Christian 2. via prinsesse Christine (1521-90), kongens yngste datter, og hendes anden gemal, hertug Frans 1. af Lothringen og Bar (1544-45). Det lykkedes ikke for Christian 2. at bevare Kalmarunionen og forblive hele Nordens konge, da Sverige løsrev sig, og

føjede sig ifølge lederen ind som et naturligt led i forbindelserne mellem Glücksborgerne og Bernadotterne i de nordiske lande.

Redaktør Carl-E. Rydberg, der var bosat i København som fast korrespondent til svenske aviser, var forfatter til en artikel i *Dagens Nyheder*. Artiklen redegjorde først for den ideologiske studenterskandinavisme i 1800-tallet og dens begrænsninger under de to slesvigske krige 1848-50 og 1864. Skandinavismen blev derfor fra slutningen af 1800-tallet afløst af et praktisk og pragmatisk nordisk samarbejde med bl.a. fælles kongresser og et internordisk

han blev efterfølgende afsat som dansk-norsk konge og blev afløst af sin farbror, hertug Frederik (1.) af Gottorp, kong Frederik 1., Christian 1.s (1448-81) yngste søn. Men fra 1859 har de svenske (indtil 1905 svensk-norske) monarker været af Christian 2.s efterslægt. Da det moderne norske kongehus grundlagdes i 1905, blev det med en konge af Christian 2.s efterslægt. Fra 1912 har de danske monarker også været efterkommere af Christian 2. Lovisa (Louise) var derudover via sin mor, Louise (1828-71), født prinsesse af Nederlandene, sønnedatter til Nederlandenes kong Vilhelm 1. (1815-40) og Carl 15.s dronning, og via sin farmor, Joséphine, efterkommer af Sveriges første konge efter Kalmarunionens ophør, Gustav Vasa, via prinsesse Katarina (1584-1638), en datter til kongens yngste søn, Karl 9., og hendes ældste datter, pfalzgrevinde Christina Magdalene af Zweibrücken-Kleeburg (1616-62), gennem tolv generationer, heraf otte kvindeled via Joséphines mormor og de tyske fyrstehuse Wittelsbach-dynastiet (Bayern), Hessen-Darmstadt, Hanau-dynastiet (Hanau-Lichtenberg), Hohenzollern-dynastiet (Brandenburg-Ansbach), Zähringen-dynastiet (Baden-Durlach) og Wittelsbach-dynastiet (pfalzgrevskabet Zweibrücken-Kleeburg), gennem tolv generationer, heraf otte kvindeled, og fyrstehuse som Oranje-Nassau (Nederlandene), Hohenzollern (Preussen) og Mecklenburg-Strelitz via Louise af Nederlandene og hendes oldemor på både fædre og mødre side, prinsesse Frederika Louisa af Hessen-Darmstadt (1751-1805), gemalinde til Preussens kong Friedrich Wilhelm 2. (1786-97), og via ni kvindeled prins Georg Wilhelm af Hessen-Darmstadt (1722-82), tipoldefar på mødre side til Louise af Nederlandene og bror til Frederika Louisas far, landgreve Ludwig 9. af Hessen-Darmstadt (1768-90). Lovisa (Louise) nedstammede endvidere via sin mor, Louise af Nederlandene, gennem ti generationer, heraf seks kvindeled og fyrstehusene Hohenzollern (Preussen), Mecklenburg (-Strelitz), Welf-dynastiet (Braunschweig-Dannenberg) og Cirksena (Østfrisland) fra Gustav Vasa via kongens ældste datter, Katarina (1539-1610). Fra 1859 har de svenske (indtil 1905 svensk-norske) monarker atter været af Gustav Vasas efterslægt efter de første to monarker af Bernadotte-dynastiet, Carl 14. Johan og Oscar 1. i perioden 1818-59.

Den ægteskabelige forbindelse med Joséphine i 1823 var således et led i Bernadotte-dynastiets integration i det svenske nationale erindringsfællesskab. På samme måde hentede det nye Vasa-dynasti dynastisk legitimitet, da Gustav Vasa i 1531 ægtede prinsesse Catrine af Sachsen-Lauenburg (1513-35), søster til Christian 3.s dronning Dorothea og efterkommer af Euphemia af Sverige, bl.a. gennem seks generationer, heraf fire kvindeled. Derudover var hun på fædre side via Askanien-dynastiet (Sachsen-Lauenburg) og Bjælbo-dynastiet (Sverige) gennem otte generationer, heraf to kvindeled, efterkommer af Ingeborg Eriksdatter af Sverige (ca. 1212 - ca. 1254), datter af kong Erik 10. (1208-16). Gustav Vasa selv var kun efterkommer af Sverker 2. (1195/96-1208) fra Sverker-dynastiet, der regerede Sverige i perioderne 1130-56, 1161-67, 1196-1208 og 1216-22, via sin farmor, Birgitta Gustavsdatter (Sture) (død 1472). Den sidste unionskonge i Kalmarunionen, oldenborgeren Christian 2., kunne således gøre et langt større dynastisk krav gældende i forhold til den svenske trone end Gustav Vasa. Christian 2. nedstammede fra Bjælbo-dynastiet og dets første monark, kong Valdemar 1. (1250-75), og via bl.a. Erik-dynastiet og kong Erik 10. (1208-16), der regerede Sverige i perioderne 1156-60, 1173-95, 1208-16 og 1222-50, var han efterkommer af kong Sverker 1. (1130-56), grundlæggeren af Sverker-dynastiet, og kong Inge 1. den Ældre Stenkilsson (reg. senest fra 1080 til ca. 1084 og fra 1087-1105/1110) fra Stenkil-slægten. Kronprins Frederik (8.) nedstammede via sin mor, dronning Louise, gennem ti generationer, heraf syv kvindeled, bl.a. mormoren, Charlotte (1789-1864), født prinsesse af Danmark og Norge og titulær landgrevinde af Hessen-Kassel fra 1837-64 som gemalinde til landgreve Wilhelm (1787-1867), via fyrstehuse som Hessen-Kassel, Oldenborgerne (Danmark-Norge), Mecklenburg (-Schwerin og -Strelitz) fra Gustav Vasa via kongens ældste datter, Katarina; via Frederik 5.s anden dronning, Juliane Marie (1729-96, dronning 1752-66), kronprins Frederiks (8.) tipoldemor, nedstammede kronprins Frederik (8.) gennem ti generationer, heraf seks kvindeled, via fyrstehuse som Hessen-Kassel, Oldenborgerne (Danmark-Norge), Welf-dynastiet (Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern [dronning Juliane Marie]) og Wittelsbach-dynastiet (pfalzgrevskabet Zweibrücken-Kleeburg) fra Gustav Vasa via prinsesse Katarina (1584-1638), Karl 9.s datter, og gennem ti generationer, heraf seks kvindeled, via fyrstehuse som Welf-dynastiet (Braunschweig-Lüneburg) og Mecklenburg (-Güstrow og -Gadebusch) fra Gustav Vasa via kongens yngste datter, prinsesse Elisabeth (1549-97).

lovgivningssamarbejde. Redaktøren nævner derefter i sin artikel en række dynastiske forbindelser mellem det danske og svenske kongehus. Det første, historisk sikre ægteskab, som blev indgået mellem det kongehus og svenske fyrstelige personer, var, da den danske kong Svend 1. Tveskæg (987-1014), ægtede Sigríð Storráde i 994, som ifølge de islandske sagaer var datter af den svenske storbonde og viking Skagul Toste. Der er dog stærkt omdiskuteret, om Sigríð Storráde var en historisk person, eller blot en fiktiv figur i sagaerne. Redaktøren nævner i den forbindelse også historien om den dansk-norske prinsesse Ulrikke Eleonores (1656-93) ulykkelige forlovelse med den svenske kong Carl 11. (1660-97), Carl 10. Gustafs søn.⁸⁶ Ifølge Rydberg blev forbindelsen tillagt stor politisk betydning i samtiden, ”som dock alltför snart visade sig vara av ringa värde”.⁸⁷

⁸⁶ Ulrikke Eleonore, Frederik 3.s (1648-70) yngste datter, blev som et led i en politisk-fyrstelig alliance forlovet med den svenske konge i juli 1675. I september samme år udbrød imidlertid Den Skånske Krig (1675-79) mellem Danmark-Norge og Sverige. Prinsessens bror Christian 5. (1670-99) brød derefter imod sin søsters vilje forlovelsen. Det påtænkte ægteskab indgik i fredsforhandlingerne, og parret blev endelig gift i 1680. Den næste dansk-norske prinsesse, der blev svensk dronning, var Frederik 5.s datter prinsesse Sophie Magdalene (1746-1813). I 1766 ægtede hun den svenske kronprins Gustaf 3. (1771-92); et rendyrket politisk fornuftsægteskab, Wilkenschildt, *Kongelige bryllupper*, 59-64. Den ægteskabelige forbindelse, som allerede blev forberedt i 1751 med parrets forlovelse, var et led i Danmark-Norges forsoning med Sverige, efter at kronprins Frederik 5. var blevet forbigået som svensk tronfølger i 1743, da Adolf Frederik (1710-71), fyrstebiskop af Lübeck fra 1727-50, blev valgt til svensk kronprins, konge 1751-71. Gustaf 3. var Adolf Frederiks ældste søn. Grundet sin farbrors giftermål med en søster til Carl 12. var Adolf Frederik beslægtet med det svenske kongehus. Den svenske kong Carl 10. Gustafs (1654-60) dronning, Hedvig Eleonora (1636-1715), var faster til hans far. Derudover nedstammede han fra det svenske kongehus gennem sin oldemor på mødrene side via Zähringen-dynastiet (Baden-Durlach) pfalzgrevinde Christina Magdalene af Zweibrücken-Kleeberg (1616-62), søster til Carl 10. Gustaf og gift med markgreve Friedrich 6. af Baden-Durlach (1659-77). Parrets ældste søn, markgreve Friedrich 7. af Baden-Durlach (1677-1709), var Adolf Frederiks morfar (parret blev via deres yngste datter, Johanne Elisabeth (1651-80), som blev gift med markgreve Johann Friedrich af Brandenburg-Ansbach (1667-86) fra Hohenzollern-dynastiet, stamforældre til bl.a. Joséphine af Leuchtenberg og Louise af Nederlandene)). Hans arvekrav fejlede derfor ikke noget. Kronprins Frederiks 5. forsøg på at bestige den svenske trone efter det barnløse regent- og kongepar Ulrika Eleonora den Yngre og Frederik 1., et forsøg på dynastisk at forene Skandinavien, mislykkedes totalt. Frederik 8.s dronning Lovisa (Louise) var den første danske dronning fra det svenske kongehus siden middelalderen og Erik 6. Menved, hvis dronning var Ingeborg (ca. 1277-1319; dronning fra 1296-1319), født svensk prinsesse og datter af Magnus 3. Ladelås. Ægteskabet var et led i en dynastipolitisk dobbeltforbindelse, idet Sveriges kong Birger i 1298 giftede sig med en søster til Erik 6., prinsesse Margrete af Danmark (1277-1341).

I de mellemliggende århundreder dominerede dynastiske ægteskabelige forbindelser med tyske monarkier i de nordiske kongehuses historie og dynastiske traditioner. Tyske fyrstehuse kom endvidere til at beklæde nordiske troner: i Sverige (Mecklenburg-dynastiet (-Schwerin) 1364-89 med hertug Albrecht, der blev afsat som konge i 1389 af Margrete 1.), dynastier for Kalmarunionen (det pommerske Grif-dynasti med Erik 7. af Pommern i Danmark 1396-1439, Erik 3. i Norge 1389-1442, Erik 13. i Sverige 1396-1439 (afsat som unionens monark); pfalzgrevs-kabet Neumarkt, en sidelinje inden for Wittelsbach-dynastiet med Christoffer 3. af Bayern, søstersøn til Erik 7., i Danmark 1440-48, Christoffer 1. i Norge 1442-48 og Sverige 1441-48; Oldenborgerne med Christian 1. af Danmark 1448-81, Norge 1450-81, Sverige 1457-64, Hans i Danmark 1481-1513, Norge 1483-1513 (interregnum i Norge fra 1481-83), Johan 2. i Sverige 1497-1501, Christian 2. i Danmark og Norge 1513-23 og Sverige 1520-21)). Oldenborgerne vedblev at sidde på den danske (indtil 1863) og norske (indtil 1818, til 1814 hovedlinjen) trone efter 1523 og Kalmarunionens endelige opløsning. Mecklenburg-dynastiet lykkedes ikke med at bestige den danske trone, da Oluf 2. blev valgt til dansk konge i 1376 i stedet for hertug Albrecht 4. (1383-88), søstersøn til Margrete 1. og brorsøn til den svenske kong Albrecht 3., og da hertug Albrecht 7. af Mecklenburg (-Schwerin) (1503-47; hertug af Mecklenburg-Güstrow fra 1520), to gange tipoldebarn til Euphemia, født prinsesse af Sverige, og hertug Albrecht 2. (1348-79), i Grevens Fejde (1534-36) søgte at erobre den dansk-norske trone. Albrecht 7.s gemalinde, Anna (1507-67), født prinsesse af Brandenburg, var endvidere datterdatter til kong Hans. Christian 3. (1534-59) og Oldenborgerne formåede imidlertid at beholde tronen og cementere deres magtstilling i Danmark og Norge. Albrecht 7.s næstældste søn, hertug Ulrich 3. af Mecklenburg-Güstrow (1555/56-1603), fik i sit ægteskab med Elisabeth (1524-86), datter af den danske kong Frederik 1., halvsøster

Med fredens indtog indbyrdes mellem landene i Norden efter 1814 ophørte de politisk-funderede fyrstelige ægteskaber i de nordiske kongehuse; en udvikling, som Rydberg bifaldt. De dynastiske forbindelser i 1869, 1897, 1919 og 1935 var modsat tidligere i historien ikke baseret på politiske kalkulationer. De var i stedet indgået på baggrund af den ”hjærtats union”, som Gustaf 5. talte om på trekongemødet i Kristiania i 1917. For Rydberg havde forbindelsen i 1919 i særlig grad ført Sverige og Danmark tættere sammen, idet prins Axel og prinsesse Margaretha havde været trofaste venner og støtter til den svenske koloni i København. Den svenske koloni har til gengæld ”med varm kärlek och innerlig trofasthet uppskattat det stöd och den förståelse, de visat härvarande svenska institutioner och organisationer, samtidigt som de naturligtvis på ett synnerligen värdefullt sätt bidragit till ökad förståelse, de bägge brödrafolken emellan”.⁸⁸ Rydberg fandt, at det svenske folk var overbeviste om, at giftermålet mellem kronprins Frederik og prinsesse Ingrid ikke blot ville styrke blodsbandene mellem de to regerende kongefamilier, ”utan också utåt bli en symbol och et föredöme för ännu starkere band de båda folken emellan”.⁸⁹

til Christian 3. og enke efter hertug Magnus 3. af Mecklenburg-Schwerin (1509-50), fætter til Ulrich 3., et barn, prinsesse Sophie af Mecklenburg-Güstrow (1557-1631). Datteren ægtede i 1572 sin fætter kong Frederik 2. Med denne ægteskabelige forbindelse har samtlige danske monarker siden 1588 været efterkommere af Albrecht 7. Via sin datter, Anna af Mecklenburg (1533-1602), gift i 1566 med hertug Gotthard Kettler af Kurland og Semgallen (1561-87), blev Albrecht 7. tiptipoldefar til den svenske kong Frederik 1. Albrecht 7.s næst yngste søn, hertug Christopher af Mecklenburg-Gadebusch (1537-92), fastholdt Mecklenburgernes traditionelle nordiske dynastipolitik ved først at gifte sig med prinsesse Dorothea af Danmark (1528-75), datter af kong Frederik 1. og halvsøster til Christian 3., i 1573, og dernæst i 1581 at ægte den svenske prinsesse Elisabeth (1549-97), datter af Gustav Vasa. Albrecht 7.s ældste søn, hertug Johann Albrecht 1. af Mecklenburg-Güstrow (1547-56), af Mecklenburg-Schwerin (1556-76), ægtede i 1555 prinsesse Anna af Preussen (1527-91), som var datter af prinsesse Dorothea (1504-47), datter af Frederik 1. og søster til Christian 3. Albrecht 7.s søster prinsesse Anna af Mecklenburg-Schwerin (1485-1525), gift i år 1500 med landgreve Vilhelm 2. af Hessen (1493-1509), blev bl.a. tipoldemor til pfalzgreve Johann Casimir af Zweibrücken-Kleeberg (1589-1652), der bl.a. blev far til Sveriges kong Carl 10. Gustaf (1654-60), oldemor til Karl 9.s første gemalinde, prinsesse Anna Maria af Pfalz (1561-89), og oldemor til Karl 9.s anden gemalinde, der blev svensk dronning, prinsesse Christina af Slesvig-Holsten-Gottorp (1573-1625). Efter to tyske dynastier på den svenske trone (1654-1751) fulgte det dansk-tyske Holsten-Gottorp-dynasti (1751-1818, af Norge 1814-18), ligesom den dansk-tyske glücksborgske sidelinje til det oldenborgske dynasti har siddet på den danske og norske trone fra hhv. 1863 og 1905. Begge oldenborgske sidelinjer havde rødder i hertugdømmerne Slesvig og Holsten i det danske monarki.

Da den svenske arveprins Gustaf (6.) Adolf i 1905 ægtede prinsesse Margaret af Storbritannien og Irland (Sachsen-Coburg-Gotha), var det første gang, at det svenske kongehus knyttede en ægteskabelig, dynastisk forbindelse med det britiske (engelske) kongehus, siden Erik 13. af Pommern i 1406 med sit ægteskab med prinsesse Philippa af England (1394-1430; Lancaster-sidelinjen i Plantagenet-dynastiet) forbandt Kalmarunionen med det engelske kongehus. Det skotske kongehus, der sammen med det engelske kongehus udgør grundstammen til det britiske kongehus, knyttede en dynastisk forbindelse med Kalmarunionen, da Christian 1.s datter, prinsesse Margrete (1456-86), i 1469 ægtede Skotlands kong Jacob 3. (1460-88) fra Stuart-dynastiet. Prinsesse Margrete var prinsesse af Danmark og Norge, og Sverige fra 1457-64, da Christian 1. for en kort stund lykkedes at genoprette Kalmarunionen. Prinsesse Margrete var således ikke svensk prinsesse, da hun ægtede den skotske monark.

⁸⁷ *Dagens Nyheder* 25.5.1935, Carl-E. Rydberg: ”Øresund, som ikke adskiller – Baand, som aldrig brister”.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Dagens Nyheder* 25.5.1935, Carl-E. Rydberg: ”Øresund, som ikke adskiller – Baand, som aldrig brister”; prinsesse Ingrid blev i 1920’erne sat i forbindelse med den britiske tronfølger, Edward (8.), ældste søn af det britiske kongepar Georg 5. (1910-36) og dronning Mary (1867-1953), født prinsesse af Teck, og sønnesøn af Edward 7. og dronning Alexandra. Parret var halvfætter og halvkusine som oldebørn af dronning Victoria af Storbritannien og Irland. Et møde

Det norske *Dagbladet* fokuserede omvendt på de nationale forskelle mellem bryllupperne i 1929 og 1935 og ikke på det dynastiske forhold som en samlende instans mellem de nordiske lande.⁹⁰

8.2. Den nordiske frihed

Det kongelige bryllup blev umiddelbart efterfulgt af fejringen af den svenske rigsdags 500-års jubilæum den 27. maj 1935. I 1435 blev bonden Engelbrekt Engelbrektsson, oprørslederen i 1434 mod Erik 7. af Pommern, udnævnt til rigshøvedsmand ved en rigsdag i byen Arboga, den første rigsdag i svensk historie. *Svenska Dagbladet* sammenstillede de to begivenheder med den kategoriske overskrift ”Också en morgongåva!”.⁹¹ *Politikens* leder omtalte dette jubilæum, som ifølge avisen var relateret til det kongelige bryllup. Den svenske frihedstrang havde historisk dybe rødder, og det var med denne stolte, dybt forpligtende tradition i blodet, at kronprinsesse Ingrid kom til Danmark. Ganske vist bekæmpede den svenske bonde Kalmarunionen med Margrete 1. som chefarkitekt,⁹² men han banede med sit eksempel vejen for, at Norden ”kun kan nærme sig og vokse sammen med Tiden og i fuld Frivillighed – og i den Frihed, for hvilken Engelbrekt Engelbrektsson kæmpede”.⁹³

Den nordiske forbundenhed havde frihed, folkestyre og en kontinuitetsbetonet udvikling med de konstitutionelle monarkier som centrale værdier, kontrasteret med det nazistiske Tyskland og det kommunistiske Sovjetunionen, der var eksponenter for republikanske diktaturer af forskellig politisk observans.⁹⁴ *Politikens* opstilling af brudeparret som garanten for et forenet, demokratisk

mellem de to næstsøskendebørn i London i 1928 førte dog ikke til en forlovelse. I 1936 abdicerede kong Edward 8. efter mindre end et års regeringstid for at kunne gifte sig med den to gange fraskilte amerikanske society-kvinde, Wallis Simpson (1896-1986). Han blev afløst af sin yngre bror prins Albert, hertugen af York, der blev konge med regenttitlen Georg 6. (1936-52). Den svenske prinsesse blev også sat i forbindelse med prins Georg (1902-42), der sammen med sin storebror prins Edward (8.) af Wales besøgte Stockholm i 1932. Heller ikke denne forbindelse udmøntede sig i et ægteskab. Prins Georg, hertug af Kent fra 1934, ægtede i stedet i 1934 den græsk-danske prinsesse Marina (1906-68), yngre søster til prinsesse Olga, der i 1922 havde været forlovet med kronprins Frederik (9.), Møller: *Dynastiet*, 204-05.

⁹⁰ *Dagbladet* 25.5.1935: ”Virkeligheten kommer tilbake til Stockholm”.

⁹¹ *Svenska Dagbladet* 25.5.1935: ”Också en morgongåva!”; mødet i Arboga i 1435 er traditionelt blevet betragtet som den første rigsdag i svensk historie. Men først på et møde i Uppsala i 1436 efter Engelbrektssons død var den fjerde stand, bønderne, repræsenteret.

⁹² Den norske dronning og enkedronning Margrete (fra 1363-64 tillige svensk meddronning) var formynder for sin søn, Oluf 2., som dansk konge fra 1376-87 og norsk konge fra 1380-87 (Olav 4.). Efter Oluf 2.s død blev hun i 1387-88 valgt til regent i Norden, i Norge og Sverige 1388, og i Danmark 1387 med titlen ”fuldmægtig frue og husbond, Danmarks riges formynder”. Margrete 1. var indtil 1401 formynder for sin fostersøn, Erik 7. af Pommern, som var dattersøn til Margretes søster og tillige på mødrene side (Mecklenburg-Schwerin-dynastiet) oldebarn til prinsesse Euphemia af Sverige, hvorved han nedstammede fra konger fra alle tre nordiske lande. Reelt vedblev Margrete 1. at være nordisk regent indtil sin død i 1412, officielt til 1389 (Norge), og til 1396 (Danmark og Sverige).

⁹³ *Politikens* 25.5.1935: ”Undervejs”.

⁹⁴ *Ibid.* Kitchen: *Europe*, 141-76, 366-95; Jespersen: *Rytterkongen*, 355. Empirisk har den monarkiske statsform imidlertid ikke vist sig som en garanti mod diktatoriske styreformere i mellemkrigstidens Europa. Kongeriget Italien var

Skandinavien blev iført et poetisk klædebon i en studenterhymne til kronprinseparret. Første strofe udtrykte et håb om fred og stabilitet:

Om det mörkner over Jorden
med dens tunge Ar,
smiler Folkene i Norden
til et Prinsepar,
som i Livets Lövspringstime
hörte Bryllupsklokker kime
og har Kysterne ved Sundet
fastere forbundet.⁹⁵

i perioden 1922-43 et fascistisk etparti-diktatur, der afskaffede det hidtidige parlamentariske, konstitutionelle monarki. Det parlamentariske, konstitutionelle monarki i Grækenland var i perioden 1936-41 suspenderet til fordel for et totalitært styre. Kongeriget Bulgarien havde i perioden 1935-43 et de facto absolutistisk monarki, da kong Boris 3. afskaffede det konstitutionelle monarki. Det konstitutionelle monarki i Rumænien var i perioden 1937-44 afskaffet til fordel for et fascistisk diktatur (1937-38), et absolutistisk monarki (1938-40), et totalitært styre (1940-41) og et militærdiktatur (1941-44). Kongeriget Albanien var fra 1928-39 et konstitutionelt monarki med autoritære islæt. Kongeriget Jugoslavien var i perioden 1929-31 et absolutistisk monarki, som annullerede det hidtidige parlamentariske, konstitutionelle monarki. Fra 1931 var Jugoslavien et konstitutionelt monarki med betydelige magtbeføjelser til kongemagten. Kongeriget Spanien var fra 1923-31 et diktatur, som ophævede det hidtidige parlamentariske, konstitutionelle monarki. Efter diktaturets fald afskaffedes monarkiet som statsform. Kongeriget Ungarn var et autoritært regentskab fra 1920, der fra 1944-45 regeredes som en totalitær stat af et fascistisk parti. Monarkiet i Spanien genindførtes reelt i 1947 i en stat, som fra 1939 til 1975 var et autoritært diktatur under Francisco Franco, hvorved man brugte monarkiet som en legitimering af diktaturet. På samme måde legitimerede det konstitutionelle monarki fra 1941-43 et fascistisk etparti-diktatur i kongeriget Kroatien.

⁹⁵ *Dagens Nyheter* 27.5.1935: ”Kung Kristian och Frederik växla varma tal vid taffeln”; ved bryllupsfesten talte brudens farfar, Gustaf 5., og gommens far, Christian 10., varmt om de nære bånd mellem de to nordiske broderfolk, Wilkenschildt: *Kongelige bryllupper*, 162. Christian 10.s 25-års regeringsjubilæum i 1937 blev ligeledes i de danske dagblade udlagt som en demonstration af skandinavisk samhörighed, ikke mindst udtrykt ved de nationalt forankrede kongehuses historiske forbindelser. De parlamentariske, konstitutionelle monarkier i Norden havde fundet en balance mellem demokrati og monarki og blev implicit kontrasteret med det nazistiske Tyskland, Jespersen: *Rytterkongen*, 355. De nordiske monarkier havde i mellemkrigstiden på linje med de parlamentariske, konstitutionelle monarkier i Storbritannien, Nederlandene, Belgien og Luxembourg formået bedst at udfolde den demokratiske republiks idealer, fx et klasseløst og lighedsorienteret samfund. Brylluppet i 1935 var imidlertid ikke en særskilt dynastisk forbindelse i Norden, hvor brudeparret ikke havde relationer til de tyske fyrstehuse og dermed til det nazistiske Tyskland. Prinsesse Ingrids mormors far, prins Friedrich Karl af Preussen (1828-85), deltog på preussisk side i Treårskrigen, i 1864-krigen, i Den Preussisk-Østrigske Krig i 1866 og i Den Fransk-Tyske Krig i 1870-71; de tre sidstnævnte krige lagde grunden til oprettelsen af det tyske kejserrige i 1871. Han kronede sin militære karriere med rang af generalfeltmarskal. Prinsesse Ingrids farmor, prinsesse Viktoria af Baden (1862-1930), Gustaf 5.s dronning, var datterdatter af Wilhelm 1., konge af Preussen 1861-88 og tysk kejser fra 1871-88. Den første tyske kejsers oldebarn kronprins Wilhelm af Tyskland (1882-1951), som var prinsesse Ingrids kvartonkel på fædrene side og halvfætter på mødrene side, og gift med kronprins Frederiks (9.) moster, kronprinsesse Cecilie (1886-1954), født prinsesse af Mecklenburg-Schwerin, var gæst til brylluppet i 1935, Wilkenschildt: *Kongelige bryllupper*, 155. Den tyske kronprins, der var søn af den sidste tysker kejser og konge af Preussen, Wilhelm 2. (1888-1918), tilnærmede sig nazismen i 1920'erne og 1930'erne i håb om, at et nazistisk styre ville genoprette monarkiet i Tyskland.

9. Besøget i 1921

I sommeren 1921 besøgte det dansk-islandske kongepar, Christian 10. og dronning Alexandrine (1879-1952), sammen med deres to sønner, kronprins Frederik (9.) og prins Knud (1900-76), Island. Besøget i 1921 var historisk, da det var første gang, at Christian 10. besøgte sit nye kongerige; en rejse, der med landets selvstændighed i 1918 var hårdt tiltrængt og i høj grad imødeset på vulkanøen. Den stort anlagte odysse i 1921, nordlandsrejsen, der også gik til Færøerne og Grønland, skulle på baggrund af det nye statsforbund mellem Danmark og Island som to separate kongeriger placere det danske kongehus i islændingenes bevidsthed og skabe grundlaget for et fortsat harmonisk samliv mellem de to nordiske broderfolk.⁹⁶ Det nordatlantiske togt, der tog sin begyndelse i København, hvorfra man afsejlede den 17. juni ombord på orlogskrydseren Valkyrien, eskorteret af krydseren Hejmdal, varede halvanden måned.

9.1. Islands selvstændighed og Reykjavík

Dagbladet *Vísir* rapporterede fra kongefamiliens ankomst til Reykjavík, hvor æresporten var smykket med de dansk-islandske farver, og hvidklædte piger strøede blomster for de kongeliges fødder.⁹⁷ *Morgunblaðið* noterede sig, at det islandske folk for første gang bød sin første konge og dronning velkommen på islandsk jord. Christian 10. og dronning Alexandrine var det første danske kongepar, som i deres titulaturer kunne kalde sig for hhv. ”konge og dronning til Danmark og Island”. ”Það er óhætt að fullyrða, að íslenska Þjóðin öll býður af heilum hug konung sinn og drotningu velkomin. Kristján konungur X. er sá konungur, sem gefið hefir út fullveldislög Íslands”.⁹⁸ Christian 10. havde således en særlig status på sagaøen, da det var ham, som i 1918 havde givet landet dets selvstændige status.

Det statsretlige forhold blev imidlertid også i *Morgunblaðið* udvidet til at gælde den islandske nation, som kongehuset betragtedes som en integreret del af. I en artikel, der beskrev det kongelige besøg, blev landets hovedstad, Reykjavík, fremstillet som det sted, hvor de første islændinge bosatte sig i vikingetiden. ”Hér stigur nú i land – hér nemur nú land – i fyrsta sinni hinn fyrsti konungur Íslands, sem Það nafn ber Enginn staður er betur fallinn til Þess að fagna konungi vorum, drotningu

⁹⁶ Mentz: 'Kongelige', 108-28.

⁹⁷ *Vísir* 27.6.1921: ”Konungur og Drotning koma til Íslands”.

⁹⁸ *Morgunblaðið* 26.6.1921: ”Velkomin til Íslands!”.

vorri og konungssonum”.⁹⁹ Området omkring Reykjavík var ifølge det islandske dagblad begyndelsen på den islandske nation, og egnen var derfor enhver islænding kær. Som følge heraf var byen ifølge avisen velegnet til at byde det dansk-islandske kongehus velkommen til den nordatlantiske østat. Det fælles glücksborgske kongehus blev således i forhold til Islands glørværdige historie fremstillet som værende en naturlig bestanddel af den nationale identitet.

I en artikel om de tidligere kongebesøg i Island i 1874 og 1907 blev det noteret, at det tredje kongebesøg i Islands historie i 1921 samtidig var det første besøg af kongen af den selvstændige stat Island. ”Nú eigum vér i Þriðja sinn að taka á móti konungi vorum, og í rauninni í fyrsta sinn að taka á móti konungi Íslands, og ekki einungis honum, heldur og í fyrsta sinn *drotningu* hans, sem er miklu meiri vandi”.¹⁰⁰ Det kongelige islandske besøg inkluderede for første gang en dronning, dronning Alexandrine. Under besøget i Island i 1921 forærede islandske kvinder dronning Alexandrine den islandske nationaldragt.¹⁰¹

9.2. Sproget

I dagbladet *Vísir* bemærkede man kongens svartale efter borgmesterens modtagelse i Reykjavík, ”en konungur svaraði nokkrum hlýjum orðum og mælti á íslensku”.¹⁰² Den sidste del, ”mælti á íslensku”, er markeret med fed skrift i den islandske avis. Ifølge dagbladet kom kongens tale på islandsk som en overraskelse for mange af de forsamlede mennesker. At Christian 10. holdt en tale på islandsk var en ydre, symbolsk markering, der havde til formål at vise, at man fra kongehusets side anerkendte personalunionen fra 1918, der havde givet Island status som en selvstændig stat. Island var principielt ligestillet med Danmark med det samme monarkiske statsoverhoved.

⁹⁹ *Morgunblaðið* 27.6.1921: ”Konungskoman”.

¹⁰⁰ *Morgunblaðið* 26.6.1921: ”Hinar fyrri konungskomur”.

¹⁰¹ Lindgren: *Europas*, 113; efter 2. verdenskrig har medlemmer af det danske kongehus under deres besøg på Færøerne og i Grønland båret hhv. de færøske og grønlandske nationaldragter og deltaget i forskellige kulturelle arrangementer, fx den færøske kædedans, dels for at vise en særlig respekt over for færingerne og grønlænderne, dels for at markere samhørigheden mellem de to nordatlantiske rigsdele og Danmark. En parallel til det danske rigsfællesskab mellem Danmark, Færøerne og Grønland er forholdet mellem det britiske kongehus og Skotland. Kong Georg 4. (1820-30) aflagde et besøg i Skotland i 1822, som var det første besøg af en regerende monark i Skotland siden Karl 1., der besøgte landet i forbindelse med sin kroning som skotsk konge i 1633. Under besøget i 1822 var kongen iført den skotske kilt, og siden har de mandlige medlemmer af kongehuset under deres besøg i Skotland ved særlige lejligheder båret den skotske kilt. Prins Edward (7.) af Wales var den første britiske tronfølger siden den britiske personalunions oprettelse i 1603, der officielt bærer den traditionelle titel for den skotske tronfølger, hertugen af Rothesay, under ophold i Skotland; en praksis, der er fortsat til i dag. Dronning Victoria købte i 1852 Balmoral Castle i det skotske højland, som siden har været den britiske kongefamilies sommerresidens. Den britiske monark tilbringer hvert år den såkaldte Holyrood Week på Holyrood Palace i Edinburgh, primær kongelig residens i Skotland siden 1500-tallet, hvor monarken er med til at markere den særlige skotske kultur og historie.

¹⁰² *Vísir* 27.6.1921: ”Konungur og Drotning koma til Íslands”.

10. Besøget i 1926

I juni 1926 besøgte det danske og islandske kongepar og parrets yngste søn, prins Knud, Færøerne og Island. Ved det nordatlantiske besøg rejste kongeparret og prinsen ombord på orlogsskibet Niels Juel.

10.1. Ringen sluttet

Morgunblaðið noterede sig, at oprettelsen af den selvstændige stat Island i 1918 endnu var for tæt på og for frisk i erindringen til, at man fra islandsk side kunne bruge sine ny erhvervede privilegier fuldt ud. Dagbladet henviste i sin artikel om det kongelige besøg, at kongen udpegedes blandt bønderne i sagatiden i islandsk historie, hvor han blot havde status som den første blandt ligemænd. Fra middelalderen under først norsk, siden dansk styre, blev kongen en fjern skikkelse. Den moderne organisering med kongeriget Island i personalunion med Danmark havde med avisens optik løst knuden og omsat ideerne fra sagatiden i praksis. ”Nútímastjórnskipulagið hefir leyst þenna hnút, og komið hugsjón forfeðra vorra í framkvæmd”.¹⁰³

Der var således al mulig grund til at fejre, at de danske konger, repræsenteret ved kong Christian 10., atter havde lagt sig efter sagaernes idealer i forhold til kongemagten. ”En svo vill vel til, að við Íslendingar eigum því láni að fagna, að konungur vor er á marg an hátt að lífernisháttum og hugsunarhætti áþekkur þeim Þjóðhöfðingjum, sem Íslendingar höfðu nánust og best kynni af í fornöld. Hann er maður alþýðlegur í viðmóti við alla, og gerir sjer eigi mannemun, nema að því leyti, sem sannir mannkostir benda til”.¹⁰⁴ Den historiske ring var dermed sluttet, og på den baggrund konkluderede dagbladet, at ”Í fornöld sóttu Íslendingar konunga heim. Nú sækir konungur Íslendinga heim. Konungur Íslands kemur, til þess að kynnast sem nánast landi og Þjóð”.¹⁰⁵

Det glücksborgske kongehus og ikke mindst Christian 10. havde ifølge *Morgunblaðið* en stor del af æren for, at forholdet mellem Danmark og Island, udtrykt i personalunionen fra 1918, nu var i langt bedre overensstemmelse med islandsk historie og tradition.

¹⁰³ *Morgunblaðið* 12.6.1926: ”Kristján konungur X. og Alexandrína drotning”.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

10.2. Det islandske sprog

Dagbladet *Vísir* kom i sin reportage fra det kongelige besøg ind på kongeparrets modtagelse i hovedstaden Reykjavík. Efter borgmesterens velkomstord tog kongen ordet, ”þá talaði konungur nokkur orð og Þakkaði viðtökurnar fyrir sina hönd og drotningarinnar. Hann mælti fyrst á danska tungu, en síðan á íslenska (svo sem borgarstjóri hafði gert), og árnaði Reykjavík og landi og lýð allrar blessunar”.¹⁰⁶ Med kongens tale på både dansk og islandsk blev det understreget fra statsoverhovedets side, at Danmark og Island var ligestillede stater i personalunion med hinanden. Avisen fremhævede i en parentes, at borgmesteren havde holdt sin velkomsttale på islandsk, hvorfor det implicit fremstår som en tvungen nødvendighed, at kongen også holdt sin tale på islandsk. Christian 10. fremstilles dermed ikke som en monark, der føler noget naturligt tilhørsforhold til den islandske nation.

11. Besøget i 1936

I sommeren 1936 besøgte det dansk-islandske kongepar Færøerne og Island sammen med deres yngste søn, prins Knud, og hans gemalinde, prinsesse Caroline-Mathilde (1912-95). Prinsessen var den mellemste datter til prins Harald (1876-1949), der var yngre bror til Christian 10., og prinsesse Helena (1888-1962), født prinsesse af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. I 1933 ægtede hun sin fætter prins Knud. Besøget i 1936 var første gang, et kongeskib blev taget i brug af den danske kongefamilie på togtet til Nordatlanten. Ved de nordatlantiske besøg i 1926 og 1930 rejste kongeparret ombord på orlogsskibet Niels Juel. Kongeskibet Dannebrog, Danmarks nuværende kongeskib, blev søsat i oktober 1931 med kommandohejsning den 26. maj 1932 og afløste det forrige kongeskib, også med navnet Dannebrog, der var en hjuldamper fra 1879. Under rejsen blev kongeskibet eskorteret af inspektionsskibet Ingolf. Kongebesøget i 1936 var fjerde og sidste gang, Island fik besøg af overhovedet for det dansk-islandske kongehus, Christian 10. Den forrige gang, hvor kongeparret havde aflagt Island et besøg, var i 1930.¹⁰⁷

¹⁰⁶ *Vísir* 12.6.1926: ”Konungur og drotning komin til Íslands”.

¹⁰⁷ I 1930 besøgte det dansk-islandske kongepar og den dansk-islandske kronprins Frederik (9.) Færøerne og Island. I 1930 kunne det islandske Alting fejre sit 1000-års jubilæum, og begivenheden, der blev fejret på Tingvallasletten (Þingvellir) i juni 1930, det historiske mødested for Altinget, blev overværet af det danske kongepar og tronfølgeren. Blandt gæsterne til 1000-årsfesten var foruden det danske kongepar og kronprinsen medlemmer af den danske regering og rigsdag, repræsentanter fra de øvrige skandinaviske lande og Finland, det øvrige udland og den svenske kronprins Gustaf (6.) Adolf. Den norske kronprins Olav (5.), der selv havde anmeldt sig til festen, blev forhindret i at deltage. En af hovedtalerne var Islands statsminister, Tryggvi Þórhallsson, regeringsleder i perioden 1927-32 for Fremskridtspartiet;

11.1. Sagakongen

Lederen i *Morgunblaðið* søgte at tolke kongebesøgets historiske betydning i Island og hos det islandske folk. Ifølge dagbladet var Island grundlagt i vikingetiden som et egalitært samfund med en nybyggermentalitet, der afspejledes i et stærkt lighedsideal. I sagatiden var kongens position i Island reelt *primus inter pares*. Kongen var blot den fremmeste af de til enhver tid siddende høvdinge rundt om i landet. Ifølge lederen ændrede forestillingerne om den kongelige myndighed sig fundamentalt efter sagaerne, dvs. efter opløsningen af den islandske fristat i 1262-64.¹⁰⁸ Lighedskulturen og demokratismen blev afløst af en dyrkelse af kongen som landsfader; en

et parti, der grundlagdes i 1916, og som traditionelt har repræsenteret Islands bondebefolkning. Den 27. juni 1930 blev Dannebrog ikke hejst ved Folketingets formand, Hans Peter Hansens (Soc. dem.), tale under jubilæumsfestlighederne på Tingvallasletten. I stedet vajede et andet lands flag. Denne fejltagelse blev dog til en reel provokation, da det færøske flag vajede under Lagtingets formand, sagfører Edward Mitens', tale. Det færøske flag, som blev designet i 1919 af tre færøske studenter i København, havde under den voksende nationale strømning på Færøerne vundet betydelig udbredelse i løbet af 1920'erne, især hos den færøske ungdom.

¹⁰⁸ Fra det første Alting i 930 og indtil 1262 var Island en såkaldt fristat, grundlagt af norske høvdinge og vasalkonger, der var blevet fordrevet af Harald 1. Hårfagers norske rigssamling i slutningen af 800-tallet og Islands første beboere ifølge traditionen. I 1262-64 blev Island et frit forbundsland under den norske konge, Byock: *Viking*, 81-99, 341-55. De norske stormænd, der var utilfredse med magtkoncentrationen i Norge, drog også til Færøerne, der modsat Island allerede blev underlagt det norske kongerige i 1035. Grønland blev i 1262 en del af det norske kongerige. Med personalunionen i 1380 mellem Danmark og Norge kom de norske bilande Færøerne, Island og Grønland under dansk overhøjhed, men var fortsat formelt en del af kongeriget Norge. Med Kielerfreden i januar 1814 afstod Danmark Norge til kongen af Sverige, der klogelig havde placeret sig i koalitionen mod Frankrig i Napoleonskrigene i begyndelsen af 1800-tallet. Danmark holdt uklogt på den franske alliance helt indtil Frankrigs kapitulation og kejser Napoleons fald i 1814/15. Myten tilsiger, at de svenske forhandlere i Kiel glemte de norske bilande, men sandheden er snarere, at Sverige kun var interesseret i det norske fastland. Endvidere var Sverige efter afståelsen af Finland til Rusland i 1809 underlagt betydelig russisk indflydelse, som de europæiske stormagter frygtede ville komme til at gøre sig gældende i Nordatlanten med en svensk annektering af de gamle norske besiddelser. Resultatet af Kielerfreden var derfor, at Danmark beholdt bilandene, som i forbindelse med afståelsen af Norge til Sverige simpelthen blev overført fra Norge til kongeriget Danmark. Desuden fik Storbritannien ved freden i Paris 1814 lov til at beholde den i 1807 erobrede ø Helgoland i Nordsøen, som blev en koloni i det britiske imperium frem til 1890. Helgoland havde hidtil været en del af realunionen Danmark-Norge. Norge gik første gang imod Kielerfreden ved at erklære sig som en uafhængig stat med Eidsvoll-forfatningen af 17. maj 1814. I 1905 fulgte det andet anslag mod Kielerfreden, da Norge ensidigt udmeldte sig af den svensk-norske personalunion og grundlagde det nuværende norske kongehus. I 1931 fulgte den tredje anfægtelse fra norsk side af Kielerfredens bestemmelser, da norske fangstmænd i den norske konges navn okkuperede et område i Nordøstgrønland og erklærede det for norsk territorium. Okkupationen blev efterfølgende stadfæstet af den norske regering. Den danske regering udtog stævning mod Norge ved Den Internationale Domstol i Haag, der efter to års arbejde kunne fælde dom i sagen i 1933. Med 12 dommerstemmer mod to fandt man Norges handling retsstridig og bekræftede Danmarks fulde højhedsret over hele Grønland. Grønlandssagen havde fundet sin afslutning, men striden mellem de to nordiske broderfolk havde været ubehagelig for begge parter, ikke mindst for de to landes monarker, Christian 10. og Haakon 7., der var brødre. Haakon 7. havde aflagt Danmark og broren Christian 10. et officielt besøg i 1928. Det danske kongepar aflagde et officielt besøg i Norge i 1930 i forbindelse med Haakon 7.s 25-års regeringsjubilæum, og først i november 1934 mødtes de to brødre atter, i London i forbindelse med brylluppet mellem det britiske kongepars næst yngste søn, prins Georg (1902-42), hertugen af Kent, og halvkusinen prinsesse Marina af Grækenland og Danmark (1906-68), Jespersen: *Rytterkongen*, 372-79. Hertugen af Kent var nevø til Haakon 7. Efterfølgende mødtes de to kongebrødre bl.a. til prins Valdemars 80-års fødselsdag i 1938 og hans bisættelse i 1939. Sidste gang de to nordiske kongebrødre mødtes var til Christian 10.s 75-års fødselsdag i 1945, der fandt sted umiddelbart efter afslutningen af 2. verdenskrig og den tyske besættelse af Danmark og Norge.

udvikling, der blev yderligere forstærket af det forhold, at islændingene ikke fik besøg af kongerne. Ingen konge i den enevældige tid (1661-1848) besøgte ifølge lederen landet.¹⁰⁹

Christian 10.s besøg i 1936 betød imidlertid et nyt tidehverv. ”Þegar konungsheimsóknir fara að tíðkast hingað hefir viðhorf Þjóðanna breyst til konungdómsins. Þá er farið aftur að líta konunga mjög á sömu lund og tíðkaðist á söguöld”.¹¹⁰ Det dansk-islandske kongehus havde ved sine besøg i Island formålet at bringe sig i overensstemmelse med en lang historisk tradition, der var et væsentligt element i den nationale islandske identitet. Igennem århundreder var denne arv blevet tilsidesat under først norsk, siden dansk styre. Men Christian 10. havde som Islands sagakonge mægtet at reetablere det gamle forhold mellem monarkiet og folket i Island. Ifølge *Morgunblaðið* fulgte kongeparret i fodsporene efter deres fædre, ”sem kunnu vel að vera með tignum mönnum, en voru Þó höfðingjadjarfir”.¹¹¹

11.2. Kongsmænd og Christian 10.

Dagbladet *Vísir* gennemgik i en artikel de tidligere glücksborgske kongebesøg i Island: Christian 9.s besøg i 1874 og Frederik 8.s besøg i 1907. Ved besøget i 1874 højtideligholdtes 1000-året for Islands første bosættelse, og i forbindelse med besøget overdrog kongen officielt Islands første

¹⁰⁹ Dette er korrekt. Som følge af tabet af Norge i 1814 udgik den norske, øksebærende løve fra det danske kongevåben i 1819, der til gengæld fik tilføjet den grønlandske isbjørn, den islandske stokfisk (fra 1903 en hvid falk) og den færøske vædder som en synlig markering af de nordatlantiske rigsdeles placering i det danske rige. Efter opløsningen af personalunionen og Islands uafhængighed i 1944 blev falcken fjernet fra det danske kongevåben i 1948, Heiberg (red.): *Danske*, 143-44. De tre nordatlantiske rigsdele fik en mere fremtrædende position i det danske kongehus' bevidsthed, og et tydeligt udtryk herfor var de første kongelige besøg på atlantehavsøerne i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Det danske kongehus besøgte første gang Island i 1834 (prins Frederik (7.) (1848-63)) og Færøerne i 1844 (kronprins Frederik (7.)). Island og Færøerne fik første gang besøg af en regerende dansk monark i 1874, da Christian 9. sammen med sin yngste søn, prins Valdemar, aflagde Færøerne og Island et besøg. I 1907 besøgte Frederik 8. med sin tredjeældste søn, prins Harald, Færøerne og Island. I 1938 besøgte det dansk-islandske kronprinsepar, Frederik (9.) og Ingrid, Færøerne og Island. Grønland fik sit første kongebesøg i 1921. De glücksborgske kongebesøg i Nordatlanten i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede havde til formål at holde riget samlet, styrke det danske monarkis enhed og fæstne båndet mellem de tre nordatlantiske rigsdele og Danmark. Besøgene skulle markere, at levnene fra det oldenborgske monarki i Nordatlanten regnedes som integrerede og væsentlige bestanddele af det danske kongerige. Et andet eksempel på det danske kongehus' tilknytning til Island, var, da det dansk-islandske kronprinsepars førstefødte i 1940, Margrethe (2.) (1972-), som sit tredje navn fik det islandske navn Þórhildur. Både hos kongen og de fleste danskere skabtes der en langvarig misstemning over, at Island ikke kunne afvente krigen og den tyske besættelses ophør i Danmark, før de udtrådte af personalunionen. Som udtryk for den samhörighed, de 120.000 islændinge trods forbundslovens ophævelse følte med det danske folk, indsamlede de fem mio. kr., som efter krigen blev overdraget Danmark til humanitære formål. Skønt gaven var betydelig i forhold til Islands befolkning, blev den næsten ikke bemærket, Kaarsted: *Krise*, 253, 288; Dehn-Nielsen: *Margrethe 2.*, 12-13.

¹¹⁰ *Morgunblaðið* 18.6.1936: ”Konungskoman”.

¹¹¹ *Ibid.* Den ensidige islandske opsigelse af personalunionen med Danmark og oprettelsen af den islandske republik i 1944 er i en islandsk kontekst blevet betragtet som en afgørende begivenhed i den islandske historie, der er blevet placeret i en naturlig historisk forlængelse af arven fra den islandske republikanske høvdinge-fristat i vikingetiden og den tidlige middelalder, Hálfðanarson: ’*Serving*’, 237-54.

forfatning, der var blevet vedtaget samme år, til det islandske folk. Ved den lejlighed beviste islændingene, at de var fremragende kongsmænd, ”ágætir konungamenn”. Ved den tredje glücksborger, Christian 10.s, fjerde besøg i 1936 beviste den islandske nation ifølge avisen, at de stadig var fremragende kongsmænd.¹¹² Med begrebet kongsmænd trak *Vísir* ligesom *Morgunblaðið* paralleller til sagatiden i Islands historie, hvor landets parlamentariske styre havde sin oprindelse.

¹¹² *Vísir* 18.6.1936: ”Konungs-heimsókn”; i 1939 besøgte tre islandske nazi-sympatisører prins Friedrich Christian af Schaumburg-Lippe (1906-83) og tilbød ham at blive konge af Island, når Tyskland tog kontrollen over landet. Håbet var, at en tysk besættelse ville gøre Island uafhængigt af Danmark. Den tyske prins var bror til den sidste monark i fyrstendømmet Schaumburg-Lippe (1807-1918), fyrst Adolf 2. (1911-18), og i 1920'erne og 1930'erne tilsluttede han sig nazismen. Prins Friedrich Christian gik videre med ideen til propagandaminister Joseph Goebbels (1897-1945), som var positivt indstillet, men udenrigsminister Joachim von Ribbentrop (1893-1946), udenrigsminister 1938-45, var imod, hvorfor tilbuddet aldrig blev realiseret, Petropoulos: *Royals and the Reich*, 44. Prinsen giftede sig for anden gang i 1962 med prinsesse Marie Louise af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg (1908-69) og knyttede derved en forbindelse med den glücksborgske slægt, som han var udset til at erstatte i Island. Prinsesse Marie Louise var halvkusine til Christian 10. og tilhørte den tyske, glücksborgske hertuginje, som siden 1931 har været overhoved for det oldenborgske hus med titlen hertug af Slesvig-Holsten, efter at mandslinjen i den augustenborgske hertuginje uddøde samme år. Prinsessen blev i øvrigt sammen med en yngre bror adopteret i 1920 af Ernst Günther (1863-1921), titulær hertug af Slesvig-Holsten fra 1880-1921, fra den augustenborgske hertugslægt. Prins Friedrich Christian og prinsesse Marie Louise var halvfætter og halvkusine, da Marie Louises farmor var prinsesse Adelheid af Schaumburg-Lippe (1821-99), der i 1841 ægtede en ældre bror til prins Christian (9.), hertug Friedrich af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg (1814-85, hertug fra 1878). En yngre bror til prinsesse Adelheid, prins Wilhelm (1834-1906), giftede sig i 1862 med en søsterdatter til Christian 9.s dronning Louise, prinsesse Bathildis af Anhalt-Dessau (1837-1902). I 1860 oprettede prins Wilhelm fyrstehusets såkaldte Náchod-linje, opkaldt efter en by i kongeriget Bøhmen. Parrets ældste søn, prins Friedrich (1868-1945), ægtede i 1896 prinsesse Louise (1875-1906), der var kronprins Frederiks (8.) ældste datter og søster til bl.a. Christian 10. og Haakon 7. Parret var som efterkommere af dronning Louises forældre, landgreveparret af Hessen-Kassel, halvfætter og halvkusine. Prins Friedrich giftede sig for anden gang, i 1909, med prinsesse Antoinette af Anhalt (1885-1963), der ligesom sin gemal og hans første gemalinde var oldebarn af dronning Louises forældre. Prinsesse Antoinettes mor, prinsesse Elisabeth af Hessen-Kassel (1861-1955), brordatter til dronning Louise, var født i København og døde i DDR efter næsten 70 år som enke til arveprins Leopold af Anhalt (1855-86). Et oldebarn til Adelheids bror fyrst Adolf 1. (1860-93), prinsesse Marie Alix af Schaumburg-Lippe (1923-), var fra 1947-80 gift med Adelheids eget oldebarn hertug Peter af Slesvig-Holsten (1922-80, hertug fra 1965). Prins Friedrich Christian tilhørte således en slægt, der havde nære forbindelser til såvel Europas svigerfar som svigermors slægter.

Danmark blev den 9. april 1940 besat af Hitler-Tyskland. Under 2. verdenskrig (1939-45) var ti europæiske monarkier besat af Nazi-Tyskland: Danmark (1940-45), Norge (1940-45), Nederlandene (1940-45), Belgien (1940-45), Luxembourg (1940-45), Monaco (1943-44), Ungarn (1944-45), Albanien (1943-44), Grækenland (1941-44) og Jugoslavien (1941-45); de to sidstnævnte af flere Aksemagter samtidigt. Island blev den 10. maj 1940 besat af britiske tropper, og i forståelse med den islandske regering afløstes de af amerikanske soldater i juli 1941. Den 15. maj 1941 valgtes Sveinn Björnsson (1881-1952) til rigsforstander; et valg, der gentoges tre gange i perioden 1941-43. Björnsson blev reelt udstyret med Christian 10.s prærogativer. Island havde på grund af krigen og adskillelsen fra det tyskbesatte Danmark i praksis opnået fuld suverænitæt i alle anliggender. I 1944 blev Björnsson valgt til Islands første præsident; et embede, som han efterfølgende bestred frem til sin død. Islands politiske situation under 2. verdenskrig havde visse lighedspunkter med Ungarns stilling i mellemkrigstiden og under 2. verdenskrig. Admiral Miklós Horthy (1868-1957), der havde gjort tjeneste i den østrig-ungarske flåde, blev i 1920 valgt til regent for kongeriget Ungarn, der oprettedes samme år efter et par tumultariske år efter monarkiets og Habsburgmonarkiets fald i 1918, hvor Ungarn opnåede sin uafhængighed. I 1919 valgtes ærkehertug Joseph August af Østrig (1872-1962) fra Habsburg-Lothringen-dynastiet og dets ungarske sidelinje til regent; et embede, han bestred i to uger i august. Ærkehertugen var halvbrorsøn til førnævnte ærkehertug Stephan. Joseph August repræsenterede som regent den sidste kejser, Karl 1. (1916-18), kong Karl 4. af Ungarn, Karl 3. af Bøhmen, som to gange i 1921 forgæves søgte at generobre tronen. Ententemagterne ville dog ikke tillade en genindsættelse af Habsburg-Lothringen-dynastiet på tronen, og Ungarn var derfor et kongerige uden konge og med en regent, der havde kongens prærogativer. Ekskejseren døde i 1922. I 1944 afsattes Horthy som regent af tyskerne, der havde besat Ungarn fra 1944-45. I 1946 afskaffedes kongeriget Ungarn, som derved endeligt formelt blev en republik.

I sin 24-årige regeringstid havde Christian 10. ifølge *Vísir* været en god konge for Island, ikke mindst fordi hans styre i 1918 havde anerkendt Island som en suveræn stat. ”Var Þar með lokið í bili langri deilu og örðugri og mun konungur hafa látið sér vel líka málalokin”.¹¹³ Landets monark, Christian 10., havde med andre ord en personlig del af æren for, at Island blev ophøjet til en suveræn stat i 1918.

12. Konklusion

Artiklen vil undersøge de tre nordiske kongehuse i relationen mellem nationalisme og nordisme gennem anlæggelsen af et monarkiperspektiv på nordismen i form af en sammenlignende analyse af begivenheder i de tre kongehuse i perioden 1914-36 med baggrund i en udvalgt del af den danske, norske, svenske og islandske offentlighed. Artiklen vil med sin forskning i dynastisk nordisme søge at inddrage Norden som et eksempel på en afgrænset overnational enhedstanke, der konkurrerer med det nationale grundlag som ydre rammesætning for de nordiske kongehuse.

Den undersøgte del af den danske presse lagde forholdsvis mest vægt på den samlende funktion, som de tre kongehuse havde i Norden i kraft af deres indbyrdes dynastiske forbindelser. Ved mødet i Malmø i 1914 refereredes der til de tre skandinaviske kongers slægtskab med Bernadotte-dynastiet, herunder Carl 15., og til skandinavismen, der dog erklæredes for opgivet til fordel for en ”nyskandinavisk sammenslutning” (*Nationaltidende*). *Svenska Dagbladet* ekspliciterede omvendt uden pietetsfølelse skandinavismens død. Brylluppet i 1935 blev historisk kontekstualiseret med de tidligere dynastiske forbindelser mellem Glücksborgerne og Bernadotterne (*Dagens Nyheder*). Avisen fremholdt forbindelsen som et yderligere bånd mellem det svenske og danske folk.

De norske dagblade indplacerede i langt højere grad relationerne mellem de nordiske kongehuse i en norsk-national sammenhæng. I 1914 bragtes i *Aftenposten* et digt, der ligestillede trekongemøder i Nordens historie med eksistensen af et uafhængigt Norge. Ved den norske kronprins’ formæling i 1929 blev der på lederplads i samme dagblad draget paralleller tilbage til tronfølgerens forfader Harald 1. Hårfager, det norske riges grundlægger i slutningen af 800-tallet. I 1935 komparerede *Dagbladet* den danske og islandske kronprins’ bryllup i Stockholm med den norske ditto i Oslo. Den nordiske forbrødring ved den norske kronprins’ formæling med en svensk prinsesse kom dog også til udtryk i den norske offentlighed i form af et digt, der trak referencer til den norske

¹¹³ Ibid.

nationalpoet Bjørnson (*Aftenposten*). Både *Aftenposten* og *Dagens Nyheter* gengav dele af artiklen fra hhv. den svenske og norske presse om brylluppets betydning for forholdet mellem de to lande.

I forhold til problemstillingen var der dog ikke kun tale om forskelle mellem de tre lande. Der var konsensus mellem såvel den danske som norske og svenske presse i Trekongemødets betydning for den nordiske samdrægtighed, ligesom de personlige relationer mellem Haakon 7. og Gustaf 5. tillagdes vigtighed i forholdet mellem Sverige og Norge efter unionsbruddet i 1905. En politisk-ideologisk enhed i kraft af de nordiske demokratiske (konstitutionelle) monarkier i opposition til diktatorernes Europa blev artikulert i forbindelse med dækningen af brylluppet i 1935 (*Politiken* og de to svenske dagblade).

I forhold til de tre kongelige besøg i Island blev det dansk-islandske kongehus i de to islandske dagblade fremstillet som en del af den islandske nation, fx sprogligt (*Vísir* 1921), hvor Christian 10.s tale på islandsk dog mestendels fremstår som en tvungen nødvendighed og ikke som et udtryk for hans ægte tilknytning til Island og islandsk kultur (*Vísir* 1926). Et andet eksempel er historisk, hvor begge aviser (*Morgunblaðið* 1921, 1926, 1936, *Vísir* 1936) omtalte kongehuset og personalunionen som en forlængelse af en historisk tradition med rødder tilbage til sagatiden. Det blev accentueret, at kongebesøget i 1921 var det første besøg af kongen af den selvstændige stat Island (*Morgunblaðið* 1921). Begge dagblade fremhævede Christian 10.s position som den første konge i personalunionen med Danmark, der dog ikke blev udlagt som et udtryk for Islands nordiske tilknytning. Fx havde personalunionen ifølge *Morgunblaðið* (1926) formålet at genskabe sagatidens idealer i islandsk historie i forhold til relationen mellem kongen og folket, hvor kongen blot var den første blandt ligemænd. Personalunionen var derfor en konstruktion, der fremfor alt var i balance med den islandsknationale tradition og historie og med de republikanske dyder, som var en arv fra fristatstiden, snarere end et udtryk for Islands nordiske tilknytning.

Den norske og islandske offentlighed prioriterede i særlig grad det nationale højere end det nordiske, hvilket formentligt i et vist omfang kan tilskrives det forhold, at Norge og Island først blev uafhængige nationalstater i hhv. 1905 og 1944. Til støtte for denne antagelse er det forhold, at de to danske dagblade mest eksplicit understregede den nordiske samhørighed i dækningen af de kongelige begivenheder. Danmark som den ældste statsnation i Norden havde af bl.a. disse historiske grunde en særlig veneration for og tilskyndelse til at fremme den nordiske enhed. De to svenske dagblade indtog også en positiv holdning til den nordiske samfølelse, men alligevel ikke i nærheden af de danske dagblades pronordiske indstilling, hvilket kan korrespondere med det forhold, at Sverige historisk er den næstældste statsnation i Norden.

Den dynastiske nordisme var bestemt fremherskende i beskrivelserne af begivenheder i de tre nordiske kongehuse i såvel den danske, norske, svenske som islandske offentlighed. Men den dynastiske nordisme indtog på ingen måde nogen hegemonisk placering, da de enkelte nationalstater i høj markerede deres særegenhed. Nordismen i perioden 1914-36 kan derfor ikke karakteriseres som en national, transstatslig enhedsbevægelse.

Litteratur

Kilder: *Politiken, Nationaltidende (Dagens Nyheder), Aftenposten, Dagbladet, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Morgunblaðið, Vísir.*

Adriansen, Inge (red.): *Kulturel nordisme i hundrede år. Skandinavisk Museumsforbund 1915-2015*, København: Skandinavisk Museumsforbund og Museum Sønderjylland, 2015.

Andersson, Jan A.: *Idé och verklighet: Föreningarna Norden genom 70 år*, Stockholm: Föreningen Norden, 1991.
Nordiskt samarbete: Aktörer, ideer och organisering 1919-1953, Lund: Lunds Universitet, 1994.
'Nordiskt samarbete – som det är skapat och format', *Nordisk Tidskrift för Vetenskap, konst och Industri*, årg. 71, hft. 4, 1995, 329-337.

Arblaster, Paul: *A history of the low countries*, New York: Palgrave MacMillan, 2006.

Barton, Hildor Arnold: 'The Swedish Succession Crises of 1809 and 1810, and the Question of Scandinavian Union', *Scandinavian Studies*, vol. 42, nr. 3, 1970, 309-33.
Sweden and Visions of Norway: Politics and Culture, 1814-1905, Carbondale, Illinois: Southern Illinois University Press, 2003.

Becker-Christensen, Henrik: *Skandinaviske drømme og politiske realiteter: Den politiske skandinavisme i Danmark 1830-1850*, Århus: Arusia – historiske skrifter, 1981.

Berg, Roald: 'Norsk nasjonsbygging og 1905'. I Sven Eliæson og Ragnar Björk (red.): *Union & secession. Perspektiv på statsbildningsprocesser och riksupplösningar*, Stockholm: Carlssons förlag, 2000, 140-159.

Berger, Stefan og Alexei Miller: *Nationalizing Empires*, Budapest: Central European University Press, 2015.

Berresford Ellis, Peter: *Celtic Dawn: The Dream of Celtic Unity*, Talybont: Y Lolfa, 2002.

Bjørn, Claus: *Blot til pynt? Monarkiet i Danmark – i går, i dag og i morgen*, København: Fremad, 2001.

Bomann-Larsen, Tor: *Kongstanken*, bd. 1 i serien *Haakon & Maud*, Oslo: Cappelen Damm, 2002.
Vintertronen, bd. 3 i serien *Haakon & Maud*, Oslo: Cappelen Damm, 2008.
Makten, bd. 4 i serien *Haakon & Maud*, Oslo: Cappelen, 2008.
Eresordet, bd. 5 i serien *Haakon & Maud*, Oslo: Cappelen, 2011.

Bregnsbo, Michael: 'Fra konglomeratstat til enhedsstat (1720-1814)'. I Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium - storhed og fald*, København: Aschehoug, 2004, 148-73.
(og Kurt Villads Jensen): *Det danske imperium – storhed og fald*, København: Aschehoug, 2004.

Byock, Jesse: *Viking Age Iceland*, London et al.: Penguin Books, 2001.

Colley, Linda: *Britons: Forging the nation, 1707-1837*, London: Pimlico, 1992.

Cronin, Seán: *Irish nationalism: a history of its roots and ideology*, Continuum, Academic Press, 1980.

Curley, Walter J. P.: *Monarchs in waiting*, rev. udg., London: Hutchinson & Co., 1975.

Dehn-Nielsen, Henning: *Margrethe 2. – Danmarks Dronning*, København: Sesam, 1999.

(dansk redaktion): *Europas konge- og fyrstehuse* (dansk oversættelse af Jens Ramsing og Martin Hørdum), 2. udg., København: Aschehoug, 2007.

De Schaepdrijver, Sophie: *De Grote Oorlog: het Koninkrijk België en de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen og Amsterdam: Atlas, 1997.

Elmersjö, Henrik Åström: *Norden, nationen och historien – Perspektiv på föreningarna Nordens historieläroboksrevision 1919-1972*, Lund: Nordic Academic Press, 2013.

Fleming, Patricia H.: 'The Politics of Marriage Among Non-Catholic European Royalty', *Current Anthropology*, vol. 14, Issue 3 (Juni 1973), 231-49.

- Friis, Aage: *Monrads og Lehmanns Forslag om en Nordisk Union 1863 – Tale ved Københavns Universitets Aarsfest den 23. November 1933*, København: Gyldendal, 1933.
 'Skandinavismens Kulmination. Ministeriet Halls Planer om en nordisk Union forud for Martskundgørelsen 1863', *Historisk Tidsskrift*, Bd. 10, Rk. 3, 1934.
- Galántai, József: *Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867-1918*, Wien: Oesterreichischer Bundesverlag, 1990.
- Gelardi, Julia: *Born to Rule*, London: St. Martin's Griffin, 2005.
- Glenthøj, Rasmus: *1864: Sønner af de slagne*, København: Gads Forlag, 2014.
 (og Morten Nordhagen Ottosen): *1814: Krig, nederlag, frihed. Danmark-Norge under Napoleonskrigene*, København: Gads Forlag, 2014.
 (og Morten Nordhagen Ottosen): *Skandinavien mellem Napoleon og Bismarck. Den politiske skandinavismes historie, 1814-1870*, Gads Forlag (under udgivelse i 2021).
- Goethem, Herman van: *Belgium and the monarchy: from national independence to national disintegration* (engelsk oversættelse af Ian Connerty), Bruxelles og Antwerpen: Academic and Scientific Publishers/University Press Antwerp, 2011.
- Green, Abigail: *Fatherlands – State-Building and Nationhood in Nineteenth-Century Germany*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Greve, Tim: *Haakon VII – menneske og monark*, Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1980.
- Gustafsson, Harald: 'Conglomerate or Unitary States. Integration Processes in early Modern Denmark-Norway and Sweden'. I Thomas Fröschl (red.): *Föderationsmodelle und Unionsstrukturen. Über Staatenverbindungen in der frühen Neuzeit vom 15. zum 18. Jahrhundert*, Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, Band 21, Wien-München, 1994, 45-62.
Nordens historia – En europeisk region under 1200 år, 3. oplag, Lund: Studentlitteratur, 2017.
- Hálfðanarson, Guðmundur: 'Serving the Ties. Iceland's Journey from a Union with Denmark to a Nation-State', *Scandinavian Journal of History*, 31, nr. 3-4, 2006, 237-254.
- Hanisch, Manfred: 'Nationalisierung der Dynastien oder Monarchisierung der Nation? Zum Verhältnis von Monarchie und Nation in Deutschland im 19. Jahrhundert'. I Adolf M. Birke og Lothar Kettenacker (red.): *Bürgertum, Adel und Monarchie. Wandel der Lebensformen im Zeitalter des bürgerlichen Nationalismus*, München: De Gruyter Saur, 1989, 71-91.
- Hansen, Svein Olav: 'Foreningene Norden 1919-94 – ambisjoner og virkelighet', *Den jyske Historiker, De nordiske Fællesskaber – Myte og realitet i det nordiske samarbejde*, nr. 69-70, 1994, 114-132.
Drømmen om Norden: Den norske foreningen Norden og det nordiske samarbeidet 1919-1994, Oslo: Gyldendal, 1994.
- Heiberg, J. V. (udg.): *Unionens opløsning 1905: officielle aktstykker vedrørende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat*, Kristiania: J. M. Stenersen & Co.s Forlag, 1906.
- Heiberg, Steffen (red.): *Danske dronninger i tusind år*, København: Gyldendal, 2000.
- Hemstad, Ruth: *Fra Indian Summer til nordisk vinter – skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsopløsningen*, Oslo: Akademisk Publiserings, 2008.
 'Skandinavismens' tilkomst som samtidig og omstridt begrep'. I Ruth Solveig Hemstad, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen (red.): *Skandinavismen. Vision og virkning*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018, 21-45.
- Himmelstrup, Jens og Jens Møller (udg.): *Danske Forfatningslove og Forfatningsudkast*, København: J. H. Schultz Forlag, 1932.
- Hitchins, Keith: *The Romanians, 1774-1866*, Clarendon Press, 1996.
- Hobsbawm, Eric: *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, 2. udg., Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Hoelseth, Dag: 'En svensk-norsk union av det rätta slaget'. Forholdet mellom kongehusene i Norge og Sverige 1905-1929'. I Øystein Sørensen og Torbjörn Nilsson (red.): *Norsk-svenske relasjoner i 200 år*, Oslo, 2005, 41-56.
- Holm, Nils F. (udg.): *Mina Memoarer – Med företal och kommentarer*, bd. I-III, 1960-62, bd. III: *Om mitt förhållande till den danska frågan och skandinavismen*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Forlag, 1962.
- Hovbakke Sørensen, Lars: 'Norden som idé og praksis: Den danske Foreningen Nordens rolle som politisk-ideologisk pressionsgruppe 1940-1960', *Historie (Aarhus)*, 1996: 1, 84-113.
Slagsbrødre eller broderfolk – Nordens historie gennem 1300 år, Aschehoug Dansk Forlag A/S, 2004.
- Højrup, Knud: *Hendes Majestæt Dronning Margrethe II og hendes slægt*, Akena, 1996.
- Iijima, Edda-Binder og Ekkehard Kraft: 'Making of States. Constitutional Monarchies in the Balkans'. I Wim van Meurs og Alina Mungiu-Pippidi (red.): *Ottomans into Europeans. State and Institution-Building in South-Eastern Europe*, London, 2010, 1-29.

- Isaksen, Trond Norén: *Dronningen vi ikke fikk – En biografi om kronprinsesse Märtha og kong Olav*, Oslo: Genesis, 2003.
- Halvt for Norge? Bernadottene og det norske tronfølgespørsmålet, 1850-1905. Masteroppgave i Historie. Oslo: Universitetet i Oslo, 2006.
- 'Kongen Norge ikke fikk. Prins Carl av Sverige og det svenske kandidaturet til den norske tronen i 1905'. I Ruth Hemstad og Sune Åkermann (red.): *Skilsmässan som förde os samman, Värmlands Museums årsbok 2006*, Karlstad: Stiftelsen Värmlands Museum og Värmlands Müseiförening, 2006, 85-97.
- 'The Power of Presence: Crafting a Norwegian Identity for the Bernadotte Heirs'. I Frank Lorenz Müller og Heidi Mehrkens (red.): *Royal Heirs and the Uses of Soft Power in Nineteenth-Century Europe*, Palgrave Studies in Modern Monarchy, London: Palgrave Macmillan, 2016, 103-123.
- Janfelt, Monika: *Att leva i den bästa av världar: Föreningarna Nordens syns på Norden 1919-1933*, Stockholm: Carlssons, 2005.
- Jelavich, Charles: *South Slav Nationalisms, Textbooks, and Yugoslav Union before 1914*, Columbus, Ohio: Ohio State University Press, 1990.
- Jensen, Lotte (red.): *The Roots of Nationalism: National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600-1815*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016.
- Jespersen, Knud J. V.: *Rytterkongen – et portræt af Christian 10.*, København: Nordisk Forlag A/S, 2007.
- Christian X og Island – Christian X's optegnelser vedrørende Island 1912-1932*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018.
- Kaarsted, Tage: *Krise og krig – 1925-1950*, bd. 13, i: Olaf Olsen (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 1-16 (1988-91), København: Nordisk Forlag A/S et al., 1991.
- Kan, Alexander: 'Storfurstendömet Finland 1809-1917 – dess autonomi enligt den nutida finska historieskrivningen', *Historisk Tidskrift*, 1, 2008, 3-27.
- Kann, Robert A.: 'Dynastic Relations and European Power Politics (1848-1918)', *The Journal of Modern History*, vol. 45, nr. 3 (September 1973), 387-410.
- Kearney, Hugh: 'Nation Building – British Style', *Culture & History*, 9-10, 1991, 43-54.
- Kitchen, Martin: *Europe between the wars*, 2. udg., Harlow et al.: Pearson Longman, 2006.
- Klöckler, Jürgen: *Abenland – Alpenland – Alemannien. Frankreich und die Neugliederungsdiskussion in Südwestdeutschland 1945-1947*, München: Studien zur Zeitgeschichte, bd. 55, 1998.
- "Das Land der Alemannen..." Pläne für einen Heimatstaat im Bodenseeraum nach 1945*, Konstanz: UVK Universitätsverlag, 1999.
- Koch, Jeroen: 'The King as Father, Orangism and the Uses of a Hero: King William I of the Netherlands and the Prince of Orange, 1815-1840'. I Frank Lorenz Müller og Heidi Mehrkens (red.): *Royal Heirs and the Uses of Soft Power in Nineteenth-Century Europe*, Palgrave Studies in Modern Monarchy, London: Palgrave Macmillan, 2016, 263-281.
- Kroll, Frank-Lothar: 'Zwischen europäischem Bewusstsein und nationaler Identität. Legitimationsstrategien monarchischer Eliten im Europa des 19. und frühen 20. Jahrhunderts', *Historische Zeitschrift*, Beiheft 44, 2007, 353-74.
- Lalor, William Mead: *Royalty between the wars – A Picture Album*, 2. udg., Falköping: Rosvall Royal Books Antikvariat & Förlag, 2005.
- Lange-Nielsen, Sissel: *Kronprins Harald av Norge*, Oslo: Norsk Kunstforlag A/S, 1977.
- Langewiesche, Dieter: *Die Monarchie im Jahrhundert Europas: Selbstbehauptung durch Wandel im 19. Jahrhundert*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2013.
- Lidegaard, Bo: *Overleveren 1914-1945*, bd. 4, Carsten Due-Nielsen et al. (red.): *Dansk Udenrigspolitik Historie*, København, 2003.
- Lindgren, Malin: *Europas svigerbørn – Den glücksborgske familiesaga fra Christian IX til Margrethe II*, København: Høst & Søn, 1996.
- Marklund, Andreas: 'My king's good words: royal addresses, modern media and national narratives in Denmark, 1933-1945', *National Identities*, 2016, 333-357.
- Matos, Sérgio Campos: 'Was Iberism a Nationalism? Conceptions of Iberism in Portugal in the Nineteenth and Twentieth Centuries', *Portuguese Studies* 25 (2), 2009, 215-29.
- Mentz, Søren: 'Kongelige besøg på Island – en islandsk nationalstat i støbeskeen'. I Søren Mentz (red.): *Rejse gennem Islands historie – den danske forbindelse*, udg. i samarbejde med Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot, Gads Forlag, 2008, 108-128.
- Møller, Erik: *Skandinavisk Stræben og svensk Politik omkring 1860*, København: Gad, 1948.
- Møller, Jes Fabricius: *Dynastiet Glücksborg – en danmarkshistorie*, København: Gad, 2013.
- 'Monarkiet i Norden 1814-1914', *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, nr. 4, 2014, 19-32.
- Nash, Michael L.: 'The last King of Finland', *Royalty Digest Quarterly*, 2012: 1.

- Nielsen, Jan Ahtola: 'Nordisk forår – stiftelsen af Foreningen Norden', *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, bd. 45, 2006, 173-215.
- Ottosen, Morten Nordhagen: 'Nordisk krig og nordisk fred. Danmark, Norge og Sverige mellom krigslyst, fredsvilje og nøytralitet 1814-1914', *Militärhistorisk Tidsskrift* 1, 2014, 167-214.
'Den dynastiske skandinavismens grobunn og grenser, ca. 1845-1870'. I Ruth Solveig Hemstad, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen (red.): *Skandinavismen. Vision og virkning*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018, 255-83.
- Page, Stanley W.: *The Formation of the Baltic States: a study of the effects of great power politics upon the emergence of Lithuania, Latvia, and Estonia*, Harvard University Press, 1959.
- Panick, Käthe: *La race latine. Politischer Romanismus im Frankreich des 19. Jahrhunderts*, Pariser historische Studien, bd. 15, Bonn: Röhrscheid, 1978.
- Paulmann, Johannes: 'Searching for a 'Royal International' – The Mechanics of Monarchical Relations in Nineteenth-Century Europe'. I Martin H. Geyer og Johannes Paulmann (red.): *The Mechanics of Internationalism – Culture, Society, and Politics from the 1840s to the First World War*, London: Oxford University Press, 2001, 145-176.
- Petropoulos, Jonathan: *Royals and the Reich: The Princes von Hessen in Nazi Germany*, New York: Oxford University Press, 2006.
- Philips, Louise: 'Media discourse and the Danish monarchy: Reconciling egalitarianism and royalism', *Media, Culture & Society*, 21, 1999, 221-245.
- Ramet, Sabrina P. et al. (red.): *Nations and Nationalisms in East-Central Europe, 1806-1918: A Festschrift for Peter F. Sugar*, Bloomington, Indiana: Slavica Publishers, 2003.
The three Yugoslavias – State-Building and Legitimation, 1918-2005, Washington D. C.: Woodrow Wilson Center Press, 2006.
- Sellin, Volker: *Gewalt und Legitimität. Die europäische Monarchie im Zeitalter der Revolutionen*, München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2011.
- Sjøqvist, Viggo: *Erik Scavenius – Danmarks udenrigsminister under to verdenskrige – statsminister 1942-1945*, bd. 1-2, København: Gyldendal, 1973.
- Skott, Staffan: *Alla dessa Bernadottar – Kungarna, de kungliga och de övriga*, Stockholm: Albert Bonniers Forlag, 1996.
- Snyder, Louis L.: *Macro-Nationalisms. A History of the Pan-Movements, Contributions in Political Science, number 112. Global perspectives in history and politics*, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1984.
- Sommer, Łukasz: 'Historical Linguistics Applied: Finno-Ugric Narratives in Finland and Estonia', *The Hungarian Historical Review* 3, no. 2, 2014, 391-417.
- Spiegeleer, C. D.: 'Royal losses, symbolic politics and media events in interwar Europe: Responses to the accidental deaths of King Albert I and Queen Astrid of Belgium (1934-1935)', *Contemporary European History*, 24 (2), 2015, 155-174.
- Stavnstrup, P.: *Vor Konge, 1870 – 26. September – 1940*, København: Chr. Erichsens Forlag, 1943 (optrykt efter første udgave fra 1940).
- Steining, Jørgen: *Den danske Rigsdag 1849-1949*, bd. VI, s. 315-409, København: udg. af Statsministeriet og Rigsdagens Præsidium, 1953.
- Strandmann, Hartmut Pogge von: 'Nationalisierungsdruck und königliche Namensänderung in England. Das Ende der Grossfamilie europäischer Dynastien'. I Gerhard A. Ritter og Peter Wende (red.): *Rivalität und Partnerschaft: Studien zu den deutsch-britischen Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert*, Paderborn: Schöningh Verlag, 1999, 69-91.
- Stråth, Bo: 'Scandinavian Identity: A Mythical Reality'. I Nils Arne Sørensen (red.): *European Identities: Cultural Diversity and Integration in Europe since 1700*, Odense: Odense University Press, 1995, 37-57.
- Sørensen, Øystein: *Kampen om Norges sjel, 1770-1905, Norsk idéhistorie*, bd. III, Oslo: Aschehoug, 2001.
- Thorkildsen, Dag: 'Skandinavismen – en historisk oversikt'. I Øystein Sørensen (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?, KULTs skriftserie nr. 30*, Oslo, 1994, 191-209.
- Torbacke, Jarl: *Den store katastrofe* (dansk oversættelse af Yan Bjøl), bd. 17 i serien *Politikens Verdenshistorie*, Erling Bjøl (red.), København: Politikens Forlag A/S, 1986.
- Van der Kiste, John: *Northern Crowns – the kings of modern Scandinavia*, Sutton Publishing, 1996.
- Van Ginderachter, Maarten og Marnix Beyen (red.): *Nationhood from below: Europe in the Long Nineteenth Century*, New York: Palgrave MacMillan, 2012.
- Weibull, Jörgen: *Bernadotterna på Sveriges tron*, Stockholm: Bonnier, 1971.
Bernadotterna – En krønika om vårt kungahus i kultur och politik, Stockholm: Bonniers, 1991.
- Wilkenschildt, Merete: *Kongelige bryllupper i Danmark gennem 500 år*, København: Lindhardt og Ringhof, 2003.
- Worsøe, Hans H.: *Håndbog i slægtshistorie*, 3. udg., København: Politikens Forlag A/S, 1997.
- Østergaard, Uffe: 'Norden – europæisk eller nordisk?', *Den jyske Historiker, De nordiske fællesskaber – Myte og realitet i det nordiske samarbejde*, nr. 69-70, 1994, 7-38.

The Geopolitics of Nordic Identity – from Composite States to Nation-states, Working Papers 1997/14, København: Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI), 1997.

'De skandinaviske staters udvikling', *Politica – Tidsskrift for politisk videnskab*, vol. 40, no. 4, 2008, 442-56.

'Cooperation Among Equals: Political Cooperation in the Nordic Countries'. I Ras Tind Nielsen og Geir Helgesen (red.): *Ideas, Society and Politics in Northeast Asia and Northern Europe: Worlds Apart, Learning From Each Other*, København: NIAS Press, 2012, 175-209.

'De nordiske lande i Europa'. I Peder Andersen et al. (red.): *Hvordan ser verden ud? – 73 bidrag om økonomi, institutioner og værdier. Professor Niels Kærgård 70 år*, København: Djøf Forlag, 2012, 295-301.

'Norden og Tyskland i Europa'. I Anna Florén og Emelie Höglund (red.): *Norden återupptäcker Tyskland: Nya perspektiv på gamla relationer*, Oslo: Skyline Forlag, 2013, 24-45.

Anvendte web-adresser:

<https://lovdata.no/dokument/HIST/lov/1814-05-17-20120521>

https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014.pdf?lang=en

https://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_Kingdom_of_Prussia

www.constitutia.ro/const1866.htm